

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

**YEREL İŞGÜCÜ PİYASASINDA KADIN EMEĞİ:
TOKAT İLİ ARAŞTIRMASI**

Doktora Tezi

Elif Özlem ÖZÇATAL

Ankara–2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

**YEREL İŞGÜCÜ PİYASASINDA KADIN EMEĞİ:
TOKAT İLİ ARAŞTIRMASI**

Doktora Tezi

Elif Özlem ÖZÇATAL

Tez Danışmanı
Doç. Dr. İlkay SAVCI

Ankara–2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

**YEREL İŞGÜCÜ PİYASASINDA KADIN EMEĞİ:
TOKAT İLİ ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Doç. Dr. İlkay SAVCI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi 22.01.2009

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Elif Özlem ÖZÇATAL

İmzası

İÇİNDEKİLER

Tablolar Dizini.....	iv
Bölüm II Tabloları.....	iv
Bölüm III Tabloları.....	iv
Bölüm IV Tabloları.....	iv
GİRİŞ	1
BÖLÜM I Kuramsal Çerçeve	10
1.1. Kadın Emeği ve Kullanım Biçimleri	10
1.1.1. Kadın Emeği ve Çalışma Kavramı	10
1.1.2. Kadın Emeğinin Kullanım Biçimleri.....	13
1.2. Kadın Emeğinin İşgücü Piyasasına Katılımı ve İşgücü Piyasasındaki Konumu	20
1.2.1. Kadın Emeği ve İşgücü Piyasası Kuramları	20
1.2.2. Kadının İşgücü Piyasasına Katılımını ve Konumunu Etkileyen Faktörler	24
1.2.2.1. Sosyo- Demografik Faktörler	26
1.2.2.1.1. Eğitim.....	27
1.2.2.1.2. Yaş	29
1.2.2.1.3. Medeni Durum ve Çocukların Varlığı	30
1.2.2.2. Feminist Kuram ve Sosyo-Kültürel Faktörler	31
1.2.2.2.1. Feminist Kuram	32
1.2.2.2.2. Sosyo-Kültürel Faktörler	35
1.2.2.3. Marksist Yedek İşgücü Kuramı ve Ekonomik Faktörler.....	41
1.2.2.3.1. Marksist Yedek İşgücü Kuramı	42
1.2.2.3.2. Küreselleşme ve Kadın Emeği.....	44
1.2.2.3.3. Yapısal Uyum Programları	47
1.2.2.3.3.1. İhracata Dayalı Sanayileşme ve Kadın Emeğine Etkisi.....	48
1.2.2.3.3.2. Özelleştirme ve Kadın Emeğine Etkisi.....	49
1.2.2.3.3.3. Kamu Harcamalarının Kısıtlanması ve Kadın Emeğine Etkisi	51
BÖLÜM II Türkiye’de Kadınların İşgücü Piyasasına Katılımını ve İşgücü Piyasasında Konumunu Etkileyen Faktörler.....	53
2.1. Sosyo-Demografik Faktörler.....	53
2.1.1. Yaşa Göre Kadınların İşgücüne Katılımı	53
2.1.2. Eğitime Göre Kadınların İşgücüne Katılımı	55
2.1.3. Medeni Duruma Göre Kadınların İşgücüne Katılımı	57
2.2. Sosyo-Kültürel Faktörler.....	58
2.3. Ekonomik Faktörler	64
2.3.1. Kadınların İşgücüne Katılma Oranı.....	64
2.3.2. İstihdamın Sektörel Dağılımı.....	66
2.3.3. İstihdamın Kayıtlılık ve Örgütlülük Durumu	69
2.3.4. İşsizlik.....	73

BÖLÜM III.Tokat'ta İşgücü Piyasası ve Kadınların Konumu	75
3.1.Yerel İşgücü Piyasası Tanımı	75
3.2.Tokat İli ile İlgili Genel Bilgiler	76
3.2.1.Coğrafi Konum	76
3.2.2.Nüfus	76
3.2.3.Eğitim	77
3.2.4.Ekonomik Yapı	77
3.2.4.1.Tarım	77
3.2.4.2. Sanayi	78
3.2.4.3. Ticaret ve Gelir Durumu	79
3.2.4.4.Turizm	79
3.2.5.Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Durumu	80
3.3.Tokat Yerel İşgücü Piyasasında Kadın Emeği	81
3.3.1.Sosyo-Demografik Faktörler	82
3.3.1.1.Yaş Göre Kadınların İşgücüne Katılımı	82
3.3.1.2.Eğitime Göre Kadınların İşgücüne Katılımı	84
3.3.2.Sosyo-Kültürel Faktörler	86
3.3.3. Ekonomik Faktörler	94
3.3.3.1.İşgücü Piyasasında Kadınların İşgücüne Katılımı	95
3.3.3.2.İstihdamın Sektörel Dağılımı	96
3.3.3.3.İstihdamın Kayıtlılık ve Örgütlülük Durumu	101
3.3.3.4.İşsizlik	105
BÖLÜM IV.Yerel İşgücü Piyasasında Kadın Emeği: Tokat İli Alan Araştırması	108
4.1. Araştırmanın Yöntemi	108
4.1.1. Araştırma Alanının Seçimi	110
4.1.2. Evren ve Örneklem	110
4.1.3. Veri Toplama Teknikleri	112
4.1.3.1. Anket Sorularının Hazırlanma Süreci ve Tanıtımı	114
4.1.3.2. Anket Sorularının Uygulanması	116
4.1.4. Verilerin Toplanması Sırasında Alanda Karşılaşılan Güçlükler	118
4.1.5. Verilerin Analizi	119
4.2. Alan Araştırması Bulguları	120
4.2.1. Ücretli Çalışan Kadın Emeğine Yönelik Bulgular	120
4.2.1.1. Sosyo-Demografik Faktörlerle İlgili Bulgular	120
4.2.1.1.1. Yaş	120
4.2.1.1.2. Eğitim Düzeyi	121
4.2.1.1.3. Medeni Durum	125
4.2.1.1.4. Çocuk Sayısı	128
4.2.1.1.5. Aile Yapısı	128
4.2.1.2. Sosyo-Kültürel Faktörlerle İlgili Bulgular	129
4.2.1.2.1. Çalışma Yaşamı ve Kadın	129
4.2.1.2.1.1. Çalışma Kararı ve İşyeri Seçimi	129
4.2.1.2.1.2. İş Bulma Yolları ve İşe Alınmada Temel Neden	130
4.2.1.2.1.3. İşteki Konum	132
4.2.1.2.1.4 Kadınların Yaptıkları İşin Niteliği ve İşin Nasıl Değerlendirildiği ..	132
4.2.1.2.1.5. İşyerinin Ataerkil Özellikleri	134

4.2.1.2.1.6. Eğitim-İş İlişkisi ve İşyerinde Yükselme Olanakları.....	135
4.2.1.2.1.7. Kadın-Erkek Ayrımı	138
4.2.1.2.2. Aile İçi İlişki: Mülkiyet Durumu, Ekonomik Güç, Karar Alma Süreci ve Toplumsal Cinsiyet Temelli İşbölümü.....	139
4.2.1.2.2.1. Mülkiyet Durumu	139
4.2.1.2.2.2. Ücreti Kullanma Biçimleri	142
4.2.1.2.2.3. Ailede Karar Verme Biçimi	144
4.2.1.2.2.4. Ev İçi İşbölümü	145
4.2.1.2.3. Çalışmaya ve Toplumsal Cinsiyet Temelli İşbölümüne Bakış	151
4.2.1.2.3.1. Kadının Hayattaki En Önemli Amacı ve Öncelikli Yeri	151
4.2.1.2.3.2. Çalışmanın Anlamı ve Çalışmanın Kadına Sağladığı En Önemli Fayda	152
4.2.1.2.3.3. Evlilik ve Çocuk Sahibi Olma Durumunda Çalışma	157
4.2.1.2.3.4. Kız Çocuğunun Çalışması ile İlgili Düşünceler	161
4.2.1.2.3.5. Tercih Ettikleri Çalışma Koşulları.....	163
4.2.1.2.3.6. Eve/Evliliğe ve İşe/Çalışmaya Yaptıkları Atıflar	163
4.2.1.3. Ekonomik Faktörlerle İlgili Bulgular	164
4.2.1.3.1. Ailenin Gelir Düzeyi ve Ailede Gelir Getiren Bir İşte Çalışanlar	164
4.2.1.3.2. Evde Tüketim Amacıyla Yapılan Üretim Faaliyetleri	167
4.2.1.3.3. Göç Eğilimi	168
4.2.1.3.4. Çalışma Yaşamı ve Kadın	170
4.2.1.3.4.1. Çalışmaya Başlama Yaşı ve Süresi.....	170
4.2.1.3.4.2. Çalışma Nedeni.....	172
4.2.1.3.4.3. İş Değiştirme Durumu ve Nedenleri.....	174
4.2.1.3.4.4. Günlük Çalışma Saatleri ve Haftalık Çalışılan Gün Sayısı	177
4.2.1.3.4.5. İşyerinde İzin Durumu	179
4.2.1.3.4.6. İşyerinden Memnuniyet	179
4.2.1.3.4.7. Ücretler	182
4.2.1.3.4.8. Sosyal Güvenlik Durumu	184
4.2.1.3.4.9. Sendikacılık.....	188
4.2.2. Ev Eksenli Çalışan Kadın Emeğine Yönelik Bulgular	191
4.2.2.1. Sosyo-Demografik Faktörler İle İlgili Bulgular	191
4.2.2.2. Sosyo-Kültürel Faktörler İle İlgili Bulgular	192
4.2.2.3. Ekonomik Faktörler İle İlgili Bulgular.....	194
SONUÇ VE ÖNERİLER	198
KAYNAKÇA	216
EKLER	235
Ek-1: İşyerinde Ücretli Çalışan Kadınlar Anket Formu	235
Ek-2: Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Görüşme Rehber Formu.....	245
ÖZET	247
SUMMARY	250

Tablolar Dizini

Bölüm II Tabloları

Tablo.2.1 Türkiye’de Yaş Grubuna Göre İşgücüne Katılım, 2006 (%)	54
Tablo.2.2 Türkiye’de 2000–2006 Döneminde Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılım (%)	56
Tablo.2.3 Türkiye’de 2000–2006 Döneminde Medenî Duruma Göre Kadınların İşgücüne Katılım (%)	58
Tablo.2.4 Türkiye’de 2000–2006 Döneminde Medenî Duruma Göre Erkeklerin İşgücüne Katılımı (%)	58
Tablo.2.5 Türkiye’de 1995- 2006 Döneminde İşgücüne Dâhil Olmama Nedenleri (%)	61
Tablo.2.6 Türkiye’de 1995–2006 Döneminde Kırdaki İstihdam Edilenlerin İşteki Duruma Göre Dağılımı (%)	63
Tablo.2.7 Türkiye’de 1990–2006 Yılları Arasında İşgücüne Katılımı (%)	65
Tablo.2.8 Türkiye’de 1990–2006 Döneminde İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)	67
Tablo.2.9 Türkiye’de 1992–2006 Döneminde İstihdam Edilenlerin Kayıtlılık Durumu (%)	70
Tablo.2.10 Türkiye’de 1990–2006 Döneminde Kentsel Alanda İşsizlik (%)	74

Bölüm III Tabloları

Tablo.3.1 Tokat İli Ekonomik ve Sosyal Göstergeler	81
Tablo.3.2 Tokat’ta Yaş Grubuna Göre İşgücüne Katılım, 2000 (%)	83
Tablo.3.3 Tokat’ta Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılım, 2000 (%)	85
Tablo.3.4 Tokat’ta 1980–2000 Döneminde İstihdamın İşteki Duruma Göre Dağılımı (%)	87
Tablo.3.5 Tokat’ta İstihdamın Mesleki Duruma Göre Dağılımı (%)	90
Tablo.3.6. Tokat’ta 1980–2000 Döneminde Çalışmama Nedenine Göre İşgücüne Dâhil Olmayanlar (%)	92
Tablo.3.7. 1980–2000 Döneminde Tokat’ta İşgücüne Katılım (%)	95
Tablo.3.8. Tokat’ta 1980–2000 Döneminde İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)	98
Tablo.3.9. Tokat’ta 1980–2000 Döneminde SSK’ya Kayıtlı İşyerleri, Kadın ve Erkek Çalışan Sayıları	103
Tablo.3.10. Tokat İŞKUR Verilerinde 1990–2007 Döneminde İşsizlik	107

Bölüm IV Tabloları

Tablo.4.1 Sektörlere Göre Yaş Dağılımı	121
Tablo.4. 2. Kadınların Eğitim Düzeylerine Göre Çalıştıkları Sektörler	123
Tablo.4. 3. Kadınların Yaşlarına Göre Eğitim Düzeyi	124
Tablo.4. 4. Kadınların Medenî Durumlarına Göre Çalıştıkları Sektörler	126
Tablo.4. 5. Evli Kadınlarda Ev-Dışı Malvarlığının Dağılımı	141
Tablo.4. 6. Bekâr Kadınların Ev-Dışı Malvarlığının Dağılımı	141
Tablo.4. 7. Kadınların Aldıkları Ücret Miktarına Göre Ücretin Kullanımı	143
Tablo.4. 8. Evli Kadın Çalışanların Aile İçi Karar Alımına Katılımı	144
Tablo.4. 9. Bekâr Kadın Çalışanların Aile İçi Karar Alımına Katılımı	145
Tablo.4. 10. Evli Kadın Çalışanların Evindeki Ev-İçi İşbölümü	146
Tablo.4. 11. Bekâr Kadın Çalışanların Evindeki Ev-İçi İşbölümü	147
Tablo.4. 12. Kadınların Çocuk Sayısına Göre Çalışmanın Anlamı	154
Tablo.4. 13. Çalışma Nedenine Göre Çalışmaya Verilen Anlam	155
Tablo.4. 14. Yaş Göre Evlilik ve Çocuk Sahibi Olma Durumunda Çalışma	158
Tablo.4. 15. Medenî Duruma Göre Evlilik ve Çocuk Sahibi Olma Durumunda Çalışma	160
Tablo.4. 16. Eğitim Düzeyine Göre Kendi Kızının Çalışmasını İsteme Düşüncesi	161
Tablo.4.17 Çalışılan İşteki Sosyal Güvence Durumuna Göre Kadınların Kazancının Ailenin Gelirinin Ne Kadarı Olduğu	165
Tablo.4.18 Ücret Karşılığı Çalışma Süresine Göre Aile Gelirine Yapılan Katkı	166
Tablo.4.19 Eğitim Düzeyine Göre Ücret/gelir Karşılığı Çalışmaya Başlama Yaşı	170
Tablo.4.20 Medenî Durumuna Göre Ücret /Gelir Karşılığında Çalışmaya Başlama Yaşı	172
Tablo.4.21 Kadınların Eğitim Düzeyine Göre Çalışma Nedeni	174
Tablo.4.22 Sosyal Güvence Durumuna Göre İş Değiştirme Düşüncesi	176
Tablo.4.23 Kadınların Eğitim Düzeyine Göre Ücretleri	184
Tablo.4.24 Yaş Göre Sosyal Güvenlik Durumu	186

Tablo.4.25 Kadınların Çalışma Süresine Göre Sigortalılık Süresi	187
---	-----

GİRİŞ

Kadınlar, her dönem toplumda çeşitli emek kullanım biçimleri ile üretim faaliyetleri içerisinde yer almaktadır. Kadınların emek kullanım biçimlerindeki bu çeşitlilik, çalışma kavramına, erkekler ve kadınlar açısından farklı bir anlam ve içerik yüklemektedir. Kadınların “çalışma”sının, sadece ekonomik üretken faaliyetlerden oluşmaması, işgücü piyasasına katılımda, kadın ve erkek için farklı özellikler ortaya çıkarmaktadır.

Kadınların ev içinde kendilerinin, ailelerinin ve toplumun yeniden üretimi için yaptıkları, kullanım değeri olduğu halde, piyasada değişim değeri olmayan ve parasal karşılığı bulunmayan emek kullanım biçimleri (yemek pişirme, temizlik, çocuk ve ailenin diğer bireylerinin bakımı gibi işler), üretim faaliyetlerinden sayılmayarak değersiz kılınmaktadır. Bununla birlikte, ev eksenli çalışma, temizlikçilik ve işletmelerde kayıtdışı çalışma gibi parasal karşılığı olan emek kullanım biçimleri de istatistiklerde görünmemektedir. Kadınların işgücü istatistiklerindeki görünürlüğü, üretken faaliyet olarak görülen, ama parasal karşılığı olmayan (ücretsiz aile işçiliği) ve hem üretken faaliyet olarak tanınan hem de parasal karşılığı olan (ücretli işçilik, memurluk, kendi hesabına çalışma gibi) emek kullanım biçimleri ile sınırlandırılmaktadır. Türkiye’nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde kadınlar, işgücü piyasasına sınırlı katılım olanağını bulmakta, işgücü piyasasına katılan kadın için erkeklerden farklı olarak ev işleri, çocuk bakımı gibi – karşılıksız emek kullanımları- işler, kadının sorumluluğunda olmaya devam etmektedir. Kadınlar, piyasada belli mesleklerde yoğunlaşmakta, kadınların işte eğitim ve ilerleme olanağı kısıtlı olmakta, kadınlar düşük statülü ve düşük ücretli işlerde çalışmaktadır.

Literatürde kadınların işgücü piyasasına katılımı ve piyasadaki konumunu (statü, ücret sosyal güvence, çalışma süresi gibi) etkileyen çeşitli faktörlere işaret edilmektedir: Sosyo-demografik (eğitim, yaş, medeni durum ve çocukların varlığı), sosyo-kültürel (toplumsal cinsiyet temelli işbölümü, ataerkillik) ve ekonomik (küreselleşme süreci ve bu süreçte uygulanan yapısal uyum programları) faktörler, kadınların işgücü piyasasına katılımını ve çalışma koşullarını şekillendirmektedir.

Sosyo-demografik faktörlerden biri olan yaş, kadının işgücü piyasasına katılımını etkilemektedir. Çeşitli yaş gruplarına göre kadınların istihdama katılımı,

erkeklere göre farklı bir seyir izlemektedir. Genç yaş gruplarında kadınların işgücüne katılım oranları artmakta, ilerleyen yaş gruplarında kadınların evlenme ve çocuk sahibi olmansa bağlı olarak işgücü piyasasına katılım oranları düşmektedir. Bunun gibi, medeni durum ve çocukların varlığı ile eğitim de, kadınların işgücü piyasasına katılımını etkileyen önemli sosyo-demografik faktörlerdir. Medeni durum değişikliği kadınların aile içi ve toplumsal görevlerinde farklılaşmaya yol açmaktadır. Toplumsal görevlerdeki bu farklılaşma, kadınların istihdamını sınırlayıcı ve zorlayıcı bir etkiye sahiptir. Eğitim ile kadınların işgücü piyasasına katılımı arasındaki ilişki, erkeklere göre daha belirgindir. Eğitim, kadınların işgücü piyasasına katılımını arttırdığı gibi, kadınların işgücü piyasasındaki konumunu -işteki statüsünü, çalışma koşullarını- belirlemesi açısından da önemlidir. Eğitim düzeyinin yüksekliği, kadınların yüksek statülü ve yüksek ücretli işlere ulaşmasını kolaylaştırmaktadır.

Kadınların işgücü piyasasına katılımını ve konumunu etkileyen bir diğer önemli faktör de, kaynağını ataerkil sistem ve toplumsal cinsiyet temelli işbölümünden olan sosyo-kültürel faktörlerdir. Ataerkil toplumların tümünde geçerli olan toplumsal cinsiyet temelli işbölümü, kadını, öncelikle eş ve annelik görevlerinden sorumlu tutmaktadır. Kadınlar, çocukluktan başlayarak öğretilen ve benimsetilen toplumsal cinsiyetin düşünce ve davranış kalıplarına göre beceriler edinmektedir. Edinilen bu beceriler de, kadınlara, evdeki işlerinin bir uzantısı olan mesleklerde istihdam alanları açmaktadır. Bu nedenle kadınlar, çoğunlukla hizmetler sektöründe sağlık, eğitim; sanayi sektöründe tekstil, gıda gibi alanlarda, ikinci dereceden emek kaynağı olmaktadır. Kadınlar, ekonomik kriz dönemlerinde öncelikle işten çıkarılmakta; yarı-zamanlı istihdama yönlendirilmekte; işte karar alıcı, yönetici pozisyonlara çok zor ulaşabilmektedir.

Küreselleşme süreci ve bu süreçte uygulanan yapısal uyum programları da, işgücü içerisinde yer alan kadınları birçok yönden etkilemekte ve kadının işgücü piyasasına katılımı üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Günümüzde kapitalist sistem, adına küreselleşme denilen yeni bir süreçtedir. Genel olarak küreselleşme, dünya ekonomisini bir bütün haline getiren, toplumsal, politik, kültürel alanları da içine alan bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşme ekonomik boyutu ile serbestleşme, bütünleşme ve ülkelerin birbirine bağımlılığı anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle küreselleşme serbest ticaret, sermayenin serbest dolaşımı,

yatırımların işgücü maliyetlerinin daha düşük olduğu ülkelere kayması, teknolojinin hızlı yayılımı ile nitelendirilen bir dünya ekonomisine yönelişi anlatmaktadır. Bu süreçte uluslararası sermaye hareketleri dünya ölçeğinde genişlemektedir. Uluslararası sermayenin serbestleşmesi ve ülkelerin küresel ekonomiye uyumunda önemli bir faktör ise yapısal uyum programları olmaktadır. Yapısal uyum programları, özellikle gelişmekte olan ülkelere, küreselleşme sürecine uyumun bir koşulu olarak Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) tarafından adeta dayatılmıştır. 1980’li yıllardan itibaren geniş kapsamlı olarak pek çok ülkede uygulanmaya başlayan bu programlar, ihracata dayalı sanayileşme; özelleştirme; kamunun küçültülerek, müdahale gücünün zayıflatılarak kamu hizmetlerinin tasfiyesi; sosyal harcamaların kısılması; serbest piyasa egemenliğini sağlamak için sınırlamaların kaldırılması; rekabet edebilmek için emek maliyetlerinin düşürülmesi ve emeğin örgütlenme gücünün zayıflatılmasını öngörmektedir.

Kadınlar, ihracata dayalı sanayileşme modeli uygulayan ülkelerde, emek-yoğun imalat sanayileri için kolay yönetilebilir, ucuz, esnek ve örgütsüz işgücü olarak işgücü piyasasında talep edilmektedir. Bu süreçte, işgücü piyasasındaki ücretli işlere kadınların katılımı artmıştır. İşgücü piyasasına dâhil olan kadınların sayısındaki bu nicel artış, kadınlara, düşük gelirli, düşük statülü ve sosyal güvencesiz işleri getirmektedir. Yapısal uyum programları kapsamındaki özelleştirme uygulamaları da, kadınlar açısından iş kayıplarını ve istihdam daralmasını beraberinde getirmektedir. Bu programlar kapsamında, devletin kamu hizmetlerini terk etme anlayışı, kadınların -işgücü piyasasına katılsa bile- sorumluluğunda olan ev içi tüketim amaçlı karşılıksız emek kullanım biçimlerini (yiyecek üretimi, ailede hasta, yaşlı ve çocuklara bakım işlerini yapma yükünü), daha da ağırlaştırmaktadır. Yapısal uyum programları kapsamında uygulanan tarım politikaları –tarımsal ürünlere kota getirilmesi, kamunun tarımsal destekleri kaldırması vb.- ise, tarımsal nüfusu azaltma hedefi taşımaktadır. Uygulanan bu politikalar sonucunda gelirleri azalan ve yoksullaşan kırsaldaki insanlar, kentlere göç etmektedir. Göç ile kente gelen kadınlar, ya ev kadını olarak işgücü piyasası dışında kalmakta ya da kayıt dışı istihdama yönelmektedir.

Bu tez çalışmasının amacı, 1980’lerden bu yana yaşanan küreselleşme sürecinde, Türkiye’de uygulanan ekonomik politikaların sosyo-kültürel ve sosyo-

demografik faktörlerle birlikte yerel işgücü piyasasında kadınlar üzerindeki etkilerini Tokat İli özelinde incelemek ve ortaya koymaktır. Bununla birlikte Tokat İli'nde kadınların istihdama katılım özelliklerinin tanımlanması ve açıklanması da çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Temel amaçların ortaya çıkaracağı sonuçlar ışığında; Tokat İli genelinde kadınların işgücü piyasasına ve istihdama katılımını arttırıcı, istihdamdaki kadınların durumlarını iyileştirici önerilerde bulunmak da çalışmanın amaçları arasındadır.

Çalışmada kadınların işgücü piyasasına katılımı ve konumları toplumsal cinsiyeti temel alan bir yaklaşım ile ele alınmaktadır. Türkiye'de geleneksel değerlerin çok yavaş değiştiği; kadınların çoğunluğunun evde, toplumsal ve ekonomik yaşamda ataerkil ilişkilerin yoğun baskısı altında bulunduğu gerçeği, kadınların işgücü piyasasındaki durumunu kavramada büyük önem taşımaktadır.

Kadınların işgücü piyasasında yaşadığı sorunların gündeme getirilmesi ve çözüm önerileri için, kadınlara yönelik, çizgileri belirlenmiş politikaların oluşturulması zorunludur. Kümbetoğlu (1995: 236)'nın da belirttiği gibi "kadın çalışmaları, bu politikaların temel taşlarını oluşturan bilgi birikimini sağlayacaktır." Bu nedenle, kadınların işgücü piyasasına katılımını, konumunu ve sorunlarını tespit etmeye yönelik araştırmalar önemli ve gereklidir. Kadınların işgücü piyasasındaki katkılarının ve görünürlüklerinin sağlanması, ancak kadına yönelik yapılan araştırmalarla mümkündür. Tokat İli işgücü piyasasında kadın işgücüne ait nicel veriler sınırlı ve yetersizdir. Ayrıca Tokat İli'nde kadın işgücü ile ilgili yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenlerle, tez çalışması, kadınların Tokat yerel işgücü piyasasındaki mevcut durumunu, işgücü piyasasına katılımını ve konumlarını etkileyen faktörleri ortaya çıkararak; bu alandaki bilgi birikimine katkı sağlayacak olması ve yerel işgücü piyasasında kadınların görünürlüğünü sağlaması açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda Tokat İli'nde bu konuyla ilgili yapılan ilk çalışma olması nedeniyle de önemlidir. Bu durum, çalışmayı özgün kılmaktadır. Tokat İli'nde yapılmış bu çalışma, yerel ölçekte sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin kadınların işgücüne katılımına olan etkilerini tespit etmek bakımından yapılacak başka araştırmalara ışık tutması, kaynaklık etmesi açılarından da önemli görülmektedir.

Araştırmanın amacı çerçevesinde çalışmanın temel varsayımları aşağıda belirtilmiştir:

- Eğitim düzeyi arttıkça kadınların, işgücü piyasasına katılımı artmaktadır.
- Kadınların işgücü piyasasına katılımlarında ve işgücü piyasasındaki ikincil konumunda ataerkil sistem ve toplumsal cinsiyet temelli işbölümü belirleyicidir. Aynı zamanda işgücü piyasası da toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerle yüklüdür.
- Küreselleşme sürecinde yapısal uyum programlarının etkisi ile köyden kente göçün artması, ailelerin kentte geçinme koşullarının zorlaşması, işgücü piyasasında kadın emeğinin ikincil konumunda genç yaşlarda, sigortasız, düşük ücretle çalışma koşullarında etkili olmaktadır.

Araştırmanın kapsamı, imalat sanayinde gıda ve tekstil/konfeksiyon işletmelerinde üretim aşamasında, işçi statüsünde çalışan ücretli kadınlar ve konfeksiyon işletmelerinde ev eksenli çalışma ile üretim aşamasına katılan kadınlarla sınırlıdır. Bu nedenle sonuçların, imalat sanayinde çalışan tüm kadın işçilere genellenmesi söz konusu değildir. Öte yandan bulgular, Tokat'ta gıda ve tekstil/konfeksiyon işletmelerinde üretim aşamasında çalışan kadın emeğinin niteliği, mevcut durumu, konumu ve sorunlarında, söz konusu faktörlerin etkileri konusunda genellenebilir bir nitelik taşımaktadır. Araştırma kapsamı, mekân olarak da daraltılmıştır. Tezin konusu Tokat yerel işgücü piyasasında kadın emeği olduğu için Tokat İli'nin seçilmesi uygun görülmüştür. Araştırma kapsamına, il merkezi dışında, gıda ve tekstil/konfeksiyon işletmelerinin yoğun olduğu ilçelerden Turhal, Zile, Niksar ve Erbaa alınmıştır. Araştırma kapsamının belirlenmesinde sendika üyeliği de belirleyici bir kıstas olmuştur. Kadınların sendika üyeliği durumlarını öğrenmek amacı ile sendika üyesi olan kadınlar da kapsama alınmıştır. Araştırmanın önemli sınırlılıklarından biri işgücü verilerine ilişkin farklılıklardır. Bunun nedeni ise Tokat işgücü piyasasına ait verilerin farklı istatistiki kaynaklardan sağlanabilmesidir. Tokat işgücü piyasasına ait 1980–2000 dönemini kapsayan veriler DİE'nin 2000 Genel Nüfus Sayımı'nda bulunmaktadır. 2000 sonrası dönem için DİE (yeni adıyla TÜİK)'nin sadece Tokat İli'ne ait istatistiki verilerinin olduğu Hanehalkı İşgücü Anketleri bulunmamaktadır. 2000 yılı sorası için Tokat İli'nin istatistiki verilerinin

bulunduğu tek kaynak 2006 Hanehalkı İşgücü Anketleri İstatistikî Bölge Birimleri sınıflamasıdır. Bu düzenlemeye göre, Tokat ili TR83 sınıflaması içinde Samsun, Çorum, Amasya ile birlikte ele alınmıştır. Bu illerin temel özelliği, “kalkınmada öncelikli yöre” kapsamı içinde bulunmalarıdır. Bunun yanı sıra, işgücü piyasalarına ilişkin il ölçeğinde veri kaynakları oldukça sınırlıdır. Nicel verilerin kısıtlılığı, araştırmada çözümlemeyi zorlaştıran unsurlardan biridir. Araştırma, hazırlanan anket formu, gözlem ve görüşme araçlarıyla sınırlıdır.

Kadın araştırmalarında bilginin kaynağı olarak kadınlara ve onların deneyimlerine dayanılması, uygulanan yöntemin önemli unsurlarındandır. Harding (1995), bu şekilde kadınların toplumsal bilginin sadece nesneleri değil, aynı zamanda özneleri olduğu yerde, özne ve nesne arasındaki ayrımın ortadan kalktığını ifade etmektedir. Böylece araştırmacının araştırılanları, sadece bilgi verici nesneler olarak görmesinin (özne-nesne ilişkisinin) yarattığı sömürü ilişkisi; özne-özne ilişkisine dönüşerek ortadan kalkmaktadır. Araştırma, araştıran ve araştırılanlar arasında karşılıklı fikir alışverişı ve deneyim paylaşımına dayanan, her iki taraf içinde bilgi edinme, anlama ve açıklama sürecine dönüşmektedir. Bu verilerden yola çıkarak, bu çalışmada yüz yüze anket, derinlemesine görüşme ve gözlem teknikleri kullanılmıştır. Araştırma sürecinde özne-nesne ikiliği aşılıarak, karşılıklı deneyimler ve yaşantılar sürece dâhil edilmiştir.

Tokat İli’nde kadın işgücüne yönelik bu tür bir araştırmanın daha önce yapılmamış olması; araştırmacının araştırma konusu hakkında doğru ve güvenilir bilgi alabilmesi bakımından bildiği bir il olması; araştırma konusunu oluşturan gıda ve tekstil/konfeksiyon işletmelerinde çalışan kadın işçilerin bulunması Tokat İli’nin araştırma alanı olarak seçilme nedenlerini oluşturmaktadır.

Gıda ve tekstil/konfeksiyon sektörlerinin seçiminde, kadınların işgücü piyasasına katılımında ve piyasadaki konumunda etkili olan sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin etkilerini incelemek açısından en uygun sektörlerle bakma amacı bulunmaktadır. Her iki sektör de, emek-yoğun sektörler olma, düşük nitelikli işgücü gerektirme gibi özellikleri ile Türkiye’de 1980 sonrası ekonomi politikalarının yürürlükte olduğu dönemlerde, kadın işgücünün imalat sanayinde en yoğun olarak talep edildiği emek-yoğun sektörlerdir. Kadınlar, bu sektörlerdeki işletmelerde ücretli ve/veya ev eksenli çalışma ile üretim sürecine

katılmaktadır. Kadınların bu üretim sektörlerinde daha yoğun çalışmasına, ekonomik faktörlerle birlikte sosyo-demografik ve sosyo-kültürel faktörler de ortam hazırlamaktadır. Kadınlar, işgücü piyasasına girerken yapılacak işlerin toplumsal cinsiyete göre ayrıştığı bu piyasada, kendileri için önceden belirlenmiş işler arasından seçim yapmak durumunda kalmaktadır. Bu işler, sanayi sektörü özelinde, bazı sektörlerde yoğunlaşmayı getirmektedir. Gıda ve tekstil/konfeksiyon sektörleri, bu açıdan örnek sektörlerdir. Düşük eğitilmiş, genç kadın işgücü, bu sektörler tarafından yoğun bir şekilde talep edilmektedir.

Araştırmanın evrenini 1 Ağustos–21 Ekim 2007 tarihleri arasında Tokat İl merkezi ve ilçelerinde faaliyet gösteren gıda ve tekstil/konfeksiyon işletmelerinde üretim aşamasında, işçi statüsünde çalışan kadınlar ve konfeksiyon işletmelerinde ev eksenli çalışma ile üretim aşamasına katılan kadınlar oluşturmaktadır. Ancak araştırma evrenini oluşturan kadınların listesinin bulunması mümkün olmadığından, kadınların çalıştığı işletmeler evreninden yola çıkılmıştır. Araştırma örnekleminin seçiminde gayeli örneklem tekniği uygulanmıştır. Araştırma kapsamında tespit edilen 27 işletmede çalışan ücretli kadın işçiler araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Listedeki gıda ve tekstil/konfeksiyon işletmelerinin işverenleri ile görüşülerek, anket uygulamasına izin verilen işletmelerde (12 gıda işletmesi ve 8 tekstil-konfeksiyon işletmesi), toplam 298 (gıda işletmelerinde 120, tekstil/konfeksiyon işletmelerinde 178) kadına anket uygulanmıştır. Araştırma kapsamı içinde yer alan konfeksiyon işletmelerine bağlı olarak ev eksenli çalışan kadın sayısı tam olarak saptanamamıştır. Ev eksenli çalışan sadece 12 kadına ulaşılmış ve bu kadınlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin elde edilmesinde yüz yüze anket, derinlemesine görüşme ve gözlem teknikleri kullanılmıştır. Veriler, sayı, yüzdelik ve ki-kare istatistikleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ilgili literatürün de katkılarıyla konunun kuramsal çerçevesi işlenmiştir. Kadın emeğine yönelik bütün çözümlemelerde “çalışma” kavramına dikkatle yaklaşılması gerekliliğinden hareketle, öncelikle çalışma kavramının kadın emeği açısından anlamı ve kapsamı incelenmiş, sonra kadınların emek kullanım biçimleri tanımlanmıştır. Bunu takiben kadınların işgücü piyasasına katılımı ve işgücü piyasasındaki konumu başlığı altında, işgücü piyasasında kadın işgücünün özgül nitelikleri belirtilmiş, kadın işgücünün bu

özgöl niteliklerini açıklamak için geliştirilen kuramsal yaklaşımlar incelenmiş ve çalışmanın kuramsal yaklaşımı açıklanmıştır. Sonra kadınların işgücü piyasasına katılımı ve işgücü piyasasındaki konumunu etkileyen faktörler başlığı altında, günümüzde kadınların işgücü piyasasındaki durumu incelenmiş ve bunda sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin etkileri kısaca değerlendirilmiştir. Ardından benimsenen kuramsal yaklaşım çerçevesinde sosyo-demografik faktörler, neo-klasik/beşeri sermaye kuramında iddia edildiği gibi, bireysel tercihler ve rasyonel seçimler temelinde değil, toplumsal cinsiyeti temel alan bir yaklaşımla incelenmiş; bunu takiben sosyo-kültürel faktörlerin kadın işgücüne etkileri çözümlenirken feminist kuramın yaklaşımı (toplumsal cinsiyet) temel alınmıştır. Bu nedenle önce feminist kuram değerlendirilmiş, sonra sosyo-kültürel faktörler incelenmiştir. Ekonomik faktörlerin kadın işgücüne etkileri incelenirken ise, Marksist/yedek işgücü ordusu kuramı ve feminist kuramın yaklaşımlarından yararlanılmıştır. Yedek işgücü ordusu kuramı, kadın işgücünün durumunu çözümlerken -kapitalist- üretim ilişkilerinin önemine dikkat çekmekte; sistemin kadınları yedek işçiler olarak kullandığını öne sürmektedir. Bu kuram, küreselleşme sürecinde yapısal uyum programlarının uygulandığı ortamda yaşanan ekonomik krizlerde, öncelikle işten çıkarılanların kadın işgücü olması konusunda sağlam argümanlar sunmaktadır. Bu nedenle çalışmada da, küreselleşme ve yapısal uyum programları, evrensel düzeyde serbest piyasa ekonomisine geçişin araçları olarak ele alındığından, ekonomik faktörler incelenirken bu kuramın yaklaşımından yararlanılmıştır. Önce bu kuram değerlendirilmiş, sonra ekonomik faktörler ele alınmıştır. Ancak kuram kapitalist küreselleşme sürecinde DB, IMF gibi kurumlar tarafından düzenlenen ve ülkelere dayatılan yapısal uyum programlarının niçin erkeklere göre kadınları daha olumsuz bir şekilde etkilediğini; kadınların düşük ücretli, düşük statülü işlerde yoğunlaşmasını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Feminist kuram, toplumsal cinsiyet farklılığının kapitalizmin işleyişinde merkezi bir konuma sahip olduğunu belirtmekte; kapitalizmin kadının toplumdaki ikincil konumundan yararlandığını ve kapitalist sürecin çalışanlar için, sistem içinde hiyerarşik yerler açarken, toplumsal cinsiyet ve ataerkilliğin bu hiyerarşik yapılanmada kadınların işgücü piyasasında nerede yer alacağını belirlemede önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle çalışmada ekonomik faktörler, toplumsal

cinsiyeti de temel alan bir bakış açısıyla incelenmiştir. Ekonomik faktörler incelenirken, önce Marksist/yedek işgücü kuramı incelenmiş, bunu takiben ekonomik faktörler değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, benimsenen kuramsal yaklaşım çerçevesinde, Türkiye işgücü piyasasında kadın işgücüne sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin etkileri, istatistikî verilerle de desteklenerek incelenmiştir. Üçüncü bölümde, öncelikle yerel işgücü piyasası kavramı tanımlanmakta, sonra temel istatistikî veriler ile birlikte alan araştırmasının yapıldığı Tokat İli tanıtılmaktadır. Bunu takiben 1980'lerden itibaren yaşanan küreselleşme sürecinde uygulanan ekonomik politikalar ile sosyo-demografik ve sosyo-kültürel faktörlerin, yerel işgücü piyasasında kadın işgücüne etkileri ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Dördüncü bölümde ilk olarak çalışmanın yöntemi anlatılmaktadır. Daha sonra Tokat İli'nde yerel işgücü piyasasında, tekstil/konfeksiyon ve gıda işletmelerinde ücretli çalışan kadınlar ve ev eksenli çalışan kadınlara yönelik, anket, gözlem ve derinlemesine görüşme teknikleri ile sağlanan alan araştırması verileri, kuramsal bölümde yürütülen tartışmaları tamamlayacak şekilde değerlendirilmektedir. Sonuç kısmında ise, sırası ile Türkiye ve Tokat işgücü piyasasında kadın işgücünün durumu, sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin etkileri çerçevesinde değerlendirilmekte; sonra alan araştırması bulguları tartışılmakta ve araştırma bulguları ışığında geliştirilen önerilere yer verilmektedir.

BÖLÜM I

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, çalışma kavramı ve bu kavramın kadın açısından anlamı sorgulanacak ve kadının çalışma biçimleri ya da diğer bir deyişle kadın emeğinin kullanım biçimleri incelenmiştir. Ardından kadınların işgücü piyasasına katılımı ve piyasadaki konumu başlığı altında öncelikle işgücü piyasasında kadın emeğini inceleyen kuramlar ele alınmıştır. Bunu takiben kadınların işgücü piyasasına katılımı ve piyasadaki konumunu etkileyen sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler, ilgili kuramsal yaklaşımlar ışığında, alt başlıklar altında incelenmiştir.

1.1. KADIN EMEĞİ VE KULLANIM BİÇİMLERİ

Kapitalist ekonomide çalışma, cinsiyet farkı dikkate alınmaksızın işgücüne katılma ve istihdam ile tanımlanmaktadır. Kadın emeği kullanım biçimleri, sadece işgücüne katılım ve istihdam yaklaşımıyla kapsamamaktadır. Aksine bu kategoriler, kadınların çalışması söz konusu olduğunda, kapsayıcılıktan uzak ve yetersiz kalmaktadır. Kadınların çalışma kapsamı dışında bırakılan emek kullanım biçimleri, işgücü piyasasına katılımını ve istihdamda bulunuş şekillerini de etkilemektedir. Bu nedenlerle kadın emeği açısından, çalışma kavramının içeriğinin sorgulanması ve yeniden tanımlanması gereklidir. Buradan hareketle, bu başlık altında önce kadın emeği açısından çalışma kavramının anlamı ve kapsamı irdelenmiş, sonra kadın emeği kullanım biçimleri incelenmiştir.

1.1.1. Kadın Emeği ve Çalışma Kavramı

Kadın emeği söz konusu olduğunda, ‘çalışma’ kavramının anlamını ve kapsamını sorgulamak öncelikli öneme sahiptir. Ecevit (2000: 119) kadın emeğine yönelik bütün analizlerde, çalışma kavramına dikkatle yaklaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Geniş anlamda çalışma (bir ücret karşılığı olup/olmamasına bakılmaksızın), *“bireyin bir şey yapmak ya da bir sonuca ulaşmak üzere emeğini kullandığı tüm faaliyetler”* olarak ifade edilmektedir. Emek ise, mal ve hizmet üretiminde kullanılan, kişinin fiziksel ve düşünsel yetenekleri olarak tanımlanmaktadır (Kocacık, 2000: 10). “Çalışma” kavramı, insanların fiziksel ve

düşünsel yeteneklerinin -emeklerinin- kullanılması anlamına gelmektedir. Ancak, kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde, yukarıdaki anlamını kaybeden çalışma kavramı, sadece emeğin piyasada kullanımına yönelik etkinlikleri için kullanılır olmuştur. Çalışma kavramı, geniş içeriğiyle ele alınmayıp piyasa içinde yapılan etkinliklerle sınırlandırıldığında, kadın emeğinin önemli bir bölümü dışarıda kalmaktadır. Bu tür bir cinsiyet körü yaklaşım, işgücü istatistiklerine de yansımaktadır. İstatistiklerde kadın çalışması -dar anlamıyla ele alınmakta- sadece ücretli istihdam ve ücretsiz aile işçiliği istihdamı ile sınırlandırılmaktadır. Bunun nedeni, kapitalist ekonomilerde, ana akım iktisat olarak da adlandırılan neo-klasik iktisat temelli yaklaşımların merkezde olmasıdır. Kadının çalışmasını erkeğe bağımlı ve ikincil sayma eğilimi taşıyan neo-klasik iktisatta, kadın ve erkeğin rolleri, toplumsal cinsiyete bağlı olarak tanımlanmaktadır. Buna göre kadınlar evde kalıp, çocuk doğurur ve ailenin bakımı ile uğraşır. Erkekler de ev dışında üretime katılır. Bu işbölümü rasyoneldir. Bu şekilde ailenin ve ülkenin sahip olduğu toplam işgücü daha etkin kullanılmaktadır (Becker, 1993). Kadınlar, ailenin yeniden üretiminde, erkeklere göre “doğal” olarak üstünlüğe sahiptir. Çocuk doğurma, çocukların ve ailenin diğer bireylerinin bakımı, temizlik, yemek pişirme gibi yeniden üretim faaliyetlerinde kadınların rolünün “doğal” olduğunu (Schultz, 1991) savunan bu yaklaşımda, kadının ev içi emek kullanımını içeren faaliyetleri (ekonomik açıdan) önemsiz ve değersiz görülmektedir. Çalışma, sadece piyasaya yönelik yapılan, değişim değeri olan ve karşılığında bir ücret/gelir ödenen faaliyetler olarak değerlendirilmektedir. Neo-klasik çözümlemenin merkezde yer aldığı kapitalist ekonomilerde çalışma, sadece piyasa temelli faaliyetlerle sınırlandırılmaktadır. Çalışma, maaş ve ücret karşılığı satılan veya satılması muhtemel olan emeğe karşılık gelmektedir. Kadınların ev içinde yaptıkları işler ve yarattıkları değer, sadece kullanım açısından önem arz etmektedir. Ev içi üretim, piyasada ücret karşılığı olmadığı ve üretken faaliyet sayılmadığı için, çalışma olarak kabul edilmemekte ve dolayısıyla kadınların yaptıkları işler, evin geçimini sağlamaya yönelik olsa bile, istatistiklere yansımamaktadır.¹

¹ Yapılan hesaplamalara göre, ev içi üretimin değeri milli gelire katıldığında, örneğin Kanada'nın gayri safi yurtiçi hasılası %34 ile %54 arasında yükselmektedir. Bunun gibi ev içinde kadınlar tarafından yapılan üretimin değeri yoksul ülkelerde, örneğin Nepal'de ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasını %170 artırmaktadır (Beneria, 2003: 146-147).

Kadının çalışmasını piyasaya yönelik faaliyetler çerçevesinde değerlendirmek, işgücüne katılım ve istihdam ile sınırlı tutmak, kadınların ekonomiye katkısının olduğundan küçük görünmesine, değersizleştirilmesine ve önemsizleştirilmesine yol açmaktadır (Beneria, 2003; Ecevit, 2000: 119). Kadınların -ev kadınlığı kapsamındaki- temizlik işleri, kışlık gıda üretimi, giyim eşyası üretimi, çocuk, yaşlı ve hasta bakımı hizmetleri gibi ücret karşılığı yapmadığı, ancak hane harcama kalemlerini ve hane tasarruflarını etkileyen iş ve faaliyetleri ile ev eksenli çalışma ve gündelikçilik gibi işlerin gözden kaçırılması, kadınların üretim etkinliklerinin (ekonomiye katkılarının) görünmezliğine neden olmaktadır. Kadınların çalışma olarak sayılmayan bu faaliyetleri, kadınların işgücü piyasasına katılımını ve istihdamda bulunuş şekillerini de etkilemektedir. Örneğin evli kadınların işgücü piyasasına katılımları, bakmakla yükümlü oldukları küçük çocukların varlığına bağlı olmakta; kadınlar çocuk bakımı faaliyetleri yüzünden işgücü piyasasına katılamamakta ya da yarı zamanlı çalışmayı seçmek zorunda kalmaktadır.

Feminist yaklaşımlarda da belirtildiği gibi, kadın emeği yeni kavramsallaştırmalar çerçevesinde ele alınmalı ve görünürlüğü sağlanmalıdır. Beneria (1992) ve Young (1993), kadınların işgücü etkinliklerini değerlendirmede sadece ücret karşılığı piyasada yaptıkları işleri değil, aynı zamanda insan gereksinimleri için üretilen, ancak, pazara (piyasaya) çıkmadığı için bir ücret karşılığı olmayan mal ve hizmetler ile bunların üretimi için harcadıkları emeğin de dikkate alınması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Benzer bir yaklaşımı sergileyen Özbay (1995), işgücü istatistiklerinin, -kadınların üretime katılma oranlarını sağlıklı bir şekilde ortaya koyabilmesi için- kadınların ev içinde gerçekleştirdikleri üretim faaliyetlerini de ekonomik olarak değerlendirmesi gerekliliğini ifade etmektedir. Tüm bu yaklaşımların ortak noktası, kadınların ücretlendirilmemiş emeğini de içeren bir emek/çalışma kavramı tanımı ileri sürmeleri ve kadın emeğini farklı boyutlarıyla ele alarak, niteliklerine göre kavramlaştırmaya önem vermeleridir. Kadın emeğini kavramlaştırmak için yapılan sınıflandırmalarda, kadınların üretim faaliyetleri başlıca beş ana başlıkta toplanmaktadır: a) geçimlik üretim, b) ev içi üretim ve bağlantı işler, c) gönüllü çalışma, d) ücretli çalışma, e) kayıt dışı çalışma (Beneria, 2003: 133; Grown, 2000: 1148; Abelda ve Tilly, 1997).

Geçimlik üretim; kadınlar tarafından ailenin tüketimine yönelik yapılan, piyasadan alınacak malları ikame eden bahçe tarımı ile elde edilen besinin işlenmesini kapsamaktadır. Ev içi üretim; piyasadan alınan birçok mal ve hizmetin kadın tarafından evde üretilmesi ve yerine getirilmesini kapsamaktadır. Örneğin giysilerin dikilmesi, çeşitli gıdaların hazırlanması, çocuk bakımı, yaşlı ve hasta aile üyelerin bakımı gibi. Gönüllü çalışma; toplum adına devletin yerine getirmesi gereken sosyal hizmetlerin kadın tarafından gerçekleştirilmesi şeklindeki çalışmayı kapsamaktadır. Örneğin yoksul ülkelerde kadınların ortak mutfaklar kurması gibi faaliyetler bu kapsamdadır.² Ücretli çalışma; kadınların özel ya da kamu sektöründe işçi ya da memur olarak çalışması gibi işgücü piyasasında bir ücret/gelir karşılığı çalışma biçimidir. Kayıt dışı çalışma; kadınların imalât sanayi ya da hizmet sektöründe düşük ücretlerle, sosyal güvencesiz çalışmalarını kapsamaktadır. Örneğin konfeksiyon ya da elektronik sanayinde ev eksenli çalışma ile atölye tipi küçük üretim birimlerinde toplu çalışma bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Yukarıda kısaca özetlenen kadın emeğinin kavramlaştırılması ve tanımlanmasına yönelik bir sınıflandırma da Özbay (1991) tarafından yapılmaktadır. Özbay, kadınların yaptıkları faaliyetleri “ekonomik faaliyet” olarak tanınıp tanınmamasına ve faaliyetleri karşılığı para gibi maddî bir değer alıp almamalarına göre bir sınıflandırma yapmaktadır. Bu çalışmanın konusu, Tokat yerel işgücü piyasasında kadın emeği olduğu için, kadınların emek kullanım biçimlerinin tanımlanmasında -daha yararlı görüldüğü için- Özbay’ın sınıflamasından yararlanılmıştır.

1.1.2. Kadın Emeğinin Kullanım Biçimleri

Kadın emeği, kadınların yaptıkları faaliyetlerin “ekonomik-üretken faaliyet” olarak tanınıp tanınmamasına ve kadınların bu faaliyetleri karşılığı para alıp almamalarına göre dört ana grupta sınıflandırılmaktadır (Özbay, 1991: 46):

A. *Ekonomik faaliyet olarak tanınan ama parasal karşılığı olmayan işler:* Bu emek kullanım biçimi, ücretsiz aile işçiliği gibi kadın emeğini işgücü istatistiklerine dâhil etmekte, ancak kadınların kendi kazançlarını elde etmesine olanak

² Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kadınların piyasaya yönelik olmayan gönüllü çalışmaları, küreselleşme sürecinde devletin küçülmesi ve kamu hizmetlerinden çekilmesi politikaları karşısında, kadınların yoksul ülkelere ortak mutfaklar kurması şeklinde yaptıkları faaliyetler, hem burada çalışan kadınların ailelerini hem de diğer aileleri açlıktan koruyan önemli bir rol üstlenmektedir (Beneria; 2003).

vermemektedir. Aileye ait topraklar üzerinde ya da işyerinde çalışan kadınlar, ekonomik anlamda etkin sayılmakta ve işgücü kapsamına alınmaktadır (Dixon, 1983: 348). Geleneksel değerlerin yaygın olduğu kırsal kesimde, kadın emeğinin bu şekilde kullanımı, ev işinin bir uzantısı olarak kabul edilmekte, kadınların emeği doğrudan karşılık görmemektedir. Kırsal alanda kadınlar, temizlik, çocuk bakımı, besin maddelerinin hazırlanması gibi ev işleri etkinlikleri yanında bitkisel ve hayvansal üretim, gelir getirici (pazarda satmak için mal üretimi gibi) faaliyetleri de gerçekleştirmektedir. Ekonomik açıdan üretken sayılan faaliyetleri yapan kadınlar, bunun karşılığında parasal bir gelir almamaktadır. Kadınlar, gelişmekte olan (Asya, Alt-Sahra Afrika'sı, Ortadoğu, Latin Amerika gibi) ülkelerin çoğunda tarımsal istihdamda, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır³ (ILO, 2004). Ücretsiz aile işçiliği, erkeklerin gerek tarım gerekse tarım-dışı istihdamda en az bulunduğu bir statüdür. Kırsal kesimde, hiç toprağı olmayan ya da hane reisi tanımına uymayan erkekler, istatistiklere ücretsiz aile işçisi statüsünde dâhil edilmektedir (Ecevit, 2000). Kadınların mülksüzlüğü, bütün dünyada yaygın bir olgudur: Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, mülklerin dağılımında sadece %1'lik bir paya sahiptir. Kırsal alanda kadınların toprak mülkiyeti yok denecek kadar azdır. Toprak sahibi olsalar bile, kadınlar kendi topraklarının kullanımını kontrol edemez. Kırsal alanda toplum ve ailedeki kültürel değerler, kadınların nerede ve ne zaman çalışmaları gerektiğini belirlemektedir (Ahmad, 1984: 78). Erkek ve kadın arasında toplumsal cinsiyet temelli bir işbölümü vardır. Kadının hangi işleri yapacağı belirlenmiştir. Tarımda artan makineleşme ve üretimin metalaşması, tarım toplumlarında erkek ve kadın arasındaki bu işbölümünü daha eşitsiz bir hale getirmiştir⁴ (Boserup, 1990). Gelişmiş tarım makineleriyle çalışan erkeklerin yanında kadınlar, el emeğine dayalı, verimliliği düşük, niteliksiz işlerde çalışmak durumunda kalmışlardır. Kadınların bu emek kullanım biçimleri ile yaptıkları üretici işler önemli

³ Avrupa Birliği'ne üye Akdeniz ülkelerinde kadınların ücretsiz aile işçisi olarak çalışması, tarım ve küçük ölçekli ticarete yoğunlaşmıştır (Stratigaki ve Vaio, 1997: 109). Pakistan ve Latin Amerika ülkelerinde ise, kırsal alanda yaygın olan ücretsiz aile işçisi kategorisine dâhil olan kadınlar, işgücü piyasasının bir kategorisi sayılmamakta ve kadınların işgücü piyasasına katılımı düşük görünmektedir (ILO, 2004). Türkiye'de de kadınların büyük çoğunluğu tarım sektöründe babalarının, eşlerinin sahip olduğu topraklarda ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.

⁴ Delaney (2001:308), diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de kırdaki geçimlik üretimden pazar için üretime geçiş sürecinin, kadın-erkek arasındaki uçurumu kapatmak yerine, giderek açtığına işaret etmektedir. Makineleşme ile kadının tarım (tahıl) üretiminde etkinliği, yeri sınırlanarak, bu alan tamamen erkeklerin kontrolüne geçmiştir.

boyutlardadır. Evin geçimini sağlayan kişi olmadıkları şeklindeki ataerkil değerler, kadını bağımsız olarak emeğinin karşılığını alma ve kullanma hakkından yoksun bırakmaktadır (Beneria, 1992: 1549).

B. *Ekonomik faaliyet olarak tanınmayan ve ücret/para karşılığı olmayan işler:* Bu gruptaki kadın emeğinin kullanım biçimi, hem ekonomik faaliyet olarak tanınmamakta, hem de parasal karşılığı olmamaktadır. Ev içi tüketime yönelik gıda maddelerinin hazırlanması, giyim eşyası gibi kullanım değeri olan ürünlerin üretimi, aile üyelerinin -eş, çocuk, yaşlı ve hastaların- bakım hizmetleri ile temizlik işleri, bu grupta yapılan işleri oluşturmaktadır. Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte ev ve işyerinin ayrılması, ev içinde yapılan işleri ekonominin dışında bırakmaktadır (Davidof, 2002: 166; Donovan, 2007: 150). Kadınların yaşamın yeniden üretilmesine katkıları, “doğa”larının bir işlevi olarak tanımlanmakta, ev işi ve çocuk bakımı da, bu biyolojik yaratılışlarının; çocuk doğurmaları gerçeğinin bir uzantısı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, yeniden üretimden, öncelikle kadınlar sorumlu tutulmaktadır. Buna karşın ev içinde yapılan işler, sosyal ve ekonomik olarak gerekli oldukları halde, ücretli iş tanımına uymadıkları için çalışma olarak görülmemektedir.

Kadınlar bu emek kullanım biçimi ile işgücü istatistiklerinde ev kadını şeklinde görünmekte ve işgücüne dâhil olmayanlar şeklinde sınıflandırılmaktadır.⁵ Ev kadınlığı, işgücü istatistiklerinde piyasa ekonomisine katılmayan, faal olmayan kadınları tanımlamak için kullanılmaktadır. Ev kadınlığı rolü, tamamen kadınlara verilmiştir. Kadınların bu kategoride yaptıkları faaliyetler, piyasa ekonomisinde değişime konu olmayan, ev ve aile ile ilgili basit kullanım değerinin üretimine ilişkin faaliyetler olarak görülmektedir. Oysa kadınların piyasaya yönelik olmayan faaliyetlerinin ekonomiye katkısı, ülke gayri safi milli hâsıllarının (GSMH) üçte biri ile yarısına ulaşmaktadır. Beneria (1992: 1558) Almanya’da, kadınların bu tür faaliyetlerinin hesaba katıldığında, milli hâsılanın % 30 ile % 50 arasında artacağı

⁵ Ev kadınlığı kapsamında görülen faaliyetler temizlik, bakım hizmetleri (eşin, çocukların, ailedeki yaşlı ve hastaların bakımı gibi), gıda maddeleri üretimi (ailenin tüketimi için kışık turşu, reçel vb. gıda maddeleri yapımı), giyim vb. işler, piyasa kuralları içinde yapıldıklarında ekonomik faaliyet olarak tanınmaktadır. Pek çok ülkede -örneğin Latin Amerika ülkelerinde- 1980’li yıllarda uygulanan ekonomik politikaların etkisi ile reel ücretlerde gerileme yaşanan dönemlerde kadınların bu emek kullanım biçimlerinde ciddi bir artış gözlenmiştir (Mitter, 1989: 27; Miraftab, 1996: 64). Türkiye’de de 1980’lerden sonra uygulanan ekonomik politikalar sonucu reel ücretlerin düşmesi, yoksulluğun artması ile özellikle kentlerde aile için üretilen gıda maddeleri üretiminde bir artış olduğu gözlenmiştir (Özbay, 1995: 136).

belirtmektedir. Birleşmiş Milletler'in tahminlerine göre, bütün dünyada kadınların ücretsiz olarak yaptıkları işlerin ekonomik değeri, yılda 11 trilyon doları bulmaktadır (Özar, 2002: 161), ancak bu tür faaliyetler, işgücü ve milli gelir hesaplarına dâhil edilmemektedir.

Dalla Costa ve James (2005: 18), ev işi ile sadece ailenin tüketimi için kullanım değerleri üretilmediğini; ayrıca emek gücü de üretildiğini belirtmektedir. Kadınlar, ev içinde yaptıkları işlerle hem işgücü olarak kocasının günlük yeniden üretimini sağlamakta hem de bakıp büyüttüğü çocuklarla kapitalist ekonomiye yeni işgücü kazandırmaktadır. Kadınların ev içi emek kullanımları, kapitalist üretimi sürdürecektir emek gücünü geliştirerek, verimliliği arttırmaktadır (Molyneux, 1992:115). Bu emek kullanım biçimi, Werlhof (2008: 41)'in belirttiği gibi emek gücünün yeniden üretimi için zorunludur. Ev içi emek kullanımı, sadece çocuklar veya ailedeki diğer bireylerin bakımı ve günlük ihtiyaçlarının giderilmesinden ibaret değildir: Bu faaliyetler, neslin devamının sağlanması için yerine getirilen faaliyetleri -toplumsallaşma süreci içinde kızların geleceğin anneleri olarak ve erkeklerin evin geçimini sağlayacak hane reisleri olarak çocukların yetiştirilmesi- de kapsamaktadır (Beneria, 1992). Kadınların ev içi emek kullanımından sadece sermaye fayda sağlamamaktadır: Erkekler de kadınların bu karşılıksız ev içi emeğinden yararlanmakta ve el koymaktadır. Delphy (1999: 10), bu haliyle ev içi emek kullanımının bir üretim tarzı olduğunu ve sömürü ilişkisine dayandığını belirtmektedir. Kadınların ev içinde harcadıkları emek, bağımlı konumlarının bir sonucudur: Ev kadınının ev içinde, kendi gereksinimleri için gerekli olanın ötesinde harcadığı emeğe erkekler, ataerkil ilişkiler sayesinde el koymaktadır. Ataerkil sömürü, kadınların ev içi emeklerini değersizleştirmektedir. Kapitalist sanayi toplumlarında ataerkil sistemin ekonomik temelini bu ev içi üretim tarzı oluşturmaktadır. Ataerkilliğin maddi temeli, kadınların bu ev içi üretimdeki emek güçlerinin denetiminde yatmaktadır (Harttman, 2006: 46–47). Erkekler, bu denetimi kadınların ücretli işgücüne katılımlarını engelleyerek gerçekleştirmektedir. Kadınların ekonomik faaliyet olarak sayılmayan bu emek kullanım biçimleri, kadınların işgücü piyasasına katılımlarını etkilemektedir.⁶

⁶ Kadınlar çocuk sahibi olduklarında işgücü piyasasını terk etmekte, ev işleri ve aile üyelerinin bakımı nedeni ile yarı zamanlı istihdama yönelmektedir.

C. Ekonomik faaliyet olarak tanınmayan ama para karşılığı yapılan işler:

Kadınların bu üretim faaliyetleri ev eksenli çalışmadan, sokakta satılabilecek ürünler hazırlamaya, küçük işyerlerinde kayıtsız, ücretli istihdama kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu faaliyetlere ilişkin güvenilir istatistiklerin olmaması, bu faaliyetleri yapan kadınları ekonomik olarak görünmez kılmaktadır. Bu tür işlerde çalışan kadınlar düşük ücretli ve sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaktadır. Dolayısıyla bu kadınlar, işgücüne katılmış ve hatta istihdamda olmasına rağmen yokmuş gibi görünmekte, işgücü istatistiklerinde yer almamakta ve ekonomik katkıları olduğundan küçük görünmektedir (Gürsel vd., 2002: 45). Son dönemlerde işgücü istatistiklerine yansımayan bu tür işlerde çalışan kadınların sayısı, gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelere artmıştır. (Chen vd., 2005). Kadın emeğinin bu kullanım biçimlerinden birisi olan ev içi hizmetleri, temizlik, yemek yapımı, çocuk bakımı, yaşlı ve hasta bakımı gibi geniş bir içeriği olan faaliyetleri kapsamaktadır. Yapısal uyum programları ile birlikte birçok ülkede, kamunun sağlık, eğitim, çocuk bakımı gibi kamusal hizmetlerden çekilmesi, yüksek eğitilmiş kadınların çocuk bakımı, yaşlı, hasta aile üyelerinin bakımı şeklindeki ev içi görevlerini, düşük ücretlerle çalıştırılabilen yoksul kadınlara devretmesine yol açmaktadır. Ev hizmetleri yoksul kadınlar için önemli bir istihdam alanı olmuştur (Carr vd., 2000).

Benzer bir gelişme konfeksiyon sektöründe ev eksenli çalışan kadınların istihdamında da görülmektedir.⁷ Kadınların bu çalışma biçiminde yaptıkları işler firmalara örgü, nakış, boncuk işleri, tekstil ürünlerinin temizliği gibi işlerdir. Yapısal uyum programlarının ihracata dayalı sanayileşme politikalarının uygulandığı ülkelere, kadınların ev eksenli üretim faaliyetleri, üretimin önemli bir unsuru olmuştur. İşverenler, eve iş vermeyi, işgücü maliyetlerini düşürmek, talebe dayalı üretimin yapısı nedeniyle esneklik kazanmak ve sendikalaşma çabalarını engellemek için tercih etmektedir (Chen vd, 2001). Eve iş verme sürecinde kadınlar, ücretlerine ek gelir olarak bakılan, sorun ve taleplerini bireysel ya da toplu halde duyurma eğilimi zayıf, uysal, bağımlı, monoton, tekrara dayanan, sabır gerektiren işlere yatkın olmaları gibi özellikleriyle işverenler tarafından talep edilen uygun işgücü olmaktadır. Kadınlar bu işleri, ekonomik zorunluluk ve yoksulluk karşısında, hane

⁷ Konfeksiyon sektöründe ev eksenli çalışan kadınların Latin Amerika, Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur, gibi kimi ülkelere oranı %80'lere ulaşmıştır (Beneria, 2001).

halkı gelirlerine katkıda bulunmak amacıyla tercih etmektedir. Bununla birlikte kadınların düşük eğitim düzeyi, formel sektörde iş bulma olanaklarının kısıtlılığı, kadın için ev eksenli iş tercihini, zorunlu bir seçim haline getirmektedir. Kadının konum ve sorumluluklarına ilişkin toplumda varolan kültürel değerler nedeniyle ev dışında çalışması kabul görmeyen kadınlar için ev eksenli çalışma, kadınların görünmez bir biçimde ve geleneksel değerleri zorlamadan işgücü piyasasına katılmalarını sağlamaktadır (Stratigaki ve Vaiou, 1997). Ev ve işyerinin aynı mekân olması, kadınların yaptıkları ev eksenli işleri, ev işinin bir uzantısı, hatta boş zaman uğraşı olarak algılamalarına yol açmaktadır. Bu nedenle ev eksenli çalışan kadın, kendisini fabrikada aynı işi yapan bir işçiyle aynı grupta görmemektedir. Kadınlar, kendilerini daha çok ev kadını olarak nitelemekte, çalışıyor ve para kazanıyor oldukları bilincini taşımamaktadır. Ev eksenli çalışmada kadın, ev işine ara verdiğinde, eve aldığı ücretli işi yapmakta; ücretli işlerden yorulup, ara verdiğinde de ev işlerini yetiştirmeye çalışmaktadır. Bu çalışma biçimi ile kadın, hem (karşılıksız ev içi) yeniden üretim faaliyetlerini yapmakta hem de ücretli iş yaparak haneye katkıda bulunmaktadır.

D. *Ekonomik faaliyet olarak tanınan ve para karşılığı yapılan işler:* Ücret karşılığı (sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinde) işçilik, kamuda (öğretmenlik, banka ve idari işlerde) memurluk, tarım-dışı alanda serbest meslek sahibi kadınların (avukatlık, doktorluk, mühendislik, mimarlık gibi) yaptıkları işler, tarımda hane reisi olan kadınların yaptıkları (kendi hesabına çalışma) işler, bu gruba girmektedir. Kadınların bu gruba giren faaliyetleri, kapitalist ekonomide piyasada değişim değeri olan faaliyetler olmakta ve kadın emeğinin bu tür kullanımı, işgücüne katılım ve istihdam olarak tanımlanmaktadır. Kadınların bu gruptaki çalışma biçimlerinden biri olan ‘ücretli çalışma’, bir işverene bağlı olarak ve ücret karşılığı çalışma anlamına gelmektedir. Beden ya da fikir işçisi (mavi yakalı ya da beyaz yakalı işçiler), özel ya da kamu sektöründe çalışan kadınlar, “ücretli” olarak nitelendirilmektedir. Kadınların işgücü piyasasına bu emek kullanım biçimi ile katılımı, erkeklere oranla daha sınırlı olmaktadır. Ücret karşılığı çalışan kadınlar, belirli mesleklerde

yoğunlaşarak, daha düşük ücretlerle çalışmaktadır. İşte ilerleme olanakları kısıtlı olmakta, ev işleri, çocuk bakımı gibi işler kadının sorumluluğunda kalmaktadır.⁸

Kadınlar, ücretli işgücü olarak çalıştıkları işyerlerinde, hiyerarşinin alt sıralarında yoğunlaşırken, karar verme ve yönetimle ilgili üst pozisyonlarda daha az yer almaktadır. Genellikle düşük beceri ve sorumluluk isteyen işlerde istihdam edilmekte; mal ve hizmet üretiminin önemli aşamalarında yer almamakta; monoton, tekrara dayanan daha az önemli işlerde çalışmaktadır. İşe alınmada, yükseltilmede ve işten çıkarılmada, ayrımcılık uygulamalarıyla karşılaşır. Ekonomik kriz dönemlerinde, işten çıkarılacaklar arasında ilk sırada yer alan kadınlar, işgücü piyasasının kullanılıp atılabilir yedek işgücü konumunda bulunmaktadır. Kadınların ücretli işgücü olarak işgücü piyasasına katılımları ve piyasaya katıldıktan sonraki konumları (statüleri, ücretleri, çalışma koşulları) -erkeklerle karşılaştırıldığında- ikincil olmaktadır. Bu durumun sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler olarak sınıflandırılabilir pek çok nedeni vardır. İlerleyen bölümlerde bu faktörlerin etkileri incelenecektir.

Kadınların işgücü piyasasına katılımı ve konumu incelenirken, kadınların karşılıksız emek sunum biçimlerinin önemi gözden kaçırılmamalıdır. Bunun gözden kaçırılması, günümüzde kadınlar ve erkeklerin işgücüne katılım oranlarındaki farkın (kadınların işgücüne katılım oranlarındaki düşüklüğün) kapitalist ekonomilerde kadınların üretici faaliyetlerde bulunmadıkları, işgücüne katılmadıkları ve ekonomiye çok az katkı yaptıklarını gösterdiğine dair bir ön kabule götürme tehlikesi vardır. Oysa işgücü piyasasına katılım açısından kadının (ücretli ve ücretsiz çalışması) istihdamı azalmamaktadır. Azalmakta olan kadınların erkeklere göre daha kazançlı ve güvenceli işlerden yararlanma olanaklarıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadınlar, işgücü piyasasında yüksek ücretli ve sosyal güvenceli işlerde sınırlı istihdam olanağı bulmaktadır. Bu ülkelerde kadınların çalışması, işgücü piyasası dışında sayılan diğer alanlarda yoğun olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınların işgücü piyasasına katılımları karşılıksız emek kullanım biçimleri ile birlikte

⁸ Kadınların karşılığı ödenen çalışma biçimlerine (ücretli işgücüne) katılımı karşılıksız emek kullanım biçimleri ile birlikte olmaktadır. Örneğin Fransa'da ücretli olarak çalışan kadınlar ev işi ve çocuk bakımı için her iş günü 3 saat 17 dakika zaman harcarlar iken, çalışan erkekler bu işler için bir saat altı dakika zaman harcamaktadırlar. Aynı zaman kullanımı ABD'de kadınlar için iki saat 59 dakika iken erkekler için 54 dakikadır. Bangladeş'te ise çalışan kadınların ev işi ve çocuk bakımına ayırdığı zaman yaklaşık üç saat iken erkekler sadece beş dakika zaman harcamaktadırlar (ICFTU, 1995: 10)

olmaktadır. Bu karşılıksız emek kullanım biçimleri, kadınların işgücü piyasasına katılımını ve istihdamda bulunuş koşullarını belirlemektedir.

1.2. Kadın Emeğinin İşgücü Piyasasına Katılımı ve İşgücü Piyasasındaki Konumu

Bu başlık altında öncelikle kadınların işgücü piyasasına katılımı ve piyasadaki konumları ile ilgili özgül nitelikleri belirtilmiş, sonra işgücü piyasasında kadın işgücünün bu özgül niteliklerini açıklamak amacıyla geliştirilen kuramsal yaklaşımlar kısaca incelenmiş ve çalışmanın kuramsal yaklaşımı ortaya konulmuştur. Bunu takiben kadınların işgücü piyasasına katılımı ve piyasadaki konumunu etkileyen faktörler başlığı altında günümüzde kadınların işgücü piyasasındaki durumu incelenmiş ve buna etki eden demografik, kültürel ve ekonomik faktörler kısaca değerlendirilmiştir. Sonra söz konusu faktörler ayrıntılı bir biçimde alt başlıklar halinde ilgili kuramsal yaklaşımlar altında incelenmiştir.

1.2.1. Kadın Emeği ve İşgücü Piyasası Kuramları

Kadınların işgücü piyasasına katılımları ve piyasadaki konumları erkeklerden farklıdır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve ülkelere göre farklılık gösterse de kadın emeğinin evrensel denebilecek nitelikleri bulunmaktadır. Bu nitelikler, kadınların işgücü piyasasındaki ikincil ve dezavantajlı konumlarını yansıtmaktadır. İşgücü piyasasında kadın emeğinin evrensel ortak özellikleri şunlardır (Ecevit, 1998a: 268):

A- Kadınlar, işgücü piyasası dışındayken ucuz ve bu piyasaya kolayca çekilebilecek emek kaynağını oluşturur,

B- Kadınlar işgücü piyasasına girerken ayrımcı işe alma uygulamaları ile karşılaşır,⁹

C-Ücretli kadın emeği, değeri düşük emektir, genellikle erkeklerden düşük ücret alır,

D- Ücretli kadın emeği; sosyal güvenceden yoksun, kolay vazgeçilen, piyasa dışına atılması ihtimali yüksek olan emektir,

E- Kadınların ücretli işçiler olarak sendikal örgütlenmeleri gelişmemiştir,

⁹ Kadınlar sadece işgücü piyasasına katılımıda ayrımcılıkla karşılaşmamaktadır. İşyerinde eğitim ve yükselme imkânlarını kullanabilmede; otorite, denetim ve kontrole tabi oluşt da ayrımcılıkla karşılaşmaktadır.

F- Kadın emeği işgücü piyasasındaki belli sektörlerde, işkollarında ve mesleklerde yoğunlaşır.¹⁰

Kadın emeğinin işgücü piyasasındaki bu evrensel ve özgül niteliklerini açıklamak için neo-klasik/beşeri sermaye kuramı, Marksist/ yedek işgücü ordusu kuramı ve feminist kuram gibi çeşitli kuramsal yaklaşımlar geliştirilmiştir. Neo-klasik iktisat piyasada, piyasadaki aktörlerin yararına olmayan hiçbir işlemin gerçekleşmediği ve piyasadaki aktörler için rasyonel seçimlerin var olduğu varsayımını temel almaktadır. Bu temel varsayımdan hareket eden neo-klasik/beşeri sermaye kuramı; kadınları rasyonel, kendi çıkarını düşünen, tercih ve seçimlerinde özgür bir birey olarak varsaymaktadır. Kadınların, işgücü piyasasına katılım ve konumlarının, kadınların bilinçli seçimleri sonucu oluştuğu iddia edilmektedir. Kurama göre kadınlar, kişisel vasıflarını (eğitim ve tecrübe), sınırlamalarını (ev ve çocuk bakımı) ve tercihlerini (mutlu çalışma ortamı) dikkate alarak, en iyi ücret ödenen işleri arayıp bulmaktadır. Kadınların ve erkeklerin işgücü piyasasına girişte eğitim, deneyim ve verimlilikle ilgili farklı niteliklere ve tecrübelere sahip oldukları varsayılmaktadır. Kadınların işgücü piyasasındaki dezavantajlı konumu -daha az eğitilmiş ve daha basit çalışma alanlarına girmeleri-, evlilik ve/veya aile/çocuk bakımı sorumlulukları nedeniyle işgücü piyasasına katılımlarının kesintiye uğraması ve sona ermesi sonucu erkeklerden daha az tecrübeli olmaları ile açıklanmaktadır (Blau ve Kahn, 2000: 77).

Aile sorumlulukları, kadınları, sürekli ya da geçici olarak işgücü piyasası dışına çıkartmaktadır. Bu durum, erkeklerle karşılaştırıldığında kadınların daha az çalışma tecrübesine sahip olmalarına yol açmaktadır. İşgücü piyasasına kesintili katılımlarının bir sonucu olarak kadınların beşeri sermayelerinin ve dolayısıyla verimliliklerinin erkeklere göre daha düşük olduğu söylenmektedir. Bu nedenle, kadınların erkeklerden daha düşük ücret almaları normal karşılanmakta ve bu durum piyasanın rasyonel işleyişinin bir sonucu olarak görülmektedir (Walby, 1986: 73). Kadınların aile sorumlulukları, kadınların işe çok sık geç kalmalarına işe sık sık devamsızlık etmelerine ve çocuklarının bakımı için işi terk etmelerine yol açtığı için kadınlarda, işgücü devir oranlarının yüksek olduğu savunulmaktadır. Kadınların,

¹⁰ Kadınların sanayi sektörü özelindeki çalışmaları, daha çok emek-yoğun işlerde, ekonomik dalgalanmalardan daha çabuk ve olumsuz etkilenen, düşük ücretlerin ödendiği, vasıfsız işçi kullanımına yönelik alanlarda yoğunlaşmaktadır.

işyerlerinde çocukları için kreş ve bakım evi istemesi, kadın emeğini işveren açısından daha maliyetli yapmaktadır (Crompton vd., 1990: 330). Kadınların doğum ve çocuk bakımı gibi nedenlerle çalışma yaşamlarını yarıda keseceklerine yönelik beklentiler; işverenleri, kadın çalışanların eğitime yatırım yapma konusunda isteksiz yapmaktadır (Anker, 1998: 14).

Beşeri sermaye kuramına göre, kadınların işgücü piyasasındaki düşük konumu, kadınların daha az beşeri sermayeye sahip olmalarına bağlanmaktadır. Beşeri sermaye eksikliği de vasıf, tecrübe ve bilgi yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Beşeri sermaye eksikliği nedenleri olarak, kadınların aile, çocuk bakımı ve ev işleri sorumlulukları gösterilmektedir. Beşeri sermaye eksikliğine yol açarak kadınların düşük ücretli ve kısıtlı sayıda işte çalışmalarına, işe devamsızlıklarına ve işe ara vermelerine neden olan tüm bu sorumluluklar, kadınların bireysel tercihlerine dayandırılmaktadır. Kuram, kadın emeğinin eşitsiz konumunu, sınıf, kültür ve cinsiyet gibi özelliklerden soyutlamaktadır. İşgücü piyasasında kadınlar açısından ortaya çıkan eşitsizlikler, kadınların rasyonel tercihlerinin sonucu olarak kabul edilmektedir. Kadınların işgücü piyasasındaki sınırlı katılımını ve eşitsiz konumunu, bireysel ve rasyonel tercihlere dayandırarak açıklayan neo-klasik/beşeri sermaye kuramı, Abelda (1997)'ya göre kadınların işgücü piyasasındaki eşitsiz konumunu haklı çıkartmaya yönelik argümanlar sunarak bu eşitsizliğin üretilmesine de hizmet etmektedir.

Marksist/Yedek işgücü kuramında ise -ekonomik faktörler incelenirken ayrıntılarıyla açıklanacağı gibi- kadınların işgücü piyasasına katılım ve konumları, üretim tarzı, üretim güçleri ve üretim ilişkileri temel kavramları ile incelenmektedir. Buna göre kadınlar, kapitalist sistemin işgücü piyasasını kontrol etmek için oluşturduğu yedek işgücü ordusunun asli üyeleridir. Özellikle evli kadınlar, düşük ücretli, kolaylıkla idare edilebilen, uysal, itaatkâr özellikleri ile kapitalist sistem için gerekli ve yararlıdır.

Feminist kuramda -sosyo-kültürel faktörler incelenirken ayrıntıları ile değinileceği gibi-, kadınların işgücü piyasasına katılımında ve konumunda, ataerkillik ile toplumsal cinsiyet, temel kavramlar olmakta ve sosyo-kültürel faktörlerin önemine işaret edilmektedir. Kadınların işgücü piyasasına katılımında ortaya çıkan değişimlerin ve varolan durumun, sosyo-kültürel değerler ve ilişkiler

bütününden yola çıkılarak anlaşılabilceği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, makro-ekonomik (küreselleşme, yapısal uyum programlarının etkileri) süreçler de en az sosyo-kültürel faktörler kadar önemli görülmektedir. Kadınların işgücü piyasasına katılımında etkili olan makro-ekonomik yapı ve değişkenlerin toplumsal cinsiyetçi bir bakış açısı ile çözümlenmesine önem verilmektedir.

Bu çalışmada, kadınların işgücü piyasasına katılımı ve konumunda sosyo-demografik faktörler incelenirken neo-klasik/beşeri sermaye kuramında iddia edildiği gibi, bu faktörlerin etkileri bireysel tercihler ve rasyonel seçimler temelinde değil, toplumsal cinsiyeti temel alan bir yaklaşımla incelenecektir. Bunun gibi sosyo-kültürel faktörlerin kadın işgücüne etkileri çözümlenirken, feminist kuramın yaklaşımı (toplumsal cinsiyet) temel alınmaktadır. Bu nedenle, önce feminist kuram değerlendirilmekte, sonra sosyo-kültürel faktörler incelenmektedir. Ekonomik faktörlerin kadın işgücüne etkileri incelenirken ise; Marksist/yedek işgücü ordusu kuramı ve feminist kuramın yaklaşımlarından yararlanılmaktadır. Yedek işgücü ordusu kuramı kadın işgücünün durumunu çözümlerken -kapitalist- üretim ilişkilerinin önemine dikkat çekmekte; sistemin kadınları yedek işçiler olarak kullandığını öne sürmektedir. Bu kuram, yapısal uyum programlarının uygulandığı ülkelerde yaşanan ekonomik krizlerde işten öncelikle çıkarılanların kadın işgücü olması konusunda sağlam argümanlar sunmaktadır. Bu çalışmada küreselleşme, yapısal uyum programları, evrensel düzeyde serbest piyasa ekonomisine (kapitalizme) geçişin araçları olarak ele alındığından, ekonomik faktörler incelenirken, bu kuramın yaklaşımlarından yararlanılmaktadır. Bu kuram değerlendirildikten sonra ekonomik faktörler ele alınmaktadır. Kuram kapitalist küreselleşme sürecinde Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kurumlar tarafından düzenlenen ve ülkelere dayatılan yapısal uyum programlarının neden kadınları daha olumsuz etkilediğini; kadınların neden daha düşük ücretli ve daha düşük statülü işlerde yoğunlaştığını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Feminist kuram, toplumsal cinsiyet farklılığının kapitalizmin işleyişinde merkezi bir konuma sahip olduğunu belirtmektedir. Kapitalizmin kadının ikincil konumundan yararlandığına ve kapitalist sürecin çalışanlar için sistem içinde hiyerarşik yerler açarken, toplumsal cinsiyet ve ataerkilliğin bu hiyerarşik yapılanmadan kadın emeğinin işgücü piyasasında nerede yer alacağını belirlemede önemli olduğunu

vurgulamaktadır. Bu nedenle çalışmada ekonomik faktörler, toplumsal cinsiyeti de temel alan bir bakış açısıyla incelenmiştir.

Özetle çalışmada kadınların işgücü piyasasına katılımı ve konumları, ağırlıklı olarak toplumsal cinsiyeti temel alan bir yaklaşım ile ele alınmaktadır. Türkiye’de geleneksel değerler çok yavaş değişmektedir. Kadınların çoğunluğunun evde, toplumsal ve ekonomik yaşamda ataerkil ilişkilerin yoğun baskısı altında bulunduğu gerçeği, kadınların işgücü piyasasındaki durumunu kavramada büyük önem taşımaktadır.

1.2.2. Kadının İşgücü Piyasasına Katılımını ve Konumunu Etkileyen Faktörler

Kadınların işgücüne katılım oranı, kadın işgücünün (çalışan, işsiz fakat iş arayan) aktif nüfusa oranı olarak tanımlanmaktadır. Bu oran, bir kadının çalışıyor olma olasılığını ve kadınların aktif nüfus içindeki göreceli ağırlığını gösterir. Oranın yüksek oluşu, kadınların işgücü piyasasındaki katılımının sayısal artışını temsil eder. Dünya genelinde kadınların işgücü piyasasına katılımları ve istihdamları –gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklılık göstermesine rağmen- artmaktadır. ILO (2007) raporuna göre, dünya genelinde işgücü piyasasına katılan kadın sayısı en yüksek noktaya ulaşmıştır: Dünyada 2,9 milyar çalışanın 1,2 milyarını kadınlar oluşturmaktadır. Bir başka ifade ile tüm çalışanların yaklaşık %41,4’ü kadındır. 15 ve daha yukarı yaştaki kadınların %48,9’u çalışmakta iken bu oran erkeklerde %74’tür.

Kadınların işgücü piyasasına ve istihdama katılımında ortaya çıkan sayısal artış, sınırlı sayıdaki mesleki alanlarda olmakta ve kadınlar aynı işi yapan erkeklerden daha düşük ücret almaktadır. Kadınlar, işgücü piyasasında tarım ve hizmetler sektörlerinde düşük verimlilikteki iş ve mesleki alanlarda sıkışıp kalmışlardır. Hizmet sektöründe çalışan kadınlar, toplumsal ve kişisel hizmetler gibi alanlarda geleneksel rolleriyle ilgili hizmet sektörünün alt kollarında yoğunlaşmaktadır. Ücretlerin daha yüksek olduğu finans, işletmecilik, emlak hizmetleri gibi hizmet kollarında kadınlar, erkeklerle karşılaştırıldığında daha az yer almaktadır. Sanayi istihdamındaki payları ise, erkeklerin çok altındadır. Kadınlar, genellikle düşük ücretli ve sosyal güvenceden yoksun işlerde çalışmaktadır. Ücret

düzeyleri, aynı işi yapan erkeklerin ücretlerinin -en iyi durumda- %80'ine yaklaşabilmektedir (ILO, 2007).

Kadınların işgücü piyasasına sınırlı katılımında ve piyasadaki ikincil konumunda çeşitli faktörler belirleyici olmaktadır. Bu faktörlerin etkisi ile kadınların işgücü piyasasına katılımı ve çalışma koşulları şekillenmektedir.

Sosyo-demografik faktörlerden yaş, kadınların işgücü piyasasına katılımını etkileyen önemli faktörlerden biridir. Kadınların genç yaş gruplarında işgücü piyasasına ve istihdama katılımında yoğunlaşma olmaktadır. İlerlen yaş gruplarında ise, işgücü piyasasından çekildikleri istatistiklere yansımaktadır. Bunun gibi, kadınların aile içi ve toplumsal görevlerinde farklılaşmaya yol açan medeni durum da, kadınların işgücü piyasasına ve istihdama katılımında etkilidir. Evlilik, kadınların işgücü piyasasına katılımlarını sınırlayan ve istihdam edilmelerini zorlaştıran bir etkiye sahiptir. Sosyo-demografik faktörlerden eğitim, kadınların işgücü piyasasına katılımını arttırmakta ve aynı zamanda kadınların işteki statüsünün ve çalışma koşullarının belirlenmesi açısından da önemli bir faktör olmaktadır.

Kaynağını ataerkillikten ve toplumsal cinsiyet temelli işbölümünden alan sosyo-kültürel faktörler de, kadınların işgücü piyasasına katılımına ve konumuna etki eden faktörler arasındadır. Ataerkil toplumların tümünde geçerli olan toplumsal cinsiyet temelli işbölümü, kadını öncelikle eşlik ve annelik görevlerinden sorumlu tutmaktadır. Evin geçimini sağlama görevini ise, erkeğin sorumluluğuna bırakmaktadır. Bu durum, erkekler için gelir getirici bir işte çalışmayı öncelikli bir yükümlülük haline getirmektedir. Annelik ve eşlik görevlerinin doğal bir uzantısı sayılan karşılıksız ve görünmez ev içi emek kullanımları, kadınların, çocukluktan başlayarak, eğitim fırsatlarından yararlanmalarında, gelir getirici çalışma biçimlerine katılımlarında, meslek ve kariyer edinmelerinde, erkeklere göre eşitsiz bir konuma düşmelerine yol açmaktadır.

Küreselleşme süreci, işgücü içerisinde yer alan kadınları birçok yönden etkilemekte ve kadınların işgücü piyasasına katılımında önemli bir rol oynamaktadır. Bu süreçte uluslararası sermayenin serbestleşmesi ve ülkelerin küresel ekonomiye uyumunda yapısal uyum programlarına önemli bir rol yüklenmiştir. 1980'li yıllardan itibaren geniş kapsamlı olarak pek çok ülkede uygulanmaya başlayan bu programlar, ihracata dayalı sanayileşme; özelleştirme; kamunun küçültülerek ve müdahale

gücünün zayıflatılarak, kamu hizmetlerinin tasfiyesi; sosyal harcamaların kısılması; serbest piyasa egemenliğini sağlamak için sınırlamaların kaldırılması; rekabet edebilmek için işgücü maliyetlerinin düşürülmesi ve emeğin örgütlenme gücünün zayıflatılmasını öngörmektedir. Bu programların uygulandığı gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, gelişmiş ülkelerin ise tamamına yakınında, kadınların işgücü piyasasına katılımı artmıştır. Bu katılım, daha çok kayıt dışı istihdam biçimlerinde yoğunlaşma şeklinde gerçekleşmiştir. Bu süreç “istihdamın feminizasyonu (kadınlaşması)” olarak kavramlaştırılmaktadır. Standing (1989), düşük becerili genç kadınların, uzun saatler çalıştırılmalarını ve birkaç yıl sonra yenileriyle değiştirilebilmelerini, kadın istihdamını artıran nedenler arasında belirtmektedir. Kadınlar, (emek-yoğun imalat sanayilerinde) ihracata dayalı sanayileşme modeli uygulayan ülkelerde kolay yönetilebilir, ucuz, esnek ve örgütsüz işgücü olarak talep edilmektedir. Bu süreçte, kadınların işgücü piyasasında ücretli işlere katılımı artmıştır. İşgücü piyasasına dâhil olan kadınların sayısındaki bu artış, düşük gelirli, düşük statülü ve sosyal güvencesiz işlerde gerçekleşmektedir (Agarwal vd., 2003: 5; Thomsen, 2008).

Yukarıda genel olarak belirtilen faktörlerin kadınların işgücü piyasasına katılımı ve konumundaki etkileri, çalışmanın bundan sonraki kısmında sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler başlıkları altında incelenmiştir. Kuramsal yaklaşımların tartışıldığı bölümde de belirtildiği üzere sosyo-demografik faktörler, toplumsal cinsiyeti temel alan bir yaklaşımla değerlendirilmiş, bunu takiben sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler ilgili kuramsal yaklaşımların altında incelenmiştir.

1.2.2.1. Sosyo- Demografik Faktörler

Bu çalışmada benimsenen kuramsal yaklaşım çerçevesinde kadınların işgücü piyasasına katılımında ve işgücü piyasasındaki konumunda etkileri olan sosyo-demografik faktörler, neo-klasik/beşeri sermaye kuramında iddia edildiği gibi, bireysel tercihler ve rasyonel seçimler temelinde değil, toplumsal cinsiyeti temel alan bir yaklaşımla incelenmiştir. Bunun nedeni ise -kuramların incelendiği bölümde de belirtildiği gibi- neo-klasik/beşeri sermaye kuramı kadınların işgücü piyasasındaki eşitsiz katılımını ve konumunu, kadınların bireysel ve rasyonel tercihlerine

dayandırarak açıklamaktadır. Oysa pratikte tercihler ve seçimler kültürel normlar, gelenekler ve toplumsal cinsiyet rolleri tarafından belirlenmektedir. Günümüzde çoğu kadın, özgür bir seçim yapmaktan çok, zorunlu olduğu için çalışmakta, feminist kuramda da belirtildiği gibi toplumsal cinsiyete dayalı sorumluluklarına bağlı olarak karar vermek zorunda kalmakta ve hangi işte, ne kadar çalışacağını bu sorumlulukları belirlemektedir.

1.2.2.1.1. Eğitim

Eğitim, kişilerin işgücü piyasasına katılım olarak ve koşullarının belirlenmesi açısından büyük önem taşımakta ve önemli bir işe alma ölçütü olmaktadır. Kadınların işgücü piyasasına katılımında eğitim, etkili bir faktördür. Eğitimi beşeri sermaye yatırımı olarak değerlendirdiğimizde hem eğitilmiş insanlar hem de tüm toplum bu durumdan doğrudan etkilenmektedir: Özellikle, eğitim seviyesi düşük kadınların eğitiminde gerçekleşecek her olumlu ilerleme, toplumsal dengesizliklerin giderilmesinde ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesinde adımların hızlı atılmasını sağlamaktadır. Kadının evinin sınırları dışına çıkıp, kendi geliri ile geçinme yeterliliği kazanması, iş bulması, aile içinde ve dışında karar alma süreçlerine katılması, kalkınmanın ve sosyal uyumun gelişimine katkı yapmaktadır. Kadınların eğitimin düzeylerindeki gelişme, kişisel ücret getirilerini arttırmakta, çocuk ölümlerini ve doğurganlığı azaltarak sosyal dışsallıklar sağlamaktadır (Schultz, 1989: 48). Eğitim seviyesindeki düşüklük, kadınların erken yaşta evlilik yapmalarına ve dolayısıyla yüksek doğurganlığa neden olmaktadır. Bu durum kadının işgücü piyasasına katılımını olumsuz etkileyebilmektedir.

Eğitim, kadınların kendilerini geliştirerek, bağımsızlık kazanmalarına yol açan olumlu bir etkidir. Kadınların işgücü piyasasına yönelimlerinde ve işgücü piyasasına aktif katılımlarında da belirleyici bir faktördür. Eğitim düzeyi yüksek olan kadınlar için işgücü piyasasına katılım, ekonomik zorunluluktan daha çok kendini gerçekleştirme ve bağımsızlık anlamı taşımaktadır. Eğitim, kadınların yüksek statülü ve yüksek ücretli işlere ulaşmasını kolaylaştırıcı etkisi de bulunmaktadır. Eğitim düzeyi artan kadınların iş olanaklarına erişiminde daha geniş seçenek seti ortaya çıkmakta, işgücüne ve istihdama katılımları artmaktadır. Geleneksel olarak kadınların istihdam edildiği hemşirelik, sekreterlik, öğretmenlik, tekstil işçiliği

dışında da (avukatlık, mühendislik gibi işlerde) çalışma olanakları ortaya çıkmaktadır.

Eğitim düzeyindeki artış, erkekler ile karşılaştırıldığında kadınları, daha çok işgücü piyasasına yöneltmektedir. Psacharopoulos ve Tzannatos (1992)'un yapmış olduğu ülkelerarası araştırma sonuçları; kadınların, eğitim düzeyindeki bir yıllık artışın, kadınların işgücü piyasasına katılımını önemli ölçüde arttırdığını ortaya çıkartmıştır. Türkiye'de de düşük eğitim düzeyinin, erkekler ile karşılaştırıldığında, kadınların işgücü piyasasına daha düşük katılımına yol açtığını bulgulayan çalışmalarda bulunmaktadır¹¹ (Dayıoğlu ve Kasnakoğlu, 1997: 333 Eyüboğlu, Dilek vd., 2000: 88).

Geleneksel toplumlarda eğitimin öncelikli olarak erkeklerin hakkı olduğu düşünülmektedir. Ev işi, çocuk bakımı ve anneliğin kadınların temel görevleri olduğu düşüncesi, kadınların eğitime önem verilmemesine yol açmaktadır. Kadınlarla özdeşleştirilen bu roller, ulusların adet, gelenekleri ve inançları ile sürekli kılınmaktadır. Feminist kuramda da işaret edildiği gibi, toplumsal cinsiyet temelli işbölümü, kadınların eğitime düşük katılımına neden olmaktadır. Bu durum, kadınların işgücü piyasasına katılamamasına ya da düşük eğitim düzeyleri ile işgücü piyasasında düşük ücretli, düşük statülü, kayıt dışı işlerde yoğunlaşarak çalışmalarına yol açmaktadır.

Kadınların eğitim düzeyleri kadar, hangi alanlarda eğitim alarak işgücü piyasasına katıldıkları da önemlidir. Anker ve Hein (1986: 45)'e göre kadın ve erkekler için eğitim, hem içerik hem de süre açısından farklı olmaktadır. Bu farklılık, sanayileşmiş ülkelerde süreden çok içerikte, gelişmekte olan ülkelerde ise süre ve içerikte ortaya çıkmaktadır. Alınan eğitimin içeriği ile yerine getirilen iş arasındaki sıkı bağlantı, kadınların ve erkeklerin farklı mesleklerde ve işlerde yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Eğitim alanındaki ve işgücü piyasasındaki toplumsal cinsiyet temelli

¹¹ Eğitim, kadının işgücü piyasasına katılımını arttırdığı gibi ücretlerinde de iyileşme getirmekte ve kadınlara daha iyi koşullarda çalışma olanağını sağlamaktadır (World Bank, 2006). Eğitimli kadınlar, kadın istihdamı üzerindeki toplumsal kısıtlamaları aşmada daha güçlüdür. Ancak şu da bir gerçektir ki kadınlar, tüm dünyada –bazı gelişmiş ülkeler dışında- erkeklerden az öğrenim görmektedirler (ILO, 2007). Diğer araştırma bulguları da Afrika, Latin Amerika ve Asya ülkelerinde eğitimin, erkeklere göre kadınların işgücüne katılımını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (Tzannatos, 1999: 562).

işbölümü, kadınların istihdamdaki konumunu olumsuz etkileyerek, kadınların düşük nitelikli işler için eğitilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır¹² (Anker, 1998: 47).

Özetlenecek olursa, eğitim ile kadınların işgücüne katılımı, istihdamı ve meslekî dağılımı arasında güçlü bir ilişki vardır. Kadınların eğitim süresinin kısa ve içeriğinin belli alanlarda sınırlı oluşu, kadınların hem işgücüne katılımının düşük olmasına hem de belli mesleklerde, düşük statülü, düşük ücretli işlerde yer almasına neden olmaktadır.

1.2.2.1.2. Yaş

Yaş, kadınların işgücü piyasasına katılımını etkileyen önemli faktörlerden birisidir. Tüm yaş gruplarında, kadınların işgücü piyasasına katılım oranları, erkeklerin işgücü piyasasına katılım oranlarından düşüktür. Bunun yanı sıra yaş gruplarına göre kadınların istihdama katılımı da erkeklerden farklı bir seyir izlemektedir. Gelişmiş ülkelerin çoğunda kadınlar, işgücü piyasasında “üç aşamalı bir süreç” izleyerek yer almaktadır (Koray, 2005: 329). “*M-çift tepeli eğri*” olarak kavramlaştırılan bu süreçte, çok sayıda kadın, genç yaşlarda işgücü piyasasına aktif olarak katılmaktadır. Evlilik ve ilk çocukla birlikte işgücü piyasasından çekilen kadınlar ileri yaşlarda (çocukları büyüdükten sonra) tekrar işgücü piyasasına dönmektedir. Bu durum, özellikle kadının geleneksel kadınlık rolünün ağır bastığı Japonya ve Almanya gibi ülkelerde daha belirgindir. M-eğrisinin iki zirvesine 20’li yaşlarda (çocuk sahibi olmadan önce) ve 30’lu yaşların sonuna doğru (en küçük çocuk okula gittikten sonra) ulaşılmaktadır. Çocuk sorumluluğu nedeni ile işgücü piyasasından çekilen kadınlar, ileri yaşlarda piyasaya tekrar katılmaktadır¹³ (Toksöz,

¹² Belçika’da yapılan bir çalışmaya göre kadınlar, geleneksel erkek işleri olarak kabul edilen işlere yönelik eğitim almaktan, erkek iş arkadaşlarıncı kabul edilmemek ve işverenlerce ikinci sınıf işgücü kabul edilmekten korktukları için kaçınmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, uygulama ve geleneklerce kızların modern sektör istihdamına yönelik eğitimden soyutlanması daha belirgin ve sonuçları ağır olmaktadır. Buralarda eğitim, toplumsal cinsiyet temelli işbölümünün cinsel rol kalıp yargılarına göre şekillenmekte, kadın emeği daha sınırlı iş ve eğitim imkânları ile karşılaşmaktadır (ILO, 1988: 26).

¹³ Gelişmekte olan ülkelerde ise örneğin Latin Amerika ülkelerinde, kadın emeğinin yaşa göre işgücü piyasasına katılımı açısından böyle bir model oluşmamakta, kadınlarda en yüksek katılım 20–24 yaş grubunda olmakta ve 30 ve üstü yaşlarda katılım düşmektedir (Psacharopoulos ve Tzannatos, 1992: 16–17). Danimarka’da ise kadınlar aile/çocuk sorumlulukları nedeni ile işgücü piyasasından ayrılmamaktadır. Yani 25–35 yaş arası kadınların işgücü piyasasına katılım oranları düşmemekte, erkeklerin katılım tavırlarına benzer bir model göstermektedir. Fakat bu katılım durumu, çalışma saatlerini eve uyumlu hale getirmelerine, kısmi zamanlı çalışmalarına bağlıdır (Plagenta, 1997). Türkiye için ise bazı araştırma bulguları bu modelin olduğuna dair veriler sunarken (Dayıoğlu ve Kasnakoğlu, 1997: 330), bazı araştırma bulguları da M modeli katılımın Türkiye için geçerli olmadığını desteklemektedir (Koray, 1993; Özbay, 1994; Gürsel ve diğerleri, 2002: 56). Erkeklerde ise işgücü piyasasına

2007: 23; Plagenta, 1997). Kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle belli yaşlarda işgücü piyasasından ayrılmakta iken, erkekler için bu durum söz konusu olmamakta ve yaşa göre işgücü piyasasına katılımları süreklilik göstermektedir.

1.2.2.1.3. Medeni Durum ve Çocukların Varlığı

Kadınların medeni durumları ile işgücü piyasasına ve istihdama katılımları arasında sıkı bir ilişki vardır. Evlilik çoğunlukla işgücünden sürekli ya da en azından geçici ayrılmaya yol açmaktadır. Evli ve bakıma gereksinimi olan küçük çocuk sahibi kadınların işten alacakları ücret, piyasada yaptıracakları çocuk bakım masraflarının (kreş masrafı gibi) üzerinde olmaması durumunda, işgücü piyasasına katılmamakta (ya da piyasadan ayrılmakta) ve evde kalıp çocuk bakmaktadır (Eyüboğlu, Ayşe vd., 2000: 152). Kadınlar, çoğu zaman çocuk sahibi olmadan işgücü piyasasına katılmakta, çocuk sahibi olduklarında ise piyasadan ayrılmaktadır. Çocuk sahibi olmayan kadınların istihdama katılım oranları küçük çocuğu olan kadınlara göre daha yüksektir.¹⁴ Evli kadınların işgücü piyasasına katılımları bakmakla yükümlü oldukları küçük çocukların ve çocuk bakım tesislerinin varlığına ve ülkelerin kamu politikalarına (yasalara) göre değişmektedir.¹⁵

Çocuk sahibi olmak, kadınların işgücü piyasasındaki istihdam şeklini de etkilemektedir. Evli ve küçük çocuk sahibi kadınlar yarı-zamanlı çalışmayı seçmek zoruna kalmaktadır.¹⁶ Yarı-zamanlı çalışma ise sosyal güvenlik, sendikal haklar, işte ilerleme ve ücretler açısından olumsuz çalışma koşullarını da beraberinde getirerek kadınların işgücü piyasasındaki ikincil konumunu pekiştirmektedir (Tokol, 1999. 23). Bununla birlikte, çocuğun varlığı kadınların işgücü piyasasına katılımına artırıcı

katılım yaş ile birlikte doğru orantılı olarak yükselmektedir. 20'li yaşların başında % 90'ları aşmakta ve 50'li yaşların sonuna doğru hızlı biçimde düşmektedir. Kadınlar açısından, yirmili yaşların başında ve otuzların sonunda yükselen iki tepeli bir model söz konusu iken, erkeklerde bunun tersine bir model oluşmaktadır (Elliot, 1997: 100).

¹⁴ Örneğin AB genelinde 20–30 yaş arasında ve çocuğu olmayan kadınların % 71'i işgücü piyasasına katılmakta, 10 yaşından küçük çocuğu olan kadınlarda ise bu oran % 64'e düşmektedir (Koray, 2005: 328). AB genelinde çocuğu olan erkeklerin %91,4 işgücü piyasasına katılırken, çocuğu olmayan erkeklerde bu oran %80,8 olmaktadır (EC,2008: 24).

¹⁵ Örneğin Danimarka'da aileye ilişkin görevler büyük ölçüde sosyalleşmiştir; çocuk bakımına yönelik geniş bir kamu hizmeti ağı vardır. Bu nedenle kadınların işgücü piyasasına katılımlarında, çocuk bakımı önemli bir engel olmamaktadır. Almanya, İtalya ve Hollanda'da da ise çocuk bakımı, ebeveyn izinleri gibi kolaylıklar olmadığı için, kadınlar çocuk sahibi olduklarında işgücü piyasasından çekilmektedir. Yunanistan'da ise bakım hizmetleri esas olarak aile içinde, kadın tarafından yerine getirilir. Çalışan kadın için çocuk bakım hizmetleri gibi kamu hizmetleri gelişmemiştir. Bu nedenle kadınların işgücü piyasasına katılımları engellenmektedir (Plantegna, 1997).

¹⁶ AB ülkeleri genelinde çalışan kadınların % 31,4'ü kısmi süreli çalışırken, erkeklerde aynı oran % 7,8'dir (EC, 2008: 22).

etki de yapabilmektedir. Çocuk sahibi olmak, ailenin masraflarını arttırmaktadır. Bu durum, kadının işgücü piyasasına katılımını arttırıcı etki yapmaktadır.¹⁷

Çocuk sahibi olmak kadar, çocuk sayısı da kadınların işgücü piyasasına katılımlarını etkilemektedir.¹⁸ İşgücü piyasasına katılım, kadınların daha az çocuk yapma eğilimine de etki etmektedir. İşgücü piyasasına ve istihdama katılan kadınlar daha az çocuk sahibi olmaktadır (ILO, 2000). Bunda çocuk sahibi olma ve yetiştirme maliyetlerinin artışı da rol oynamaktadır (Kağıtçıbaşı, 1980:177). Az sayıda çocuk sahibi olma durumu, kadınların, işgücü piyasasına katılımlarını arttırdığı gibi, çocuk bakım sorumluluğu nedeni ile işgücü piyasasından geçici veya sürekli çekilmelerini de azaltmaktadır.

Toplumsal cinsiyet temelli işbölümünde kadınların konumu, ev işi ve çocuk bakımı sorumlulukları ile belirlenmektedir. Kadın, doğası gereği çocuk doğurmak ve büyütmek, kocasına bakmak ve ev işlerini yürütmekle sorumlu tutulmaktadır. Bu durum, ev içi karşılıksız emeğinin doğallaştırılmasına yol açmakta, kadınların işgücü piyasasına katılımını kısıtlayarak, kadınların işgücü piyasasına hangi pozisyonda katılacağını da belirlemektedir. Kadınlar ya ev işlerinin uzantısı olan mesleklerde istihdama katılmakta ya da yarı zamanlı işleri seçmek durumunda kalmaktadır. Neo/klasik beşeri sermaye kuramının iddia ettiği gibi kadınlar, işgücü piyasasına katılma kararını ve çalışma şeklini -kendi özgür seçimlerinden ve bireysel kararlarından daha çok- toplumsal cinsiyetinden dolayı yüklediği sorumluluklarına bağlı olarak karar vermek zorunda kalmaktadır. Erkekler için işgücü piyasasına katılma evlilik, çocuk sahibi olma faktörlerinden bağımsız bir şekilde olmakta iken, bu faktörler kadınların işgücü piyasasına katılım ve istihdamda bulunuş şekillerini etkilemektedir.

1.2.2.2. Feminist Kuram ve Sosyo-Kültürel Faktörler

Sosyo-kültürel faktörlerin kadınların işgücü piyasasına katılımı ve konumunda etkileri çözümlenirken feminist kuramın yaklaşımı (toplumsal cinsiyet)

¹⁷ Örneğin üç yaşından küçük çocuğu olan kadınların (İngiltere’de) % 60’ı işgücü piyasasında çalışmaktadır (Giddens, 2002: 388).

¹⁸ Gelişmiş ülkelerde üç yaşından küçük çocuğu olan kadınların yarıdan fazlası istihdamdadır. Ancak çocuk sayısı da katılımda önemli bir etkidir. Tüm Avrupa ülkelerinde, beş ya da daha küçük yaşta iki ya da daha çok çocuğu olan kadınların istihdama katılmaları, tek bir küçük çocuğu olanlara göre çok daha düşüktür (UN, 2000: 37-38).

temel alınmıştır. Bu nedenle önce feminist kuram değerlendirilmiş, sonra sosyo-kültürel faktörler incelenmiştir.

1.2.2.2.1. Feminist Kuram

Feminist kuram, kadınların işgücü piyasasına katılımını ve konumunu sorgularken, işyerindeki ve ailedeki ekonomik, toplumsal, siyasi ve kültürel faktörlerin çok boyutlu etkileşimine ve bu etkileşim sonucu ücret düzeyi, istihdam ve mesleki konum açısından ortaya çıkan farklılaşmalara odaklanmaktadır (Crompton vd., 1990: 330). Bu nedenle, beşeri sermaye kuramına, *'sadece işgücü piyasasına odaklanarak, evlilik kurumu gibi, piyasa öncesi kurumların etkilerini ihmal ettikleri'* eleştirisini yöneltilmektedir. Kadınlar, beşeri sermaye yatırımı, işgücü piyasasına katılım ve meslek seçimi kararlarını özgür olarak verememektedir. Kültürel toplumsal rol ve önyargılar ve ailedeki işbölümü bu kararı biçimlendirmektedir (Abelda, 1997). Çoğu kadın, zorunlu olduğu için çalışırken, toplumsal cinsiyete dayalı sorumluluklarına bağlı karar vermek zorunda kalmaktadır. Kadınların hangi işte, hangi pozisyonda ve ne kadar süre çalışacağını, bu sorumlulukları belirlemektedir (Peterson ve Lewis, 1999: 500–511).

Feminist analizde, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım başat kavramlarından birisidir. Cinsiyet, kadın ve erkek arasında biyolojik olarak belirlenen farklılıklardır. Toplumsal cinsiyet ise cinsel kimliğin toplumsal kurgulanışını anlatır. Cinsiyet biyolojik olarak belirlenmiştir, doğuştandır. Toplumsal cinsiyet ise biyolojiye bağlı değildir, toplumda varolan kültürel, dini, ideolojik sistemlerin güçlendirdiği, geniş bir toplumsal işbölümünün görüntüsü olarak ortaya çıkar (Ostergaard, 1992). Toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyete dayalı işbölümü ve biyolojik cinsiyetler arasındaki toplumsal ilişkileri vurgular ve sadece kadının değil erkeğin de pozisyonuna işaret eder (Savcı, 1999: 130). Cinsiyete dayalı işbölümü ise, kadın ve erkek arasındaki işbölümünün, hem cinsel hem de toplumsal ve kültürel yapısını ifade eder (Taborga ve Leach, 2000). Bu işbölümü, kadına ev içi çalışma ya da üremeyle ilişkili, erkeğe de kamusal ya da üretimle ilişkili yükümlülükleri getirir. Cinsiyete dayalı işbölümü, kadına ev içinde gerçekleştirilmesi gereken işleri (ev işi, çocuk bakımı) erkeğe de ev dışındaki işleri vermiştir. Kadın ev ve çocuk bakımı işi ile görevlendirilirken, evin geçimi erkeğin işi olarak görülmektedir.

Feminist analizde toplumsal cinsiyete dayalı bu işbölümü salt teknik bir işbölümü olarak görülmez. Bu işbölümü ayrıcalık ve ayrımcılık yapılarını yaratan hâkimiyet ve tabiiyet (bağımlılık) ilişkilerini dayatır (Molyneux, 1992: 119). Bu işbölümü erkekleri üst, kadınları bağımlı konuma yerleştirmektedir. Cinsiyete dayalı işbölümü, kadınların işgücü piyasasında daha düşük ücret ödenen işleri yapmasını sağlar. Bu şekilde kadınların erkeklere ekonomik bağımlılığı garanti altına alınır. İşgücü piyasasında kadınların düşük ücretler alması hem erkeklerin kadınlar üzerindeki maddi çıkarını kalıcılaştırmakta hem de kadınların meslek olarak eş olmayı seçmelerini teşvik etmektedir (Hartmann, 2006). Mackintosh (1981)'un da vurguladığı gibi bu işbölümünde, kadının ev içi çalışmayla yükümlü tutulması; işgücü piyasasında düşük ücretli işlerde çalışması; kadınların belli sanayi sektörlerinde yoğunlaşması, belli mesleklere yönlendirilmesini, kadınların vasıfsız işlerde ve hiyerarşi ve otorite bakımından düşük konumlarda bulunması sonucunu getirir. Kadınlar, ücretli kesimde çalışsalar bile, evdeki sorumluluk onların sırtına yüklenir. Ev içi görevlerine bir de ücretli işlerin doyurucu olmayışı eklendiğinde bu durum, kadınların işgücü piyasasında çalışmaları önünde önemli bir engel durumuna gelir.

Cinsiyete dayalı bu işbölümü, işgücü piyasasında kadın ve erkek arasındaki farkları sadece ücret ve iş koşulları açısından değil, meslek olanakları açısından da belirginleştirir. İşgücü piyasasında kadınlar, çoğu zaman yalnızca evde yaptıklarına benzer işlerde çalışır. Öğretmenlik, sekreterlik, hemşirelik, temizlikçilik, konfeksiyon/tekstil gibi sanayi işlerinde işçilik, kadınların yoğunlaştığı iş alanlarıdır. Erkekler ise; mühendis, beyin cerrahı, matematik/fizik alanındaki işlerde yoğunlaşır. Bu yatay mesleki katmanlaşmanın yanı sıra (erkek) orta/üst düzey yönetici ve (kadın) alt kademe/idari personel çalışanı olarak tanımlanan dikey mesleki tabakalaşma ortaya çıkar (Anker, 1997). Bunun sonucu ise, kadınlar aynı verimlilik ve eğitime sahip olmalarına rağmen aynı işi yapan erkek çalışanlardan daha düşük ücret alırlar ve üst mevkilerde yer alamazlar.

Feminist kuramda kadınların işgücü piyasasındaki sınırlı katılımları ve ikincil konumları çözümlenirken, toplumsal cinsiyet kavramı yanında ataerkillik kavramı da çözümlemeye dâhil edilmektedir.

Hartmann (2006) ataerkilliği, maddi temeli olan ve erkeklerin kadınlar üzerinde tahakküm kurmalarını sağlayan hiyerarşik ilişkiler ve erkek erkeğe dayanışmayı içeren toplumsal ilişkiler dizisi olarak tanımlamaktadır. Ataerkilliğin dayandığı maddi temel ise erkeklerin, kadınların emek gücü üzerindeki denetimlerinde yatar. Bu denetim kadınların ekonomik bakımdan üretken kaynaklara ulaşmaları (örneğin kadının ücret getiren işlere ulaşmaları) engellenerek sürdürülür. İşgücü piyasasında ataerkil ilişkiler çeşitli biçimlerle, kadınlara dayatılır. Kadınlara daha düşük ücretler ödenir, böylece kadınların erkeklere ekonomik bağımlılığının sürmesi pekiştirilir. Kadınlara daha az ilerleme olanakları verilir. Erkeklerin kadınları sömürdüğü, baskı uygulayıp egemen olduğu toplumsal yapılar ve uygulamalar sistemi olan ataerkil sistemde, erkekler, hem ev içinde hem de ücretli işlerde kadınların üretkenliğini denetim altında tutar. Bu sistemin getirdiği ilişkiler, kadınların evde ve işgücü piyasasında ikincil konumuna sebep olmaktadır. Ataerkil sistem, toplum içinde gelişen sosyal ilişkilerde erkeğe üstünlük tanır ve erkeği daha güçlü kılar. Kadın, çocuklarına, kocasına ve diğer aile üyelerine ev içinde parasız hizmet sağlamaktadır. Kadınların ev dışındaki emeği de erkekler tarafından denetlenerek işgücü piyasasında ücretli bir işte çalışmaları engellenmekte ya da erkeklerin seçtiği işlerde çalışmalarına izin verilmektedir (Walby, 1990; Harttman, 2006).

Feminist çözümlemede, kadın emeğinin işgücü piyasasındaki ikincil konumu analiz edilirken, kapitalizm ve ataerkillik arasındaki ilişkinin tespit edilmesine önem verilmektedir. Çözümlemeye göre kapitalist gelişim işçi hiyerarşisi için yerler yaratırken, toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşiler de boş yerleri kimin dolduracağını belirlemektedir (Hartmann, 2006). Kapitalist toplumda, kadınların ev içi emek kullanımlarından hem erkekler hem de sermaye çıkar sağlamaktadır. Kadınlar, ev işi yaparak, çocuk bakarak, evde doğrudan erkeklerin yararlandığı hizmetleri yerine getirirler. Ayrıca, kocasının günlük bakımını, beslenmesini sağlayarak işgücü olarak, her gün yeniden işe gidebilir, çalışabilir durumda olmasını mümkün kılan işleri yapmakta, işgücünün verimliliğini artırmaktadır. Bu durum sermaye açısından önemlidir. Kadınlar, doğurduğu ve bakıp büyüttüğü çocuklarla -üretimin gelecek kuşak üreticileri-, da kapitalist ekonomi için yeni işgücünü yetiştirerek, sermayenin bu alandaki sorumluluğunu karşılıksız bir şekilde yerine getirmektedir (Beneria,

1992). Aksi takdirde sermayenin çocuk bakımı işi için önemli derecede kaynak aktarması gerekecektir (Hartmann, 2006). Ataerkil sistemde, erkeklerin kadınları denetleme istekleri, kapitalizmin işçileri denetleme isteği kadar güçlüdür. Bu nedenle sadece kapitalizmin yok edilmesi (üretim tarzlarının değişmesi), kadınların kurtuluşu için yeterli değildir. Ataerkil unsurların ortadan kaldırılması da gereklidir (Molyneux, 1992: 92–93; Donovan, 2007: 154–155).

Feminist kuramda, kadınların işgücü piyasasındaki konumu çözümlenirken, toplumsal cinsiyetin hiyerarşik bir analitik kategori ve ataerkilliğinde bu hiyerarşik ilişkileri düzenleyen bir sosyal düzenek olarak anlaşılması gerektiğine dikkat çekilmektedir (Folbre, 1994). Toplumsal cinsiyet temelli işbölümü, ataerkil sistemin kurallarını belirler ve ataerkil ilişkiler işgücü piyasasında çeşitli biçimlerde kadınlara dayatılır. Kadınlara daha düşük ücretler ödenir ve bu şekilde kadınların erkeklere ekonomik bağımlılığı garanti altına alınır. Böylece hem erkeklerin kadınlar üzerindeki maddi avantajını kalıcılaştırır hem de kadınların eş olmayı bir meslek olarak seçmelerini teşvik eder. Bunun gibi kadının formel eğitim düzeyi düşük tutulur ve işyerindeki eğitim fırsatlarından yararlanamaz. Belli iş ve mesleklere kadınlar kabul edilmez; işyerinde yükselme imkânları verilmez, kriz ve ekonomik gerileme dönemlerinde, (özellikle evli) kadınlar erkeklerden daha önce işten çıkarılır (Mackintosh, 1981; Thomsen, 2008:199).

Kurama göre kültürel ve sosyal olarak oluşturulmuş toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet temelli işbölümü ve ataerkillik, kadının işgücü piyasasına katılımını ve konumunu belirlemektedir. Bu nedenle, söz konusu kavramlar, kadın işgücüne yönelik çözümlemelerde temel kategoriler olmaktadır. Bu çalışmada da kadınların işgücü piyasasına katılımı ve piyasadaki konumuna sosyo-kültürel faktörlerin etkisi, toplumsal cinsiyeti temel alan bir bakış açısıyla incelenmiştir.

1.2.2.2.2. Sosyo-Kültürel Faktörler

Kadın emeğinin işgücü piyasasına katılımında ve konumunda, aile, okul, dini kurumlar, kitle iletişim araçları, cinsel ve mesleki kalıp yargılar, gelenekler gibi birçok sosyal ve kültürel faktörlerin önemli etkileri olmaktadır (Anker ve Hein, 1986: 11; Harttman, 2006). Toplumdaki cinsiyet rolü ve çalışma konusundaki kültürel inanç ve değerler, kadınların işgücü piyasasına katılımlarını sınırlamakta,

piyasadaki çalışma koşullarını ve mesleki dağılımlarını genellikle olumsuz biçimde etkilemektedir. Feminist kuramda da vurgulandığı gibi kaynağını ataerkillik ve toplumsal cinsiyet temelli işbölümünden alan sosyo-kültürel faktörler, kadın emeğinin istihdamını ve çalışma koşullarını büyük ölçüde şekillendirmektedir.

Ataerkillik, dişiliğe ait olarak düşünülenin baskı altında tutulması ile elde edilen maddi kazanımlara dayanan; din, gelenek, toplumsal ilişkilerle beslenen bir düzendir. Bu düzende kadın, erkeklerin kontrolünde ve egemenliğindedir. Neslin devamını doğurarak sağlayan kadınlar olsa da, erkekler soylarını garanti altına alabilmek için kadınları egemenlikleri altına almakta ve baskı kurmaktadır (Hearn, 1987: 3). Kadınlar ataerkil sistemde, erkeğin aşağısında sınıflandırılan, erkeğe bağımlı ve boyun eğen, eşitsiz bir konumdadır. Ataerkil sistem cinsiyetler arası hiyerarşiye işaret ettiği kadar, üretim ve sınıf ilişkileri de dâhil olmak üzere, erkeklerin erkekler üzerinde kurdukları egemenlik ilişkisini de kapsar. Bu sistemde, üretim sürecini elinde bulunduran -iktidardaki sınıfın- erkekleri, diğer alt sınıflardaki veya statüdeki erkekleri ezer ve kontrol eder. Böylece, erkeğin erkek üzerinde kurduğu iktidar ve baskı ile erkeklerin kadınların yeniden üretimi (çocuk doğurma gibi) üzerinde kurduğu baskı ilişkileri bu sistemi şekillendirir (Demren, 2007).

Ataerkil sistemin kurallarını toplumsal cinsiyet belirler. Cinsiyete dayalı işbölümü ve biyolojik cinsiyetler arasındaki toplumsal ilişkileri belirten ve toplumda sadece kadının değil, erkeğinde konumunu işaret eden toplumsal cinsiyetin yaşama geçişi, toplumsal roller aracılığıyla olmaktadır (Savcı, 1999: 130). Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal ve kültürel değerlerce belirlenir ve bu roller ile toplumda kadına ve erkeğe uygun bulunan kişilik özellikleri ve davranışları belirlenir (Anker, 1998).

Kadınlardan eş ve anne olarak beklenen toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlara toplumsallaşma sürecinde küçük yaşlardan itibaren öğretilip, benimsetilir. Böylece kültürel değerlere göre toplumsallaşma süreci içinde, kadınlara esas rollerinin evlenmek ve çocuk sahibi olmak olduğu düşüncesi pekiştirilir. Bu kültürel değerler, kadınların evlilik ve çocuk sahibi olmasının, toplumda güç, güvence, statü elde etmesinin tek yolu olduğu şeklinde inançları sürekli canlı tutmaktadır. Doğal olmadığı halde, kadın ve erkekten beklenen davranış rolleri, doğalmış gibi toplumda benimsenip kabul edilir. Bu toplumsallaşma sürecinde kadınlar, toplumsal cinsiyet

rollerine ait kavramlaştırmaları (annelik, eşlik ve erkeklik, aileyi geçindirme, koruma) aile, okul, dini kurumlar ve kitle iletişim araçları yolu ile öğrenir. Aile, kurumlar (okul, dini kurumlar), kitle iletişim araçları, aynı zamanda, bu kültürel değerleri pekiştirir (Walby, 1990; Harttman, 2006). Annelik, toplumda yüceltilerek, kadın için başka hiçbir şeyle kıyaslanamayacak yüksek bir konuma getirilmekte ve kadının eğitimine ya da işine devam etme talebi, çocuklarını ihmal edeceği düşüncesiyle genellikle onay görmemektedir. Doğumu yapan kadın, bu biyolojik özelliğinden dolayı, çocuğun bakımından da öncelikle sorumlu tutulmaktadır. Böyle bir durumda kadın ya yarım günlük bir iş bulmakta ya çalışmaya ara vermekte ya da çalışmayı tamamen bırakmaktadır. Kültür yoluyla aktarılan ve toplumun üyeleri tarafından da paylaşılan bu değerler, kadınların işgücü piyasasına katılımını sınırlamakta; işgücü piyasasına katılsa bile, meslek seçimini belirli alanlarda yapmasına neden olmaktadır. Kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerine uygun (hemşirelik, öğretmenlik, sekreterlik, temizlikçilik, tezgâhtarlık, terzilik, gıda ve tekstil işçiliği gibi) işlerde yoğunlaşır. Bu işler, bakım meslekleri ve ev işlerinin toplumsallaşmış biçimleri olarak tanımlanmakta ve dişil işler olarak görülmektedir (Barret, 1995: 151–152).

Kadınların evde yaptıkları işlerin bir uzantısı olarak görülen işlerde, düşük statülü, düşük ücretli olarak istihdam edilmeleri, kadınların işgücü piyasasında yatay ayrımcılığa uğramasına yol açmaktadır. Bunun gibi kadınlar işgücü piyasasında erkeklerle aynı mesleklerde ve işlerde çalışsalar bile, ilerleme şansı sınırlı, düşük ücretli alt kademelerde, erkeklerin ise üst kademelerde yoğunlaşmaları ile gerçekleşen dikey ayrımcılığa da maruz kalmaktadır (Anker, 1998).

Toplumda kadınlara yönelik varolan ve nesilden nesil aktarılan ön yargı (belli bir grubun üyelerine yönelik olumsuz tutumlar) ve kalıpyargılar (toplumun bir grup olarak kadın ve erkeklerden beklediği bazı davranış ve özellikler), kadınların işgücü piyasasına katılımını ve işgücü piyasasındaki konumunu etkilemektedir. Kadınlar, ev içinde bakım verici, ilgi gösterici, ev işlerinde ve el becerisinde yetenekli, yönetme becerisi ve fiziksel gücü eksik, pasif karakterli, emir almaya yatkın, daha az şikâyet eden ve uysal olarak belirginleşen özellikleri ile işgücü piyasasına katılmaktadır.

Erkekler ise aktif, başarı yönelimli, yarışmacı, güçlü, baskın özelliklere sahiptir.¹⁹ Cinsiyete ilişkin bu kalıpyargılar, işgücü piyasasında bir işin erkek ya da kadın işi olarak tanımlanmasında belirleyici olmaktadır. Cinsiyete ilişkin bu kalıpyargılar, kadınların, hemşire, öğretmen, temizlikçi, tekstil işçiliği ve sekreterlik gibi işlerde yoğunlaşmasına; inşaat ve yol işçiliği, itfaiye çalışanı gibi fiziksel güç gerektiren ve askerlik, pilot, kaptanlık, müdür, hukuk müşaviri, yüksek düzeyde bilimsel ve matematiksel bilgi gerektiren işlerden dışlanmasına neden olmaktadır (Anker, 1997).

Bu şekilde işgücü piyasasında yüksek ücretli, yüksek statülü işlere erkekler egemen olurken, kadınlar kendileri ile ilgili kalıpyargılar nedeni ile düşük ücretli, karar verme yetkisi gerektirmeyen, düşük statülü işler yapmak zorunda kalmaktadır.

Cinsiyete dayalı bu kalıpyargılar, işgücü piyasasında hem kadınlar arasında hem de kadınlarla erkekler arasında ayrımcı uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Anne adayı olarak görülen evli kadınların doğum durumunda ücretli ya da ücretsiz izin isteme olasılıklarının yüksekliği, çocukları için kreş ve gündüz bakım evi isteme olasılıkları, bekâr kadınların işe alımda evli kadınlardan daha çok tercih edilmelerine yol açmaktadır. Aynı şekilde, erkeklerin vasıflı, kadınların vasıfsız oldukları düşüncesi, işe alırken erkeklere öncelik tanınmasına neden olmaktadır (Toksöz ve Kardam, 2004).

Kadınları, evdeki konumları nedeniyle iyi bir ast oldukları; duygusal ve yumuşak başlı olmalarının sonucu karar vermede “nesnel” ve “başarılı” olamayacakları düşüncesi, kadınların işte yükselmede erkeklere göre daha olumsuz bir konumda bulunmalarını getirmektedir. Çocuk ve aile sorumlulukları, kadınların işyerlerinde “beceri geliştirici” özel eğitimlerden uzak tutulmalarına yol açmaktadır. (Eyüboğlu, Dilek vd., 2000: 18; Ecevit, 1995: 119).

Kadınların erkek çalışanlar üzerinde otorite olarak kabul edilmelerini önleyen ataerkil toplumsal değerler ve davranışlar, kadınların yönetici olmak için gerekli erkeksi özelliklere sahip olmadığı düşüncesi, cam tavan etkisi yaratmaktadır (Dalton ve Kesner, 1993: 6–11; Dökmen, 2006: 229). İşten çıkarmalarda, özellikle ekonomik kriz ve gerileme dönemlerinde kadınlar öncelikle işten çıkarılmaktadır. Kadınların,

¹⁹ Cinsiyet kalıpyargıları, dünyanın çeşitli kültürlerinde de büyük benzerlikler göstermektedir. Amerika, Avrupa, Asya'daki 25 ülkede yapılan araştırmada erkeğe ve kadına yukarıda belirtilen özellikler yüklenmektedir (Dökmen, 2006: 111).

öncelikli olarak eş ve annelik görevleri ile ilgili toplumda kültürel olarak varolan değerler, kalıpyargılar sonucu işten çıkarılmaları fazla bir tepkiye neden olmaz.

Cinsiyete dayalı kalıpyargılar sonucu, kadınların erkeğe göre vasıfsız olarak değerlendirilmesi, yetersiz görülmesi, işte ilerleme olanağının olmaması, kadınların ücretlerinin düşük tutulmasına yol açmaktadır (Mies, 2008: 105).

Kadınlar, sendikal örgütlenme ve sosyal güvenlik gibi sosyal haklardan yararlanmada da erkeklerin gerisindedir. Sendikacılığın erkek işi olarak algılanması ve kadının yerinin evi olduğu şeklindeki toplumsal değerler ile kadınların sendikalara katılımlarının eş, baba ve aile çevresi tarafından onaylanmaması, bu duruma etki etmektedir (Toksöz ve Erdoğan, 1998: 49; Aytaç, 2002: 31). Eşlik ve annelik sorumlulukları, kadınların işgücünün yedek elemanları olarak görülmelerine yol açmaktadır. Bu sorumluluklar nedeniyle her an işten ayrılacaklarına yönelik işverenler tarafından yapılan değerlendirmeler ve eşe, babaya bağımlı oldukları düşüncesi, kadınların sigortasız çalıştırılma gerekçelerini oluşturmaktadır.

Cinsiyete dayalı ayrımcılığı besleyen kalıpyargılar, kadınlara olumsuz özellikler yüklemektedir. Kadınların erkeklerden farklı oldukları ve bu nedenle işgücü piyasasına yetersiz katıldıkları öne sürülür. Acar (1983), Türkiye özelinde bu durumu, eşitlikçi olmayan din temeline dayalı ataerkil aile yapısı, cinsiyete dayalı roller ve kapitalist ekonominin sınıf yapısının biçimlendirdiği bir görünümle temellendirmektedir. Ataerkil aile yapısı, kadını edilgen ve denetlenen konumda tutan ilişkiler çerçevesinde biçimlendirmektedir. Geleneksel kalıplar çerçevesinde kadına, ev kadınlığı ve annelik temel rollerinin verilmesi, kadın için başlıca uğraş alanını ev olarak belirlemektedir (Tekeli, 1982). Bu durumun Türkiye işgücü piyasasına yansımaları, kadınların, ev kadınlığı kategorisi içinde yoğunlaşmasında görülmektedir.

Sosyo-kültürel faktörler, Türkiye işgücü piyasasına kadınların katılımını sınırlamaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranları ve istihdam oranları erkeklerin çok gerisinde kalmaktadır. İşgücü piyasasına katılan kadınlar, işe alımda, iş bulmada, işte yükselme ve eğitim olanaklarında, kadın olmaları nedeniyle eşitlikçi olmayan uygulamalarla karşılaşmaktadırlar. Ayrıca, işten çıkarmalarda öncelikli kesim olarak işsizlik oranları da çok yüksek olmaktadır.

Kadınlara karşı uygulanan ve sosyo-kültürel faktörlerden beslenen ayrımcılık uygulamaları gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde geçerlidir. Sosyo-kültürel değerler, gelişmiş ülkelerde bile, erkeklerin evin asıl geçimini sağlayan olarak görülmesine neden olmaktadır. Kadınlar, ev işlerinden ve çocukların bakımından sorumlu tutulmaktadır. Kadınların ev dışında çalışmasının, ev işlerinin yapımını aksatacağı ve çocukların iyi bir şekilde yetişmelerini engelleyeceği düşüncesi gelişmiş ülkelerde de yaygındır. AB üyesi ülkelerde, kadınlar, -ev işi ve çocuk bakımı sorumluluklarının birinci öncelikleri olduğunun yansıması olarak- yarı-zamanlı işlerde yoğunlaşmaktadır. Bu durum, işte ilerleme, yeni vasıf edinme, ücret artışı ve emeklilik gibi haklardan yararlanmada kısıtlılıklar ortaya çıkarmaktadır (Lister, 2004).

Kadınlar, kaynağını ataerkillik ve toplumsal cinsiyet temelli işbölümünden alan sosyo-kültürel faktörler nedeni ile toplumsal cinsiyet rollerinin belirlediği dar kalıplar içine sıkışıp kalmaktadır. Kadının toplumsal alanda varlık gösterme süreci, özel alanda -ev içi alanda- kadın için belirlenmiş geleneksel roller nedeniyle ikincil olma durumunda kalmaktadır. Bu yapılanma, kadınların birey olarak kendilerini gerçekleştirmelerini ve özgürleşmelerini engellemektedir. Ataerkil kültür egemenliğinde ortaya çıkan ilişkiler bütünü, kadınların toplumsal alanda ve işgücü piyasalarında istihdamını ve istihdamdaki konumunu şekillendirmektedir. Bu süreçte, kadın, erkek egemen düzen içinde korunması gereken, edilgen, pasif bir nesne olarak algılanmaktadır. Ecevit (1998a: 269)'e göre işgücü piyasası, ataerkil kültürel değerleri, kendi fiyat sistemi ve kurumları içine görünmez bir biçimde yedirmektedir. Bunun sonucunda bir işin erkek işi mi, kadın işi mi olduğu; işyerinde otoriteyi kullanan ve kontrolü yapanların erkek mi, kadın mı olduğu; işten çıkarılma, işte terfi gibi koşullarda önceliğin kadınlarda mı, erkeklerde mi olduğu konularında, kadınlar aleyhine bir süreç işlemektedir. Bu şekilde ataerkil sistem ve onun kurallarını belirleyen toplumsal cinsiyet temelli işbölümü, kadın emeğinin kullanıldığı alanları ve kullanış biçimlerini etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet temelli işbölümünce erkek evin reisi ve evi geçindiren asıl kişi; kadın ise ev işlerini yapan, çocuk bakımından sorumlu olan asıl kişidir. Bu nedenle kadınlar işgücü piyasasına ya katılamazlar ya da piyasaya katıldıklarında ev işlerinin uzantısı olan işlerde istihdam edilirler. Bu işlerde kadınların ücretleri düşük tutulur; çünkü kadınlar zaten

kendilerine bakmakla yükümlü bir kocaya, babaya bağımlıdırlar ve onların ücreti katkı niteliğindeki bir gelirdir. Bütün bu kültürel zihniyet kalıpları, kadın emeğinin değersizleştirilmesine ve kapitalist küreselleşme sürecinde emeğinin sömürülmesine yol açmaktadır.

1.2.2.3. Marksist Yedek İşgücü Kuramı ve Ekonomik Faktörler

Ekonomik faktörlerin kadın işgücüne etkileri incelenirken Marksist/yedek işgücü ordusu kuramı ve feminist kuramın yaklaşımlarından yararlanılmaktadır. Yedek işgücü ordusu kuramı, kadın işgücünün durumunu çözümlerken (kapitalist) üretim ilişkilerinin önemine dikkat çekmekte ve sistemin, kadınları yedek işçiler olarak kullandığını öne sürmektedir. Bu kuram, küreselleşme sürecinde yapısal uyum programlarının uygulandığı ülkelerde yaşanan ekonomik krizlerde, kadınların neden öncelikle işten çıkarılanlar olduğuna yönelik sağlam argümanlar sunmaktadır. Bu çalışmada küreselleşme, yapısal uyum programları, evrensel düzeyde serbest piyasa ekonomisine, kapitalizme geçişin araçları olarak ele alınmakta ve aynı zamanda uygulanan bu politikalar, günümüzün hâkim üretim yapısı olarak kapitalizmi güçlendiren mekanizmalar olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenlerle, ekonomik faktörler incelenirken, bu kuramın yaklaşımlarından yararlanılmaktadır. Bununla birlikte kuram kapitalist küreselleşme sürecinde WB ve IMF gibi kurumlar tarafından düzenlenerek gelişmekte olan ülkelere dayatılan yapısal uyum programlarının neden kadınları, erkeklere göre daha olumsuz etkilediğini ve kadınların düşük ücretli, düşük statülü işlerde yoğunlaşmasını açıklamada yetersiz kalmaktadır.

Feminist kuram, toplumsal cinsiyet farklılığının kapitalizmin işleyişinde merkezi bir konuma sahip olduğunu belirtmektedir. Kuram, kapitalizmin, kapitalist sistem içinde çalışanlar için hiyerarşik yerler açarken, toplumsal cinsiyet temelli işbölümü ve ataerkilliğin bu hiyerarşik yapılanmada, kadınların işgücü piyasasında nerede yer alacağını belirlemede önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle, çalışmada ekonomik faktörler, toplumsal cinsiyeti de temel alan bir bakış açısıyla incelenmektedir. Bu nedenlerle ekonomik faktörler incelenirken Marksist/yedek işgücü kuramı ve feminist kuramın yaklaşımları temel alınmıştır. Aşağıda önce

Marksist/yedek işgücü kuramı değerlendirilmiş, sonra ekonomik faktörler incelenmiştir.

1.2.2.3.1. Marksist Yedek İşgücü Kuramı

Bu kurama göre kapitalist sistem, yedek işgücü ordusu oluşturarak işgücü piyasasını kontrol eder. Kuram, işgücü piyasasına kadınların katılımını ve konumunu açıklarken, Marksist kuramın sermaye birikim süreci esaslı argümanlarını kullanır. Marksist kuramda, işgücü piyasasının işleyişi, genel toplumsal ilişkiler bağlamında bütüncül bir toplum yaklaşımı ile ele alınır. Toplumun işleyişini belirleyen temel etken, maddi üretim ilişkileridir. Siyaset, ideoloji, kültür ilişkileri üretim ilişkileri tarafından biçimlendirilir. Bu yüzden cinsiyet temelindeki eşitsizlikler bir üretim tarzı olarak kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde ele alınır. Kadınların işgücü piyasasındaki ikincilliği sorunu, sınıf sorununun bir türevidir. Emeğin sömürsünün temel olduğu kapitalizmdeki üretim biçiminde, üretim araçlarının özel mülkiyeti bu sömürünün temelinde yer alır. Bu sömürünün nasıl gerçekleştiği “artı değer kuramı”nda açıklanmaktadır. Buna göre kapitalist sistemde işveren, işçinin emek gücüne, işçiyi ve neslini geçindirmeye ancak yetecek bir ücret vermektedir. Bu ücret, işçiyi ve neslini 24 saat geçindirmek için yarım gün çalışmakla elde ediliyorsa, kapitalist -işveren- işçiye çalıştığı toplam saatin ücretlerini ödememekte, yarım gün ödemekte, fakat işçiyi tam gün çalıştırarak, ödemediği yarım günde işçinin ürettiği, yarattığı değeri kendisi için alıkoymaktadır. Böylece, sermaye tarafından emek gücü değeri ile bu emek gücünün emek süreci içerisinde yarattığı değer, tamamen birbirinden farklı büyüklüktedir (Marx, 2004: 195). Aradaki fark ise sermaye tarafından el konan artı-değerdir. Kapitalist üretim biçimi daha çok sermaye birikimi sağlamak için, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar tarafından emek gücünü sömürecek ve daha çok artı-değer üretecektir.

Kadın ve çocuk emeği ise daha fazla artı-değer üretimi için kapitalist üretim biçiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Marx (2004: 380), makinelerin üretim sürecindeki etkin konumunun, kadın emeğini tercih edilir bir emek konumuna getirdiğini belirtmektedir. Makine, kas gücünü vazgeçilmez bir öge olmaktan çıkarmış, kasları zayıf ama eklem ve organları kıvrak işçileri çalıştıran bir araç halini almıştır. Bu nedenle kadın ve çocuk emeği, makine kullanan kapitalist için aranan ilk şey

olmuştur. Böylece, yaş ve cinsiyet farkı gözetmeksizin ailenin bütün üyeleri sermayenin egemenliği altına alınmıştır.

Marksist kuramda ataerkil yapı, özel mülkiyetten türer ve çalışan erkeğin kadınları sömürmesi, kapitalizmin içindeki sömürülmüşlükleri nedeniyledir. Özel mülkiyetin ortadan kalkması ve sınıfsız toplumun kurulması ile kadın özgürleşecek, eşitlik sağlanacaktır (Grint, 1998). Yine Marksistlere göre kadının ev işlerinden kurtulması da, işgücü piyasasına katılması ile mümkün olacak, bu da ancak sınıfsız, kapitalist üretim ilişkilerinin olmadığı toplumda gerçekleşecektir.

Marksist yaklaşım çerçevesinde kadınların işgücü piyasasındaki konumuna yedek işgücü ordusu kuramı ile açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Sermaye birikiminin artması, kâr oranlarının yükseltilmesi üzerine kurulu kapitalist üretim biçimi, bir yedek işçi ordusunun varlığını zorunlu kılmaktadır. Dönemsel olarak ortaya çıkan kapitalist krizlerde emek gücünün bir kısmının üretim dışına itilmesi, yedek işçi ordusunun yaratılmasına neden olmaktadır (Beechey, 1987). Yedek sanayi ordusundaki artış sermayeyi güçlü kılmakta, kârlılığını eski seviyelerine getirip, krizleri tedavi etmektedir. Kadınlar da yedek ordunun üyeleri olarak, kapitalist üretim biçiminde ucuz, kolaylıkla idare edilebilen, evcil, uysal, sendika bağlantısı zayıf ve kolayca işten çıkarılabilen esnek işgücü olarak kullanılmaktadır. Özellikle evli kadınlar, yalnızca ihtiyaç olduğunda, belli nitelikleri nedeniyle kapitalist sistem için uygun işgücü olmaktadır: İlk olarak evli kadınlar, kocalarının para kazanması nedeniyle düşük ücreti kabul etmektedir. İkinci olarak ise, ev işleri, çocuk bakımı ve kocalarının bakımıyla ilgilendiklerinden işten çıkarılmayı daha kolay kabul etmektedir (Beechey, 1987: 187; Sinclair, 1991: 9–10). Aynı zamanda kadınların ekonomik kriz dönemlerinde işten kolaylıkla çıkartılması, ailenin koruyucu rolü nedeni ile fazla tepkiye neden olmamaktadır. Kuram, ev ile ilgili sorumlulukları ve eşlerine (kocaya) ekonomik bağımlılıklarından dolayı kadınların daha ağır bir işsizlik tehdidi içinde olduğunu göstermesi bakımından yararlıdır. Ancak kuram, ev işleri, çocuk bakımı gibi işlerin neden öncelikle kadınların görevi olduğu konusunda bir çözümleme sunmamaktadır. Ayrıca kapitalist küreselleşme sürecinde WB, IMF gibi kurumlar tarafından düzenlenen ve ülkelere dayatılan yapısal uyum programlarının kadınları neden erkeklere göre daha olumsuz bir şekilde etkilediğini; kadın işgücünün erkeklere göre ikincil konumlarını; kadınların düşük ücretli, düşük statülü

işlerde yoğunlaşmasını; kadınların sanayinin belli bazı kesimlerinde düşük konumlu işlerde yoğunlaştıklarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Kadınlar yedek sanayi ordusu içinde, niteliği değişmeyen ve piyasada hep aynı konumda olan, sadece sermayenin gereksinimine göre işgücü piyasasına katılan veya ayrılan bir grup olarak görülmektedir. Feminist kuramda da belirtildiği gibi kapitalist ekonomilerde emek kategorisi içinde kadın ve erkek işgücü, sermaye karşısında eşit konumda değildir ve sermaye kadının toplum içinde -kaynağını ataerkillik ve toplumsal cinsiyet temelli işbölümünden alan- ikincil konumundan yararlanmaktadır. Bu nedenlerle aşağıda ekonomik faktörlerin kadın işgücüne etkileri incelenirken yaşanan ekonomik krizlerde öncelikle işten çıkarılanların kadın işgücü olması konusunda sağlam argümanlar sunduğundan dolayı yedek işgücü kuramının yaklaşımı benimsenmekle birlikte, toplumsal cinsiyeti de temel alan bir bakış açısıyla değerlendirme yapılmaktadır.

1.2.2.3.2. Küreselleşme ve Kadın Emeği

Kazgan (1997: 14), küreselleşmenin, evrensel düzeyde serbest piyasa ekonomisine geçiş, mal-hizmet-sermaye hareketlerinin tam serbestleşmesi vasıtasıyla bütün ülkelerin dünya pazarı ile bütünleşmesi anlamına geldiğini belirtmektedir. Beck (2000), küreselleşmeyi ulaşım ve bilişim teknolojilerindeki yeniliklerle dünyayı iletişim ağı içinde küresel bir köy haline getiren; çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması ile sermayeyi ulus-aşırılaştırarak, ulus-devletlerin iktidarlarını daraltan; bölgesel ekonomik ve siyasal bütünleşme süreçlerinin sermaye ve emek hareketleri üzerinde etkili olduğu bir süreç olarak tanımlamaktadır. Marksist bakış açısı ise küreselleşmeyi, sömürgeciliğin yeni bir biçimi ve emeğin ve emekçinin aleyhine işleyen bir süreç olarak değerlendirmektedir (Munck, 2002; Wichterich, 2004: 18). Bu çalışmada da küreselleşme, dünyanın tek pazara dönüşmesini hedefleyen, emek aleyhine işleyen bir süreç olarak ele alınmıştır. Küreselleşmenin kadın emeği üzerindeki etkileri bu bakış açısı ile tartışılmıştır.

Küreselleşme sürecinde sermaye gerektiren ve artı değeri yüksek yatırım ve üretimler, merkez ülkelerde gerçekleştirilmekteyken, emek-yoğun ve artı değeri düşük üretimler ise çevre ülkelere kaymıştır. Çevre (gelişmekte olan) ülkelere kadınların işgücü piyasasına ve istihdama katılımları arttırmıştır. Munck (2002)'a

göre kadın istihdamında ortaya çıkan bu sayısal artış, kadınlara yönelik olumlu yasal değişiklikler ya da kadınların eğitim düzeylerinin yükselmesi sonucundan daha çok düşük maliyetlerle çalıştırılabilen, kolaylıkla işten çıkartılabilen bir işgücü yaratma isteğinden kaynaklandığı için gerçekleşmiştir. Kadınların işgücü piyasasına katılımlarının artması, işgücü piyasalarının cinsiyetçi yapılanışında, kadınlar lehine düzeltici bir etki ortaya çıkarmamaktadır. Van der Lippe ve Liset (2001: 9), kadın ve erkek arasındaki cinsiyetler arası sektörel işbölümünün merkez ve çevre ülkelerde devam ettiğini belirtmektedir.

Kadınların küreselleşme sürecinde işgücü piyasasına katılımında, kapitalizm ve ataerkil yapı birlikte etkili olmaktadır. Küresel kapitalizm, ataerkillik ile sermaye arasındaki ilişkiyi daha da güçlendirerek bir işçi hiyerarşisine yol açmaktadır. Ataerkillik, bu hiyerarşik örgütlenmede kadınların egemenlik altına alınmasında etkili olmaktadır²⁰ (Hartmann, 2006: 36–37). Küreselleşen kapitalist ekonomik ilişkilerde kadınlar, ucuz, ikincil ve pazarlık gücünden yoksun, düşük ücretli, sosyal güvencesiz bir şekilde sermayenin yedek işgücü ordusu olarak kullanılmaktadır. Özellikle gıda ve tekstil gibi, toplumsal cinsiyetçi işbölümünü pekiştiren iş kollarında ve elektronik sektöründe kadınlar, ucuz ve sosyal güvencesiz olarak çalıştırılmaktadır²¹ (Winchrich, 2004). Ataerkil sistemin getirdiği uysal, itaatkâr ve öncelikle ev alanına ait kadın tipi ile kapitalizmin, küreselleşme aşamasında ihtiyacı olan emek tiplemesi birbiriyle örtüşmektedir. İşgücü piyasasına katılımları, sayısal ve oransal olarak artsa bile, yüksek ücretli, yüksek nitelikli ve sosyal güvenceli işler, kadınların çalıştırıldığı iş alanlarının uzağındadır. Ayrımcı işe alma uygulamaları, sendikal hakların uzağında kalma ve kendisi için önceden belirlenmiş işler arasında seçim yapma, kadınların işgücü piyasasında ve istihdamda sık sık karşılaştıkları durumlar arasındadır. Küreselleşmenin, kadınların işgücü piyasasına ve istihdama

²⁰ Hartmann (2006), 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başında erkeklerin emeklerine karşılık olarak ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek düzeydeki bir ücret talebi sonucu bir norm haline gelen 'aile ücreti'nin ataerkillik ile sermaye arasındaki ortaklığı sağlamıştığını savunarak, bu durumun, sermayenin işine geldiğini belirtmektedir. 'Aile ücreti', erkeklerin denetiminde tutulan kadınların çalışma yaşamında düşük ücret politikaları ile denetim altına alınarak işçi sınıfının bölünmesinde ve sermayenin toplumsal denetiminin kuvvetlenmesinde araç olarak kullanılmıştır. Ücret düzeyleri düşük tutulan kadınlar, küreselleşme sürecinde hem erkek egemenliğinin hem de kapitalist üretimin sürdürülmesinde kullanılmaktadır.

²¹ Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde tekstil ve elektronik eşya gibi sektörlerde kadınların istihdamı artmıştır. Singapur, Malezya ve Tayland gibi ülkelerde kadınların bu sektörlerdeki istihdamları, bu sektörlerdeki toplam istihdamın %75'i ile %90'ı aralığında değişmektedir. Ancak aynı ülkelerde kadın ve erkek arasındaki ücret farkı da büyümüştür (Sequino, 2000: 79). Kadınların aldığı düşük ücretler, emek maliyetini düşürerek daha fazla kar ve sermaye elde edilmesine yol açmaktadır.

katılımlarını artırıcı etkisi, erkekler ile karşılaştırıldığında daha az adil ve daha az eşit olmaktadır.

Küresel ekonominin üretim merkezlerinden sayılan Güneydoğu Asya’da 1997 yılında yaşanan küresel ekonomik krizden kadınlar, -ilk işten çıkarılanlar olarak- olumsuz etkilenen kesim arasında yer almıştır. Bu süreçte, Tayland, Endonezya, Malezya ve Güney Kore gibi ülkelerde işsiz kalanların %80’i kadınlar olmuştur (Aslanbeigni ve Summerfield, 2000: 89). Yedek işgücü ordusu kuramında da belirtildiği gibi, kapitalizmde krizler, sistemin bir özelliğidir. Krizleri aşmak, karlılığı eski seviyelere getirmek için yedek işgücü ordusunun varlığı gereklidir. Kadın işgücü de uysal, itaatkâr, düşük ücretli işgücü olarak bu ordunun asli üyeleridir. Kriz dönemlerinde ilk işten çıkarılanlar olarak, yedek işgücü ordusuna geri gönderilenler içinde ilk sıralarda kadınlar yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı kadın işgücünün erkekler göre daha kolay işten çıkarılması, toplumda tepkiye neden olmamaktadır.

Küreselleşme süreci, kadınların işgücü piyasasına ve istihdama katılımlarını arttırırken, aynı zamanda, kadın emeğinin görünmezliğini artıran bir olgu olan evde iş yapan kadın sayısında artışı da beraberinde getirmiştir. Bu çalışma biçimi, kadının evdeki sorumluluklarına ilişkin ataerkil ideolojinin devam etmesine ve kadının geleneksel rolü değişmeden işgücü piyasasına dezavantajlı konumda katılmasına yol açarak, kapitalist küreselleşme sürecinde işverene kadın emeğini daha ucuza kullanma olanağı sağlamaktadır (Beneria, 2001; Carr vd., 2000: 125). Kadınlar, ev eksenli çalışma biçiminde, sigortasız ve düşük ücretle çalışmaktadır.

Küresel üretim ve pazar zincirinin bir parçası olabilmek için rekabet eden ülkeler, işgücü maliyetlerini düşürmeye zorlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler arasında işgücü maliyetlerini “dibe doğru” düşürme yarışı, emeğin konumunu olumsuz etkilemektedir (Guan, 2001: 245). Kadın emeği, toplumsal cinsiyete dayalı özellikleri ile daha üretken ve uysal olarak kabul edildiği için, çok uluslu sermayeyi ülkeye çekmede kullanılmaktadır. Malezya’daki bir yatırım broşürü bu durumu şöyle anlatmaktadır: *“Doğulu kadının elleri küçüktür, büyük maharetle çalışır. Seri üretim tezgâhlarının etkinliğine doğası gereği ve yaratılıştan daha çok katkıda bulunacak kim olabilir?”* (Munck, 1995: 108–109). Kadınların küreselleşme sürecindeki istihdamında, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ve kapitalist sistemin olumsuz

etkileri işgücü piyasasına yansımaktadır. Kadınlar, monoton işlere daha iyi uyum sağladığı, evlendikleri ya da hamile kaldıklarında iş bıraktıkları (ya da kolayca işten çıkarılabildikleri) için esnek ve yenilenebilir işgücü olarak kullanılmaktadır.

1.2.2.3.3. Yapısal Uyum Programları

1970’lerde Dünya kapitalizminin içine girdiği kriz, kâr oranlarında genel bir düşüşü de beraberinde getirmiştir. Krizin yarattığı yeni sorunların, (IMF ve WB tarafından desteklenen) neo-liberal ekonomi politikaları ile çözüleceği savunularak, bu politikaların birçok ülkede uygulanması sağlanmıştır. Neo-liberalizm, toplumsal ve siyasal ilişkilerin, en etkin mekanizma olarak gördüğü piyasa içinde yeniden tanımlanmasını öngörmektedir. Devletin kamu hizmetlerinden çekilmesi ve ekonomik yaşamdaki etkinliğinin azaltılması temel isteklerdir. Bu istekler “sosyal devlet”, “büyüme ile birlikte bölüşüm”, “sosyal haklar” gibi değerlerden vazgeçilmesi anlamına gelmektedir (Eser, 1997: 133). 1980’lerden sonra uygulanan neo-liberal iktisat politikaları ile devletin işgücü piyasalarına müdahaleci rolünde azalma oldu: Devlet bu dönemde işgücü piyasalarını düzenleyici, emeği koruyucu nitelik taşıyan kuralları/düzenlemeleri kaldırma ya da azaltma girişimi içine girmiştir (Bilgin, 2000).

Neo-liberal iktisat politikalarının felsefesine uygun olarak, 1980’li yıllardan itibaren geniş kapsamlı olarak uygulanmaya başlanan yapısal uyum programları, gelişmekte olan ülkelere, küreselleşme sürecine uyumun bir koşulu olarak, IMF ve WB tarafından dayatıldı. Serbest piyasa düzenine dayalı liberal küresel bir ekonomi yaratma amacını taşıyan (Stiglitz, 2002: 99) yapısal uyum programlarının, ulusal ekonomilerin daha önceki büyüme eğilimlerini kazanabilmeleri için dış şoklara cevap verme amacına yönelik politikalar içerdiği savunuldu (Timur, 1996: 14). Yapısal uyum programlarının temel özellikleri; ihracata dayalı sanayileşme, ülke içi pazarların dünya pazarı ile bütünleşmelerini sağlayacak düzenlemeler, kamu harcamalarının kısılması, devletin küçülerek kamu hizmetlerinden çekilmesi, özelleştirme, piyasaların serbestleştirilmesi, rekabet edebilmek için işgücü maliyetlerinin düşürülmesi, örgütlenme özgürlüğünün zayıflatılması olarak sıralanabilir.

Bu programların uygulandığı ülkelerde, büyüme hızı düşmüş, fiyatların serbestleşmesi enflasyonu yükseltmiş, yatırımlar azalmıştır. Bu gelişmeye yerli sanayiye zayıflatan ticaretin serbestleştirilmesi ve kamu sektörü reformları da eklenince, işsizlik hızlı bir şekilde artmış ve halkın çoğunluğunun yaşam kalitesi kötüleşmiştir. Uygulanan programın olumsuz sonuçları işsizlik ve yoksulluk olarak ortaya çıkmıştır (UNRISD, 84–85; Ecevit, 1998b).

1.2.2.3.3.1. İhracata Dayalı Sanayileşme ve Kadın Emeğine Etkisi

İhracata dayalı sanayileşme stratejisi, küreselleşmenin ana hedeflerinden olan, ülke içi pazarların dünya pazarları ile bütünleşmesini sağlayacak düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Gelişmekte olan ülkeler, dışarıya pazarlanabilir malların üretimine ağırlık vererek, ülkeye döviz çekme amacına yönelmişlerdir (Beneria, 1999: 688). Bu amaçla gelişmekte olan ülkeler, sermaye ve teknolojik yatırım yükü getirmeyen, emek-yoğun üretimi esas alan ihraç ürünleri üretimine başlamışlardır. Malın dış pazarlarda satışı için fiyatının uygunluğu, ucuz olmasının gerekliliği, malın üretiminde kullanılacak işgücü maliyetini düşürmeyi önemli kılmıştır. Bu nedenle, ihracata dayalı sanayileşme modelini benimseyen ülkelerde, gerekli olan ucuz işgücü, kadınların işgücü piyasasına ve istihdama çekilmesi ile sağlanmıştır. Kadınlar, ucuz işgücü olmaları, yarı-zamanlı işleri daha kolay kabul etmeleri, yaşam boyu istihdam arayışlarının az olması, geçici olarak işten ayrılmayı kabullenmeleri ve uyumlu olmaları gibi özellikleri ile ihracata dayalı sanayileşme modelinde aranan işgücü olarak, işgücü piyasasına ve istihdama artan sayı ve oranda katılmaya başlamıştır (Ansal, 1997; Beneria, 2003). İşgücünün ‘kadınlaşması’ olarak nitelenen bu süreçte, -özellikle Güneydoğu Asya ülkelerinde²²- kadınlar, ihracata dönük üretim yapan işyerlerinde, ucuz işgücü olarak düşük ücretli, sendikasıız olarak çalışmaktadır (Lim, 1990; Bello, 2001).

²² Bu süreçte G. Kore’de ücretli olarak çalışan kadınların oranı % 50’yi aşmıştır. Filipinlerde ve Sri Lanka’da ücretli olarak çalışan kadınların oranı % 85’tir (Chant, 1997). İstihdamdaki bu artış, kadınların yaşam kalitesinde yükseltici bir etki yaratmamıştır. Aksine, kadınlar düşük ücretli, uzun ve kötü çalışma koşullarında, sigortasız ve güvencesiz olarak çalıştırılmaktadır. Bireysel yaşamı sürdürmeye yetmeyen düşük ücretlerle çalıştırılma, kadın emeğinin sömürülmesi sonucunu doğurmaktadır. Kadın emeği bu süreçte hem kapitalist hem de toplumsal cinsiyete bağlı sömürü altında kalmaktadır. Ancak bu modeli benimseyen bazı ülkelerde kadınların işgücü piyasasına katılımının azaldığını bulgulayan çalışmalarda vardır (Horton vd., 1994) Bu süreçte, kadınların işgücü piyasasına katılımı Türkiye’de de artmamıştır (Toksöz, 2007: 44).

İhracata dayalı sanayileşme modelinde, uluslararası piyasada daha fazla rekabet edebilmek için, işverenler işgücü maliyetini mümkün olduğunca düşürme stratejisi izlemektedir. Bu strateji, kadınların kayıt dışı çalışmasını arttırmaktadır²³ (Standing, 1989; Kümbetçioğlu ve Çağa, 2000). İhracata dayalı sanayileşme stratejilerini uygulayan ülkelerde, küresel serbest pazar koşullarına uyumun sağlanması için kamunun tarımda korumacı ve destekleyici politikalarından vazgeçilmiş, bunun yerine, tarım sektörünün serbest piyasa kurallarına göre düzenlenmesi yolundaki politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu politikalar kapsamında tarımsal devlet desteklerinin azaltılması ya da bazı tarım ürünlerinde bütünüyle kaldırılması, kırsal alanda yaşayan topraksız ve geçimlik üretim yapan aileleri olumsuz etkilemekte; bu ailelerin mülksüzleşmesine, tarımsal gelirlerinin düşmesine ve yoksullaşmasına yol açmaktadır. Kırsalda yoksullaşan insanların iş aramak için kent merkezlerine göç etme süreci hızlanmıştır. Kente göç edenlerde kentsel işgücü piyasasındaki formel sektördeki işlerin azlığı nedeniyle kayıt dışı işlerde çalışmaya başlamaktadır. Yapısal uyum politikalarının zorlayıcı etkisi, kırdan kente göç eden insanları işsizliğe ve yoksulluğa, iş bulanları ise sigortasız çalışmaya zorlamaktadır. Bu politikalar sonucu oluşan göç sürecinde, özellikle gelişmekte olan Latin Amerika, Güney Doğu Asya ülkelerinde kentsel alanlara göç eden kadınlar, esnek ve ucuz işgücü olarak düşük ücretlerle sosyal güvencesiz çalışmaya itilmektedir (Acker, 2004: 3; Mies, 2008: 47). Türkiye’de tarımsal KİT’lerin yeniden yapılandırılması, özelleştirilmesi, şeker ve tütün üretiminde kotaya gidilmesi, kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru nüfus hareketlerinin artmasına neden olmaktadır (Gülçubuk, 2004; Tunalı vd., 2003). Kente göç eden kadınlar, esnek ve ucuz emek olarak kayıt dışı istihdamın değişmez öğeleri ya da işsiz ordusunun elemanları sınıfına dâhil olmaktadır.

1.2.2.3.3.2. Özelleştirme ve Kadın Emeğine Etkisi

Özelleştirme uygulamaları, yapısal uyum programlarının kamu sektörünü yeniden yapılandırma araçlarından birisidir. Özelleştirme ile devletin kamu işletmeciliğini bırakmasının, -özel girişimciliğin dinamizmi ile- ekonominin

²³ Bu modeli benimseyen ülkelerin başında gelen Malezya, Meksika, Güney Kore, Brezilya ve Bolivya gibi ülkelerde imalat sanayinde çalışan kadınların kayıt dışı çalışmasının arttığını bulgulayan çalışmalar için bakınız Beneria (1999), Lim (1990), Beneria (2003)

etkinliğini ve verimliliğini artıracakı düşünölmektedir. Devlet özelleştirme ile asli görevleri olan sadece adalet ve güvenliğin sağlanması görevini yapacak, piyasadan çekilecektir. Böylece piyasa, tüm müdahalelerden arındırılacaktır. Ekonomi, serbest piyasanın kuralları ile yönetilecektir. Fakat asıl amaç, sıkışan sermaye çevrelerine yeni kâr alanları açmak, kamu sektörünü küçölmek ve sosyal refah devletini giderek tasfiye etmek suretiyle, sermaye üzerindeki yükü hafifletmek ve rekabet edebilirliğini arttırmaktır (Türk-İş, 1999: 101). Sosyal refah devleti anlayışının terk edilmesiyle sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, sosyal yardım alanlarındaki hizmetlerin özelleştirilmesi uygulamaya geçirilmiştir. Özelleştirme içme suyu, doğal gaz, ulaşım gibi kamu hizmetlerinin fiyatlarını arttırmıştır. Sağlık ve eğitimdeki özelleştirmeler ciddi bir kitleyi bu hizmetlerden dışlamıştır. İstihdamda kamu sektörünün payının azalması, kentsel işsizlik arttırarak gelir dağılımını iyice bozmuştur (Akgüç, 1991: 357).

Devlet, geleneksel olarak kadınların formel ekonomideki en büyük işvereni ve ücretlerle çalışma koşulları açısından eşitliğin güvencesi olmuştur. Özelleştirme sürecinde ana eğilim, özelleştirilen kamu işletmelerinde istihdamdaki daralma olmuştur. İstihdamdaki bu daralma, kadınların istihdam olanaklarını azaltmaktadır. Özelleştirme süreci (kadın ve erkek) çalışanlar için, çalışma ve ücretlere yönelik koşullarda da kötüleşmeyi beraberinde getirmiştir. Kamu sektöründe, teknolojik yenilenme sürecine bağlantılı olarak ortaya çıkan istihdamdaki daralma, -düşük vasıflı olmalarından dolayı yeni teknolojilere uyum problemi gösterecekleri düşüncesi ile- kadınların işten ilk çıkarılanlar olmasına yol açmıştır (Geldstein, 1997). Öte yandan, daha iyi ücret ve çalışma koşulları için mücadele etme eğiliminden uzak oluşları ve düşük pazarlık güçleri nedenleri ile özelleştirilen kamu işletmelerinde, kadınlar, işverenler tarafından tercih edilebilmektedir (Rama, 2002: 172). Özelleştirme sonucu el değiştiren işletmelerde çalışan kadınlar, yeni işverenlerin sunduğu -daha uzun çalışma saatleri, daha kısa tatil süreleri, ücretlendirmede verimliliğin öneminin artması gibi kadınların çalışma koşullarını ağırlaştıran ve gelirlerini düşüren- yeni çalışma koşullarından olumsuz etkilenmektedir. Bu olumsuz çalışma koşullarına sürekli işten çıkarılma kaygısı da eklenince kadınlar emekliliği tercih etmektedir (Geldstein, 1997). Aynı zamanda özelleştirme ve kamunun küçölmüşmesi, kamusal istihdamın azaltılması, kadını

geleneksel olarak istihdam edildiği ve sendikalaşmanın güçlü olduğu kamu sektörünün dışına itmektedir (ILO, 2002: 142; Bonnet vd., 2003: 215).

1.2.2.3.3. Kamu Harcamalarının Kısıtlanması ve Kadın Emegine Etkisi

Yapısal uyum programlarının uygulanması, kamu harcamalarının kısıtlanmasını da beraberinde getirmiştir. Kamu personelinin ücretleri düşürülerek emek maliyetleri azaltılmıştır. Kamunun ücret düşürme politikası, özel sektör tarafından da takip edilmiştir.²⁴ Azaltılan reel ücretler ile birlikte ortaya çıkan alım gücündeki düşüşler ile iç talebin düşürülmesi ve ülke içinde üretilen mal ve hizmetlere yurt dışı (ihracat) talebinin yaratılması amaçlanmaktadır. Ayrıca, kamu personel istihdamında azalma, eğitim, sağlık, konut yardımı gibi kamu sosyal harcamalarında kısıntılara gitme politikaları uygulamaya konulmuştur. Bu şekilde faiz dışı fazla yaratılarak, ülkenin borçlarını ödemesi sağlanmakta, aynı zamanda özel sektöre kaynak aktarılmaktadır (Beneria, 1999: 689). Bunun gibi tarımsal destekleme politikalarından vazgeçilmesine, emeklilik haklarının kapsamının daraltılmasına ve yararlanma koşullarının zorlaştırılmasına da çalışılmaktadır.

Bu süreç, kadınların reel ücretlerini daha hızlı geriletmiştir (Stewart, 1992: 26). Reel ücretlerdeki azalma sadece ülkelerin iç taleplerinde bir daralma meydana getirmemiştir. Aynı zamanda hanenin de iç talebinin kısılmasına yol açmıştır. Hane geliri düşen kadınlar, aile fertlerinin geçimini sağlayabilmek için, aile bütçesinin dışarıdan (pazardan) alımına olanak vermediği besinlerin evde üretilmesine daha çok vakit ayırmaktadır. Afrika ve Latin Amerika’da kadınlar, reel ücretlerde gerileme yaşanan dönemlerde evde dikiş, yemek yapma, ev hayvanları yetiştirme gibi faaliyetlere yönelmişlerdir (Miraftab, 1996: 64). Türkiye’de de yapısal uyum politikaları sonucunda -ücret gelirlerinin düşürülmesi, gelir dağılımının bozulması- yaşam koşullarının ağırlaşması kadınların, ailelerde geçim stratejisi olarak evde karşılıksız emek kullanımlarını arttırmıştır (Özbay, 1995: 135–136; Demir, 1993: 71). Kadınlar, yapısal uyum programlarının bu yoksullaştırıcı olumsuz etkilerini azaltmak için, -milli gelir hesaplarında görünmeyen- pazarda fiyatları çok yüksek olan mal ve hizmetlerin ev içinde üretimine yönelik karşılıksız emek kullanımı ile

²⁴ Örneğin Arjantin’de reel ücretlerin düşüşü, gelir dağılımının daha da bozulmasını gündeme getirirken, sosyal hizmetlerdeki gerileme ve piyasa koşullarında pahalılaşma ciddi bir sorun oldu ve işsizlik % 18,6’ya kadar yükseldi (Kozanoğlu,2001: 17).

birlikte çok düşük ücretli ve sosyal güvencesiz işlerde çalışmaya yönelmiştir (Ecevit, 1998b; Beneria, 2003).

II. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KADINLARIN İŞGÜCÜ PİYASASINA KATILIMINI VE İŞGÜCÜ PİYASASINDA KONUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Türkiye’de kadınların işgücü piyasasına katılımları çok düşük oranlarda seyretmektedir.²⁵ Kadınların, işgücü piyasasına katılımları genellikle karşılığı/ücreti olmayan (ücretsiz aile işçiliği) ya da düşük ücretli işler aracılığıyla olmakta; kadınlar belli iş ve meslek alanlarında yoğunlaşmaktadır. Kuramsal kısımda da belirtildiği gibi, sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler, kadınların işgücü piyasasına ve istihdama katılımlarını çözümlemede önemli faktörlerdir. Bu bölümde söz konusu faktörlerin, Türkiye işgücü piyasasında kadın işgücüne etkileri -Türkiye İstatistik Kurumu verileri kullanılarak- incelenmiştir.

2.1. Sosyo-Demografik Faktörler

Kadınların işgücü piyasasına katılımında ve işgücü piyasasındaki konumunda eğitim, yaş, medeni durum ve çocukların varlığı gibi sosyo-demografik faktörler belirleyicidir. Bu başlık altında Türkiye’de işgücü piyasasında kadın işgücünün katılımı ve konumunda, bu faktörlerin etkileri incelenmiştir. Bu faktörlerin kadın emeğine olan etkileri neo-klasik/beşeri sermaye kuramında iddia edildiği gibi, kadınların bireysel tercihleri ve rasyonel seçimleri temelinde değil; toplumsal cinsiyeti temel alan bir yaklaşımla ele alınmıştır.

2.1.1. Yaşa Göre Kadınların İşgücüne Katılımı

Yaş, işgücüne katılımı etkileyen önemli faktörlerin başında gelmektedir. 2006 yılı verilerine göre Türkiye genelinde kadınların işgücüne katılım oranlarının (Tablo.2.1) 20–24 yaş grubunda (%31,4) ve 25–34 yaş grubunda (%31) daha yoğun

²⁵ Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) ile üyelik müzakerelerinin sürdürdüğü süreçte, kadınların işgücü piyasasına katılımındaki aksaklıklar önemli bir sorun alanı olarak görülmektedir. AB üyesi ülkelerin işgücü piyasalarındaki en çarpıcı gelişme, kadınların işgücü piyasasına katılımında görülen yüksekliktir. AB genelinde (27 ülke için) toplam istihdam oranı %64,4’tür. Bu oran erkeklerde %71,6 iken kadınlarda %57,2’dir (EC, 2008: 21). Tablo.2.1’deki Türkiye geneli verileri ile bu verileri karşılaştırdığımızda ülkemizde kadınların işgücü piyasasına katılımının AB ülkelerine göre ne kadar düşük olduğu görülmektedir.

olduğu görülmektedir. Kentsel alanda, aynı yaş gruplarında kadınların işgücüne katılımı sırasıyla %29,6 ve %28,2'lik oranlar ile Türkiye geneline benzer bir seyir izlemektedir. Bu durum, Ecevit (2008: 129)'in, kentlerdeki kadın işgücü için yaptığı, 'genç yaşlardaki işgücü' saptaması ile uyumluluk göstermektedir. Kentsel alanda kadınların yaşları ilerledikçe, -özellikle 30'lu yaşların ikinci yarısı ile birlikte- işgücü piyasasından çıkmaya başladıkları görülmektedir. 40'lı ve 50'li yaşlarda kadınların işgücüne katılımları iyice düşmektedir. Tablo.2.1'deki veriler, bu durumu açıkça göstermektedir.

Tablo.2.1 Türkiye'de Yaş Grubuna Göre İşgücüne Katılım, 2006 (%)

Yaş Grubu	Türkiye		Kent		Kır	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
15-19	35,5	17,7	33,0	13,8	40,6	25,3
20-24	72,1	31,4	70,6	29,6	75,3	34,9
25-34	93,1	31,0	94,3	28,2	90,3	36,8
35-54	85,3	27,0	84,3	19,3	87,0	41,9
55+	35,1	11,2	24,4	3,4	47,2	21,0
Toplam	71,5	24,9	70,8	19,9	72,2	33,0

Kaynak: TÜİK, 2007a: 33-35

Kuramsal bölümde belirtildiği gibi uluslararası literatürde kadınların işgücü piyasasına katılımı (M modeline göre), 20-24 yaş grubunda zirveye ulaşmaktadır. Daha sonra evlilik, ev işleri ve çocuk sahibi olma gibi nedenlerle düşen katılım, 40'lı yaşlarda ilk zirveye ek olarak ikinci kez zirve yapmaktadır. Türkiye'de ise, 20-24 yaş grubunda zirveye ulaşan kadınların işgücüne katılımında, Tansel (2002: 123)'inde belirttiği gibi, ilerleyen yaş gruplarında önce yavaş, daha sonra ise hızlı azalmalar ortaya çıkmaktadır. Kadınlar, belli yaş gruplarında, (özellikle) evlendikten ve çocuk sahibi olduktan sonra, işgücü piyasasından çekilmekte ve bu çekilenlerin çok azı işgücü piyasasına geri dönmektedir (Gürsel ve diğerleri, 2002: 56). Toplumsal cinsiyet temelli işbölümüne kadına verilen annelik ve eşlik rolleri, kadınların, belli bir yaş grubundan sonra işgücü piyasasından ayrılmasına yol açmaktadır.

Kadınların, kırsal alanda işgücüne katılımı, kentsel alandaki işgücüne katılımından farklı bir örüntü sergilemektedir. Kız çocukları, "iş görür" duruma geldikleri andan itibaren, tarımsal üretimde, ücretsiz aile işçisi olarak işgücü piyasasına katılmaktadır. Bu durum (Tablo.2.1), kentsel alanla karşılaştırıldığında 15-19 yaş grubunun işgücüne katılım oranlarında (%25,3) açıkça görülmektedir.

Kırsal alanda kadınların bu yaş grubunda işgücüne katılım oranı, kentsel alandaki katılımdan %11,5'lik oran ile daha yüksektir. Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki bir diğer fark, kadınların işgücüne ileri yaşlardaki katılım oranlarında görülmektedir. Kırsal alanda kadınlar, 55 yaş ve üzerinde %21,0'lik oran ile kırsal alandaki en düşük katılım oranını vermektedir. Kırsal alandaki bu yaş grubunun işgücüne katılımı %17,6'lık oran ile kentsel alandaki katılımdan daha yüksektir. Kadınlar, kırsal alanda, 60–64 yaşları arasında bile işgücüne katılmayı sürdürmektedir. Kırsal alanda kadınların yaşa göre işgücü piyasasına katılımları, erkeklerinkine benzer kesintisiz bir model sergilemektedir. Kırsal alanda kadınlar, çoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak, tarımda çalıştığı için, işte çalışma ve çocuk bakımı çelişmemekte, kadın çocuğunu çalıştığı yere götürmektedir.

2.1.2. Eğitime Göre Kadınların İşgücüne Katılımı

Kadınların işgücüne katılımında eğitimin etkisi, erkeklerin işgücüne katılımına olan etkisi ile karşılaştırıldığında daha belirleyicidir (World Bank, 2006; Dayıoğlu ve Kasnakoğlu, 1997; Ecevit, 2008). Kadınların eğitim seviyesinde gerçekleşen her olumlu gelişme, toplumda kadın ile erkek arasındaki eşitsizliklerin giderilmesinde ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesinde adımların hızlı atılmasını sağlamaktadır. Kadınların eğitim düzeyinde gerçekleşen artış, özellikle kentlerde, kadının işgücü piyasasına katılımını arttırmakta ve bu şekilde kadının evinin sınırları dışına çıkmasına, kendi geliri ile geçinme yeterliliği kazanmasına; aile içinde karar alma süreçlerine katılmasına katkı yapmaktadır.

Eğitim ve işgücüne katılım arasındaki ilişki, Tablo.2.2'de gösterilmektedir. Kadınların eğitim düzeyi ile birlikte, işgücüne katılım oranlarında da artış olduğu gözlenmektedir. Eğitim düzeyi ile kadınların işgücüne katılımları arasındaki ilişki, kentsel alanda daha iyi görülmektedir. 2006 yılı verilerine göre, kentsel alanda kadınların işgücüne katılım oranları, okur-yazar olmayanlarda %5,6; lise altı eğitilmişlerde %13,4; lise ve dengi mesleki eğitim alanlarda %30,6 ve yüksek öğretim mezunlarında ise %69,8 olarak gerçekleşmiştir. Tablo.2.2'de görüldüğü gibi, kentsel alanda eğitim düzeyi arttıkça, kadınların işgücüne katılım oranlarında önemli bir artış ortaya çıkmaktadır. Kırsal alanda, yüksek öğrenim görmüş kadınların işgücüne katılım oranı diğer eğitim kategorilerine göre yüksek olmasına rağmen, kırsal alanda

yaşayan kadınlar, işgücü piyasasına eğitim düzeyinden bağımsız olarak daha çok ücretsiz aile işçisi statüsü ile katılmaktadır. Kırsal alanda, kente göre tüm yıllar için okur-yazar olmayan kadınların oranı yüksektir. Bu durumun nedeni, Toksöz (2007)'ünde belirttiği gibi, ataerkil zihniyet kalıpları ve ekonomik koşulların yetersizliğinin kadınları eğitim olanaklarından yoksun bırakmasıdır.

Tablo.2.2 Türkiye’de 2000–2006 Döneminde Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılım (%)

	2000		2005		2006	
Erkek						
	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır
Okuryazar olmayan	44,7	62,4	37,7	46,5	36,4	43,7
Lise altı eğitilmişler	71,3	79,3	69,7	74,1	69,2	73,1
Lise ve dengi okul mezunu	68,6	78,4	72,9	77,7	72,0	78,2
Yüksek öğretim mezunu	82,1	89,9	84,0	87,0	83,3	87,9
Kadın						
	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır
Okuryazar olmayan	5,1	38,2	6,3	27,5	5,6	25,6
Lise altı eğitilmişler	10,6	40,8	12,9	35,3	13,4	35,0
Lise ve dengi okul mezunu	30,6	38,9	29,9	34,7	30,6	34,7
Yüksek öğretim mezunu	69,6	75,5	69,9	70,5	69,8	69,8

Kaynak: TÜİK, (2000, 2005, 2006a), Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, www.tuik.gov.tr

Eğitim, işgücü piyasasında iş fırsatlarını ve ücretleri olumlu yönde etkilemekte; çalışmayı, kadın için daha cazip hale getirmektedir. Eğitimin bir diğer katkısı da kadınların işgücü piyasasına katılımı için engeller oluşturan sosyo-kültürel faktörlerin etkinliğini azaltarak, kadınların işgücü piyasasına katılımlarında arttırıcı rol oynamasıdır.

Kadınların işgücüne katılım oranları, ortaokul ve mesleki eğitim sonrasında yükselmektedir. Kadınların işgücü piyasasına en yüksek katılım oranı, 2006 yılı için, %69,8 ile yüksek öğretim düzeyinde gerçekleşmiştir. Eğitimin kadınların işgücüne katılımındaki olumlu gelişmeye olan katkısına rağmen, gerek kırsal gerekse kentte kadınların işgücüne katılım oranları, tüm eğitim düzeylerinde erkeklere göre daha düşüktür. Özellikle lise altı eğitilmişler ile lise ve dengi meslek okulu mezunu kadınların oranının düşüklüğü, ilk ve ortaöğretimin kadınları işgücü piyasasında değerlendirebilecekleri becerilerle donatmadığına işaret etmektedir. Eğitim ile işgücü piyasası arasındaki ilişkinin kurulamamış olması, meslek lisesi mezunu kadınların işgücüne katılımına engel oluşturmaktadır. Kadınların öncelikli görevinin, ev işi ve çocuk bakımı olması yönündeki kültürel değerler, kadınları çocukluktan başlayarak

eğitim fırsatlarından yararlanmada erkeklere göre dezavantajlı bir konuma düşürmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, eğitim düzeyi düşük kadınların, kentlerde işgücü piyasasına katılımını -kadınların bireysel kararlarından daha çok- ailenin erkek bireylerinin kararlarına bağımlı kılmaktadır (Eyüboğlu, Ayşe vd., 2000; Demirel vd., 1999). Bunun yanı sıra, düşük eğitim düzeyine sahip kadınların, işgücü piyasasına katılımlarının sınırlı kalmasının bir diğer önemli nedeni de (toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün bir yansıması olarak), bu kesimin istihdam edildiği düşük vasıflı, ağır çalışma koşullarına sahip işlerin düşük ücret düzeyleri olmaktadır (Toksöz, 2007: 32).

2.1.3. Medeni Duruma Göre Kadınların İşgücüne Katılımı

Medeni durum, kadınların işgücü piyasasına katılımını etkileyen bir diğer önemli faktördür. Kadın ve erkeğin evlilik yoluyla birlikte yaşaması, sorumlulukları olan bir yaşam tarzıdır, fakat evliliğe ve eve ait sorumluluklar, toplumsal cinsiyetçi işbölümü nedeniyle daha çok kadınlar tarafından taşınmaktadır. Toplumsal cinsiyet temelli işbölümüne göre evlilikte, kadının öncelikli yeri ev, görevi ise ev işi, eşin ve çocukların bakımı olmaktadır. Çalışıp para kazanma, eve ekmek getirme görevi kocaya aittir. Bu bakış açısı, kadınların işgücü piyasasından çekilmesine yol açmaktadır. Özellikle küçük çocuk sahibi olunması durumunda, kadın için çocuk bakımı öncelikli bir konu olmakta ve bu durum, kadının işgücü piyasasına katılımını olumsuz bir şekilde etkilemektedir (Tunalı vd., 2003; Özar ve Şenesen, 1998). Kentte, özel çocuk bakım hizmetleri çok sınırlı ve pahalıdır, ayrıca pek çok evli çift, çocuklarına bakacak yakınlarının olmadığı çekirdek ailelerde yaşamaktadır. Bu durum, küçük çocuk sahibi kadınların işgücüne katılımını sınırlandırmaktadır.

Evlilikle birlikte, evde eşin hizmet beklemesi, çocuk bakımı gibi geleneksel görevler, kadınların, kentsel işgücü piyasalarına katılımlarını olumsuz etkilemektedir. Bekârlık döneminde, kentte işgücüne katılan kadınların büyük bir kısmı, evlendikten sonra işgücü piyasasının dışına çekilmektedir. Tunalı (2004: 45)'nin "*bekâr kadınların evli kadınlardan yaklaşık iki kat daha fazla işgücü piyasasına katılmaktadır*" tespiti, Tablo.2.3'deki kadınların kentsel alandaki medeni duruma göre işgücüne katılım verileri -hiç evlenmeyenler ve evliler arasında- ile uyumludur. 2006 yılına ait verilere göre, kentsel alanlarda yaşayan hiç evlenmemiş

kadınların işgücüne katılım oranı %35; kırsal alanda ise %32,9'dur. Kentsel alanda yaşayan evli kadınların işgücüne katılımları %15,5 ile hem kentsel alanda işgücüne katılan bekâr kadınlardan hem de kırdaki yaşayan evli kadınların işgücüne katılım oranlarından (%35,4) düşüktür. Kırsal alanda evli kadınların işgücü piyasasına katılımları bekâr kadınlarda olduğu gibi ücretsiz aile işçiliği nedeniyle yüksek olmaktadır.

Tablo.2.3 Türkiye’de 2000–2006 Döneminde Medenî Duruma Göre Kadınların İşgücüne Katılımı (%)

	2000		2005		2006	
Medenî durum	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır
Hiç evlenmedi	30,5	39,3	33,7	34,6	35,0	32,9
Evli	13,1	41,2	15,0	35,7	15,5	35,4
Boşandı	41,0	36,0	43,6	44,1	43,2	37,9
Eşi öldü	5,9	17,8	6,3	16,4	5,6	15,8
Toplam	17,2	40,2	19,3	33,7	19,9	33,0

Kaynak:TÜİK, (2000, 2005, 2006a), Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, www.tuik.gov.tr

Çalışıp para kazanmanın temelde erkeğe ait görev ve iş olduğu düşüncesinin yansıması Tablo.2.4’de görülmektedir. Tüm medeni durum kategorilerinde, erkeklerin işgücüne katılımları kadınlardan yüksektir. 2006 yılında hiç evlenmeyen erkeklerin kentte işgücüne katılımı % 57,5 iken kırdaki % 59; evli erkeklerin işgücüne katılım kentte %77,7 iken kırdaki %78,9; boşanmış erkeklerin işgücüne katılımı kentte % 68,9 iken kırdaki %66,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, gerek aile içinde gerekse toplum genelinde egemen olan toplumsal cinsiyet temelli işbölümü düşüncesinin istatistiklere yansıyan görünümüdür.

Tablo.2.4 Türkiye’de 2000–2006 Döneminde Medenî Duruma Göre Erkeklerin İşgücüne Katılımı (%)

	2000		2005		2006	
Medenî durum	Kent	Kır	Kent	Kır	Kent	Kır
Hiç evlenmedi	54,6	66,0	58,3	59,6	57,5	59,0
Evli	79,3	82,8	78,3	80,2	77,7	78,9
Boşandı	72,2	71,4	71,6	67,9	68,9	66,5
Eşi öldü	21,7	34,0	19,3	28,8	15,8	28,0
Toplam	70,9	77,9	71,5	73,5	70,8	72,2

Kaynak:TÜİK, (2000, 2005, 2006a), Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, www.tuik.gov.tr

2.2. Sosyo-Kültürel Faktörler

Kadının işgücü piyasasına katılımı ve konumunda, varolan durumun ve ortaya çıkan değişimlerin anlaşılabilmesi için, kadının içinde yaşadığı toplumun sosyal ve

kültürel değerlerinin çözümlemeye dâhil edilmesi gerekmektedir. Feminist kuramda da vurgulandığı gibi, sosyo-kültürel faktörler, kadının işgücü piyasasına katılımını ve konumunu belirlemede çok önemli olmaktadır.

Türkiye’de kadınların büyük çoğunluğunun işgücü piyasasına katılımı, kendi tercihlerine ve seçimine göre değil, daha çok kocanın, babanın, ağabeyin, erkek akrabaların ahlâk anlayışına ve kültürel değerlerine göre olmaktadır (Toksöz, 2004; Özyeğin, 2005). Ayrıca ev işleri ve çocuk bakımı, erkeklerin evde kadından hizmet beklemesi de kadının işgücü piyasasına katılımında belirleyici olmaktadır (Eyüboğlu, Ayşe vd., 2000:149). Bütün bu sosyo-kültürel faktörler, kadının işgücü piyasasına katılımını sınırlamakta, işgücü piyasasına katılım oranının %24,9 gibi düşük bir düzeyde kalmasına yol açmaktadır

Toplumdaki cinsiyet rolü ve çalışma konusundaki kültürel inanç ve değerler, kadınların işgücü piyasasına katılımlarını sınırlamakta ve mesleki ayrışmanın kadınlar aleyhine olumsuz gelişimine etki etmektedir. Toplumsallaşma sürecinde kadınlara, esas rollerinin evlenmek ve çocuk sahibi olmak olduğu düşüncesi pekiştirilmektedir. Bunun sonucunda da Barret (1995) ve Anker (1998)’in de belirttiği gibi kadınlar, kültür yoluyla nesilden nesile kendilerine aktarılan toplumsal cinsiyet rollerine uygun mesleklerde yoğunlaşmaktadır. Bu durum, TÜİK’in 2006 yılında yayınlamış olduğu Türkiye İstatistik Yıllığında net bir şekilde görülmektedir. Bu verilere göre kadınlar, en fazla (%38,9) tarım, hayvancılık vb. işlerde istihdam edilmektedir. Bunu imalat sanayi ve hizmetlerdeki niteliksiz işler (%16,1) izlemektedir. Aynı mesleklerde istihdam edilen erkeklerin oranı sırasıyla %17,3 ve %12,6’dır. Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan kadınların oranı %8,6 iken erkeklerde bu oran %5’de kalmaktadır. Bu durum işgücü piyasasındaki kadınlar aleyhine mesleki ayrışmayı (kadınların erkeklere göre daha çok düşük nitelikli işlerde istihdam edilmeleri) göstermektedir. Kanun yapıcı, müdür grubunda ise kadınların oranı %2,7, erkeklerin oranı %11,3’dür (TÜİK, 2006b: 166). Üst kademe ve karar mercilerindeki istihdamda da erkekler çoğunluğu oluşturmaktadır. Özkaplan ve Serdaroğlu (2004), bu duruma, kadınların, ev içinde toplumsal cinsiyet temelli işbölümünden kaynaklanan, kendilerinden beklenen görevlerin, hizmet içi eğitim olanaklarından yararlanmalarını sınırlandırdığını, bu noktada devreye giren ataerkil zihniyet kalıplarının hizmet içi eğitimde erkeklere öncelik verilmesine yol açtığını

belirtmektedir. İşgücü piyasasına katılımda zorluklar yaşayan kadınlar, buldukları sınırlı istihdam olanakları içerisinde hizmet içi eğitim olanaklarından, ataerkil zihniyet kalıpları nedeniyle sınırlı bir şekilde yararlanabilmektedir.

İşgücü piyasasına katılımda ve hizmet içi eğitimde karşılaştıkları sınırlılık ve zorlukların dışında da kadınlar olumsuzluklarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlardan biri de ücretlendirmede yaşanmaktadır. Toplumsal cinsiyet temelli işbölümünden kaynaklanan toplumsal değer yargıları, ücretlerin kadınlar aleyhine farklı belirlenmesine yol açmaktadır. Kadınların eve ekmek götüren olarak görülmemesi ve ücretlerinin aileye katkı şeklinde algılanması, kadınların yaptıkları işlerden aldıkları ücretlerinin düşük tutulmasına meşruluk kazandırmaktadır. İlkaracan ve Selim (2007)'in Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi verilerini kullanarak, kadın-erkek ücret farklılıklarını analiz ettikleri araştırmada, erkeklerle aynı işi yapan, aynı eğitim düzeyindeki kadınlara verilen ücretlerin erkeklerden daha düşük olduğu; erkeklerin, kadınlardan %21,2 daha yüksek ücretler aldığı sonucuna ulaşılmıştır.²⁶ Bu durum, işgücü piyasasında ortaya çıkan katılım oranları ve ücretler arasındaki eşitsizlikleri, işgücü piyasasına katılanların beşeri sermaye eşitsizliklerinin bir yansıması olarak gören neo-klasik/beşeri sermaye kuramının savunusunun geçersizliğini göstermektedir. Aynı işte, aynı vasıf özellikleri ile çalışan kadın ve erkek arasındaki ücret farklılığını açıklamada, sosyo-kültürel faktörler daha belirleyicidir. Bu faktörler, kadınların işgücü piyasasında daha düşük ücret almalarına yol açarak, Hartmann (2006: 38)'in da belirttiği gibi kadınların, erkeklere olan ekonomik bağımlılığını garanti altına almaktadır.

Ücretlerinin düşüklüğü, evde devam eden ikinci işgünü ile birleşince, kadınların işgücü piyasasından çekilme kararı almaları hızlanmaktadır. Küçük çocuk sahibi kadınlar, çocuklara aileden birinin bakma olanağı olmadığı durumlarda, çocukların bakım parasını içerecek ücretler talep etmekte; ücretlerin düşüklüğü durumunda ise evde kalıp çocuk bakmayı ya da ev eksenli çalışmayı (Eyüboğlu, Ayşe vd., 2000; Ecevit, 2008) ya da işgücü piyasası dışına çıkmayı tercih etmektedirler. Bu durum işgücüne dâhil olmama nedenlerinde daha net olarak görülmektedir.

²⁶ Bunun gibi yapılan çoğu araştırmada, kadın ve erkeklerin eğitim, deneyim, mesleki ve işteki durumları aynı olduğu halde, aldıkları ücretlerde farklılıklar olduğu ortaya konmaktadır (Dayıoğlu ve Kasnakoğlu, 1997; World Bank, 2006: 55; Kiren, 2007).Örneğin Kiren (2007) araştırmasına göre kadınların yıllık ortalama kazancı erkeklerin ancak %53'ü olmakta, kadın ve erkek arasındaki bu kazanç farkının %85'i cinsiyetten kaynaklanmaktadır.

İşgücüne dâhil olmayan kadınların çoğunluğu, ev işiyle meşgul kategorisinde yer almaktadır. Ev kadınlığı olarak da nitelendirilen bu kategori, kadınların işgücüne dâhil olmama nedenlerinin en başında gelmektedir (Tablo.2.5). Kadınlar için ev kadınlığı oranının yüksekliği, toplumsal cinsiyet temelli işbölümünün Türk toplumunda ne kadar keskin olduğunun açık bir göstergesidir. Erkeklerde işgücüne dâhil olmama nedeni olarak ev işiyle meşgul kategorisi hiçbir yıl için söz konusu değildir. Erkeklerde işgücüne dâhil olmama nedenleri arasında, emeklilik ve öğrencilik ön plana çıkmaktadır. Toplumumuzda ev işi ve çocuk bakımından sadece kadının sorumlu tutulması, işgücü piyasası verilerinde de kendini açıkça göstermektedir. Kadınların ev kadınlığı kategorisinde gerçekleştirdiği yeniden üretim faaliyetleri ise değersizleştirilmekte, ekonomiye katkısı yok sayılmakta ve önemsenmemektedir.

Tablo.2.5 Türkiye'de 1995- 2006 Döneminde İşgücüne Dâhil Olmama Nedenleri (%)

	1995		2000		2006	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
İş bulma ümidi olmayanlar	10,1	0,2	1,37	0,3	5,6	1,5
İş aramayıp çalışmaya hazır	2,0	0,4	10,4	2,2	7,8	4,1
Mevsimlik çalışanlar	1,6	0,6	4,3	1,9	1,3	1,5
Ev işiyle meşgul	---	77,9	---	72,1	---	65,2
Öğrenci	37,4	7,3	29,1	6,7	27,8	7,9
Emekli	30,9	1,9	30,4	2,6	33,6	2,9
Çalışamaz halde	16,5	7,9	13,5	7,9	17,2	10,3
Diğer	10,3	3,3	10,8	6,1	6,5	6,2

Kaynak:TÜİK, (1995, 2000, 2006a), Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, www.tuik.gov.tr

İstatistiklerde ev kadını olarak görünen kadınların bir bölümü, başkasının evine ücret/yevmiye karşılığında temizliğe gitmekte, başkasının çocuğuna para karşılığında bakmakta ve konfeksiyon sektöründe ev eksenli çalışmaktadır. Kadının ev dışında çalışmasına, aile için olumsuz bir toplumsal statü simgesi olarak anlam yükleyen, bu yüzden kadınların dışarıda çalışmalarına karşı koyan ve ailenin erkek üyeleri tarafından temsil edilen ataerkil görüş (Kandiyoti, 1997), kadınları ev eksenli çalışmaya yöneltmektedir. Kentlerde ev eksenli çalışan kadın sayısı artmıştır. Özel işyerleri içinde,işyeri durumu ev olan kadınların oranı 2000 yılında %3,9 iken, 2006 yılında %4,9'a çıkmıştır (TÜİK, 2008). Pek çok araştırma bulgusu ise ev eksenli kadın çalışan sayısının istatistiklere yansıyandan daha yüksek olduğunu göstermektedir (Lordoğlu, 1990; Hattatoğlu, 2000; Moçoş, 2005). Bu işler parasal bir

karşılık alınarak yapılmasına karşın işgücü istatistiklerinde görünmemektedir ve kadınlar işgücü piyasasına katıldıkları halde görünmez kalmaktadırlar. Erencil (2002) ve Özbay (1991) bu durumu, işgücü anketlerine yanıt verenlerin genellikle aile reisi erkeklerin olmasına bağlamaktadırlar. Ankete yanıt veren aile reisleri, eşlerinin bu işlerde çalıştığını söylememekte, kadınlarda yaptıkları bu işleri çalışma olarak değerlendirmedikleri ve küçültücü buldukları için beyan etmemektedir.

Tablo.2.5'in ortaya çıkardığı düşündürücü bir başka sonuç, emeklilik nedeniyle işgücü piyasası dışında kaldığını beyan eden kadınların oranıdır. 2006 yılında emeklilik nedeniyle işgücü dışında olduğunu beyan eden kadınların oranı %2,9'dur. Bu oran erkeklerde %33,6 olarak gerçekleşmiştir. Ataeril sistemde kadının kendine bakmakla yükümlü bir erkeğe (koca ya da babaya) sahip ve ona bağımlı olduğu görüşü, kadının gelecek güvencesinin de erkeğe bağlı olmasını getirmektedir. Kadınlar, işgücü piyasasına katılsa bile, emeklilik hakkına sahip olana kadar çalışmadan işgücü piyasasından ayrılmaktadır. Ev içinde, yeniden üretim faaliyetleri (karşılıksız emek sunum biçimleri) ile bir ömür boyu çalışan kadınların emeklilik hakkı olmamaktadır.

Öğrencilik nedeniyle işgücü piyasası dışında kalanların oranlarına bakıldığında (Tablo.2.5) erkek ve kadınlar arasında büyük farklılık olduğu görülmektedir. Kadınlar, öğrencilik nedeniyle işgücü piyasası dışına erkeklere göre çok daha düşük düzeylerde çıkmaktadır. Bu oranın düşüklüğü, kadınların formel eğitim olanaklarından erkekler kadar yararlanamadığını söylemektedir. Kız çocukları toplumsal cinsiyet temelli işbölümü ve ataeril zihniyet yüzünden ailede ev işlerine yardım etmek, kardeşlere bakmak zorunda kalmakta, okula gitmelerine izin verilmemektedir (TÜİK, 2006c). Kadınların eğitim fırsatlarından yararlanamaması ve eğitim düzeyinin erkeklere göre daha düşük olması ataeril ilişkilerin sürdürülmesine yol açmaktadır. Formel eğitimden yararlanmada sorun yaşayan kadınlar, belli iş ve mesleklere kabul edilmemekte ve işyerindeki eğitim fırsatlarından yararlanamamaktadır.

1995–2006 döneminde tarımsal üretim faaliyetlerinde yer alan ücretsiz aile işçisi statüsü ile çalışan erkek ve kadın oranlarında yaklaşık %12'lik düşüşler gerçekleşmiştir. Bu durumun nedenleri ekonomik faktörlerde incelenecektir. 2006 yılı verilerine göre (Tablo.2.6), kırsal alanda kadınların %76,8'i ücretsiz aile işçisi

olarak çalışmaktadır. Aynı oran erkekler için %21,4'tür. Ücretsiz aile işçiliği, erkeklerin –özellikle tarım dışı istihdamda- en az bulunduğu bir statüdür. Bunun nedeni, kırsal kesimlerde hane reisi olan erkekler, kendi hesabına çalışan tanımıyla istatistiklere yansımaktadır. Ancak hiç toprağı olmayan ya da hane reisi tanımına uymayanlar, istatistiklere ücretsiz aile işçisi kategorisinde dâhil edilmektedir (Ecevit, 2000: 144). Kırsal alanda kadınların toprak mülkiyeti yok denecek kadar azdır. Toprak sahibi olsalar bile kendi topraklarının kullanımını kontrol edemezler. Kadınların nerede ve ne zaman çalışmaları gerektiğine karar veren toplum ve ailedir (Ahmad, 1984: 78). Bu nedenle kadınlar, ücretsiz aile işçisi olarak kocasının, babasının topraklarında çalışmaktadır.

Tablo.2.6 Türkiye’de 1995–2006 Döneminde Kırdaki İstihdam Edilenlerin İşteki Duruma Göre Dağılımı (%)

	Tarım			Tarım Dışı		
Erkek						
	1995	2000	2006	1995	2000	2006
Ücretli veya maaşlı	0,8	0,7	2,4	48,7	46,4	57,2
Yevmiyeli	4,0	5,5	6,7	17,8	21,7	10,5
İşveren	1,2	1,4	2,2	7,6	4,9	5,4
Kendi hesabına	60,7	62,2	67,1	20,6	21,7	22,9
Ücretsiz aile işçisi	33,2	29,9	21,4	5,1	5,0	3,9
Kadın						
Ücretli veya maaşlı	0,0	0,1	0,1	61,2	65,8	70,1
Yevmiyeli	3,5	2,1	4,5	10,6	7,6	6,7
İşveren	0,1	0,0	0,2	1,2	0,9	0,9
Kendi hesabına	7,2	14,1	18,1	21,2	11,1	11,4
Ücretsiz aile işçisi	88,9	83,5	76,8	5,5	14,6	10,7

Kaynak: TÜİK, (2000, 2005, 2006a), Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, www.tuik.gov.tr

Kentsel alanlarda kadınların istihdamı -tarım dışı üretimde-, ücretli ya da maaşlı olarak çalışma statüsünde yoğunlaşmaktadır. 1995 yılında bu grupta bulunan kadınların istihdama katılımı %78 iken, 2006 yılında bu grupta kadınların istihdama katılımı %81,4'tür (TÜİK, 2008). Kentte tarım dışında çalışmaya yönelen kadınlar bir ücret karşılığında çalışmaktadır. Ücretsiz aile işçiliğinden ya da çok az kazanç getiren kendi hesabına çalışma statüsünden ücretli/maaşlı istihdama geçiş kadınlar için ekonomik özgürlüğü artırıcı olması bakımından önemlidir. Ancak kadınların ücretli/maaşlı istihdam edildikleri alanlar daha çok, düşük verim ve düşük ücretli tarım, hizmetler ve sanayi sektörleri olmaktadır. Bu sektörlerde kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerine uygun işlerde yoğunlaşmaktadır.

2.3. Ekonomik Faktörler

24 Ocak 1980'den itibaren, Türkiye'de, uluslararası piyasalara uyum için ihracata dayalı sanayileşme, kamu harcamalarının kısılması, devletin küçültülmesi ve kamu hizmetlerinden çekilmesi, özelleştirme; rekabet edebilmek için işgücü maliyetlerinin düşürülmesi, politikalarını içeren yapısal uyum programları uygulamaya konulmuştur. Bu programlar Türkiye'de gelir dağılımının bozulması, reel ücretlerde düşüş ve çalışma koşullarının bozulması gibi sosyal maliyetleri de beraberinde getirmiştir (Çağatay ve Berik, 1994: 82). Yapısal uyum programlarının olumsuz etkilerini en çok yaşayan kesimler ise yoksullar, kadınlar ve çocuklar olmuştur (Ecevit, 1998b: 34). Aşağıda ekonomik faktörler olarak adlandırılan yapısal uyum programlarının, Türkiye'de işgücü piyasasında kadın emeğine etkileri incelenmiştir.

2.3.1. Kadınların İşgücüne Katılma Oranı

Türkiye'de 1990–2006 yılları arasında işgücü piyasasına katılım oranlarını incelediğinde (Tablo.2.7), genel bir düşüş eğilimi gözlenmektedir. Kadınların 1990 yılında Türkiye genelinde %34,1 olan işgücüne katılım oranı 2000 yılında %26,6'ya 2006 yılında ise %24,9'a düşmüştür. 1990–2006 yılları arasında kırsal alanda kadınların işgücüne katılımında yaklaşık %19'luk bir düşüş gerçekleşmiştir. Bu düşüşün nedenlerinin başında, kırsal alanda tarımsal üretimde yoğunlaşan kadın işgücünün, köyden kente göçü ile tarımdaki istihdamının azalması gelmektedir. Tarımda devlet desteklerinin azaltılması, tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi ve ürün çeşitlerine kotalar getirilmesi yönünde uygulanan ekonomik politikalar, kırsal alandaki tarım istihdamının azalma sürecini ve kırsal kesimden kentlere göçü hızlandırmaktadır (Gülçubuk, 2004; Lordoğlu, 2006). IMF ile yapılan standby antlaşmalarının ortaya çıkardığı durumun bir sonucu olarak, kırsal alanda, kadınların işgücüne katılmalarının azalmaya devam edeceği görünmektedir. Tarımın işgücüne ve istihdama katkısının payı azaldıkça, kadınların işgücüne katılım oranı da azalmaktadır. Kentsel yaşam, kadınların işgücünden çekilmesine yol açmaktadır. Kadınların işgücü piyasasının dışına doğru gerçekleşen bu hareketleri sonucunda erkek ve kadın arasındaki işgücüne katılma oranları farklı olmakta ve kadınların aleyhine gelişim gerçekleşmektedir.

Tablo.2.7 Türkiye’de 1990–2006 Yılları Arasında İşgücüne Katılımı (%)

Yıllar	Toplam	Türkiye		Kent		Kır	
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1990	56,6	79,7	34,1	76,8	17,1	83,0	52,0
1995	54,1	77,8	30,9	74,2	16,7	82,6	49,2
2000	49,9	73,7	26,6	70,2	16,9	77,2	39,7
2005	48,3	72,2	24,8	71,5	19,3	73,5	33,7
2006	48,0	71,5	24,9	70,8	19,9	72,2	33,0

Kaynak:TÜİK, (1990, 1995, 2000, 2005, 2006a), Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, www.tuik.gov.tr

1990–2006 döneminde kentsel alanda kadınların işgücüne katılım oranlarında (Tablo.2.7) %2,8’lik sınırlı bir artış ortaya çıkarak %19,9 olmuştur. Kırdaki işgücü piyasasında -ücretsiz aile işçisi olarak- kendilerine yer bulan kadınlar, yeterli istihdam ve iş olanaklarının olmaması nedeniyle kentte ev kadını rolüyle işgücü piyasası dışında kalmaktadır. Bu durum işgücüne katılım oranlarında kadınların payının azalmasının en önemli nedenlerinden birisidir. Kente göç, kadınları, ücretsiz aile işçiliği statüsünden çıkartarak (ev işlerindeki ve çocuk bakımındaki sorumlulukları nedeniyle) ev kadınlığı statüsü ile işgücüne dâhil olmayan nüfus kategorisine itmektedir. Göç sonucu kente gelen kadın, eğitim düzeyinin yetersizliği nedeni ile zaten sınırlı olan istihdam olanaklarından yararlanamamaktadır. Varolan ataerkil kültürel değerler de kadını, öncelikle annelik/eşlik görevlerinden sorumlu tutmakta, kadının çalışması hoş karşılanmamaktadır. Bu durum, kadınların kentsel işgücü istatistiklerinde görünürlüğünün azalmasına ve görünmemesine neden olmaktadır. Aynı dönemde erkeklerin hem kırsal alanda (%10,8) hem de kentsel alanda (%6) işgücüne katılımlarında düşüşler ortaya çıkmıştır. Bu duruma aktif erkek nüfusundaki yıllık artışın, istihdamdaki artışa göre daha fazla olması ile son yıllarda okullaşma oranlarındaki artış ve eğitim sürelerinin uzamasının etkili olduğu belirtilmektedir (DPT, 2004: 228).

1990 yılında Türkiye genelinde yaklaşık her üç kadından; kentsel alanda yaklaşık her altı kadından ve kırsal alanda her iki kadından biri, işgücü piyasasında yer almaktadır. 1990’lı yılların başlarında yaşanan ekonomik kriz ile kadınların istihdama katılımı düşme eğilimi içine girmiştir. Yaşanan diğer ekonomik krizlerle birlikte, 2006 yılında, Türkiye genelinde yaklaşık her dört kadından, kentsel alanda yaklaşık her beş kadından biri, kırsal alanda ise her üç kadından birinin işgücü piyasasına katıldığı bir duruma gerilemiştir. Marksist/yedek işgücü kuramında

belirtildiği gibi kadınlar ekonomik kriz dönemlerinde ilk işlerini kaybedenler olmakta, ataerkil toplum yapısında kadının işten çıkarılması fazla tepkiye neden olmamaktadır.

Kadınların kentsel işgücüne katılım oranlarının yüksekte düşüğe doğru değişmesi, daha sonra tekrar yükselmesi U-şeklinde katılım olarak adlandırılmakta ve tarımın egemen olduğu bir ekonomik yapıdan, sanayinin ve kent yaşamının belirleyici olduğu bir yapıya doğru gidişin normal sonucu olarak yorumlanmaktadır²⁷ (Tansel, 2002; Ecevit, 2008). Türkiye’de kadınların işgücüne katılımında - ekonomideki büyüme hızı ve kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi dikkate alındığında- U-şeklindeki katılıma benzer bir katılım (kadın emeğinin işgücüne katılım oranını artacağı) beklenmekte idi, fakat beklenen bu durum gerçekleşmemiştir. Türkiye’de durum bugün için farklı bir eğilim sergilemektedir: Kadınların işgücü piyasasına katılımı düşüktür ve azalmaktadır. Uygulanan ekonomi politikaları ile kamunun sabit sermaye yatırımlarını kısıması, özel sektörün ise yatırımlarının bunu telâfi edecek ölçüde olmaması kadın işgücünün istihdamını daraltmaktadır. İhracata dayalı sanayileşme modeli, Türkiye’de beklenen ölçüde yeni yatırımlara ve kadın işgücü talebine yol açmamıştır (Toksöz, 2007). 1980’li yıllarla birlikte başlayan ekonomik politikadaki değişim, çok az istihdam olanağı yaratmıştır. Yaratılan bu sınırlı olanaklarda çoğunlukla erkekler tarafından kullanılmıştır. Yaratılan her yeni 100 işten 87’sine erkekler 13’üne ise kadınlar girmiştir (Ecevit, 1995: 126).

2.3.2. İstihdamın Sektörel Dağılımı

Türkiye’de istihdam edilenlerin sektörel dağılımına bakıldığında tarım sektöründeki istihdamın düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. 1990–2006 yılları arasında toplam istihdam içinde tarım sektörünün payı %45,9’dan %27,3’e gerilemiştir. Aynı dönemde toplam kadın istihdamı içinde tarım sektörünün payı %75’ten %48,5’e; toplam erkek istihdamı içinde tarım sektörünün payı ise %32,8’den %19,8’e düşmüştür (Tablo.2.8). 1980’li yıllarla birlikte ekonomik yapıda

²⁷ Örneğin Yunanistan, İtalya ve İspanya’da kadınların işgücüne katılımı benzer bir gelişim göstermiştir. Bu ülkelerde sanayileşme ve ihracata dayalı ekonomik gelişmeye göre, 1980’lere kadar düşme eğilimi gösteren kadınların işgücüne katılımları, bu dönemden sonra tersine dönmüş ve sürekli artış eğilimine girmiştir (World Bank, 1993: 15–18).

değişikliğe yol açan politikalar sonucunda, kamu harcamaları azaltılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda tarımsal devlet destekleri de azalmış, tarımsal nüfusun göç süreci hızlanmıştır. Tarımsal ürünlere desteğin azaltılması, köylüye verilen kredilerin kaldırılması, şeker ve tütün gibi tarımsal ürünlerin üretimine kota getirilmesi uygulamaları son dönemde tarım alanındaki düzenlemelerden bazılarını oluşturmaktadır. Gülçubuk vd. (2005), Şeker ve Tütün yasaları ile üretim oranlarında ve ürün miktarındaki yaşanan azalmaların istihdamda da gerilemelere yol açtığını belirtmektedir. Şeker pancarı, tütün, çay, pamuk gibi kadın emeği kullanımı ağırlıklı olduğu emek yoğun ürünlere kota getirilmesi, kadınların işgücü piyasasına ve istihdama katılımını kırsal alanda azaltmaktadır. Türkiye’de tarım sektöründe istihdam edilen nüfusun vasıf düzeyi düşüktür. Dolayısıyla kırdan göç eden nüfus için, kent sadece niteliksiz ve kayıt dışı alanlarda istihdam olanağı sağlamaktadır.

Tablo.2.8 Türkiye’de 1990–2006 Döneminde İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

	1990	1995	2000	2006
Toplam İstihdam				
Tarım	45,9	44,0	36,0	27,3
Sanayi	20,8	22,0	24,0	25,4
Hizmet	33,3	34,0	40,0	47,3
Kadın İstihdamı				
Tarım	75,0	71,2	60,5	48,5
Sanayi	9,8	9,6	13,2	15,0
Hizmet	15,2	19,2	26,4	36,5
Erkek İstihdamı				
Tarım	32,8	33,1	27,0	19,8
Sanayi	25,8	27,0	27,9	29,1
Hizmet	41,4	39,9	45,0	51,1

Kaynak:TÜİK, (1990, 1995, 2000, 2006a), Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, www.tuik.gov.tr

1990–2006 yılları arasında toplam istihdam içinde sanayi sektörü istihdamının payı Türkiye genelinde %20,8’den %25,4’e; kadınlarda %9,8’den %15,0’e; erkeklerde de %25,8’den %29,1’e çıkmıştır. Toplam istihdam içinde hizmetler sektörü istihdamı, sanayi sektörü istihdamına oranla daha fazla artarak, Türkiye genelinde %33,3’ten %47,3’e çıkmıştır. Toplam kadın istihdamı içinde hizmetler sektörünün payı %15,2’den %36,5’e çıkmıştır. Gerek kadınların gerekse erkeklerin hizmetler ve sanayi sektöründeki istihdamlarındaki artış tarım sektöründe meydana gelen düşüşü karşılayabilecek düzeyde gerçekleşmemiştir. Özellikle inşaat sektörü, erkek nüfusa istihdam sağlamada önemli bir alan olmuştur. Fakat kamu

yatırımlarının azaltılması sonucunda bu sektörde durgunluk yaşamaya başlamış ve bu sektöründe istihdamında daralma meydana gelmektedir (Tunalı 2004; Kenar, 2004: 72).

Kadınların parasal karşılığı alınabilen işlerin bulunduğu sektörlerdeki (sanayi ve hizmetler sektörü) katılımlarının düşüklüğü, onların kendi kazançlarını elde edebilecekleri işlere ne kadar az erişebildiklerinin bir göstergesidir. Kadın ve erkeklerin sektörlere göre istihdamdaki dağılımları toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri gözler önüne sermektedir.

Hizmetler sektörü, kadınların kentlerde istihdam edildiği en önemli sektör konumundadır. Kadınlar, toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler; ticaret, lokanta ve oteller; mali ve sigorta kurumları ve taşınmaz mallara ait iş kollarında (Toksöz, 2007: 31), daha çok veri girişi, öğretmenlik ve hemşirelik gibi kadınların özelliklerine uygun, evde yapılan işlerin uzantısı işlerde istihdam edilmektedir. Öğretmenlik, uğraş alanı çocuk ve gençler olduğu için annelik rolü ile kolaylıkla bağdaştırılmakta; yarı zamanlı olması da, toplumsal cinsiyet temelli işbölümünden kaynaklanan evdeki kadınlık görev ve sorumluluklarını yerine getirmesini kolaylaştıracağı için, kadınlara açık olmuştur. Toplumsal rol ve önyargılar ve ailedeki işbölümü, (kadınların yapacağı ya da yapması gereken) işleri ev/aile-iş arasında karşılıklı ilişkiler doğrultusunda biçimlendirmektedir. Benzer şekilde, veri girişi²⁸ işinde talep edilen çalışan tipinin “*zeki olan makinedir, işçi değil*” anlayışı (Savcı, 2000: 149), kadınları bu iş için uygun adaylar yapmaktadır.

Kadınların, 2006 yılı sanayi sektöründeki istihdamı %15 ile en düşük oranda gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerde sanayileşme ile birlikte sanayi istihdamı kadın ve erkeklerde %35-%40'lara çıkmıştır. Ülkemizde ise sanayileşme istenen düzeyde gerçekleşmediği için bu sektördeki istihdam da düşük kalmıştır. Bu duruma ek olarak 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan küresel ekonomik krizler ve kamu işletmelerinin özelleştirilmesi uygulamaları, istihdamda ciddi daralmalara yol açmıştır (Tunalı, 2004: 27). Kadın istihdamında kamu sektörü önemli bir rol oynamaktadır. 1970'lerde %40'larda seyreden sanayi sektöründeki kamu istihdamı günümüzde %15'2'ye gerilemiştir (Lordoğlu, 2006: 57). Özelleştirme uygulamaları ile daralma eğilimi

²⁸ Gelişmiş ülkelerde hizmet sektöründe çalışan kadınlar daha çok veri girişi merkezlerinde istihdam edilmektedirler (Chen vd.; 2004:94) Savcı (2000:150)'da kamu ve özel sektörde veri işinde çalışan kadınların, bu sektördeki toplam istihdamın %97'sini oluşturduğunu belirtmektedir.

içine giren sanayi sektöründeki kamu istihdamı, kadın istihdamını olumsuz etkilemiştir (Ecevit, 2008). Bununla birlikte, 1995–1999 yılları arasında %3,5 ve 2000–2002 yılları arasında da %3,9 olarak gerçekleşen kamu sanayi yatırımlarını, %40’lardan %25’lere kadar düşen özel sektör yatırımları izlemiştir²⁹ (Şenses ve Taymaz, 2003: 442). 1980 sonrası uygulanan ekonomi politikaları sonucunda devletin imalat sanayindeki ağırlığının sınırlı kalması, yapılan özelleştirmelere rağmen özel sektörün sanayi yatırımlarının yetersiz kalması, sanayi istihdamı olumsuz etkilemiştir (Onaran, 2003). Sanayi sektöründe yaşanan bu gelişmeler, sektördeki iş yaratma potansiyelini azaltmış, kadınların artan çalışma talebine karşılık verememiştir. Tüm bu gelişmeler imalat sanayi istihdamını ve dolayısıyla kadın istihdamını olumsuz etkilemiştir

Ayrıca ihracata yönelik sanayileşme süreci, beklendiği gibi sanayi sektörü istihdamının feminizasyonuna neden olmamıştır. Kadın işgücünün tercih edildiği, emek-yoğun gıda, tütün, konfeksiyon-tekstil gibi işkolları ekonomik krizlerden olumsuz etkilenmiş; bu sektörlerde toplu işçi çıkarımı yapılmıştır. Bu durumdan da vasıfsız kadın işçiler daha çok etkilenmiştir.

Türkiye genelinde -alan araştırmasının konusu olan- imalat sanayi genel olarak kadınların çok az çalıştığı bir sektördür. Bununla birlikte, imalat sanayinde tekstil/konfeksiyon ve gıda işkolları, kadınlar için önemli işkolları olarak karşımıza çıkmaktadır. 2006 yılında bu işkolunda çalışan kadınlar, imalat sanayindeki toplam kadın istihdamının %63,4’ünü oluşturmaktadır (Toksöz, 2007: 31). Bu işkolları, emek yoğun sanayilerdir. Düşük nitelik gerektirme, ihracata yönelme, pazarda rekabet için düşük ücret uygulaması gibi özellikler, bu sanayi kollarında kadınların yoğunlaşmasını açıklamaktadır. Yapısal uyum programlarının yürürlükte olduğu dönemlerde tekstil/konfeksiyon, gıda işkolları kadınların en çok istihdam edildiği sektörler konumuna gelmiştir (Çağatay ve Berik, 1994: 79; Toksöz, 2007).

2.3.3. İstihdamın Kayıtlılık ve Örgütlülük Durumu

Kayıt dışı istihdamın Türkiye’deki büyüklüğü ve artış eğilimi, işgücü piyasasına damgasını vuran temel özelliklerden biridir. 1980 sonrasında uygulanan

²⁹ 1980’li yıllardan itibaren uygulamaya konan ekonomik politikalar ile özel sektörün imalat sanayi gibi üretken sektörlerle yatırım yapma eğilimi azalmış, yüksek faiz ortamında faiz-rant türü spekülatif kazançlar elde etmeye yönelmiştir (Eşiyok, 2007: 227)

ekonomi politikaları sonucunda, kentlerde, üretken iş yaratılmasında yetersizlikler ortaya çıkmıştır. Yapısal uyum programları (tarımda özelleştirme, işgücü maliyetini düşürme) ve yaşanan ekonomik krizler, kayıtlı istihdamda daralmaya neden olmuştur. Ekin (2000: 54) ve Tek-Gıda İş (2006: 3)'ın yaptığı çalışmalara göre kentsel alanlarda kayıt dışı istihdam %50'ler civarına ulaşmıştır. Kayıt dışı istihdamın özellikle 1980'li yıllarda hızlandığı ve temelde de kırsal kesimden kentlere yaşanan göç dalgasından kaynaklandığı saptanmıştır.

Tablo.2.9 Türkiye’de 1992–2006 Döneminde İstihdam Edilenlerin Kayıtlılık Durumu (%)

Yıllar	Erkek			Kadın		
	Toplam	Kayıtlı	Kayıtlı değil	Toplam	Kayıtlı	Kayıtlı değil
1992	100	63,4	36,6	100	22,0	78,0
1995	100	62,2	37,8	100	23,7	76,3
1998	100	58,9	41,1	100	26,4	73,6
2000	100	55,9	44,1	100	30,2	69,8
2001	100	55,5	44,5	100	27,8	72,2
2002	100	56,4	43,6	100	28,6	71,4
2005	100	56,2	43,8	100	31,7	68,3
2006	100	57,7	42,3	100	34,0	66,0

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, www.tuik.gov.tr

Lordoğlu (2006) ve Kök (2007) kırdan kente göç ile birlikte küresel ekonominin yol açtığı rekabet artışının işgücü maliyetlerini düşürmeyi getirmesi gibi nedenlerin, kadın işgücünü -erkeklere göre daha uysal ve uyumlu oldukları için-, işverenler tarafından daha çok tercih edilir kıldığını belirtmektedir. Uygulanan ekonomik politikalar kamunun sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında geniş kesintilerini getirmiş ve düşürülen reel ücretler ile ailelerin gelirlerini düşürerek geçim dengelerini bozmuştur. Ortaya çıkan kayıpların telafisi için kadınlar, uzun çalışma saatlerinin, düşük ücretlerin ve kolay işten çıkarmaların yaygın olduğu kayıtdışı istihdama yönelmektedir. Bu durum Tablo.2.9’da görülmektedir. 1992 yılında %22 olan kadınların kayıtlı istihdama katılım oranı 2006 yılında %34’e yükselmiştir. Bu sınırlı yükselişe karşın kadınların kayıtsız istihdam oranları ise aynı dönemde %78 ve %66 gibi çok yüksek oranlarda olmaktadır. Özellikle yaşanan ekonomik kriz dönemlerinde kadın ve erkekler için kayıtlı istihdam oranları sürekli düşmüştür. 2006 yılı için çalışan kadınların yarısından fazlası (%66) sosyal güvencenin olmadığı, olumsuz çalışma koşullarına sahip işyerlerinde çalışmaktadır

İstihdam edilenlerin kayıtlılık durumuna 2006 TÜİK verileri yardımı ile bakıldığında, tarım sektöründe çalışan kadınların %98,7'sinin herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Bu oran sanayi sektöründe çalışanlarda %46,4; ticaret sektöründe çalışanlarda %48,6 ve hizmet sektöründe çalışanlarda %22,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar erkeklerde sırasıyla %77,6; %36,4; %42,1 ve %22,7'dir (TÜİK, 2007a: 81). Lordoğlu (2006: 53), sanayi sektöründe özellikle kadınların yoğun olarak çalıştığı iş kollarında kayıtdışı çalışma ve istihdamın, özellikle kadınlar açısından yaygınlaşma eğilimi gösterdiğini söylemektedir. Benzer bir yorumu yapan Toksöz (2007), özellikle emek yoğun imalat sanayilerinde çalışan kadın işçi sayısındaki artışın istatistiklerdeki yetersiz görünümünü, bu sanayilerde kullanılan kayıtdışı kadın emeğinden kaynaklanabileceğini ifade etmektedir.

Kayıtdışı istihdamın bir başka görüntüsü, ev eksenli çalışmadır. 2000 yılına ait verilere göre, işyeri, ev olan kadınların oranı %3,9 iken, bu oran 2006 yılında %4,9'a çıkmıştır³⁰ (TÜİK, 2008). Türkiye'de uygulanan yapısal uyum programları nedeniyle, işgücü maliyetlerini düşürme stratejisi, özellikle konfeksiyon sanayinde işverenleri ev eksenli çalıştırma modeline yöneltmektedir. Ev eksenli çalıştırma, emek yoğun sektörlerde, işgücü maliyetinden kaçmanın bir yolu olmaktadır. Eraydın ve Erendil (1999: 204), bu tür çalışma ile kira, elektrik, ısınma gibi sabit maliyetlerin ev eksenli çalışanlara yüklendiğini, ücretlerin düşük tutulduğunu, fazla mesai ve ücretli tatil gibi değişken maliyetlerin ortadan kalktığını belirtmektedir. Bu çalışma türü, kadınların ücretlerine ek gelir olarak bakıldığı, ucuz işgücü olarak kullanıldığı istihdam biçimi olarak, işgücü piyasasında kadınları görünmez yapmaktadır. Uygulanan ekonomik politikalar sonucu düşen reel ücretler ve ailenin yaşam koşullarının kötüleşmesi nedeniyle düşük eğitilmiş kadınlar, ev eksenli çalışmaya daha fazla yönelmektedir (Atılğan, 2007: 139).

Kayıtdışı istihdam, sendikal örgütlenmeye de engel olmaktadır. Kayıtdışı çalışan kadınlar, sendikası ve sosyal güvenlik kapsamı dışında, sağlıksız ortamlarda, iş güvenliği olmadan, pazarlık gücünden yoksun ve korumasız, istismara açık olarak çalışmak zorunda kalmaktadır. Kayıtdışı istihdam sendikal örgütlenme hakkını kullanılamaz bir duruma getirmektedir (Tan, 2004: 66). Petrol-İş'in bir araştırmasına

³⁰ İstatistiklere yansıyan bu oranlar, kayıtdışı istihdamın küçük bir yüzünü göstermektedir. Bu tür çalışmanın daha fazla olduğunu ortaya koyan araştırmalar için (Lordoğlu, 1990; Atılğan, 2007; Hattatoğlu, 2000; Moçoş, 2005) bakılabilir.

göre, 1997 yılında sendikalaşma nedeni ile işten atılanların oranı %25.5'e varmaktadır. Her dört işçiden biri sendikalı olduğu için işten çıkarılmıştır (Ekin, 2000: 277). Bunun gibi yapısal uyum politikaları doğrultusunda reel ücretleri düşürmek, yabancı yatırımcılara daha iyi koşullar sunmak için faizleri yüksek tutmak, kamuda istihdamı azaltmak ve özelleştirme uygulamalarının olduğu bir ortamda emeğin örgütlenmesi gittikçe zayıflamaktadır (Nicholas ve Suğur, 2006: 253). 1997 yılında toplam sendikalı işçi sayısı 2.713.839'dur. Sendikalı kadın işçi sayısı 371.402 olup, bunun toplam sendikalı işçiler arasındaki oranı ise %13,7 olmaktadır. Kadınların imalat sanayinde ağırlıklı yer aldıkları işkolları olan dokuma, gıda, deri, metal işkolları, üyelik itibarıyla sendikalarda en yoğun bulundukları işkolları olmaktadır. Bunları, hizmet sektöründeki ticaret, büro, eğitim ile konaklama ve eğlence yerleri işkolları izlemektedir (Toksöz ve Erdoğan, 1998: 190). Ancak turizm, tekstil-konfeksiyon ve bankacılık-sigorta sektörlerinde kadın emeğinin yoğun olmasına rağmen, sendikalaşma oranlarının düşük olduğu araştırma bulgularıyla ortaya konmaktadır. Bunun nedenleri ise işverenlerin sendikalaşmaya olumsuz tutumları, sektörlerde küçük işletmelerin yaygınlığı ve özellikle tekstil, konfeksiyon sektöründe kayıtdışı çalışan işletmelerin sayıca fazlalığıdır (Günlük-Şenesen ve Pulhan, 2000: 139). 2000 yılı itibarıyla sendikalı çalışan kadın sayısı toplam 403.389 olup bunun 310.476'sı özel sektörde, 92.913'ü ise kamu sektöründe bulunmaktadır. Aynı yıl sendikalı çalışan erkek sayısı sırası ile 2.682.913; 1.570.102 ve 1.112.811'dir. (ÇSGB, 2000: 122). 2005 yılında ise kamu ve özelde sendikalı kadın sayısı toplam 437.619 olup, 87.74'ü kamuda, 349.878'i ise özel sektörde sendikalı olmaktadır. Sendikalı kadınların ağırlıklı olduğu işkolları ise dokuma, tekstil (163.911), gıda sanayinde (58.913), banka ve sigorta (3.139), büro, eğitim, güzel sanatlar (32.633), haberleşme (4.091), sağlık (4.941), deri (3.440) işkoludur. Erkeklerin kamu ve özelde toplam sendikalı üye sayısı ise 2.464.324'tür (ÇSGB, 2005: 136). 2007 yılında kayıtlı 5.210.046 işçinin 3.043.732'si sendika üyesi ve toplam sendikalaşma oranı %58,4'tür. Sendika üyelerinin 463.332'si kadın işçilerden oluşmaktadır ve sendikalaşma oranları %15,2'dir. Ancak toplu iş sözleşmesinden faydalanan işçi sayısı dikkate alındığında ,sendikalı işçi sayısı 700 bin kişiye gerilemekte; sendikalaşma oranı da %13,4 olmaktadır. Bu durumda kadınların sendikalaşma oranı %10'a düşmektedir (ÇSGB, 2007: 19). Gerek kadın gerekse

erkekler çalışanlar için örgütlenme düzeyleri çok düşük oranlardadır. Kadınların örgütlenme düzeyleri ise çok daha düşük oranlarda kalmaktadır. Kadınların sendikalaşması önündeki engeller daha farklıdır. Kadın işçiler yüksek oranda sendikalaşmanın zor olduğu özel sektörlerdeki işyerlerinde (tekstil-konfeksiyon, gıda) çalışmaktadır. Kentlerde gündelikçi, ev eksenli çalışma, kadınlar için önemli istihdam alanları sunmakta, bu işlerde çalışan kadın ise her türlü yasal güvenceden, örgütlenme olanağından yoksun bulunmaktadır (Toksöz, Erdoğan, 1998: 68). Aynı zamanda kadın işgücünün sendika karşısındaki tutumu, katılımı, toplumsal değer yargıları, aile içi toplumsal cinsiyet temelli işbölümü bunların işgücü piyasasına yansımaları gibi engellerden bağımsız değildir. Ataerki değer yargıları, kadının işgücü piyasasına girişini etkilediği gibi, sendikal katılımını da etkilemektedir. Bu ortamda da kadın emeğinin örgütlülüğü sınırlı kalmaktadır.

2.3.4. İşsizlik

Yapısal uyum programlarının uygulandığı ülkelerde, bankacılık ve finansal krizlere yol açmaktadır (Gabel ve Chang, 2005:35). Türkiye, bu programların uygulandığı dönemlerde birçok kez bu krizlerle karşı karşıya kalmıştır. 1990–2001 yılları arasında yaşanan ekonomik krizler, işgücü piyasasında da olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Krizlerin işgücü piyasasındaki en olumsuz etkisi yüksek işsizlik oranları olmuştur (Lordoğlu, 2006). Kapitalist sistemde, kriz dönemlerinde-Marksist/yedek işgücü kuramında da belirtildiği gibi -kadınlar, ucuz ve esnek işgücü olarak ilk işten çıkarılanlar olmakta ve yedek işgücü ordusuna gönderilmektedir. Tablo.2.10'da görüldüğü gibi yaşanan kriz dönemlerinde erkeklere göre kadınların işsizlik oranları daha yüksektir.

Daha önce de belirtildiği gibi kırsal alanda ücretsiz aile işçiliği yaygındır. Bu durum, kırsal alanda işsizlik verilerinin özellikle kadınlar açısından düşük görünmesine yol açmaktadır. Kadınlar için işsizlik, kentlerde büyük bir sorun olmaktadır. Tablo.2.10'da görüldüğü gibi kentte kadın işsizlik oranları her yıl erkek işsizlik oranından daha yüksektir. İşsizlik oranlarının kentte yüksek olma nedenlerinin başında, kadınların kentsel işgücü piyasasının gerektirdiği niteliklere sahip olamaması gelmektedir. Önümüzdeki dönemde tarım sektöründeki istihdamı %10'lara düşürme hedefine yönelik uygulanan ve uygulanacak ekonomi politikaları, kırsal alandan kentsel alana göçü daha da tetikleyecektir. Tarım sektöründe çalışan

kadınların erkeklere göre daha az nitelikli olması ve bu nedenle kentsel işgücü piyasasında yeterli istihdam olanağı bulamama olasılığı yüksektir. Bu durum, kentsel alandaki kadın işsizliğini artırıcı yönde etkileyecektir

Tablo.2.10 Türkiye’de 1990–2006 Döneminde Kentsel Alanda İşsizlik (%)

	Erkek	Kadın
1990	8,4	20,7
1995	8,2	19,9
2000	7,8	13,0
2005	11,6	17,0
2006	10,9	16,4

Kaynak:TÜİK, www.tuik.gov.tr (Çevrimiçi Erişim Tarihi: 18.11.2008)

.2006 yılı verilerine göre okur-yazar olmayan kadınlarda işsizlik oranı %1,4 iken, lise altı eğitimlilerde %7,7; lise ve dengi okul mezunlarında %22,1 yüksek öğretim mezunlarında ise %13,0 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar erkeklerde aynı yıllar için sırasıyla %10,4; %9,8; %10,3 ve %7,8 olmuştur (TÜİK, 2008). Görüldüğü gibi kadınların eğitim seviyesinin yükselmesine rağmen işsizlik oranları da yüksektir ve erkeklerle karşılaştırıldığında işgücü piyasasındaki olumsuzlukların devam ettiği görülmektedir. Kadınların düşük eğitim düzeyleri ve niteliklerinin yetersizlikleri, kadın işsizliğini kısmen açıklamaktadır. Aynı eğitim düzeyindeki erkeklerin ve kadınların işsiz kalma durumları dikkate alındığında kadınların daha fazla işsiz kaldıkları gözlenmektedir. Bu durum, neo-klasik/beşeri sermaye kuramında iddia edildiği gibi kadının işgücü piyasasına katılımının artması için eğitim düzeyinin yükselmesinin yeterli olmadığını göstermektedir. Bunun nedenleri ekonomik politikalar sonucu, yaratılan istihdam olanaklarının sınırlı olması ve bu iş olanaklarından da öncelikle erkeklerin yararlanmasıdır. Kadınların, aile sorumlulukları yüksek, işe devamlılıklarının az olarak değerlendirilmeleri, kadınların işverenlerce daha az talep edilmesine yol açmaktadır. Ayrıca, kadınların iş seçeneklerinin toplumsal cinsiyet temelinde kadına uygun işler ile sınırlandırılması da kadın işsizliğinin artmasında önemlidir (Eyüboğlu, Ayşe vd., 2000).

III. BÖLÜM

TOKAT'TA İŞGÜCÜ PİYASASI VE KADINLARIN KONUMU

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak yerel işgücü piyasası kavramı tanımlanmıştır. Bunu takiben alan araştırmasının gerçekleştirildiği Tokat İli'ne ait genel bilgiler verilmiştir. Sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin Tokat yerel işgücü piyasasında kadın işgücüne etkileri –Devlet İstatistik Enstitüsü Genel Nüfus Sayımı ile Türkiye İstatistik Kurumu Hanehalkı İşgücü Anketi verileri kullanılarak- incelenmiştir.

3.1.Yerel İşgücü Piyasası Tanımı

Literatürde, yerel işgücü piyasası kavramının tam bir tanımını yapmanın mümkün olmadığı vurgulanmakta ve bunun nedeni yerel olanın evrensel, tek tip ve homojen olmaması şeklinde ifade edilmektedir (Peck, 1996). Yerel işgücü piyasaları farklı bölgelerde, coğrafyalarda ve ülkelerde farklı özellikler gösteren bir yapıya sahiptir. Bu nedenle yerel işgücü piyasası için sınırları belirli, açık ve kesin bir tanım geliştirmek de güçleşmektedir. Bu piyasalar coğrafi, sektörel veya ulusal olarak çeşitli şekillerde sınırlandırılabilir (Goetz, 1999). Fischer ve Nijkamp (1987: 3). Yerel işgücü piyasasını; işçilerin işgücü hizmetlerini kiralayabilecek işverenleri aradıkları ve işverenlerin de işçileri işe aldığı, daha küçük birimlere ayrılmayacak sınırlardaki coğrafi ve mesleki alan şeklinde tanımlamaktadır. Buna göre emek talebinde bir yoğunlaşmanın olduğu ve çalışanların oturdukları yeri değiştirmeksizin iş değiştirebildikleri coğrafi alan, yerel işgücü piyasasıdır. İşçiler, kendi ikamet ettikleri mekândaki faydalarını en çoklaştırmının yollarını ararlar ve işyerine gidiş-gelişlerin ve alternatif iş olanaklarını araştırmanın parasal maliyetlerini en aza indirme yoluna giderler. Yerel işgücü piyasaları tanımlanırken, işyerine gidiş-geliş maliyetleri; alternatif istihdam olanakları; ücretler ve o bölgedeki (mekândaki) açık işler hakkındaki bilgilere ulaşılabilirlik önemlidir (Elliott, 1997: 278). Mekânsal olarak sınırlanmış bir alan olarak tanımlanan yerel işgücü piyasasının özellikleri ise şunlardır:

a) Bölge sınırları içinde evden işe, işten eve gidiş-gelişlerin maliyeti, bu bölge ile diğer bölgeler arasında gidiş-gelişlerin maliyetinden daha düşüktür;

b) Bölgede işgücü için bölge içinde açık işler ve ücretlerle ilgili araştırma maliyeti, alternatif bölgelerde iş ve ücret araştırma maliyetinden daha düşüktür (Fischer ve Nijkamp, 1987: 3);

c) Firmalar, kendi işgücü taleplerinin büyük bir oranını kendi yerel işgücü piyasalarından karşılar (Elliott, 1997: 278).

Yerel işgücü piyasası, genel piyasa teorisinin arz ve talep ilişkilerinin ve denge sürecinin mekân bağlamında bir devamı olduğu gibi, bu piyasa istihdam, iş ve çalışma kültürünü destekleyen formel ve enformel gelenekler, normlar ve pratiklerden oluşan sosyal kurumsal alana da işaret etmektedir. Yani coğrafi bütünlüğü, sınırları olan bu emek piyasasında norm ve uygulamaları içinde bulundukları, sosyal yapı tarafından da şekillendirilmektedir (Peck, 1996: 83–85).

Bu çalışmada da yerel işgücü piyasası, coğrafi olarak sınırları çizilebilen bir alan tanımlaması olarak Tokat İli işgücü piyasası için kullanılmaktadır.

3.2.Tokat İli ile İlgili Genel Bilgiler

3.2.1. Coğrafi Konum

Orta Karadeniz Bölgesinin iç kısımlarında yer alan Tokat'ın kuzeyinde Samsun, güneyinde Sivas ve Yozgat, batısında Amasya, doğusunda da Ordu illeri bulunmaktadır. Almus, Artova, Başçiftlik, Erbaa, Niksar, Pazar, Reşadiye, Sulusaray, Turhal, Yeşilyurt, Zile ve merkez ilçe de dâhil olmak üzere 12 ilçesi ve 675 köyü bulunmaktadır. Yüzölçümü 10.072 km² dir (Tokat İl Brifingi, 2007:1).

3.2.2. Nüfus

1927 yılında Tokat ilinde %18,6 olan şehirde yaşayan nüfusun payı 1950 yılından sonra sürekli bir artış göstererek 2000 yılında % 48,5'e ulaşmıştır (DİE, 2002). 2004 yılı için yıllık nüfus artış hızı (%10,8), Türkiye ortalamasının (%14,9) altındadır (TÜİK, 2007b: 301). TÜİK tarafından yapılan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Nüfus Sayımı sonuçlarına göre 2007 yılı sonu itibari ile ilin toplam nüfusu 620.722 kişi olup, nüfusun 311.348'i kadın, 309.374'ü erkektir. Nüfusun % 56,5'i kentlerde, % 43,4'ü köylerde yaşamaktadır (TÜİK, 2008).

Tarımda yeteri kadar gelir elde edemeyen nüfus başka iş kollarına yönelmekte, il, ilçe ve büyük şehir merkezlerine göç etmektedir (Topbaş ve Yalçın, 2005: 59; Tokat İl Brifingi, 2007: 63).

3.2.3. Eğitim

2000 yılı itibariyle Tokat ilinde okuma-yazma bilenlerin oranı kadınlarda %79,2; erkeklerde %92.04'tür. Türkiye genelinde okuma yazma bilen kadın oranı %80,62; erkek oranı ise %93.85'tir. 2000 yılı verilerine göre Tokat'ta erkeklerin %50,3'ü, kadınların %47,9'u ilkokul mezunudur. Kadınların %4,1'i erkeklerin %11,3'ü ortaokul veya dengi meslek okulu mezunudur. Tokat'ta lise ve dengi okul mezunu olanların oranı %17,6; yükseköğretim mezunu olanların oranı ise %5.05'tir. Aynı oranlar Türkiye geneli için sırası ile %20.36 ve %8.01'dir (Ertuğrul, 2004: 18). Tokat ilinde erkeklerin %13,6'sı; kadınların %5,4'ü lise mezunudur. Kadınların %2,2'si, erkeklerin %7'si yükseköğretim mezunudur. (DİE, 2002: 33–34). Ortaokul ve üstü eğitim düzeylerinde bulunan kadın ve erkek oranları arasında kadınlar aleyhine önemli farklılıklar vardır.

3.2.4. Ekonomik Yapı

3.2.4.1. Tarım

İl topraklarında sulanabilir tarım alanlarının geniş olması (321.908 ha) nedeniyle kırsal kesimde yaşayan nüfus oranı % 43,4 gibi yüksek düzeydedir. Tarım sektöründe çalışanların oranı yüksek olmasına rağmen, tarımsal hâsılanın payı sanayi sektöründen sonra gelmektedir. 2001 yılında tarım sektörünün il hâsılası içindeki payı % 18,5 ve Türkiye tarımsal hâsılası içindeki payı, %1,19 olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal toprakların parçalı yapısı nedeni ile tarım işletmelerinin çoğu küçük olup (toplam işletmelerin %45.23'nü 20–49 dekar araziye sahip işletmeler, %20.73'nü 10–19 dekar araziye sahip işletmeler, %16,95'ini ise 50–99 dekar araziye sahip işletmeler oluşturmaktadır), işletme başına ortalama arazi büyüklüğü 38.39 dekadır. Bu durum, işletmelerin verimliliğini düşürmekte, üretim maliyetlerini arttırmaktadır (Tokat İl Brifingi, 2007; Tokat İl Gelişme Planı, 2003). Verimliliğin düşüklüğü ve üretim maliyetlerinin artması, kırsal alanda yaşayanların tarımsal üretimden yeteri kadar gelir elde edememesine yol açmaktadır. Bu durumun yansıması ise, kırsal

alandanda yaşıayanların, tarımsal üretimden vazgeçerek, il, ilçe ve büyük şehirlere göç etmesi olmaktadır (Tokat İl Gelişme Planı, 2003).

3.2.4.2.Sanayi

Tokat'ta 1930 yılında Turhal Şeker Fabrikası'nın kurulması ile kamu tarafından başlatılan sanayileşme hamlesi, 1954'de Turhal Makine fabrikasının kurulması ile ivme kazanmıştır. Özel sektöre ait ilk sanayi kuruluşu, gıda sektöründe 1958 yılında faaliyete geçen Dimes A.Ş. ve yine aynı yıl taş toprak sektöründe faaliyete geçen Yükseller Tuğla Fabrikası'dır. 1960 yılında da Türsant Salça Fabrikası kurulmuştur. 1960'lı yılların ikinci yarısında ilde özel sektöre ait 31 kuruluş faaliyete girmiştir. 1984 yılında İkinci Derecede Kalkınmada Öncelikli Yöre kapsamına alınması -bu kapsamda verilen teşvikler- ile özel sektör yatırımlarında (tuğla ve kiremit fabrikaları; un ve yem fabrikaları; kereste fabrikaları gibi tarım, taş ve toprağa dayalı sanayi yatırımlarındaki artışlar aracılığıyla) ildeki sanayileşme çabalarında canlanma olmuştur. 1990 yılından sonra tekstil-konfeksiyon sanayine yönelik yatırımlar ile bu sektör il genelinde yaygınlaşmaya başlamıştır. Tekstil-konfeksiyon sanayinin yanı sıra, taş ve toprağa dayalı sanayi, gıda sanayi, orman ürünleri sanayi Tokat'ta öne çıkan sanayi sektörleridir (DPT, 2006; Tokat İl Brifingi, 2007). 1997 yılında Kalkınmada Birinci Derecede Öncelikli Yöre (KÖY) kapsamına alınmış,³¹ ancak özel sektörün geliştirilmesine yönelik tüm bu çabalar, imalat sanayi yatırımlarının beklenen düzeyde gerçekleşmesini sağlamamıştır. Tüm bu gelişmeler kendini istihdamda da göstermektedir. İl imalat sanayi içindeki istihdamın %50'den fazlası kamu sektöründedir (Türkiye İş Kurumu, 2005: 7). Turhal Şeker Fabrikası, Turhal Makine Fabrikası, Tokat Sigara Fabrikası ve Tekel Şarap Fabrikası ilde önemli ölçüde istihdam sağlayan, kamuya ait sanayi kuruluşlarıdır 2001 yılı verilerine göre sanayi sektörünün il toplam hasılası içindeki payı % 39,6; Türkiye sanayi hasılası içindeki payı ise %1,2'dir (Ertuğrul, 2004: 11). 2000–2004 döneminde tekstil ürünleri ve gıda ürünleri ihracatı ildeki ihracatın önemli kalemlerini oluşturmaktadır (DPT, 2006: 485).

³¹ 1997 yılında I. ve II. derecede öncelikli kalkınmada öncelikli yöre (KÖY) ayrımı kaldırılmış ve bu kapsama giren tüm iller I. derecede KÖY kapsamına alınmıştır. Günümüzde KÖY kapsamında 49 il ve 2 ilçe bulunmaktadır. (DPT, 2000, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu raporu .: 70

1980 sonrası uygulanan ekonomik politikalar ile devlet desteğinin azaltılması ve kaldırılması, KİT'lere yapılan yatırımlarının azaltılması, kaynak tahsisinin piyasalar yolu ile sağlanması anlayışı, mali sermayenin öne çıkması ve özel kesimin yatırım yapmadaki yetersizlikleri, yatırımları olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmelerin bölgesel ekonomiler üzerinde önemli olumsuz etkileri olmuştur. Bu durum Karadeniz bölgesi için de olumsuz sonuçlar yaratarak bölgede ve dolayısıyla Tokat ilinde imalat sanayinde önemli aşınmaya neden olmuştur (Eşiyok, 2003).

1992 yılında yapılan Genel Sanayi ve İşyeri Sayımına göre imalat sanayinde faaliyet gösteren iş yeri sayısı 1.048 ile Türkiye genelinin %56'lık kısmını oluşturmaktadır. Tokat'taki sanayi işyeri sayısının % 95,5'ini küçük ölçekli (1–9 kişi çalıştıran) işyerleri oluşturmaktadır (Tokat İl Brifingi, 2007). 2001 yılı Genel Sanayi ve İşyeri sayımı sonuçlarına göre ise imalat sanayinde işyeri sayısı 2.008 ile Türkiye genelinin %73'lük kısmını oluşturmaktadır. İstihdam edilen kişi sayısı ise 11.292 olup, Türkiye geneli istihdamının %5'lik kısmını oluşturmaktadır (DİE, 2006: 50). Bu verilerden de anlaşıldığı gibi il teşvik politikaları kapsamında olmasına rağmen, sanayi yatırımlarının istihdam sağlama kapasitesi oldukça sınırlı kalmıştır.

3.2.4.3.Ticaret ve Gelir Durumu

İlin ekonomisinde tarım ürünleri ticareti önemlidir. Ticari kuruluşlar arasında toptancı ve perakendecilerin yaklaşık %70'i bu alanda yoğunlaşmıştır. İlin ticari yapısını, beş tane Sanayi ve Ticaret Odası, bir tane Ticaret Borsası, 259 tane Anonim Şirket, 1066 tane Limited Şirket, 44 tane Esnaf ve Sanatkarlar Odası, dokuz tane Ziraat Odası ve 50 tane banka şubesi yönlendirmektedir. 2001 yılı itibariyle Tokat ili Gayrisafı Yurtiçi Hasılasında sabit fiyatlara göre ticaret sektörünün payı %7'dir. 2001 yılı itibariyle kişi başına düşen GSYİH'sı 1.372 dolar olup, Türkiye değerinin (2.146 dolar) altındadır (Tokat İl Brifingi, 2007; Kaymak vd., 2003: 485).

3.2.4.4.Turizm

Tokat ili önemli tarihi, kültürel ve doğal zenginliklere sahip olmasına rağmen, ilin ekonomik yaşamında turizm sektörü ağırlıklı bir yere sahip değildir. Sektörün il ekonomisine yeterli düzeyde katkı yapamamasının nedenleri arasında, il içinden ve dışından yeterli yatırım yapılmaması, kişi başına düşen gelirin düşüklüğü, il içi ve il dışı talebin yaratılamaması, tanıtım çalışmalarının eksikliği bulunmaktadır. 1985–

1997 yılları arasında 10 işletme turizm yatırımları için teşvik belgesi almıştır (DPT, 2005: 203). 2005 yılında ise, sadece iki işletme için turizm sektörüne yönelik teşvik belgesi düzenlenmiştir. 2006–2008 yılları arasında sektöre yönelik teşvik belgesi düzenlemesi bulunmamaktadır (Hazine Müsteşarlığı, 2008). 2007 Tokat İl Brifing raporuna göre, ildeki turizm işletme belgeli yedi otelde 438, yatırım belgeli iki otelde 148, belediye belgeli 25 otelde 570 yatak olmak üzere toplam 1156 yatak mevcuttur.

3.2.5. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Durumu

Tokat ili sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından, Türkiye genelinde 81 il içinde 61. sırada ve gelişmişlik endeksine göre 4. derecede gelişmiş iller grubunda yer almaktadır (Dinçer vd., 2003: 67). Sıralamayı belirleyen faktörler demografik yapı, istihdam, eğitim, sağlık, sanayi, tarım, inşaat, mali altyapı ve diğer refah göstergeleridir. Tablo.3.1’de demografik yapı, istihdam ve eğitim göstergeleri verilmektedir. Doğurganlık hızı ve ortalama hane halkı büyüklüğü, ülke ortalamasının üstündedir. İstihdamın büyük kısmı tarım ağırlıklıdır, ancak kırsal nüfus başına düşen tarımsal üretim, ülke ortalamasının altındadır. Tarım sektöründe önemli ölçüde gizli işsizlik sorunu bulunmaktadır. Okur-yazar nüfus oranı düşüktür. Buna bağlı olarak, kadın nüfusun okur-yazarlık ve okullaşma oranları da düşüktür. Kişi başına düşen gelir ülke ortalamasının altındadır. İmalat sanayi faaliyetlerine dayalı bir gelişme süreci yaşanmaktadır. İmalat sanayi gelişmişlik sıralamasına göre 42. sıradadır ve genel gelişmişlik sıralaması (61. sıra)’nın üstünde yer almaktadır (Dinçer vd., 2003: 118).

Tablo.3.1 Tokat İli Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

YIL	BİRİM	DEĞİŞKEN	TOKAT	TÜRKİYE
DEMOGRAFİK GÖSTERGELER				
2000	Kişi	Toplam Nüfus	828.027	67.803.927
2000	%	Şehirleşme Oranı	48,52	64,90
1990–	‰	Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	14,15	18,29
2000	Kişi/Km2	Nüfus Yoğunluğu	83	88
2000	Adet	Doğurganlık Hızı	3,06	2,53
2000	Kişi	Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	5,79	4,50
İSTİHDAM GÖSTERGELERİ				
2000	%	Tarım İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	74,03	48,38
2000	%	Sanayi İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	4,91	13,35
2000	%	Ticaret İş Kolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	4,38	9,67
2000	%	Mali Kurumlar İş Kolunda Çalışanların Top. İstihdama Oranı	1,03	3,11
2000	%	Ücretli Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	20,52	43,52
2000	%	Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdama Oranı	2,62	8,81
2000	%	İşverenlerin Toplam İstihdama Oranı	0,95	2,61
EĞİTİM GÖSTERGELERİ				
2000	%	Okur-Yazar Nüfus Oranı	85,67	87,30
2000	%	Okur-Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusa Oranı	79,20	80,62
2000	%	Üniversite Bitirenlerin 22+ Yaş Nüfusa Oranı	5,18	8,42
2000–	%	İlkokullar Okullaşma Oranı	74,65	98,01
2000–	%	Liseler Okullaşma Oranı	26,03	36,92
2000– 2001	%	Mesleki ve Teknik Liseler Okullaşma Oranı	17,06	20,49

Kaynak: Dinçer vd., 2003

3.3.Tokat Yerel İşgücü Piyasasında Kadın Emeği

Tokat İli'nde kadınların işgücü piyasasına katılım oranları çok düşüktür. Kadınlar, çoğunlukla ücretsiz aile işçiliği statüsünde (karşılıksız emek kullanım biçimleri ile) işgücü piyasasında, istihdam içerisinde yer almaktadır. Kadınların ücretli işgücü olarak işgücü piyasasına katılımları sınırlı kalmakta, belli iş ve mesleklerde yoğunlaşmaktadır. Bu durumun nedenleri arasında sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin etkileri bulunmaktadır. Aşağıda söz konusu faktörlerin Tokat “yerel işgücü” piyasasında kadın emeğine etkileri incelenmiştir.

Tokat yerel işgücü piyasasında söz konusu faktörlerin kadınların işgücüne ve istihdama katılımlarına etkileri incelenirken, çalışmada kullanılan temel veri kaynakları 2000 Genel Nüfus Sayımı'nın sonuçları ile Türkiye İstatistik Kurumu'nun Hanehalkı İşgücü anketleridir. TÜİK'in 2000 yılından sonra (sadece) Tokat İli'ne ait Hanehalkı İşgücü Anketleri bulunmamaktadır. Bu yıldan sonra Tokat İli'nin istatistiki verilerinin bulunduğu Hanehalkı İşgücü Anketleri “istatistiki bölge birimlerine” göre düzenlenmektedir. Bu düzenlemeye göre, Tokat ili TR83 sınıflaması içinde Samsun, Çorum, Amasya³² ile birlikte ele alınmıştır. Bu iller, “kalkınmada öncelikli yöre” kapsamında bulunmaktadır. 2006 Hanehalkı İşgücü Anketleri İstatistikî Bölge Birimleri sınıflamasına göre yapılmıştır. Tokat işgücü piyasasında kadınların durumu ve konumu incelenirken, 2000 yılı öncesi dönem için 2000 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarından yararlanılmıştır. 2000 yılı sonrası dönem için ise, genel eğilimi saptayabilmek için 2006 Hanehalkı İşgücü Anketleri kullanılmıştır. Bunun yanı sıra aynı dönem için, yeri geldikçe, Tokat İŞKUR İl Müdürlüğü, Sanayi ve Ticaret Odası, Tarım İl Müdürlüğü, Sanayi İl Müdürlüğü verileri ve raporları kullanılarak değerlendirmelere gidilmiştir.

3.3.1. Sosyo-Demografik Faktörler

Çalışmanın bu başlığı altında Tokat İli'nde kadınların işgücü piyasasına katılımlarında ve işgücü piyasasındaki konumlarında yaş ve eğitim gibi sosyo-demografik faktörlerin etkileri incelenmiştir. Medeni durum ve çocukların varlığı konusunda, Tokat İli'ne ait istatistikî veri bulunmamaktadır. Bu nedenle, konu, yaş konusu içinde değerlendirilmiştir.

3.3.3.1.Yaşa Göre Kadınların İşgücüne Katılımı

Tokat'ta yaş gruplarına göre işgücüne katılım oranına bakıldığında (Tablo.3.2) kadınlar, işgücüne il ve ilçe merkezlerinde 20–24; 25–29 ve 30–34 arası yaş gruplarında daha fazla katılmaktadır. Bu yaş gruplarında kadınların işgücüne katılım oranları il merkezinde sırasıyla, %18,9; %19,6 ve %19,2 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yaş gruplarında ilçe merkezlerinde kadınların işgücüne katılım oranları (il merkezine göre daha düşük olmakla birlikte en yoğun olarak bu yaş

³² Bu illerin ortak özellikleri; yıllık nüfus artış hızı, kişi başı gayri safi yurtiçi hâsıla ve sanayi iş kolunda çalışanların toplam istihdama oranlarının Türkiye ortalamalarının altında olması ve tarımda çalışanların toplam istihdama oranı Türkiye ortalamasının üstünde olmasıdır (TÜİK, 2007b: 296–300).

gruplarında görülmektedir) %16,2; %14,0 ve %11,4'tür. Kadınların il ve ilçe merkezlerindeki (genel olarak) işgücüne katılım oranları 20–24 yaş gruplarında zirveye ulaşmaktadır. Sonraki yaş gruplarında ise evlilik ve çocuk sahibi olma durumunda işgücü piyasasından çekilmektedirler. 25–29 ve 30–34 yaş gruplarında 20–24 yaş grubu ile karşılaştırıldığında işgücü piyasasına katılımda küçük oranlarda da olsa artış olduğu görülmektedir. Bu artış, aile içi işbölümü sorunlarını çeşitli yollarla -özellikle geleneksel dayanışma yolları çerçevesinde- çözebilen kadınların, işgücü piyasasına girmek için ikinci bir girişimde bulunduklarını göstermektedir. Tokat'ta kadınların evlilik ve çocuk sahibi olma nedenlerinden dolayı işgücü piyasasından çekilmeleri, çocukların okul yaşına gelmesiyle birlikte piyasaya geri dönmeleri, yaş gruplarına göre M-modeli olarak anılan ikili zirveli eğriden farklı olmakta ve tek zirveli eğri olarak karşımıza çıkmaktadır. Evlilik ve çocuk bakımı kentlerde kadınların işgücü piyasasına katılımlarını olumsuz etkilemekte ve kadınlar evlenene ve çocuk sahibi olana kadar işgücü piyasasında kalmakta, daha sonra ayrılmaktadır. Bu nedenle kentlerde evli kadınların, bekâr kadınlara göre işgücü piyasasına katılımları daha düşük oranlarda gerçekleşmektedir. Kadınların kentsel alanda, işgücüne katılım oranlarının yaş gruplarına göre oluşan farklılığı, toplumsal cinsiyet temelli işbölümündeki görevlerinin (eşlik ve annelik), işgücü piyasasına katılımda ne kadar önemli bir belirleyici olduğunun bir göstergesidir.

Tablo.3.2 Tokat'ta Yaşa Grubuna Göre İşgücüne Katılım, 2000 (%)

Yaş Grubu	İl Merkezi		İlçe Merkezleri Toplamı		Köyler	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
12–14	2,5	0,9	2,2	1,2	21,0	31,4
15–19	30,6	9,5	26,0	9,4	64,1	76,5
20–24	70,0	18,9	64,6	16,2	93,2	96,5
25–29	87,9	19,6	81,1	14,0	97,8	97,5
30–34	93,4	19,2	85,2	11,4	99,0	97,8
35–39	94,1	14,3	86,8	10,0	99,4	97,9
40–44	90,1	9,8	80,0	8,0	99,4	98,3
45–49	77,1	6,3	67,2	5,1	99,0	98,9
50–54	52,1	3,5	45,4	2,7	98,8	99,0
55–59	33,6	1,6	32,5	2,3	99,0	99,3
60–64	23,5	1,8	21,0	1,9	98,7	99,1
65 +	12,8	0,5	13,3	1,0	80,5	74,0
Toplam	60,4	11,%	51,8	8,3	84,9	86,9

Kaynak: DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı, 2002: 128, 132.

Köylerde kadınların işgücüne katılımı, 20–24 yaş grubu ile birlikte yoğunlaşmaya başlamakta ve bu yoğunlaşma 60'lı yaşların ikinci yarısına kadar devam etmektedir. Kırsal alanda kadınlar, evlilik ve çocuk sahibi olmalarından bağımsız olarak -çoğunlukla, ücretsiz aile işçisi statüsünde kocaya, babaya ait topraklarda çalışarak- üretime katılmaktadır. Bu durumda, dışarıda 'çalışma', ve ev işi, çocuk bakımı gibi konularda bir çelişki yaşanmamakta; çalışma koşullarını ev işi ve çocuk bakımı gibi sorumlulukları ile bağdaştırmaktadır. Örneğin, küçük çocuğunu çalıştığı tarlaya götürebilmektedir. Bu durum, kırsal alanda kadınların her yaş grubunda işgücüne katılım oranlarının yüksek olmasına yol açmaktadır.

12–14 yaş grubunda yoğun olarak görülen ve belli ölçülerde de 15–19 yaş grubunda da ortaya çıkan -erkeklerde ve kadınlarda- işgücüne katılım oranlarındaki düşük düzey zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılmasının bir sonucu olarak açıklanabilir.

3.3.1.2.Eğitime Göre Kadınların İşgücüne Katılımı

Kadınların işgücüne katılımları ve eğitim seviyeleri arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Kadınların, işgücü piyasasında yeterince yer alamamalarının önemli bir nedeni, eğitim düzeylerinin düşüklüğüdür. Kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe, işgücüne katılım oranları artmaktadır. Tansel (2002), eğitimin ücretli bir işte çalışma kararları vermedeki belirleyici rolünün, kadınlarda, erkeklerle kıyaslandığında daha güçlü olduğunu belirtmektedir. Eğitimin işgücü piyasasına kadınların katılımındaki önemi; işgücü piyasasında iş fırsatlarını ve ücretlerini olumlu yönde etkileyerek, ev dışında çalışmayı kadın için çekici kılmasında ve kadınların işgücü piyasasına katılımını sınırlandıran sosyo-kültürel faktörlerin önemini azaltarak, kadınların işgücü piyasasına katılımını arttırmasında (Ecevit, 2008; Eyüboğlu vd., 2000) kendini göstermektedir.

Tokat il merkezinde okur-yazar olmayan kadınların %2,0'si; okur-yazar olan fakat bir okul bitirmeyen kadınların %1,7'si ve ilkokul mezunu olan kadınların %4,3'ü işgücüne katılmaktadır (Tablo.3.3). İlçe merkezinde aynı grupta yer alan kadınlar il merkezine göre çok küçük farkla da olsa işgücüne daha yoğun katılmaktadır. Okur-yazar olmayan, ilkokulu terk etmiş ve ilkokul mezunu kadınların işgücüne katılım oranları düşük, ilkokul üstü eğitim almış kadın emeğinin işgücüne katılım oranları görece yüksektir. İl merkezinde ilköğretim ve üzeri eğitim alan

kadınlar ilçe merkezine göre daha yoğun işgücüne katılmaya başlamaktadır. Eğitim düzeyi arttıkça kentsel alanlarda kadının işgücüne katılımında olumlu yönde gelişim gözlenmektedir. İl ve ilçe merkezinde orta veya dengi meslek okulları mezunu kadınların işgücüne katılımları %10'lara ulaşmaktadır. Yüksek öğretim mezunları düzeyine gelindiğinde ise, kadınların işgücüne katılım oranları %66'nın üzerine çıkmaktadır. Kırsal alanda kadınlar eğitim düzeylerinden bağımsız olarak üretime katılmaktadır. Kırsal alanda okur-yazar olmayan (%91,5) ve bir okul bitirmeyen (%56,4) kadınların işgücüne katılım oranlarının yüksekliği dikkat çekicidir. Tarımsal üretimdeki yükümlülükleri, evlenme yolu ile bir erkeğe bağımlı olacakları ve ev geçindirme yükümlülükleri olmadığı yönündeki ataerkil zihniyet kalıpları, kadınların eğitime devam etmeleri önünde engel teşkil etmektedir. Erkek çocukları, eğitim olanaklarına ulaşmada daha ayrıcalıklıdır. Öte yandan kırsal alana yönelik uygulanan ekonomik politikalar sonucu, tarımda ortaya çıkan çözülme, mülksüzleşme ve yoksullaşma da, ailelerin kız çocuklarını okula gönderme koşullarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Tablo.3.3 Tokat'ta Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılım, 2000 (%)

Eğitim Durumu	İl Merkezi		İlçe Merkezi		Köyler	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	28,4	2,0	27,8	2,6	88,6	91,5
Bir okul bitirmeyen	11,8	1,7	11,7	2,0	50,3	56,4
İlkokul mezunu	68,7	4,3	57,3	4,9	94,4	93,7
İlköğretim mezunu	6,4	2,6	7,1	2,4	31,3	38,6
Orta veya dengi meslek okulu	75,2	11,1	64,5	8,6	91,9	89,6
Lise veya dengi meslek okulu	64,8	26,6	64,2	20,8	86,1	80,2
Yükseköğretim mezunu	84,0	71,3	79,2	66,2	92,2	84,2
Toplam	60,3	11,0	51,8	8,3	84,9	86,9

Kaynak: DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı, 2002: 138-139

Lise veya dengi meslek okulu mezunu ve lise altı eğitim düzeyine sahip kadınların işgücüne katılım oranının düşüklüğü, (Türkiye geneline uygun olarak) ilk ve orta öğretimin, genç kız ve kadınları, işgücü piyasasının talep ettiği becerilerle donatmadığı olgusunu göstermektedir. Erkeklerde lise ve lise altı mezunların işgücüne katılım oranları, kadınlarınkinden daha yüksektir. Erkeklerin toplumsal rollerine (eve ekmek götüren) uygun olarak bir işe girmesi beklenmektedir. Bu nedenle, lise mezunu erkekler, lise eğitiminin işyeri ihtiyaçlarına karşılık vermemesinden dolayı bulabildikleri her türlü işi yapmaktadır. Buna karşın, lise

mezunu kadınların, ancak kendileri için uygun görülen işlerde çalışması beklenmektedir. Kadınlara uygun görülen bu işlerin ildeki sayıca sınırlılığı, kadınların işgücü piyasasına katılımlarını sınırlamaktadır. Tokat yerel işgücü piyasasında, kadınların işgücüne katılım oranları, her eğitim basamağında erkeklere göre daha düşük orandadır. Bu durum, yerel toplumda var olan ataerkil değerler ve bu değerlere göre oluşan toplumsal cinsiyet rollerinin, kadını, öncelikle anne ve eş olarak konumlandığı ve eğitimden uzak tuttuğunun bir göstergesidir. Araştırma bulgularında da belirtileceği gibi, kadınlar “*kız kısmı okumaz*” şeklindeki gerekçelerle ya okula hiç gönderilmemekte ya da ilkokuldan sonra okutulmamaktadır. Ayrıca, Tokat’ta düşük eğitim düzeyli kadınların işgücü piyasasına katılımı, araştırma bulgularında da belirtileceği gibi, büyük ölçüde ailenin erkek bireylerinin aldığı kararlara bağlı olmakta, beşeri sermaye kuramında iddia edildiği gibi, kadının kendi bireysel kararına göre işgücü piyasasına katılımı söz konusu olmamaktadır.

3.3.2. Sosyo-Kültürel Faktörler

Feminist kuramda belirtildiği gibi, kadının işgücü piyasasına katılımında ve piyasadaki konumunda, sosyo-kültürel faktörlerin önemli etkileri olmaktadır. Tokat yerel işgücü piyasasında da, sosyo-kültürel faktörler kapsamında toplumda egemen olarak değerlendirilen ataerkil kültürel değerler ve bu değerlerin biçimlendirdiği toplumsal cinsiyet temelli işbölümüne kadına verilen roller, kadınların işgücü piyasasına hangi emek kullanım biçimleri ile katılacağını ve katılma kararlarını (kendi özgür seçimleriyle mi yoksa ailedeki erkek üyelerin rızasıyla mı) verdiği gibi; hangi işleri, hangi meslekleri seçecekleri noktasında da belirleyici olmaktadır.

Tokat’ta kadınlar işgücü piyasasına, ağırlıklı olarak ücretsiz aile işçisi olarak katılmaktadır. Tablo.3.4’de görüleceği gibi, kadınların bu emek kullanım biçimleri ile işgücü piyasasına katılım oranları, 1980 yılında %90,1’iken, 2000 yılında %88,6’ya düşmüştür. Erkeklerde ise ücretsiz aile işçiliği statüsü aynı dönemde %34,8’den %31,9’a gerilemiştir. Tokat’ında içinde bulunduğu TR83 sınıflaması içinde, 2006 yılında ücretsiz aile işçisi statüsünde çalışan kadınların oranı %64,7 olarak verilmiştir. Erkeklerde ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların oranı, aynı sınıflandırma içerisinde %14’dür (TÜİK; 2007:181).

Tablo.3.4 Tokat'ta 1980–2000 Döneminde İstihdamın İşteki Duruma Göre Dağılımı (%)

Sayım Yılı	Toplam İstihdam	Ücretli, Maaşlı veya Yevmiyeli Çalışanlar		Kendi Hesabına Çalışanlar		Ücretsiz Aile İşçisi Olarak Çalışanlar	
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Toplam							
1980	286.481	40.890	14.3	74.864	26.1	169.780	39.3
1985	311.527	47.359	15.2	73.039	23.4	190.388	61.1
1990	334.279	58.834	17,6	89.391	26.7	184.632	55.2
2000	342.158	70.217	20.5	77.465	22.6	191.218	55.9
Erkek							
1980	159.780	35.873	22.5	67.430	42.2	55.640	34.8
1985	170.570	41.904	24.6	68.539	40.2	59.414	34.8
1990	185.015	50.730	27.4	74.720	40.4	58.269	31.5
2000	197.362	61.247	31.0	70.550	35.7	62.094	31.9
Kadın							
1980	126.701	5.107	4.0	7.434	5.9	114.140	90.1
1985	140.957	5.455	3.9	4.500	3.2	130.974	92.9
1990	149.264	8.104	5.4	14.671	9.8	126.363	84.7
2000	144.796	8.970	6.2	6.915	4.8	128.314	88.6

Kaynak: DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı, 2002: 55

Ücretsiz aile işçisi statüsünde ortaya çıkan düşüş, Türkiye geneli ile uygunluk göstermektedir. Bu durumun nedenleri arasında, -ilerde belirtileceği gibi- ekonomik faktörlerde etkilidir. Düşüş eğilimine karşın ücretsiz aile işçiliği, kadınların, erkeklere göre daha yoğun olarak bulunduğu bir statüdür. Bu durumun başlıca nedeni, kırsal kesimde hane reisi olan erkeklerin, kendi hesabına çalışan tanımıyla istatistiklere yansımastır. Hiç toprağı olmayan ya da hane reisi tanımına uymayan erkekler, istatistiklere ücretsiz aile işçisi kategorisinde dâhil edilmektedir (Ecevit, 2000: 144). Kırsal alanda kadınların, toprak mülkiyeti yok denecek kadar azdır. Toprak sahibi olsalar bile, kendi topraklarının kullanımını kontrol edememektedirler. Ataerki ilişkiler çerçevesinde kadın, erkeğin denetimindedir. Evin geçimini sağlayan asıl kişi olmadığı içinde hane reisi tanımına uygun görülmemektedir. İşgücü piyasasındaki toplumsal cinsiyet temelli işbölümü, kadınların istihdam statülerinde kendini belli etmektedir. Evin geçimini sağlayan asıl kişi olarak görülen erkek ancak, üretim araçlarına sahip olmadığı zaman, ücretsiz aile işçisi statüsüne dâhil edilmektedir. Bunun dışında, aile reisi sıfatı ile kendi hesabına çalışan kategorisinde yer almaktadır. Tablo.3.4'de de görüldüğü gibi ücretsiz aile işçiliği statüsünde çalışma, (tüm yıllar için) erkeklerin, kadınlara göre daha az bulunduğu bir statü iken;

kendi hesabına çalışma da, kadınların erkeklere göre daha az bulunduğu bir istihdam statüsüdür.

Tokat yerel işgücü piyasasında, kadınların ücretli ve yevmiyeli işlerde istihdamı ise, sınırlı kalmaktadır. Kadınların ücretli, maaşlı veya yevmiyeli istihdam oranı 1980 yılında %4'iken, 2000 yılında (sınırlı bir artışla) %6,2'ye yükselmiştir. Aynı dönemde erkeklerin bu kategorideki istihdam oranı %22,5'ten %31'e yükselmiştir. TR83 bölgesinde bu oran, 2006 yılı için, erkeklerde %45,1; kadınlarda ise %22 olmuştur (TÜİK, 2007c: 181).

Yerel toplumda varolan ataerkil değerler ve bu değerlerin kadın ve erkeğin işlevlerine yüklediği anlamlar, kadınları ücretli işlerden uzak tutmaktadır. Bu ataerkil toplumsal değerler, -soyun sürdürülmesinde- erkeğe yaratıcı, çoğaltıcı ve üretici rol verirken, kadına sadece doğuran (türün yeniden üretimini sağlayan), besleyen rolünü vermektedir. Bu rol dağılımı, kadınlar üzerinde erkeğin denetimi ve otoritesini meşrulaştırmaktadır (Delaney, 2001). Kadının üzerindeki bu denetimin sürdürülebilmesi, kadının ahlaki ve ekonomik açıdan erkeğe bağımlı olmasını gerektirmektedir (Özyeğin, 2001: 101). Bu nedenle, kadının ekonomik açıdan bağımsız olması anlamına gelen, ücretli işlere girmesi hoş görülmemektedir. Ayrıca, ahlaki açıdan, kadının cinselliğine, namusuna ve erkeğin şerefine yönelik endişeler de, kadınların ücretli işlere ulaşmasını kısıtlamaktadır. Bu değerlerin biçimlendirdiği ataerkil yapılanmada, ücretsiz aile işçisi statüsünde, evde ve tarımsal üretimde başlıca çalışanlar kadınlar olduğu halde, bağımsız ekonomik aktörler erkekler olmaktadır (Kandiyoti, 1997). Kadınların yaptıkları işler, ikincil ve önemsiz görülmektedir. Oysa özellikle kırsal alanda yoğun olarak kullanılan kadın emeğinin bu biçimi için harcanan süre, bir gelir karşılığı çalışılan toplam iş süresinden daha fazla olmaktadır. Kasnakoğlu (2002: 87), kadınların tarla hazırlığı, tarla sürme ve ekim-dikim gibi işleri için haftada 30–44 saat çalıştıklarını belirtmektedir. Şeker pancarı, tütün, mercimek ve nohut gibi tarımsal ürünlerin üretiminde kullanılan emeğin % 71,1'ini kadın emeği oluşturmaktadır. Tarımsal üretimdeki çapalama, ot yolma ve sulama işleri genellikle kadınlar tarafından yapılmaktadır. Büyük ve küçükbaş hayvanların beslenmesinden, sağılmasından, süt ve peynir gibi hayvan ürünlerinin yapımından da kadınlar sorumludur. Kırsal yörelerde kadınların iş yükü, erkeklerden % 20 daha fazladır (Kasnakoğlu, 2002: 90).

Kadınların çalışma zamanı, aile bireyleri uykudayken başlamakta ve gecenin ilerleyen saatlerine kadar devam etmektedir. Ekmek ve yemek pişirme, çocukları eğitmek ve yetiştirmek, hayvanlara bakma, çamaşır yıkama, süt sağma, yoğurt ve peynir yapma, ailenin kışlık yiyeceğini hazırlama gibi işler kadınların üzerindedir (Gün ve Gülçubuk, 1995: 34). Bütün bu iş yüküne ve ağır çalışma koşullarına rağmen, kırsal alanda ücretsiz aile işçisi kategorisinde yer alan kadın emeği, karşılığı ödenmeyen bir emek durumundadır. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın, çalışmasının karşılığında bir gelir almamaktadır. Kadın emeğinin bu kullanım biçimi kadınları yoksullaştırmaktadır. Tüm yoksul kadınlar içinde, kırsal kesimdeki kadınların payının %72.16 olması, bu durumun istatistiklere yansıyan, görünür bölümünü oluşturmaktadır (DPT, 2001: 54). Tarımda, ücretsiz aile işçisi konumunda çalışan kadınlar, tarımsal üretim faaliyetlerini aile sorumluluklarının bir devamı olarak gerçekleştirmekte ve çalışmalarının karşılığında doğrudan bir parasal gelir sağlamamaktadır.

Tokat'ta ataerkil değerler ve kadınların toplumsal cinsiyet temelli işbölümündeki rolü, işgücü piyasasında emek kullanım biçimlerini belirlediği gibi, kadınların işgücü piyasasına katılım kararlarını da belirlemektedir. Kadınların işgücü piyasasına katılımı, kendi tercihin ve seçimine göre değil, ailenin erkek üyelerinin (babanın, kocanın, ağabeyin) değerlerine, ahlak anlayışına göre olmaktadır. Araştırma bulgularında da belirtileceği gibi, kadınların çoğunluğu, koca ya da babanın iznine bağlı olarak işgücü piyasasına katılmaktadır. Ayrıca, kadınların çalışacakları iş ve işyeri seçimi de, ailenin erkek üyeleri tarafından yapılmaktadır.

Sosyo-kültürel faktörler, kadınların hangi meslekleri yapacağı konusunda da etkili olmaktadır. Kadınların esas rollerinin, evlenme ve çocuk sahibi olma olduğu şeklindeki zihniyet kalıbı, kadınlara, işgücü piyasasında ancak, sınırlı mesleklerde yer alma olanağı vermektedir. Tablo.3.5'da görüldüğü gibi, 2000 yılında kadınlar, ezici çoğunlukla (%93,5) tarımsal mesleklerde istihdam edilmektedir. Kadınların ikinci en çok istihdam edildikleri alanı (%2,7) ilmi, teknik ve bunlarla ilgili diğer meslekler kategorisi oluşturmaktadır. Bu kategoride kadınlar, daha çok öğretmenlik mesleğinde yer almakta iken, aynı kategoride yer alan mimar, mühendis, ekonomist, hukuk ile ilgili mesleklerde istihdama katılımları çok az olmaktadır (DİE, 2002: 140). Bu kategorileri, büro ve muhasebe memurluğu, kasiyerlik, sekreterlik gibi işleri

kapsayan idari ve benzeri işlerde çalışan kadınlar (%1,4) ve sanayi işçiliğini kapsayan tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışan kadınlar (%1,3) izlemektedir. Tarım dışı tüm meslek kategorilerinde, kadınların istihdama katılım oranları, erkeklerin gerisindedir. Kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak, daha çok öğretmelik, büro ve muhasebe memurluğu, sekreterlik, temizlik işleri, kuaförlük gibi işlerde istihdam olanağı bulmaktadırlar. Bu işler, kadınların evde yaptıkları işlerin uzantısı olan kadınlık rollerine uygun işlerdir.

Tablo.3.5 Tokat'ta İstihdamın Mesleki Duruma Göre Dağılımı (%)

Sayım yılı	Toplam	İlmi, teknik ve serbest meslek ve diğer meslek.	Mütebbisler ve üst kademe yöneticileri	İdari ve benzeri işlerde çalışanlar	Ticaret/satış çalışan	Hizmet işlerinde çalışan.	Tarımsal işlerde çalışan.	Tarım dışı üretim faaliyet. Çalışan.
Toplam								
1980	100	2,9	0,3	1,6	2,0	2,4	80,9	9,9
1985	100	3,1	0,3	1,8	2,5	2,8	79,1	10,4
1990	100,	3,6	0,3	2,2	2,7	3,1	75,5	12,6
2000	100,	4,6	0,7	2,8	3,1	3,9	74,1	10,9
Erkek								
1980	100	3,9	0,5	2,2	3,5	4,1	70,4	15,4
1985	100	4,2	0,5	2,6	4,5	4,8	66,7	16,7
1990	100,	4,8	0,5	3,1	4,7	5,4	63,4	18,1
2000	100,	5,9	1,1	3,7	5,0	6,4	59,8	18,0
Kadın								
1980	100	1,7	0,0	0,8	0,1	0,2	94,1	3,0
1985	100	1,7	0,0	0,9	0,2	0,3	94,0	2,9
1990	100,	2,2	0,0	1,0	0,2	0,3	90,5	5,8
2000	100,	2,7	0,1	1,4	0,4	0,6	93,5	1,3

Kaynak: DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı, 2002: 54

2000 yılından sonra düzenlenen Hanehalkı İşgücü İstatistiklerinde mesleklere göre istihdam kategorisi bulunmamaktadır. Bu nedenle meslekler için 2000 yılı sonrası değerlendirmeyi ekonomik faaliyete göre istihdam kategorisindeki bilgilere dayanarak yapma zorunluluğu doğmuştur. TR83 istatistiki bölge birimi içerisinde yer alan Tokat, bu birim içerisinde yer alan iller ile özdeş kabul edilerek değerlendirilmektedir. 2006 yılı verilerine göre TR83'te istihdam edilen kadınların %75,8'i tarımla, %6,2'si sanayi ile %5,8'i ticaret ile ve %12,2'si hizmetler ile ilgili

işlerde çalışmaktadır. Erkeklerde bu oranlar sırasıyla %36,6; %20,2; %21,1 ve %22,1 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2007c: 123–124). Erkeklerin ekonomik faaliyete göre istihdama katılım oranları oldukça dengelidir. Kadınlarda ise 2000 yılı verilerine göre bir azalma olmasına rağmen, tarım en çok istihdam edildikleri alandır. Tarımsal alandaki istihdamı sırasıyla hizmetler, ticaret ve sanayi alanlarındaki istihdam verileri izlemektedir. Kadınlar, 2006 yılı için yine ağırlıkla tarımla ilgili mesleklerde istihdam edilmektedir. Bunu sırasıyla hizmetler (eğitim, sağlık işleri, sosyal hizmetler), ticaret ve sanayi ile ilgili meslekler takip etmektedir. Kadınlar için toplumsal cinsiyet temelli işbölümüne uygun mesleklerde çalışmanın devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kadınlar aleyhine devam eden bu mesleki bölünme, (kadınların daha düşük nitelikli ve düşük statülü işlerde istihdamı) kadınlara, işgücü piyasasında düşük ücretli ve daha az yükselme olanağı sağlayan işleri getirmektedir.

Toplumda, “kadının eve dönük” önceliği (Acar vd., 1999: 8) yönündeki kültürel değerler, işyerinde, kadına karşı ayrımcılık uygulamalarına neden olmaktadır. Araştırma bulgularında da ortaya konacağı gibi; kadınlar, işe alınma, ücretlendirme, işte yükselme ve mesleki eğitim almada, sırf kadın olmaları ve birinci önceliklerinin ev olması gerektiği düşüncesi ile ayrımcılık uygulamaları ile karşılaşmaktadır. Erkekler ile aynı işte, aynı statüde ve aynı eğitim düzeyinde olmaları durumunda bile erkeklerden daha düşük ücret almakta ve işte yükselme olanak ve fırsatları yok denecek düzeyde olmaktadır. Evin asıl gelir getiricisi olarak değil de, aile bütçesine katkı yapan olarak görülmeleri, daha düşük ücret alma nedenleri arasındadır.

Kadınların, (toplumsal cinsiyet temelli işbölümü tarafından dayatılan) eşlik ve annelik görevleri ile birlikte işgücü piyasasına katılmaları, erkeklere göre daha düşük ücret almalarının da önünü açmaktadır. Kadınların beşeri sermayesinin (eğitiminin, deneyiminin) yetersizliği ileri sürülerek, erkeklerle aynı işte ve aynı niteliklere sahip olarak çalışsalar bile, daha düşük ücretler verilmektedir. Bu noktada, kadın ve erkek arasındaki ücret farklılığını açıklamada eğitim yetersizliği savı geçerli olmamaktadır. Bu durum, feminist kuramın toplumsal cinsiyet temelli işbölümü ve ataerkillik argümanları tarafından daha iyi açıklanmaktadır. Kadına ve kadın emeğine yönelik, toplumsal cinsiyet temelli işbölümünden kaynaklanan toplumsal değer yargıları, ücretlerin kadınlar aleyhine farklı belirlenmesine yol açmaktadır. Walby (1990) ve Hartman (2006), işgücü piyasasına katılan kadınlara, erkeklere göre daha düşük

ücretler verilmesinin, kadını erkeğe bağımlı kılma açısından gerekli bir unsur olduğunu belirtmektedir. Erkeğe verilen ücretin, aile ücreti olarak belirlenmesi, kadının ücretinin erkeğin ücretinin tamamlayıcısı olarak görülmesine ve dolayısıyla kadınların ücretinin erkeklere göre düşük olmasına yol açmaktadır. Kuramsal bölümde belirtildiği gibi, kadınlar işgücü piyasasına katılsa bile, ücretleri düşük tutularak, ataerkilliğin maddi temelleri ve erkeklerin hiyerarşik olarak üstünlükleri korunmaktadır. Kadınların, erkeklere oranla, daha az ücret almaları ataerkilliğin, toplumun ve kadının bilincinde yeniden üretilmesine neden olmaktadır.

Uygulanan ekonomik politikalarda rekabet edebilirliği arttırmanın tek yolu olarak ileri sürülen işgücü maliyetlerini düşük tutma politikası, bu süreçte kadın işgücünü daha çok talep edilir kılmaktadır. Bu şekilde ataerkil ilişkiler ve kapitalist çıkarlar birbirini desteklemekte ve kadınların işgücü piyasasındaki ikincil konumu, düşük ücretlerle pekiştirilmektedir. Düşük ücretlere eşlik eden ağır çalışma koşulları ile evde de devam eden iş yükü, kadınların işgücü piyasasından çekilme kararı vermelerini hızlandırmakta ve işgücü piyasasında uzun süreli kalma eğilimlerini zayıflatmaktadır. Bu sürecin sonunda kadınlar, ev işiyle meşgul kategorisi içinde yerlerini almak üzere, eve çekilmektedir.

Tablo.3.6. Tokat'ta 1980–2000 Döneminde Çalışmama Nedenine Göre İşgücüne Dâhil Olmayanlar (%)

Yıllar	Emekli	Ev Kadını	Öğrenci	Diğer	Bilinmeyen
Erkek					
1980	6,5	---	63,6	24,6	5,3
1985	12,1	---	60,5	27,3	---
1990	16,4	---	67,4	16,3	---
2000	23,1	---	56,8	20,1	---
Kadın					
1980	0,8	82,3	14,2	2,6	0,1
1985	0,4	84,5	13,5	1,6	---
1990	0,6	80,7	17,4	1,4	---
2000	2,0	70,8	24,3	2,9	---

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı, 2002: 56

Tablo.3.6'da 1980–2000 yılları arasında çalışmama nedenine göre işgücüne dâhil olmayanların oranı verilmektedir. Ev kadını statüsünde işgücüne dâhil olmayan nüfus kadınların çalışmama nedenleri içinde en ağırlıklı olduğu kategoridir. Oransal olarak bir düşüş görünmektedir, fakat sayısal olarak sürekli bir artış olmuştur. 1980 yılında ev kadınlığı nedeniyle işgücüne dâhil olmayanların oranı %82,3 iken, bu oran

2000 yılında %70,8'e gerilemiştir. 1980 yılında ev kadını sayısı 64.838 iken, 2000 yılında 111.614'e çıkmıştır (DİE, 2002: 56). Tokat'ın da bulunduğu istatistiki bölge sınıflandırması içerisinde 2006 yılında bu sayı 397.000 olarak verilmiştir (TÜİK, 2007c: 112).

Köyden kente göçün yoğun olarak yaşandığı Tokat'ta kadınlar hane halkı fertlerine (eş, babaya) bağımlı olarak kente gelmektedir. Kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olan kadın, kente geldiğinde ya sosyo-kültürel engeller (ataerkil zihniyet yapıları) nedeniyle çalışması hoş görülmediği için ya da kentsel işgücü piyasalarının gerektirdiği nitelik düzeyine -düşük eğitim düzeyleri nedeniyle- sahip olamadıkları için, iş bulamayacakları düşüncesi ile işgücü piyasasına katılamamaktadır.

Ecevit (2000: 157)'in de belirttiği gibi, ataerkil aile düzeni içinde yapmak zorunda bırakıldıkları iş ve sorumluluklar, kadınları işgücü piyasasına katılma kararı alırken zorlamaktadır. Bu durum, piyasaya katılım olasılıklarını azaltmaktadır. Ailedeki toplumsal cinsiyet temelli işbölümünün katı ve toplum tarafından meşruiyeti sağlanan kuralları, kadınlara kendilerine biçilen rolü yerine getirmekten başka bir seçenek bırakmamaktadır. Kadının ev dışında çalışmasına olumsuz bakılması, çalışmama nedenine göre işgücüne dâhil olmayanlar içinde ev kadınlığı oranını yükseltmektedir. Bunun Tokat yerel işgücü piyasasındaki yansıması Tablo.3.6'da açıkça görülmektedir. Tablodaki veriler, Tokat'ta kadınların işgücü piyasasına katılımına yönelik, sosyo-kültürel faktörlere bağlı engellerin gücünü göstermektedir.

2000 yılı verilerine göre öğrencilik (%56,8), erkeklerin işgücüne dâhil olmama nedenleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Emeklilik kategorisi (%23,1), öğrencilikten sonra gelmektedir. 2006 yılı verilerine göre Tokat'ın da bağlı bulunduğu istatistiki bölge biriminde erkeklerin işgücüne dâhil olmama nedenlerinde emeklilik (%31,9) ilk sırada bulunmaktadır. Bunu öğrencilik (%24,5) nedeniyle işgücüne dâhil olmama izlemektedir (TÜİK, 2007c: 111-112).

Eğitime devam etme nedeniyle işgücüne dâhil olmama durumu kadınlarda erkeklerle karşılaştırıldığında daha düşük oranlardadır. 2000 yılında (Tablo.3.6) öğrencilik nedeniyle işgücüne dâhil olmayan kadınların oranı %24,3'tür. 2006 yılı için Tokat'ın da bağlı bulunduğu istatistiki bölge biriminde bu oran %8,5'tir (TÜİK; 2007c: 112).

Eğitim fırsatlarına ulaşım açısından Tokat'ta kadınlar, erkeklerin gerisindedir. 2001–2002 eğitim yılı verilerine göre, kadınların ilköğretimde okullaşma oranı %71,1 iken erkeklerde %78,1; kadınların ortaöğretimde okullaşma oranı %22 iken erkeklerde %30; kadınların mesleki ve teknik lisede okullaşma oranı %9,3 iken erkeklerde %24,9'dur (Ertuğrul, 2004: 20).

Erkek çocukları, ailenin refahının ve geleceğinin garantisi olarak görülmektedir. Bu nedenle, erkek çocukların eğitim ve öğretim olanaklarını kullanımı kolay olmaktadır. Kız çocuklarının 'evinin kadını' olacaklarına yönelik yerleşik toplumsal düşünce, kız çocuklarının eğitim ve öğretim yoluyla meslek edinmelerine gerek olmadığı şeklindeki görüşlerin gelişiminde etkilidir. Araştırma kapsamındaki kadınların çoğunluğu, düşük eğitim düzeylerine neden olarak, 'kadın olmalarını' ve evlenecekleri için okutulmadıklarını göstermişlerdir. Ataerkil zihniyet yapısı kadınların eğitime devam etmeleri önünde engel oluşturmaktadır.

Emeklilik nedeniyle işgücüne dâhil olmayan kadınların oranı 2000 yılı için %2 ve 2006 yılı için %2,1'dir (TÜİK, 2007: 112). Kadınlar, evlilik ve çocuk bakımı gibi sorumlulukları nedenleri ile işgücü piyasasında "yedek işgücü" olarak işlev görmektedir, erkekler gibi piyasada sürekli kalamamaktadır.³³ Karşılıksız emek kullanım biçimleri ile bir ömür boyu evde çalışan kadınların emeklilik hakkı olmamaktadır.

3.3.3. Ekonomik Faktörler

Türkiye 1980'den itibaren uluslararası piyasalara bütünleşme için yapısal uyum programlarını uygulamaya koymuştur. Bu programlar ihracata dayalı sanayileşme, özelleştirme, işgücü maliyetlerinin düşürülmesi gibi ekonomik politikalar içermektedir. Aşağıda bu ekonomik politikaların Tokat yerel işgücü piyasasında kadın emeğine etkileri incelenmiştir.

³³ Kadın emeğinin ülkemizde ücret karşılığı çalışma süresi, ortalama sekiz yıl gibi çok az bir zaman dilimidir (Özar, 1994). Araştırmalar sonucu elde edilen ampirik bulgulara göre Türkiye'de genç yaşta istihdama katılan kadınların önemli bir bölümü, emeklilik çağına gelmeden işgücü piyasasını terk etmektedir (İlkkaracan, 1998: 286). Kadınlar evlenmeden önce işgücü piyasasına daha çok katılmakta, evlendikten, çocuk sahibi olduktan sonra işgücü piyasasından ayrılmaktadır.

3.3.3.1. İşgücü Piyasasında Kadınların İşgücüne Katılımı

Türkiye işgücü piyasasında kadınların işgücüne katılım oranları düşmektedir. Bu durum, ulusal işgücü piyasasının bir uzantısı olan Tokat yerel işgücü piyasası için de geçerlidir. Tablo.3.7’de kadın ve erkeklerin işgücüne katılım oranları verilmektedir. 1980 yılında erkeklerin işgücüne katılım oranı %80,4 iken, 2000 yılında %69,6’ya düşmüştür. Aynı dönemde kadınların işgücüne katılım oranı ise %61,7’den %48,8’e gerilemiştir. TÜİK Bölge Birimleri Sınıflamasına Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre Tokat bölgesinde erkeklerin işgücüne katılma oranı 2004 yılında %75,1, 2005 yılında %74 ve 2006 yılında %73,2 iken kadınlar için bu oran yıllara göre sırasıyla %44,7, %39,8 ve %37,1 olarak gerçekleşmiştir. (TÜİK, 2007c: 105) Erkeklerin ve kadınların işgücüne katılım oranları arasında büyük fark bulunmaktadır. Erkeklerin işgücüne katılımında sınırlı bir düşüş yaşanırken, kadınların işgücüne katılımı sürekli düşmektedir.

Tablo.3.7. 1980–2000 Döneminde Tokat’ta İşgücüne Katılım (%)

	1980	1985	1990	2000
Kadınların İşgücüne Katılım Oranı	61,7	60,4	58,3	48,8
Erkeklerin İşgücüne Katılım Oranı	80,4	81,6	80,0	69,6

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı, 2002: 52

Kadınların işgücüne katılım oranının yüksekten düşüğe doğru değişmesi ve sonra tekrar yükselmesi (U-şeklinde katılım), tarımsal üretimin ağırlıklı olduğu ekonomik yapıdan sanayinin ağırlıklı olduğu bir ekonomik yapıya dönüşümün normal sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, Türkiye ekonomisi ve işgücü piyasası için gerçekleşmemiştir. Aynı durum, Tokat yerel işgücü piyasası içinde geçerlidir.

Tokat’ta kadınların işgücüne katılım oranı sürekli düşüş halindedir. Ekonomik politikalardaki değişiklikler ile birlikte köyden kente göç olgusu bu durumun en önemli nedenlerindendir. 2000 yılı verilerine göre, il içinde yerleşim yerleri arasında göç edenlerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Göç edenlerin %48’i kadın, %52’si ise erkektir. Özellikle köylerden, Tokat il ve ilçe merkezlerine göç edenlerin oranı yüksektir. Köylerden il merkezine yapılan göçlerde kadınların oranı %15,2, erkeklerinki %19,2; köylerden ilçelere yapılan göçlerde, kadınların oranı %26,7 iken, erkeklerin oranı %27,9’dur (TÜİK, 2005: 51–57). İş arama/bulma, erkeklerin göç etme nedenleri arasındaki en belirgin nedendir. Bunu, tayin/atama, eğitim, evlilik

izlemektedir. Kadınlar arasında hanehalkı bireylerine bağlı göç ilk sırayı almaktadır. Evlilik ve eğitim gibi nedenler bunu izlemektedir (TÜİK, 2005: 99).

Köyden kente yapılan bu göçler, kentin çekiciliğinden daha çok, kırsal alanda yoksullaşan insanların çaresizliğinden kaynaklanmaktadır. Tarımda yeteri kadar gelir elde edemeyenler, ilçe, il ve büyük şehir merkezlerine göç etmektedir (Tokat İl Brifingi, 2007). Yapısal uyum politikaları kapsamında kırsal alanda tarıma verilen desteklerin azaltılması, şeker ve tütün gibi tarımsal ürünlere kota getirilmesi, tarımsal kredilerin kesilmesi uygulamaları, kent yoksulluğunun, kır yoksulluğuna tercih edildiği bir göç sürecinin yaşanmasına yol açmaktadır (Ekin, 2000: 205).

Göç süreci, kadınların işgücü piyasasına katılımını olumsuz etkilemektedir. Kadınların işgücüne katılım oranları sürekli düşmektedir. Tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın, kente göç ettiğinde ya işgücü piyasasına katılmakta ya da ev kadınlığı statüsüne itilmektedir. İlkcaracan (1998: 287)'ında belirttiği gibi kadınlar, kente geldiklerinde işgücü piyasasına girmek yerine, "ev kadınlaşması" sürecine girmektedir. Köyde ev işleri ile birlikte tarımsal alanda aktif olarak çalışan kadınlar, düşük eğitim düzeyi nedeni ile kentsel işgücü piyasasının gerektirdiği niteliklere sahip değildir. Bu durum, kadınların, şehirde sadece ev işleri ile yetinmesine yol açmaktadır.

3.3.3.2.İstihdamın Sektörel Dağılımı

Tokat yerel işgücü piyasasında, istihdamın kadınlar ve erkekler arasındaki sektörel dağılımı, önemli dengesizlikleri ve eşitsizlikleri açığa çıkarmaktadır. 1980–2000 yılları arasında erkeklerin istihdamının sektörel dağılımında önemli değişiklikler gözlenmektedir. Dönem başında erkeklerin istihdamının %70,8'i tarım sektöründe iken dönem sonunda %59,7'ye düşmüştür (Tablo.3.8). Bu oran Tokat'ın bağlı bulunduğu istatistiki bölge biriminde 2006 yılı için %36,6 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2007c: 123). Kadınların 1980'de tarım sektöründeki istihdamın payı %94,4 iken 2000 yılında %93,5 olmuştur. 2006 yılı için bu oran kadınlarda %75,8'e düşmüştür (TÜİK, 2007c: 124). Kır nüfusunu % 10'lara düşürme hedefi ile tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi ve tarımsal ürünlere kota getirilmesi, gübre ve diğer girdi desteklerinin kaldırılması, ürün taban fiyatlarının dünya fiyatlarına paralel tespiti uygulamaları, Türkiye'de tarımsal istihdamın azalmasına neden olmaktadır. Bu durumun yansıması, Tokat'ta yoğun olarak üretimi yapılan şeker pancarı ve tütün

üretimine getirilen kısıtlamalar ile bu ürünlerin üretimine yönelik tarımsal istihdamın azalmasında da görülmektedir. Özellikle şeker pancarı üretimi Tokat tarımsal üretimindeki önemli ürünlerden biridir (Tokat İl Brifingi, 2007). 2001 yılında çıkartılan Şeker Yasası ile Tokat'taki şeker pancarı üretim miktarı azalmıştır. Bu durum, istihdamı da daraltmaktadır.

Şeker pancarı ekilen alan, 2000 yılında 21.550 hektar iken, 2004 yılında 14.323 hektara gerilemiştir. Aynı şekilde şeker pancarı üretimi de aynı dönemde 961.483 tondan 679.730 tona düşmüştür. Benzer şekilde tütün üretim alanında da azalma olmuştur: 2000 yılında 7.081 hektar olan tütün ekilen alan 2004 yılında 3.499 hektara düşmüştür. Aynı dönemde tütün üretimi 5.115 tondan, 2.534 tona gerilemiştir (Topbaş ve Ercan, 2005: 18–21). Görüldüğü gibi şeker pancarı üretim alanında yaklaşık %34'lük, tütün üretim alanında da %50'lik bir azalma olmuştur. Üretimi emek yoğun olan ve üretiminde kadın emeği yoğun biçimde kullanılan şeker pancarı ve tütün üretimindeki azalma, Tokat'ta kadınların tarımsal istihdamdaki payını da Türkiye genelinde olduğu gibi azaltmaktadır. Tarımsal istihdamdaki azalma ise, kırdan kente göçü arttırmaktadır. Kadınların Tokat'taki sınırlı sanayileşme sürecinde istihdamı da sınırlı kalmaktadır. Özellikle 1980 sonrası dönemde sanayi yatırımları, kadınların artan çalışma talebine karşılık verememiş ve iş olanakları yaratma potansiyelini yeterince geliştirememiştir. Yapısal uyum programları sonucu ağırlaşan yaşam koşulları, kadınların işgücü piyasasına daha fazla katılımını zorunlu hale getirmektedir.

1980–2000 döneminde, erkeklerin toplam istihdamı içerisinde hizmetler sektörünün ağırlığı %17,1'den %27,8'e çıkmıştır (Tablo.3.8). Bu oran 2006 yılında %43,3 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2007c: 123). Kadınların toplam istihdamı içerisinde hizmetler sektörünün payı aynı dönemde %2,4'ten %5'e çıkmış, 2006 yılında ise, %18'e yükselmiştir (TÜİK, 2007c: 124). Hizmetler sektöründe işlerin büyük kısmı devlet tarafından yaratılmaktadır. Ancak uygulanan ekonomik politikalar sonucunda kamu harcamalarının kısılması, eğitim, sağlık hizmetlerindeki özelleştirmeler ile devlet küçülerek kamu hizmetlerinden çekilmektedir. Kadınların en çok bulunduğu Eğitim, Sağlık, Ulaştırma Bakanlığı gibi dairelere personel alımı yavaşlamıştır (Ecevit, 1995). Diğer yandan, hizmet sektöründeki işler yüksek eğitim

gerektirmekte ve yaratılan iş olanaklarından daha çok yükseköğretim mezunu kadınlar yararlanabilmektedir..

Tablo.3.8. Tokat'ta 1980–2000 Döneminde İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet
Erkek			
1980	70,8	10,9	17,1
1985	66,8	10,9	21,8
1990	63,5	12,1	23,9
2000	59,7	12,3	27,8
Kadın			
1980	94,4	2,7	2,4
1985	94,1	2,3	3,0
1990	90,5	5,7	3,6
2000	93,5	1,5	5,0

Kaynak: DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı, 2002: 53

Not: İyi tanımlanmamış faaliyetler tabloya dâhil edilmemiştir.

Toplam erkek istihdamı içinde sanayi sektörünün payı, 1980–2000 yılları arasında %10,9'den %12,3'e yükselmiştir (Tablo.3.8). 2006 yılında Tokat'ında bağlı bulunduğu istatistiki bölge biriminde toplam erkek istihdamı içinde sanayi sektörünün payı %20,2 olmuştur (TÜİK, 2007c: 123). Kadınların toplam istihdamı içinde sanayi sektörünün payı 1980 yılında %2,7 iken, 2000 yılında %1,5'e düşmüştür. 2006 yılında ise %6,2'ye çıkmıştır (TÜİK, 2007c: 124).

1980 yılında sanayi sektöründe çalışan kadınların toplam kadın istihdamı içinde %2,7 olan payı 1990 yılında %5,7'ye çıkmıştır. Bu duruma, 1984 yılında faaliyete geçen Tokat Tekel Fabrikası ile uygulanan teşvik tedbirleri etkili olmuştur. 1985–1990 yılları arasında, Tokat'ta inşaat ve tuğla sektörleri uygulanan teşviklerden en fazla yararlanan sektörlerdir. Bu sektörleri gıda ve tekstil sektörleri izlemektedir (Boyraz, 1997: 77). Bu nedenle, sanayi sektöründe yaratılan yeni işlerde kadınların istihdam olanakları erkeklere göre sınırlı kalmış ve sektörde kadın istihdamında sınırlı bir artış olmuştur. 1995, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizler, Tokat'ta reel sektörü olumsuz etkilemiştir. Sabit sermaye yatırımlarında ve sanayi sektörü istihdamında azalma olmuştur. Yaşanan krizler sonrasında, il ve ilçe merkezlerindeki gıda, tekstil/konfeksiyon işletmelerinin pek çoğu kapanmış ya da üretimi kısmak zorunda kalmıştır (Tokat İl Gelişme Planı, 2003). Bu işletmelerin istihdam yapısında kadınların ağırlıkta olduğu düşünülürse, sanayi sektöründeki kadın istihdamının çok düşük oranlarda kalması anlaşılmaktadır.

Türkiye, 1980 sonrası, küresel kapitalizme eklemlenebilmek için ihracata dayalı sanayileşme stratejisine yönelik politika değişikliği ile birlikte ‘özelleştirme uygulamaları’nın da yoğunlaştığı bir sürece girmiştir. Ekonominin işleyişinin piyasa mekanizmasına bırakılması için devletin üretici kuruluşlarının satışını öngören özelleştirmeler, kamu istihdamının daralmasına yol açmıştır.

İldeki Tokat Sigara Fabrikası, Turhal Şeker Fabrikası gibi KİT’ler önemli sanayi kuruluşlarıdır. Özellikle Tekel Sigara Fabrikası kadınlara yönelik önemli istihdam kaynağını oluşturmuştur. 1980’lerden sonra değişen ekonomik politikaların etkisi ile devletin (kamunun) rolünün kısıtlanarak yatırım alanlarından çekilme politikası, bu KİT’lerdeki istihdamı olumsuz etkilemektedir. Her iki kuruluş özelleştirme kapsamındadır. Kamu sektörüne yönelik istihdamı daraltıcı politikalar (kota uygulamaları ve teknolojik yenilenme çalışmaları) sonucu Tekel’de 1980 yılında 70.000’lerde olan kamu istihdamı, 2003 yılında 20.000’e kadar gerilemiştir. Tekel işletmelerinde 1987–2003 döneminde kadın işçi sayısındaki azalma erkek işçi sayısındaki azalmadan %71’lik oranla daha fazladır. Özelleştirme uygulamaları sonucu Erbaa ilçesinde Tekel’e bağlı bütün işletmeleri kapatılmıştır.³⁴ Bu işletmelerde çalışan kadın sayısı 186’dan 13’e düşmüştür (Günlük-Şenesen ve Akduran, 2005: 12). Kuramsalda da belirtildiği gibi özelleştirme istihdamda daralma yaratmakta ve işsizliğe yol açmaktadır. Kadınlar, yedek işgücü olarak görüldükleri için ilk işten çıkarılanlar olmaktadır. Yedek işgücü olarak görülen kadınların işten çıkarılması, -erkeklerin temel gelir getirici olarak görülmeleri nedeniyle- toplum tarafından çok olumsuz karşılanmamaktadır. Tüm bu faktörler -yaşanan krizler nedeni ile reel sektörün olumsuz etkilenmesi, özelleştirme uygulamaları-Tokat’ta yapısal uyum programlarının uygulamalarının olumsuz izdüşümleri olmakta, kadın istihdamını düşürmektedir.

Tokat kalkınmada öncelikli iller kapsamındadır. Buna rağmen imalat sanayi yeterince gelişmemiştir. Bunun yansıması sanayi sektöründeki istihdam oranlarının düşüklüğünde olmaktadır. Tokat ilinde 1988–2001 yılları arasında düzenlenmiş teşvik belgesi Türkiye toplamının %82’sini oluşturmaktadır. İmalat sanayine yönelik olarak 1988 yılında 28 tane, 1995 yılında dokuz tane, 2000 yılında altı tane ve 2001

³⁴ Kadınlar için önemli bir istihdam kaynağı olan KİT’lerin özelleştirmesinin olumsuz sonuçlarının artarak devam edeceği tahmin edilmektedir. Araştırma bulgularında da belirtildiği gibi özelleştirme kapsamında bulunan Tokat Tekel Fabrikasında kadın çalışanlar işten çıkarılma kaygısını sıklıkla dile getirmişlerdir.

yılında da altı tane teşvik belgesi alınmıştır. Teşvik alınan sanayi tesisleri çoğunlukla tekstil, gıda, parke, un ve tuğla üretimi yapan tesislerdir (Kutbay, 2000: 11; Tokat İl Gelişme Planı, 2003, 119). Devlet tarafından verilen teşviklere rağmen özel kesim yatırımları yetersiz kalmıştır. Tokat'ta ekonominin giderek küreselleştiği ve rant ekonomisine dönüştüğü ortamda mali sermaye öne çıkmaktadır. Yatırımları geliştirerek istihdamı arttırmaya yönelik teşvik politikaları etkili olamamaktadır. Tokat Sanayi ve İl Müdürlüğü Yetkilileri *"faiz ve rant gelirlerinin bu kadar yüksek olduğu ortamda, sermayedar parasını fabrikada değil bankada, borsada değerlendiriyor. Fabrikasını kapatıyor. İstanbul'dan, Ankara'dan 10-20 daire alıyor, kiraya veriyor, parasına para katıyor. Teşvik tedbirlerinin de parasal olmaması, mevzuatın sık sık değişmesi, işçi ve sigorta maliyetlerinin yüksekliği, insanları Tokat'ta fabrika kurmaktan, yatırım yapmaktan vazgeçiriyor"* ifadeleriyle durumu özetlemişlerdir.

2000 yılı verilerine göre Tokat'ta imalât sanayinde toplam istihdamın %86,7'sini erkekler, %13,3'ü kadınlar oluşturmaktadır³⁵ (DİE, 2002: 166). Tokat'ta, imalat sanayinin en gelişmiş dalları, gıda ve tekstil/konfeksiyon sanayileridir. Gıda sanayinde en önemli kuruluş Turhal Şeker Fabrikası'dır. Emek-yoğun teknoloji ile üretim yapan tekstil/konfeksiyon sanayi, il ve ilçe merkezlerinde 1990'lı yıllarda kurulmaya başlanmıştır. Gıda, içki, tütün işkolunda çalışan kadınlar imalat sanayindeki toplam kadın istihdamının %35,7'sini; dokuma, giyim eşyası, deri iş kollarında ise %54,9'unu oluşturmaktadır (DİE, 2002: 176).

Alan araştırmasının yapıldığı iş kollarından gıda iş kolunda kadınlar, 25-29 yaş grubunda (%19,9), 30-34 yaş grubunda (%28,2) ve 35-39 yaş grubunda (%34,1) istihdama yoğun bir şekilde katılmaktadır. 40'lı yaşlardan itibaren kadınların istihdama katılımı %2'lere düşmektedir. Tekstil ve konfeksiyon iş kolunda ise; istihdama katılan kadınların yoğun olarak bulunduğu yaş grupları 15-19 yaş grubu (%36,8), 20-24 yaş grubu (%22,0) ve 25-29 yaş grubunda (%12,0) olarak

³⁵ İmalat sanayinde 13.487 erkek ve 2.068 kadın istihdam edilmektedir. Gıda, içki, tütün işkolunda kadınların 57'si yükseköğretim mezunu iken, erkeklerin 284'ü yükseköğretim mezunudur. Bu işkolunda lise veya dengi meslek okulu mezunu olan kadınların sayısı 398, ortaokul ve dengi meslek okulu mezunu olan kadınların sayısı 76, ilköğretim mezunu olan kadınların sayısı 17, ilkokul mezunu olan kadınların sayısı 685, okur-yazar olan kadınların sayısı 42, okuma yazma bilmeyen kadınların sayısı ise 35'tir. Kadınların yoğun olarak istihdam edildiği dokuma, giyim eşyası, deri işkolunda kadınların 33'ü yükseköğretim mezunudur. Lise ve meslek okulu mezunu olan kadınların sayısı 206, ortaokul veya dengi meslek okulu mezunu olan kadınların sayısı 117, ilkokul mezunu olan kadınların sayısı 702 ve okuma yazma bilmeyen kadınların sayısı 35'dir (DİE, 2002: 174-175). Görüldüğü gibi sanayide istihdam edilen kadınların eğitim düzeyleri düşüktür.

gerçekleşmiştir. 30'lu yaşlardan sonra kadınların bu iş kolunda istihdama katılımı %9'lara düşmektedir (DİE, 2002: 170). Tekstil ve konfeksiyon sektöründe istihdama katılım daha genç yaşlarda olmaktadır. Tekstil/konfeksiyon sektöründe istihdam edilen kadınların %64,5'ünü 25 yaşından küçük kadınlar oluşturmaktadır. Bu durum, küresel kapitalizmin ekonomik politikalarının getirdiği genç işgücü talebine işaret etmektedir.

3.3.3.3.İstihdamın Kayıtlılık ve Örgütlülük Durumu

Türkiye'de işgücü piyasasının önemli sorunlarının başında kayıt dışı istihdam gelmektedir. Milyonlarca çalışan sosyal güvenlik olanağından yoksun olarak işgücü piyasasında yer bulmaktadır. Ulusal işgücü piyasasının bir uzantısı olarak Tokat ilinde de işgücü piyasasında kayıt dışı istihdam büyük bir sorundur. 1980 sonrası uygulanan ihracata dayalı sanayileşme modeli ve yapısal uyum programları ile kayıt dışı istihdam, fason ve taşeron üretim ilişkileri aracılığı ile artmıştır. Küresel rekabet ortamında, maliyetleri düşürmenin bir unsuru olarak sigortasız işçi çalıştırılması yoluna başvurulmaktadır.³⁶ Küçük ve orta boy işletmeler ve fason üretim ilişkileri araştırmaları, bu türden işletmelerde sigortasız ve asgari ücretin altında ücretlerle çalıştırılan kadın işgücünün boyutlarının büyüklüğünü ortaya koymaktadır (Günlük-Şensen ve Pulhan, 2000; Eraydın vd., 1999). Tokat ilinde de küçük ve orta boy işletmeler üretim sürecinde yoğun olarak bulunmaktadır. 2002 Genel Sanayi İşyerleri Sayımına göre Tokat'ta 1–9 arasında kişi istihdam eden işyerleri, toplam işyerlerinin %98,1'ini; 10–49 arasında kişi istihdam eden işyerleri, toplam işyerlerinin %15'ini; 50–150 kişi istihdam eden işyerleri, toplam işyerlerinin %2'sini; 151–250 arasında kişi istihdam eden işyerleri, toplam işyerlerinin %2'si ve 251 ve üzeri işçi istihdam eden işyerleri, toplam işyerlerinin %4'ünü oluşturmaktadır (DİE, 2006: 67). Alan

³⁶ Köse ve Öncü (2000) ve Lordoğlu (2006)'da Türkiye'de 1980 sonrası uygulanan ekonomi politikalarının işgücü piyasalarında kayıt dışı çalışmayı artırdığını belirtmektedir. 1980'li yıllardaki ihracat artışları, istihdamda önceki dönemlere kıyasla daha küçük artışlar ortaya çıkarmıştır. Yürütülen düşük ücret politikası iç talepte azalmaya yol açarak yeterli iş yaratılamamaktadır. Yine 1980 sonrası imalat sanayi yatırımlarında ortaya çıkan düşüş, sektörün istihdam yaratma kapasitesini sınırlamıştır (Ansal vd., 2000: 127–128). İhracata dayalı sanayileşme modeli, işletmelerin küresel pazarda rekabet edebilirliğini artırmanın yolu olarak ürün fiyatlarını düşük tutmalarını gerekli kılmaktadır. Ürün fiyatını düşürmenin en kolay yollarından biri de işgücü maliyetlerinin düşürülmesidir. Küresel piyasalara mal ve hizmet üreten ve kayıt dışına çıkması kolay olmayan büyük işletmelerin bazıları işgücü maliyetlerini düşürmek amacıyla fason üretime yönelmekte ya da taşeron firmalar aracılığıyla vergi ve sosyal güvenlik gibi maliyet unsurlarını aşağılara çekmektedir (Köse ve Öncü, 2000: 83) Bu süreçte küçük ve orta boy işletmeler ön plana çıkmıştır. Bu durum kayıtlı istihdam olanaklarını azaltmaktadır. Formel kesimde yeterli istihdam yaratılamaması nedeniyle işsizler, kayıt dışı ve düşük ücretli güvencesiz işlere yönelmektedir.

araştırması öncesinde ve sırasında gözlenen olgu, özellikle tekstil ve konfeksiyon sanayindeki işletmelerin küçük ve orta boy işletmelerden oluştuğudur. Bu işletmelerin İstanbul, İzmir, Ankara ve yurtdışı merkezli büyük işletmelerle fason üretim ilişkileri bulunmaktadır. Ecevit (2000: 160)'in de işaret ettiği gibi, tekstil sektörü makro, mezo ve mikro düzeylerde yoğun bir alt-sözleşme ağıyla geleneksel sanayi merkezlerinden taşraya doğru yayılarak, kadınlar için kısıtlılıkları da barındıran bir istihdam alanı açmaktadır. Zayıf, uysal ve bağımlı konum atfedilen kadınlar, ücretleri ek gelir olarak görülen, sürekliliği ve kalıcılığı olmayan yedek işgücü olarak nitelendirilmektedir. Kadınlar bu özellikleri ile emek-yoğun sektörlerde işverenler tarafından talep edilmektedir. Kadınlar, düşen aile gelirlerini telafi etmek için, düşük eğitim düzeyi ile emek-yoğun sektörlerde kayıt dışı istihdam olanağı bulmaktadır. Araştırma bulgularında da belirtileceği gibi, bu işletmelerde sigortasız çalışma büyük boyutlardadır. Öyle ki, SSK İl Müdürlüğü'nden alınan bilgilere göre sigortalı olarak çalışan kadın sayısı 30–40 arası görünen işletmelere, anket yapmak amacı ile gidildiğinde, işletmede çalışan kadın sayısının aslında 130–150 gibi yüksek sayılarda olduğu gözlenmiştir. Başka bir deyişle anket için gidilen işletmelerin çoğunda sigortalı çalışan kadın sayısından daha çok, sigortasız çalışan kadın olduğu gözlenmiştir.

Sosyal Sigortalar Kurumu'na işyerlerince verilen bildireler ışığında oluşturulan SSK istatistiklerine göre, yıllar itibariyle hem erkeklerde hem de kadınlarda sigortalılık yoluyla kayıtlılık –bazı ekonomik kriz dönemlerinde azalmakla birlikte- sürekli artış halindedir. Kuruma bağlı kayıtlı istihdam içinde kadınların oranı da –erkeklerle karşılaştığında çok düşük düzeylerde olmakla birlikte- sürekli bir artış göstermektedir. 1990 yılında SSK bünyesinde kayıtlı olarak görünenlerin %5,49'u; 1995 yılında %6,42'si; 2000 yılında %13,16'sı; 2006 yılında ise %16,07'si kadın sigortalılardır. Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) verilerini diğer istihdam verileri -özellikle ücretli olarak çalıştığını beyan edenler- ile karşılaştırdığımızda, ilde işteki kayıtlılık ve dolayısıyla kayıtsızlık durumu daha iyi anlaşılacaktır. 1990 yılı verilerine göre ilde ücretli olarak çalışan kadınların sayısı 8.104 olarak verilmiştir. Aynı yıl SSK'ya bildirge veren işyerlerinde kuruma kayıtlı çalışan kadınların sayısı 941 olarak görülmektedir. 2000 yılı verilerine göre de ilde ücretli olarak çalışan kadınların sayısı 8.970'tir. Aynı yılda SSK'ya bildirge veren

işyerlerinde kuruma kayıtlı çalışan kadınların sayısı 2.693'tür. Diğer değişkenleri sabit kabul ettiğimizde 1990 yılında SSK'ya bildirgesi verenler ile ücretli olarak çalıştığını beyan edenleri karşılaştırdığımızda ücretli olarak çalışan kadınların %11,6'sının kayıtlı olduğunu söyleyebiliriz. Bu oran 2000 yılında %30'a çıkmıştır. Erkeklerde ise bu oran 1990 yılında %31,9 iken 2000 yılında %29'a düşmüştür.

Tablo.3.9. Tokat'ta 1980–2000 Döneminde SSK'ya Kayıtlı İşyerleri, Kadın ve Erkek Çalışan Sayıları

Yıllar	İşyeri Sayısı	Erkek Çalışan Sayısı	Kadın Çalışan Sayısı	Toplam Çalışan Sayısı
1980 ^a	6.026	11.526	238	11.764
1985 ^a	5.971	14.161	671	14.832
1990	2.532	16.180	941	17.121
1995	3.456	17.972	1.233	19.205
2000	3.402	17.760	2.693	20.453
2001	3.052	15.436	1.906	17.342
2002	3.295	17.299	2.403	19.702
2003	3.530	18.318	2.896	21.214
2004	4.089	20.224	3.197	23.421
2005	4.819	23.856	3.685	27.539
2006	5.103	26.713	5.117	31.830

Kaynak: SSK İstatistikleri

^a 1980 ve 1985 yıllarındaki işyeri sayıları o dönem İlin bağlı bulunduğu bölge ve şube düzeyinde belirlenmiştir.

1984 yılında 238 olan sigortalı kadın sayısı 1985 yılında 671 olmuştur Bu artışta 1984 yılında üretime başlayan Tokat tek el fabrikasının etkili olduğu söylenebilir. Bu durum, kamu kesiminin kadının sosyal sigorta kapsamında istihdamı açısından önemini göstermektedir. 1990–2000 döneminde kadın sigortalı sayısındaki sınırlı artış, bu yıllardaki teşvik uygulamalarının sınırlı da olsa sigortalı kadın istihdamına katkısını göstermektedir. 2001 yılında yaşanan kriz ise erkek ve kadın sigortalı sayısını olumsuz etkilemiştir. Krizden sonraki dönemde ise kadın sigortalı sayısı erkeklere nazaran daha düşük oranlarda artmaktadır. 2006 yılında ise sigortalı kadın sayısının 5117'ye çıkması, 2005 yılında getirilen teşvik kanunu kapsamındaki, işçinin sigorta primi işveren payının devlet tarafından ödenmesi uygulamasının olumlu etkisi olmaktadır.

Tokat'ta kadın sigortalı sayısındaki düşük artışlar, kadınlar için kayıt dışı istihdam sorununun önemine işaret etmektedir. 2006 yılında erkeklerde kayıtlı çalışma oranı %47,7 ve kayıtdışı çalışma oranı %52,3'dür. Kadınlar için aynı oranlar

sırası ile %12,2 ve %87,8 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2007c: 129–130). Tokat'ta formel istihdam olanakların yetersizliği ve kadınların eğitim düzeylerinin düşüklüğü dikkate alındığında, çalışmak isteyen kadınların daha çok kayıt dışı istihdama yöneleceği, hatta mecbur kalacağı söylenebilir. Mevcut ekonomik ortamda, işverenlerin rekabet için işgücü maliyetlerinin düşük tutma politikası ve bu süreçte kadın işgücünü ucuz işgücü olarak değerlendirmesi, kayıt dışı istihdamda kadınların öncelikli tercih edilmesinin koşullarını yaratmaktadır. Kayıtdışı istihdam ise, kadınların işgücü piyasasında görünmezliğine neden olmaktadır. Bu istihdam biçimi, yaşlılık, hastalık ve iş kazası gibi riskleri kadınlar için daha ağır hale getirmektedir.

Ev eksenli çalışma, kadınlar için kayıtdışı çalışmanın bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Formel iş piyasasında iş bulamayan kadınlar, babasından ya da kocasından ev dışında çalışmak için izin alamayan kadınlar ile evde bakmak zorunda olduğu küçük çocuğu olan kadınlar, özellikle tekstil/konfeksiyon sanayindeki işletmeler için evde örgü, dikiş, boncuk işleme gibi faaliyetleri gerçekleştirerek üretime katılmaktadır. Nedenleri araştırma bulguları kısmında belirtileceği gibi Tokat yerel işgücü piyasasında kadın için ev eksenli çalışmanın yaygın olmadığı görülmüştür.

Kadınlar için kayıt dışı istihdamın yaygınlığı, sendikal örgütlenmelerini de olumsuz etkilemektedir. Ücretli çalışan kadınların önemli bir kısmı, imalat sanayinde ve hizmetler sektöründe kayıt dışı çalışmaktadır. Sosyal güvenlikten yoksun olan kadın işçilerin sendikalaşma şansı da bulunmamaktadır. Tokat'ta 2000 yılı itibariyle kamu ve özel sektörde sendikalı kadın işçi sayısı sırası ile 1072 ve 384'tür. Aynı yıl için sendikalı erkek işçi sayısı kamuda 11.653 ve özelde 2.991'dir. 2005 yılında kamu ve özel sektörde sendikalı kadın işçi sayısı sırası ile 1.093 ve 85; 2007 yılında ise, sırası ile 1.085 ve 77'dir. 2005 yılında kamu ve özel sektörde sendikalı erkek işçi sayısı sırası ile 10.222 ve 2.510; 2007 yılında ise erkekler için kamu ve özelde sendikalı işçi sayısı 10.146 ve 2.468'dir. (Çalışma Hayatı İstatistikleri, 2000; 2005; 2007). Küreselleşme sürecinde uygulanan ekonomik politikalar, işverenleri iç ve dış pazarlarda rekabet edebilmek için işgücü maliyetlerini olabildiğince düşürmek istemektedir. İşgücü maliyetlerinin düşürülmesi önünde sendikalar engel olarak görülmektedir. Özel sektörde işverenlerin işten atma tehdidinin önemli bir rol oynadığı sendikasızlaştırma politikaları sonucunda, sendikalar gerek kadın gerekse

erkek işçilerin ancak küçük bir kesimini bünyesinde barındırır hale gelmiştir. Sendikalı kadın sayısı erkeklere kıyasla çok gerilerdedir. Bunun önemli bir nedeni ücretli çalışan kadın sayısının azlığıdır. Diğer bir neden de ihracata dayalı sanayileşme politikalarının getirdiği rekabet olgusu sonucu, işverenlerin özellikle emek yoğun sektörlerde ücretlerine ek gelir olarak bakılan, bu sektörlerde verilen düşük ücretlere işten çıkarmalara boyun eğen, ucuz ve uygun işgücü olarak kadın işçileri kayıt dışı çalıştırma eğiliminin artmasıdır. IMF ve WB'nin dayattığı programların bir ayağı olan özelleştirme uygulamaları, sendikalı kadın işçilerin yoğun olduğu kamu sektörü istihdamını daraltmaktadır. Tokat'ta kadın işçilere önemli bir istihdam alanı sağlayan kamuya ait tütün işletmesinin özelleştirilmesi ile sendikalı kadın işçi sayısının daha da düşeceği söylenebilir.

3.3.3.4.İşsizlik

Türkiye'de yapısal uyum programlarının uygulandığı süreçte ekonomide ortaya çıkan krizlerin işgücü piyasalarındaki olumsuz yansımaları, yükselen işsizlik oranları olmaktadır. Tokat yerel işgücü piyasasında 1980–2000 döneminde işsizlik oranları gerek erkekler gerek kadınlar için yükseliş eğilimindedir. Erkeklerde 1980 yılında %3,1 olan işsizlik oranı, 1990 yılında %5,3'e; 2000 yılında da %8,4'e çıkmıştır. Kadınlarda işsizlik oranları aynı dönemde sırasıyla %0,7; %1,5 ve %3,5 olarak gerçekleşmiştir (DİE, 2002: 52). Tokat'ında bağlı bulunduğu istatistiki bölge biriminde erkekler için işsizlik oranları 2004 yılında %6,3; 2005 yılında %6,4 ve 2006 yılında %7,2 iken, aynı yıllar için kadınlarda işsizlik oranları sırasıyla %4,5; %4,6 ve %5,5'tir (TÜİK, 2007c: 106).

1990'dan sonra yaşanan ekonomik krizler, işsizliği daha büyük bir sorun haline getirmektedir. Tokat genelinde kadın işsizlik oranı yükselmekle birlikte erkek işsizlik oranının gerisindedir. Bunun nedeni ise, kadınların ağırlıklı tarımda ücretsiz aile işçisi olarak istihdamda bulunmalarıdır. İlde tarım istihdamının -son yıllarda uygulanan politikalarla birlikte düşüş eğiliminde olmasına rağmen- ağırlığı, işsizlik oranlarının Türkiye ortalamasına göre düşük olmasına yol açmaktadır. Kadın işsizlik oranları, il ve ilçe merkezlerinde, erkek işsizlik oranlarından daha yüksektir. 2000 verilerine göre il merkezinde kadın işsizlik oranı %31 ve ilçelerde %38,7 iken, erkeklerde aynı oran ilde %13 ve ilçelerde %23,2 olarak gerçekleşmiştir (DİE, 2002: 126).

Tarımda uygulanan politikalar kırdan kente göçü tetiklemekte ve bu süreçte kente gelen kadın, işsiz kalmaktadır. İlde yeterli iş olanağı yaratılamaması, kadın işsizliğini artırmaktadır. İlin teşvik sisteminden yararlanma düzeyi çok düşüktür. 1995–2004 döneminde sadece 146 tane teşvik belgesi düzenlenmiş olup, yaratılan istihdam 8113 kişidir. Aynı dönemde uygulanan teşvik politikaları ile Türkiye’de 2.244.358 kişiye istihdam olanağı sağlanmıştır. Tokat’ta sağlanan istihdam Türkiye genelinin yaklaşık %4’dür. Bu oran Türkiye il ortalaması olan %12’nin çok altındadır (Ertuğrul, 2004; Hazine Müsteşarlığı, 2008). Teşvik politikasının yeterli istihdam yaratmadığı açıktır. Yaratılan sınırlı iş olanaklarından da erkekler yararlanmaktadır.

2000 yılı verilerine göre il merkezinde ilköğretim mezunu, ilkokul mezunu, okur-yazar olup bir okul bitirmeyen ve okuma yazma bilmeyen kadınlar arasında işsizlik yüksek oranda seyretmektedir. Bu dört gruptaki kadınlar arasındaki işsizlik oranları sırasıyla %69,4; %49,3; %50,0 ve %51,8’dir. Bu gruplardaki erkek işsizlik oranları sırasıyla %41,4; %13,4; %26,4 ve %30,0 olarak gerçekleşmiştir.³⁷ Yükseköğretim mezunu kadın ve erkeklerin işsizlik oranları sırası ile % 14,8 ve %7,3’dür (DİE, 2002: 138–139).

Kadınlar, erkeklere göre tüm eğitim düzeylerinde daha çok işsizlik sorunu ile karşılaşmaktadır. Kadınların eğitim düzeyi yükselse bile, yerel işgücü piyasasında iş bulmaları kolay olmamaktadır. Toplumsal cinsiyet temelli işbölümüne göre erkek, evin temel gelir sağlayıcısıdır. Kadının asıl sorumluluğu eşlik ve anneliktir. Bu nedenle kadının işgücü piyasasına katılımı, kadının asıl görevlerine uygun -ev işlerinin uzantısı sayılabilecek alanlardaki- işler ile sınırlı kalmaktadır. Sekreterlik, bakım işleri, gıda, dikiş ve benzeri işler, işgücü piyasasında iş arayan kadınlar için uygun görülen sınırlı alanlardır. Bu şekilde sosyo-kültürel faktörler kadınların çalışabilecekleri işleri kısıtlamaktadır. Bu faktörler kadınların iş arama süreçlerini de etkilemektedir. Araştırma bulgularında da ortaya konulduğu gibi kadınların

³⁷ Mesleki ve teknik eğitim ile orta derecede de olsa işgücü piyasalarına -nitel ve nicel yönden- hazır ve vasıflı işgücü yetiştirmek hedeflenmektedir. Mesleki eğitim, ekonomik değeri olan üretken becerileri kazandırmaktadır. Üretken becerilerin kazanılması bireyleri emek piyasaları için yeterli ve nitelikli yapmaktadır. Yeterli niteliklerin artırılarak becerilerin geliştirilmesi üretim sürecine ve emek piyasasına en iyi biçimde katılımı sağlamaktadır (Sapancalı, 2003, 178). Ülkemizdeki eğitim sisteminin durumu göz önüne alındığında –özellikle lise ve meslek liselerinde- verilen eğitimin, işgücü piyasasının talep ettiği nitelikleri kazandıramadığı gözlenmektedir. Bu durum, özellikle kadınlar açısından yüksek oranda işsizliği ortaya çıkarmaktadır. Buna karşın erkeklerin bulabildikleri her türlü işi yapması –özellikle lise mezunu erkeklerin bulabildikleri her türlü işi yapması (Toksöz, 2007: 39)- erkek işsizliğinin daha az olmasını açıklamaktadır.

çoğunluğu için çalışma kararı, iş ve işyerinin seçimi ailedeki erkek üyelerin kararına, onayına bağlı bir şekilde gerçekleşmektedir. İş arama sürecine ailenin erkek üyeleri (baba, koca, diğer erkek akrabalar) dâhil olmakta ve kadınların çoğu akraba, tanıdık aracılığı ile iş aramak durumunda kalmaktadır. Bu durumun yansımalarını İŞKUR Tokat verilerinde de görülmektedir. Bütün yıllar için kuruma kayıtlı kadın işsiz sayısı erkeklerin çok gerisindedir.

Tablo.3.10'a göre 1990'dan sonra -yaşanan ekonomik krizlere bağlı olarak- yıllar itibarıyla kadın ve erkeklerin kayıtlı işsizlik sayılarında da artış gözlenmektedir. Buna karşın 1990'dan sonraki işgücü talepleri (alınan açık iş) ise sınırlı bir ölçüde kalmaktadır. Ekonomik politikalar sonucu, Tokat'ta yeterli iş yaratılamaması sonucu işgücü talepleri (alınan açık iş) sınırlı kalmakta ve işe yerleştirilenlerin sayısı düşmektedir. Tablo.3.10'da dikkati çeken diğer bir durumda yıllar itibarıyla kadın için işgücü talebinin ve işe yerleştirmelerin erkeklere göre daha düşük sayıda kalmasıdır. Bu da Tokat'ta yaratılan sınırlı iş olanaklarından öncelikle erkeklerin yararlandığına ve evin geçimini sağlayan asıl kişi olarak görülmeyen kadınların işverenlerce erkeklere göre ikincil işgücü olarak daha sınırlı sayıda talep edildiğine işaret etmektedir. Bu durumu 2007 yılı verileri ile özetlemek gerekirse, bu yılda kuruma iş başvurusu yapanların %20,2'sini; işe yerleştirilenlerin %23,1'ini kadınlar oluşturmaktadır. Yılsonu itibarı ile kayıtlı işsizlerin %23,2'si kadındır.

Tablo.3.10. Tokat İŞKUR Verilerinde 1990–2007 Döneminde İşsizlik

	Yıl İçinde Yapılan Başvuru		Alınan Açık İş		İşe Yerleştirme		Kayıtlı İşsiz	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1990	5834	2185	4212	975	4018	820	10162	2537
1995	1497	447	3330	342	3329	338	1767	406
2000	7989	1943	1458	98	1473	97	6644	1087
2001	1266	227	2018	104	2021	107	6734	1166
2002	1636	624	1952	171	1943	164	6845	1394
2003	2536	677	429	90	218	57	2655	706
2004	4291	1116	426	59	325	89	4827	1334
2005	2460	1147	684	91	382	103	3784	1544
2006	2156	1006	-	-	416	98	4001	1427
2007	3327	843	-	-	847	254	4660	1408

Kaynak:İŞKUR İstatistik Yıllıkları

IV. BÖLÜM

YEREL İŞGÜCÜ PİYASASINDA KADIN EMEĞİ: TOKAT İLİ ALAN ARAŞTIRMASI

Çalışmanın önceki bölümlerinde, kadın emeğinin kullanım biçimlerinin çeşitliliği, kadınların işgücü piyasasına katılımına ve aynı zamanda işgücü piyasasındaki konumuna (statü, çalışma koşulları, ücret, sosyal güvence durumları vb.) etki eden sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler incelenmiş ve söz konusu faktörlerin etkileri kapsamında, sırası ile Türkiye’de ve Tokat’ta işgücü piyasasında kadın emeği değerlendirilmiştir. Bu bölümde ise kadınların işgücü piyasasına katılımı ve işgücü piyasasındaki konumunda sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin etkileri alan araştırması ile tespit edilmeye çalışılmış ve bu amaçla Tokat yerel işgücü piyasasında gıda ve tekstil-konfeksiyon işletmelerinde ücretli çalışan kadınlar ile konfeksiyon sektöründe ev eksenli çalışan kadınlara yönelik bir alan araştırması yapılmıştır. Bu bağlamda yapılan alan araştırmasının yöntemi ve elde edilen bulgular, bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, alan araştırması niteliğinde olup, araştırmada kullanılacak yöntemin belirlenmesindeki en önemli etken, çalışma konusunun kadınlar olmasıdır. Erkek bakış açısıyla kurgulanan geleneksel (pozitivist) araştırma yöntemlerinin birçoğunda kadınlar, görünürlüklerini yitirmiş, araştırmanın nesnesi haline gelmişlerdir. Araştırmacının, araştırılanları sadece bilgi verici nesneler olarak görmesi, hiyerarşik bir erk mücadelesi ve eşitsiz konumdakilerin ilişkisine işaret etmektedir. Bu dikey -hiyerarşik- ilişki araştırmanın bilimselliğini zedelemektedir, çünkü ortada bir güç ilişkisi varsa, çalışma yapılan kişilerin gerçeği söyleyecekleri giderek kuşkulu hale gelmektedir (Stanley ve Wise, 1995: 72–73). Araştırmacı ve araştırılan arasındaki bu mesafe, araştırmacıyı incelediği bireyi, olguyu, topluluğu, dışarıdan ve üstten bir bakış nedeniyle yeterince ayrıntılı, öze inen bir anlama

abasından uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle, kadınları konu alan çalışmalarda, kadın bakış açısından hareketle, feminist araştırma yöntemlerinin kullanılması büyük önem taşımaktadır.

Feminist araştırma, kadın üzerinde odaklanmış ve kadınların genelde toplum, özelde de çalışma yaşamına katılımını, toplumsal cinsiyeti temel alan bir yaklaşımla inceleyen ve kadınların yararına değişimine her düzlemde katkıda bulunmayı amaçlayan araştırmadır. Feminist araştırma, kadınları dışlayan ya da ikincilleştiren bilgi tanımları ve bilgiye ulaşma yöntemlerinin getirdiği yabancılaşmanın üstesinden gelmeyi amaçlamaktadır (Harding, 1995).

Kadın araştırmalarında bilginin kaynağı olarak kadınlara ve onların deneyimlerine dayanılması, uygulanan yöntemin önemli unsurlarındandır. Harding (1995), bu şekilde, kadınların toplumsal bilginin sadece nesneleri değil, aynı zamanda özneleri olduğu yerde; özne ve nesne arasındaki ayrımın ortadan kalktığını ifade etmektedir. Böylece araştırmacının, araştırılanları sadece bilgi verici nesneler olarak görmesinin (zne-nesne ilişkisinin) yarattığı sömürü ilişkisi, özne-özne ilişkisine dönüşerek ortadan kalkmakta ve araştırma, araştıran ve araştırılanlar arasında karşılıklı fikir alışverişi ve deneyim paylaşımına dayanan, her iki taraf içinde bilgi edinme, anlama ve açıklama sürecine dönüşmektedir.

Bu çalışmada, kadınların genelde toplum, özelde de işgücü piyasasına katılımı ve konumları, toplumsal cinsiyeti temel alan bir bakış açısıyla incelenmekte ve toplumsal cinsiyet ile toplumsal cinsiyet temelli işbölümünün kadınlar yararına değişimine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bundan dolayı bu çalışma, kadın bakış açısından hareketle yapılmış, feminist bakış açısı olan bir araştırmadır. Yukarıdaki verilerden yola çıkarak bu çalışmada, kadınlar, bilginin kaynağı -bilen özneler- olarak kabul edilmiş ve araştırma sürecinde özne-nesne ikiliği aşılarak, karşılıklı deneyimler ve yaşantılar sürece dâhil edilmiştir. Araştırma sürecinde hiyerarşik, otoriter ve yönlendirici olmayan bir üslupla anlama çabası içinde olunmuş ve yüz yüze anket, görüşme, gözlem teknikleri, bu ilkeye uygun şekilde kullanılmıştır. Aşağıda araştırma alanının seçimi, araştırmanın evren ve rneklemi, araştırma teknikleri, araştırmanın uygulama aşaması ve analizi konusunda bilgiler verilmiştir.

4.1.1. Araştırma Alanının Seçimi

Araştırma alanı olarak Tokat İli seçilmiştir. Tokat İli'nin araştırmaya konu olmasının nedenleri şunlardır:

- Daha önce bu tür bir çalışmanın (araştırmanın) bu ilde yapılmamış olması;
- Araştırmacının doğru ve güvenilir bilgi alabilmesi bakımından bildiği bir bölge olması;
- İlde araştırma konusunu oluşturan gıda ve tekstil/konfeksiyon işletmelerinde çalışan kadın emeğinin bulunmasıdır.
- Yapısal uyum programlarından (şeker pancarı ve tütün üretimine getirilen kota uygulaması) etkilenen bir il olması

4.1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 1 Ağustos–21 Ekim 2007 tarihleri arasında Tokat İli ve ilçelerinde faaliyet gösteren gıda ve tekstil-konfeksiyon işletmelerinde üretim aşamasında işçi statüsünde çalışan kadınlar ile ev eksenli çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Ancak araştırma evrenini oluşturan kadınların listesinin bulunması mümkün olmadığından, kadınların çalıştığı işletmeler evreninden yola çıkılmıştır.

Araştırma kapsamında tespit edilen toplam 46 (25 gıda ve 21 tekstil-konfeksiyon) işletmede çalışan kadın işçiler, araştırma evrenini oluşturmuştur. Evren biriminin çok olması ve işletmelerin dağınık bir coğrafi yapı içerisinde bulunması nedeni ile işletmelere ulaşımında yaşanan güçlükler sonucu, örnekleme toplam 27 (16 gıda ve 11 tekstil/konfeksiyon) işletme alınmıştır. Bu işletmelerden araştırmayı kabul edenlerde (12 gıda işletmesi, 8 tekstil-konfeksiyon işletmesi) kadınlara anket uygulanmıştır. Araştırmaya katılan 12 gıda işletmesinde görüşmeyi kabul eden toplam 120 kadın ile görüşülmüş ve yüz yüze görüşme tekniği ile anket uygulanmıştır. Görüşülen bu kadınların 40'ı sigortalı-sendikalı, 40'ı sigortalı, 40'ı ise sigortasızdır. Araştırmaya katılan sekiz tekstil-konfeksiyon işletmesinde ise görüşmeyi kabul eden sigortalı 104, sigortasız 74 kadın ile görüşülmüştür. Bu sektörde sendikal örgütlülük olmaması nedeni ile sendikalı kadınlara anket uygulaması gerçekleştirilememiştir. Toplam 298 kadına (gıda işletmelerinde 120, tekstil-konfeksiyon işletmelerinde 178) anket uygulanmıştır.

Araştırma örnekleminin seçiminde, gayeli örneklem tekniği uygulanmıştır. Bu tür örneklem de, araştırmanın amacına en uygun olanlar örnekleme dâhil edilir. Bu tür örneklem, olasılık örnekleminin önemli pratik engellerle karşılaştığı durumlarda uygulanır (Sencer, 1989: 386–387). Bu çalışmada da, araştırma evrenini oluşturan kadınların listesinin bulunması mümkün olmadığından, kadınların çalıştığı işyerleri evreninden yola çıkılmıştır. Araştırma kapsamı için tespit edilen 27 işletmede çalışan kadın işçiler araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Listedeki gıda ve tekstil/konfeksiyon işletmelerinin işverenleri ile görüşülerek, anket uygulamasına izin verilen işletmelerde toplam 298 kadına anket uygulanmıştır.

Araştırma kapsamı içinde yer alan, konfeksiyon işletmelerine bağlı olarak çalışan ev eksenli kadın sayısı tam olarak saptanamamıştır. Konfeksiyon işletmelerinin çok azı (son üç yılda sadece bir kere) eve iş verdiklerini belirtmiştir. Bu işin sürekliliği olmadığını; kaliteye önem verdikleri için bu uygulamaya başvurmadıklarını ifade eden işverenler, eve iş verdikleri kadın sayısını vermekten kaçınmıştır. Tüm bu sınırlılıklara karşın, araştırmacı, ev eksenli çalışan 12 kadına ulaşmış ve bu kadınlarla görüşmeler gerçekleştirmiştir.

Gıda ve tekstil/konfeksiyon sektörlerinin seçimindeki ilk neden, kadınların işgücü piyasasına katılımında ve piyasadaki konumunda etkili olan sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin etkilerini incelemek açısından en uygun sektörler bakma amacı bulunmaktadır. Her iki sektör de, emek-yoğun sektörler olma, düşük nitelikli işgücü gerektirme gibi özellikleri ile kadın işgücünün imalat sanayinde en yoğun olarak yer aldığı sektörlerdir. Kadınlar, bu sektörlerdeki fabrika ve küçük işletmelerde, ücretli ve/veya ev eksenli çalışma ile üretim sürecine katılmaktadır. Kadınların bu üretim sektörlerinde daha yoğun çalışmasına, ekonomik faktörlerle birlikte sosyo-demografik ve sosyo-kültürel faktörler de ortam hazırlamaktadır. Kadınlar, (yapılacak işlerin toplumsal cinsiyete göre ayrıştığı) işgücü piyasasına girerken, kendileri için önceden belirlenmiş işler arasından seçim yapmak durumunda kalmaktadır. Bu işler, sanayi sektörü özelinde, belirli sektörlerde yoğunlaşmayı gerektirmiştir. Gıda ve tekstil-konfeksiyon sektörleri, bu açıdan örnek sektörlerdir. Düşük eğitilmiş, genç kadın işgücü bu sektörler tarafından yoğun bir şekilde talep edilmektedir. Sektör seçiminin gerisinde yatan diğer bir neden de, ağırlıklı olarak gıda ve tekstil-konfeksiyon sektörlerinde talep edilen kadın işgücünün

niteliklerini, sorunlarını tespit etmek, kadınların işgücü piyasasındaki istihdamlarını artırmak ve konumlarını iyileştirmek açısından önemlidir. Bu nedenle yapılan alan araştırması kapsamına, bu sektörlerdeki işletmeler alınmıştır.

4.1.3. Veri Toplama Teknikleri

Çalışmada verilerin elde edilmesi için öncelikle literatür taraması yapılmış ve kadınların işgücü piyasasına katılımı, konumu, sorunları ve bunlarda etkili olan sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler konusunda, literatürdeki ilgili kitap, makale, rapor vb. kullanılarak araştırmada temel hareket noktasını teşkil edecek kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Araştırma esas itibarı ile alan araştırması niteliğinde olup, yazılı kaynak ve istatistiklerin yanı sıra araştırma amacına en uygun düşen veri toplama teknikleri olarak anket, gözlem ve görüşme tekniklerinden yararlanılmıştır. Bu araştırmada veri toplama teknikleri olarak sadece niceliksel teknikler ya da sadece niteliksel teknikler kullanılacak yönünde bir şartlanma söz konusu yapılmamıştır. Niteliksel tekniklerin kullanıldığı her araştırma, kadın perspektifi garantisi sunmayacağı gibi, bilginin niceliksel araştırma teknikleriyle elde edilmiş olması da, o araştırmada kadın perspektifinin (kadın bakış açısının) olmadığı bir göstergesi olarak kabul edilemez (Toksöz vd., 1998: 20). Ayrıca feminist araştırmada (kadın araştırmalarında) araştırmacılar, kendilerini araştırılan kadınların üzerinde yönlendirici, kontrol edici, otoriter bir konuma yerleştirmemeli ve araştırmacı-araştırılanların aktif rolleri ile araştırma süreci her iki taraf içinde bilgi edinme, anlama, açıklama deneyimlerini içermelidir. Bu noktada araştırmacının hangi teknikleri kullandığından çok, bu teknikleri nasıl ve ne için kullandığı önemli olmaktadır (Krishnaraj, 2006). Araştırmada kullanılan teknikleri, nicel ya da nitel teknik uygulaması şeklinde ayırmaktan çok, bilginin elde edilmesi ve yayılmasında kadını temel alan ve görünürlüğünü sağlayan yaklaşım önemlidir. Bu nedenle nicel veya nitel tüm yöntemler seçilirken, bu amaçlara hizmet edecek şekilde araştırmacı ve araştırılanlar arasındaki ayrımın ortadan kalkmasını sağlayacak ve araştırmacının araştırdığı kişilerle karşılıklı deneyim ve yaşantıları paylaşarak, ortaklaşa bir biçimde yaratılmış bir etkileşim süreci gerçekleştirebileceği teknikleri tercih etmesi gereklidir. Bu verilerden hareketle, bu araştırmada da, anket, gözlem ve görüşme teknikleri kullanılmıştır.

Kadın araştırmalarında, kadınlara ilişkin sayısal veri açısından birçok alanda duyulan eksiklik ve çeşitli sorunların ortaya konulmasında nicel bilgiye duyulan gereksinim nedeniyle niceliksel yöntemleri de kullanmak gereklidir (Kümbetoğlu, 2005: 63). Tokat yerel işgücü piyasasında, kadınlara yönelik daha önce yapılmış herhangi bir araştırmanın ya da verinin bulunmaması, bu konuda önemli miktarda güvenilir bilgi sağlayacak bir teknik olarak, anket uygulamasını gerekli kılmıştır. Anket, bütün alan araştırmalarında bir tanımlama ve problemin genel görünümünü verme olanağı sağlamaktadır. Bu teknikle zengin veri tabanına ulaşmak mümkündür (Özuğurlu, 2005a: 53). İnsanlara soru sorarak çok sayıda konuda bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Elde edilen bulguların sınanması ya da bazı olguların, eğilim ve kanaatlerin yaygınlığının göstergeleştirilmesi için anket tekniği yararlı olmaktadır. Bu nedenlerle bu araştırmada anket tekniği kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan bir diğer teknik de, derinlemesine görüşmedir. Bu görüşme tekniği, sayısal değil de nitel olarak temsil edebilecek özellikteki kişilerle özgürce yapılan sohbet nitelikli görüşmelerdir. Bu teknik, araştırma konusunda nitel değerlendirmelere ilişkin verilerin toplanmasını sağlamaktadır. Bu teknik, sosyal dünyadaki görünür birçok olgu, süreç ve ilişkinin görünümünden çok; özüne inmeyi, bunların ayrıntılarını kavramayı ve bütüncül bir biçimde anlamayı mümkün kılan bir veri oluştırma aracıdır. Derinlemesine görüşme araştırılan konuya odaklanan, konu etrafında bireylerin görüş, düşünce ve değerlendirmelerini bir araya getirerek veri oluştırmayı amaçlayan etkin bir tekniktir (Kümbetoğlu, 2005: 72). Bu teknikte araştırmacı ve araştırılan arasındaki hiyerarşiyi aşmak, statü farklarını en aza indirmek ve karşılıklılığı içeren, güvene dayalı daha eşit bir ilişki geliştirmek ‘hiyerarşik tuzak’ı önlemek açısından önemlidir (Punch, 2005: 171).

Ev eksenli çalışan kadınlarla teke tek, yüz yüze, açık uçlu sorulardan oluşan bir görüşme rehber formu kullanılarak yapılan görüşmeler, araştırma konusunu özgür bir ortamda irdeleme olanağı sunmuştur. Bu süreçte kadınlar ile kişisel deneyimler, yaşantılar paylaşılmıştır. Kadınların, kendilerini tam olarak ifade etmesinin önündeki engeller (araştırmacının otorite konumu) kaldırılmıştır. Yapılan görüşmelerin ortalama süresi bir saatten fazladır. Görüşmeler not alınmak suretiyle kağıda kaydedilmiştir. Kadınların alışma hayatına yönelik daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak ve olabildiğince değişik kesimlerin farklı görüşlerini, düşüncelerini ve bakış açılarını

ortaya çıkarmak için işletme yöneticileri, sendika yetkilileri ve Tokat Sanayi ve Ticaret Odası ile Organize Sanayi Müdürlüğü yetkilileri ile de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde, Tokat yerel işgücü piyasasının genel durumu, bölgenin sanayi düzeyi ve kadınların istihdam olanakları, kadınların işgücü piyasasındaki konumuna genel bakış açıları, sendikalaşma durumları, sendikaya işverenlerin bakış açısı gibi konularda da bilgiler elde edilmiştir. Bu görüşmelerden elde edilen bilgi ve izlenimlerden bulguların değerlendirilmesi bölümünde nitel veri olarak yararlanılmıştır.

Araştırmada kullanılan diğer bir teknik de gözlem tekniğidir. Gözlem, belli bir kimse, yer, olay, nesne ve duruma ait bilgi toplamak için belirli hedeflere yöneltilmiş bir bakış ve dinleyiş tekniğidir (Karasar, 2005: 156). Bu tekniğin en önemli özelliği, gözlenenlerin kendi doğal ortamları içinde bulunmasıdır. Gözlemle, olgu, süreç ve davranışların hangi koşullarda olduğu gözlemlenir; araştırma sürecinde anlık oluş ve değişimler ya da farklı boyutları görebilmek olasıdır. Alan çalışmalarında, araştırmacının gözlemlerini içeren notlar, diğer tekniklerle oluşturulan verileri zenginleştiren önemli bir veri kaynağıdır. Bu araştırmada da, araştırmanın bizzat araştırmacı tarafından yapılması ve kadın çalışanlar ile birlikte işletme ortamında bulunulması, gözlem tekniğinin kullanılması için oldukça yararlı olmuştur. Bu şekilde, çalışma ortamının fiziki ve ataerkil koşulları, kadınların çalışma koşulları, ustabaşı ve yönetici (işverenlerin) denetimi, kadın çalışanlarla ilişkileri gibi konular gözlenerek notlar alınmıştır. Bu gözlem notları araştırma açısından çok önemli veri kaynakları olmuştur. Gözlem ve görüşme tekniği ile elde edilen veriler, anketlerin değerlendirilmesi esnasında araştırmacıya zengin veri kaynakları sağlamıştır.

4.1.3.1. Anket Sorularının Hazırlanma Süreci ve Tanıtımı

Anket sorularının hazırlanmasından önce geniş bir literatür çalışması yapılmış, buradan elde edilen bilgiler ışığında tezin kuramsal kısmı oluşturulmuş ve aynı bilgilerden hareketle anket soruları hazırlanmıştır. Bunun gibi, bölgedeki tekstil/konfeksiyon ve gıda işletmeleri ve çalışanların durumu hakkında Tokat Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, Tokat Sanayi ve Ticaret Odası gibi kurumlardan görüşmeler yolu ile veri ve kaynak alınarak bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Genel ve yerel düzeyde elde edilen bilgiler de, anket sorularının hazırlanmasında kullanılmıştır.

Bunun gibi kadın emeği ile ilgili yapılmış çeşitli araştırmaların sorularından da yararlanılmıştır (Eyüboğlu, Ayşe vd., 2000; Toksöz ve Erdoğan, 1998; Koray vd., 1999; Eraydın vd., 1999; Lordoğlu, 1990). Anket uygulaması için işletmelerde ücretli çalışan kadınlara yönelik anket formu hazırlanmıştır. Ankette, anket sorularının iki tanesi açık uçlu soru şeklinde düzenlenmiş ve sorulara gelen cevapların yoğunluğu doğrultusunda seçenekler kategorize edilmiştir. Ayrıca anketin sonuna katılanların kişisel yorum ve görüşlerini belirtmeleri için açık sonlu bir soru düzenlenmiştir. Örneği Ek'te sunulan, işletmelerde çalışan kadınlar için hazırlanan anket formu 77 sorudan oluşmaktadır. İlk 26 soru, kadın ve ailesi ile ilgili sosyo-demografik bilgilere (yaş, eğitim, göç durumu, medeni durumu, evlilik yaşı, biçimi, çocuk sayısı ve yaşları, eşin öğrenim durumu, işi, kadının aile yapısı, ailenin gelir ve yaşam standardı, kadının ev içinde karşılıksız emek kullanımı, kadının gelirinin aile gelirinin ne kadarını oluşturduğu vb.) ulaşmak amacı ile oluşturulmuştur. 27–58 arası sorular, kadınların işgücü piyasasına katılımı ve piyasadaki konumuna ait bilgiler (çalışmaya başlama yaşı, çalışma süresi, çalışma nedenleri, çalışma kararı ve işyeri seçim kararını kimin verdiği, iş bulma yolları, iş değiştirme eğilimi ve nedenleri, yapılan işin niteliği, işin sağlığa zararlı yanlarının neler olduğu, işyerinin özellikleri, ücret, sosyal güvence durumu, işyerinde eğitim ve yükselme imkânları, işyerinde kadın-erkek ayrımı, sendika üyeliği gibi) edinmek amacı ile hazırlanmıştır. 59–66 arası sorular, kadınların aile içi ilişkileri, ekonomik güç, karar alma süreci ve toplumsal cinsiyet temelli işbölümü (ücreti kullanma biçimi, tasarruf yapma durumu, ailede karar verme süreci, ev içi işbölümü, çocuk bakımı, ev işlerine harcanan zaman, eviçi iş bölümünden memnun olup olmama durumu gibi) bilgilerini elde etmek amacı ile hazırlanmıştır. 67–77 arası sorular ise, kadınların çalışmaya ve toplumsal cinsiyet temelli işbölümüne bakışları, tutumları ve tercihleri ile ilgili bilgileri (kadının hayattaki en önemli amacı, çalışmanın anlamı, evlilik ve çocuk sahibi olma durumunda çalışma, kadının çalışmasına eşin izin verme durumu ile ilgili düşünceler, kendileri ve kızları ile ilgili meslek tercihleri, ev/evlilik ve iş/çalışmaya yaptıkları atıflar gibi) açığa çıkartma amacı ile oluşturulmuştur.

Bu şekilde çok sorulu bir anket formunun hazırlanması, kadınların yerel işgücü piyasasındaki katılımını ve konumunu, sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin etkileri dikkate alınarak incelenmesine olanak sağladığı için

tercih edilmiştir. Aynı zamanda Tokat'ta kadın emeği ile ilgili bilgi birikimi boşluğu ve çalışan kadınlara ulaşmanın her zaman kolay olmaması gibi nedenler de araştırmacıyı çok sorulu bir anket formu hazırlamasına yöneltmiştir.

Anket formunun benimsenen feminist yöntemin ilkelerine uygun, cevaplayıcıyı istekli kılan, fikirlerini aktarmasına izin veren, çok sorgulayan bir biçimden uzak, buyurgan olmayan şekilde hazırlanmasına çalışılmıştır. Kadınların görünmeyen yaşamını öne çıkarıcı soruların (yalnızca ücret/gelir karşılığı çalışması değil, ücret/gelir karşılığı olmayan, kullanım değeri üretmeye yönelik ev içi emek kullanım biçimleri, ailedeki malvarlığının cinsiyet dağılımı, ev içindeki toplumsal cinsiyet temelli işbölümü ve karar alma süreçleri gibi) yer almasına özen gösterilmiştir. Soruların niteliği ve aralarındaki bütünlüğün korunmasına, görüşülen katılımcıların dikkatlerinin sürekliliğini sağlayabilmek için soruların mantıksal bir düzen içinde ve akıcı olmasına dikkat edilmiştir.

4.1.3.2. Anket Sorularının Uygulanması

Araştırmanın uygulama aşamasına Temmuz 2007'nin son haftasında (gıda işletmesinde çalışan 16 kadınla) yapılan pilot uygulama ile başlanmıştır. Bu uygulama sonucu anket sorularının anlaşılabilirliği, soruların niteliği ve kapsamı test edilmiş ve bir sorun olmadığı gözlenmiştir. Ağustos ayı başında tekrar başlanan anket uygulaması, Ekim 2007'nin üçüncü haftasında (21 Ekim'de) bitirilmiştir. Anket formlarını uygularken, görüşülen kadınlarla sıcak bir diyalog ve güven ortamı yaratılmasına özen gösterilmiştir. Anketin amacı, kadınlar için önemi anlatılmış ve ankete verilen cevapların işverenlere gösterilmeyeceği, ankete katılımcıların isimlerinin yazılmayacağı teminatı verilerek gerekli güven ortamı sağlanmıştır. Anketler, işletmelerin iş akışının aksamaması için işletme müdürlüğünün ya da işverenlerin verdiği izin doğrultusunda öğle aralarında (yemek molalarında) ve sabah ve öğleden sonra kadınların onbeşer dakikalık çay aralarında yapılmıştır. Anketler yemekhane ve soyunma odaları da denilen, dinlenme odalarında uygulanmıştır. Bu mekânlarda anket uygulaması sürecinde, kadınlarla sohbetler yapılmış, bu sohbetlerde gözlemlere dâhil edilerek, notlar şeklinde yazılmış ve önemli veri kaynakları olarak kullanılmıştır. Anket uygulamasının dışarıdan herhangi bir yardım alınmadan, bizzat kadın araştırmacının kendisi tarafından yürütülmesi, kadınların araştırmaya gönüllü olarak dâhil olmalarına ve kendi görüşlerini rahat bir şekilde

ifade etmelerine olanak sağlamıştır. Anket uygulaması sırasında katılımcılar, ayrı bir masaya tek tek çağrılarak çevreden gelebilecek müdahaleler ve katılımcıların birbirlerinden etkilenmeleri önlenmeye çalışılmıştır.

Kadın araştırmaları sürecinde kadınların “bilen kişiler” veya “bilginin taşıyıcısı olma” olasılıkları göz önünde tutularak, onlara nesne muamelesi yapılmaması gereklidir ve katılımcılar bu sürece bilgi verici sıfatı ile dâhil edilmelidir (Harding, 1995: 36). Yine araştırma öznesi ile nesnesi arasındaki ikilik, belirli bir egemenlik ilişkisi içermesi nedeni ile yanıltıcı verilere ulaşılmasına yol açar (Mies, 1995: 50, 52). Araştırma sürecinde, katılımcılar ile araştırmacı arasında hiyerarşik ilişkiyi önlemek açısından, araştırmacının kendi deneyimleri, yaşantısını da sürece katması önemli olmaktadır (Mies, 1995: 51). Böylece araştırma nesnesi ile öznesi arasındaki dikey ilişki ve yukarıdan bakış, yerini aşağıdan bakışa bırakır. Bu araştırmada da anket uygulaması sürecinde katılımcı ve araştırmacı arasındaki özne-nesne ikiliği karşılıklı etkileşim sayesinde özne-özne ilişkisine dönüşmüştür. Kadınlar ile empatik ilişkiler kurulabilmiş, kişisel deneyim ve özel hayatlar paylaşılabilmiş, kadınların kendilerini tam olarak ifade etmelerinin önündeki engeller (araştırmacının otorite konumu) kaldırılabilmiştir. Anket uygulaması sırasında katılımcılar, araştırmacıya çeşitli sorular yöneltilmişlerdir:

“Fransa’da, Amerika’da, Almanya’da ya da başka ülkelerde kadınların ücretleri, bizim gibi erkeklerden az mı? Başka ülkelerde erkekler (kocalar) ev işlerinde, çocuk bakımında eşlerine yardım ediyorlar mı? Sendika nedir? Ne işimize yarar?”

Bu karşılıklı etkileşim sayesinde hiyerarşik sınırlama aşılmış; kadınlar bilen özne olarak, araştırma sürecine katılmıştır. Bunun gibi araştırmacı ve katılımcılar arasında kendi deneyimlerini, yaşantılarını paylaşma yönünde ilişkiler sürece dâhil edilmiştir. Araştırmacıya kendi çalışma ortamında koşullarının ne olduğu, erkeklere göre ayrımcılık yaşayıp yaşamadığı, evde ev işlerini hep kendisinin mi yaptığı, ailedeki erkek üyelerin, bu konuda yardımcı olup olmadığı, evlenirse, eşinin ev işlerine yardım etmemesi durumunda, çocuk olması durumunda ve eşinin çalışmasına tepki göstermesi durumunda nasıl davranacağı gibi sorular sorulmuş ve bu konulardaki deneyimler, yaşantılar paylaşılmıştır. Bu şekilde araştırmacının, kendi deneyim ve bilgilerine bakarak, bunları araştırdığı kişilerle paylaşması - ortaklaşa bir biçimde yaratılmış bu etkileşim süreci- sayesinde, araştırma süreci, her iki taraf için de bilinçlenme sağlamıştır.

4.1.4. Verilerin Toplanması Sırasında Alanda Karşılaşılan Güçlükler

Araştırma bazı işletmelerde hem işveren, hem de çalışanlarca ilgi ile karşılanmış ve gerekli kolaylıklar araştırmacıya sağlanmıştır. Kadınların ankete katılımları ve anket formunu rahat cevaplayabilmeleri için anket uygulandığı günlerde öğle arası molası ve çay molaları biraz daha uzun tutulmuştur. Bu şekilde anket sorularının cevaplanması yarım kalmamıştır. Yarım kalsa bile aynı işletmeye tekrar tekrar gidilmesi ile anketlerin tamamlanması mümkün olmuştur.

Anketlerin uygulanması sırasında önemli güçlüklerle de karşılaşmıştır. İşverenlerin ankete izin vermek istememeleri, araştırma sürecinde karşılaşılan en önemli güçlük olmuştur. İşletmelerde yetkili konumdaki kişiler (işverenler/işletme müdürleri) yüz yüze görüşme yolu ile kadınlarla anket yapılması isteğine genellikle soğuk ve tereddütlü yaklaşmışlardır. İşveren ve yöneticilere üniversiteden geldiği, gerekli izinlerin alındığı, araştırmanın doktora tezi için yapıldığı, anket formları üzerinde işçi ya da işletme adının yazılmayacağı, anketin amacı belirtildiği halde, pek çok işletme, anket uygulaması talebine olumsuz cevap vermiştir. Anket uygulamasına izin vermeme nedenlerini ise şu cevaplarla ifade etmişlerdir:

“Hocam, şimdi bunların (kadın işçilerin) doğru dürüst okuma yazması bile yok, anketlere cevap verecek kapasitede değiller.”; “Hocam sen anket sorularını bize sor, işler çok yoğun, zamanları yok, onların (kadın işçilerin) yerine cevap veririz.”; “Sizin gibi sigortadan geliyorlar, bir sürü dert açılıyor başımıza.”; “Hocam şimdi bunlar sendika işini yeniden başımıza açarlar, sorun olur bize.”; “Hocam, şimdi çok yoğun çalışıyoruz, anket yapılması için uygun bir dönem değil.”

Uzun ve zorlu bir ikna etme süreci sonunda anket uygulama talebine olumlu yanıt veren işletmelerde, başka sıkıntı ve zorluklarla da karşılaşıldı: Ankete başladıktan sonra, kadınlara yöneltilen *çalışma saatleri, ücret ve sigortalılık durumları ile ilgili sorular* -anket uygulaması esnasında anket uygulaması yapılan odaya giriş çıkış yapan ustabaşının, bu soruları işverene bildirmesi nedeniyle işverenlerde rahatsızlık yaratmıştır. İşverenler bu durumda, *yoğun bir çalışma temposuna girdikleri* gerekçesi ile anket uygulamasına son verilmesini istemişlerdir. Bu işyerlerinde anket uygulamalarına son verilmiştir. Benzer şekilde, anket formunu inceleyen bazı işverenler de, çalışma saatleri, ücretler, sendika üyeliği ve sigortalılık durumu ile soruların sorulmaması durumunda anket uygulamasına izin vereceklerini belirtmişlerdir. Bu işletmelerde de anket uygulaması yapılmamıştır.

Araştırmacı uygulanan 298 anketin tamamını kendisi gerçekleştirmiştir. Anket uygulaması için işverenlerin belli zaman aralıklarında izin vermesi, birçok işletmeye tekrar tekrar gidilmesini gerekli kılmıştır. Ayrıca, araştırma kapsamında bulunan işletmelerin dağınık bir coğrafi yapıda olması, ulaşım ile ilgili sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Araştırmacının konakladığı il merkezi ile anket uygulamaları için gidilen ilçelerde işyerlerinin ulaşım süresinin 1–1,5 saat kadar olması ve gidilen işyerlerinin bulunduğu ilçelerde konaklama sorunu araştırmacıya zorlu bir süreç yaşatmıştır. Araştırmanın maliyetini arttırarak başka bir olumsuzluğa yol açmıştır.

Anketi araştırmacının kendisi uygulaması sonucu, katılımcılarla gelişen sıcak ilişkiler, paylaşılan deneyim ve yaşantılar ile ankete kadınlar tarafından gösterilen ilgi, sorulara verilen içten ve samimi yanıtlar ile çalışmanın kuramsal kısmında incelenen konuların (teorinin) alanla –pratikte- uyuştuğunu görme deneyimi, alan araştırmasının yukarıda açıklanan bütün zorluklarına değmiştir ve araştırma başarıyla yürütülmüştür.

4.1.5. Verilerin Analizi

Alan araştırması tamamlandıktan sonra, ücretli çalışan kadın anket formları numaralandırılarak, veri girişleri bilgisayarda yapılmıştır. Veri girişi ve analizi için uygun istatistiksel bilgisayar paket programları kullanılmıştır. Ankete katılanların demografik özellikleri, çalışma koşulları, çalışmaya karşı tutumları gibi sorulara verdikleri cevapların (bulguların) dağılımının net biçimde görülebilmesi için frekans analizi uygulanmış ve yüzde değerlerini gösteren frekans tabloları oluşturulmuştur. Diğer bir istatistikî analiz tekniği olarak ki-kare testi de verilerin analizinde kullanılmıştır. Ki-kare testi nitel değişkenler arasındaki ilişkinin ölçülmesinde kullanılan bir testtir. İki değişkenin sınıflandırılmış seçeneklerine göre, söz konusu değişkenler arasında, anlamlı ilişkinin (bağımlılık ilişkisinin) olup olmadığının hesaplanmasında kullanılmaktadır. Aralarında bağımlılık ilişkisi olduğu düşünülen sorular (değişkenler) arasında böyle bir ilişkinin istatistiksel olarak olup olmadığı araştırılır (Sencer, 1989: 598; Karasar, 2005: 241). Bu çalışmada da, toplanılan veriler niteliksel olduğundan (veriler ölçümle değil de sayımla sağlandığından) aralarında anlamlılık ilişkisi aranılan sorular için ki-kare testi uygulanmıştır. Evli çalışan kadınlarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, araştırmanın bulgular kısmında niteliksel bilgi şeklinde yorumlanmıştır.

4.2. Alan Araştırması Bulguları

Bu bölümde alan araştırmasında elde edilen bulgular, çalışmanın kuramsal kısmında incelenen bilgiler ışığında yorumlanmaktadır. Alan araştırması bulguları, işletmelerde ücretli çalışan kadın emeği ve ev eksenli çalışan kadın emeğine yönelik olarak iki ayrı başlık altında sunulmaktadır.

4.2.1. Ücretli Çalışan Kadın Emeğine Yönelik Bulgular

Ücretli çalışan kadınlarla ilgili alan araştırması bulguları, sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlere ilişkin bulgular şeklinde üç ana başlık altında değerlendirilmektedir.

4.2.1.1. Sosyo-Demografik Faktörlerle İlgili Bulgular

Bu başlık altında kadınların işgücü piyasasına katılımında ve piyasadaki konumunda yaş, eğitim, medeni durum ve çocukların varlığı gibi sosyo-demografik faktörlerin etkisine ilişkin bulgular değerlendirilmiştir.

4.2.1.1.1. Yaş

Araştırma kapsamındaki kadınların %22,8'i 20 yaşından küçüktür. Kadınların %27,2'si 20–24 yaş grubu arasında, %11,7'si 25–29 yaş grubunda, %9,4'ü 30–34 yaş grubunda, %18,5'i 35–39 yaş grubundadır. Kadınların %10,4'ü 40 ve üzeri yaş grubunda bulunmaktadır (Tablo.4.1). Kadınların genç yaşta çalışmaya başladıkları anlaşılmaktadır. Kuramsal kısımda belirtildiği gibi, genç yaşta çok sayıda kadın işgücü piyasasına katılmakta, evlilik ve ilk çocukla birlikte piyasadan çekilmekte, daha ileri yaşlarda tekrar çalışma yaşamına dönmektedir. Kadınlarda yaşa göre izlenen bu katılım modeli, literatürde M modeli olarak adlandırılmaktadır. Türkiye için yapılan çalışmalarda "M modeli"nin varlığına zayıf da olsa işaret edilmektedir (Ecevit, 1991; Koray, 1993: 25; Eyüboğlu, Ayşe vd., 2000). Bu çalışmada böyle bir ilişkiye bakıldığında, kadınların işgücü piyasasına erken yaşlarda katıldıkları, 20–24 yaş grubunda istihdama katılımın en yüksek olduğu, daha sonraki yaş gruplarında (evlenip çocuk doğurduklarında) bu katılımın düşmeye başladığı, 35–39 yaş grubu arası katılımın tekrar arttığı görülmektedir. Çocukları büyüyen kadınlar, tekrar işgücü piyasasına katılmaktadır. Sonraki yaş grubunda (40 ve üstü) ise çalışan kadın sayısı (%10,4) azalmaktadır.

Tablo.4.1 Sektörlere Göre Yaş Dağılımı

Yaş Grubu	Gıda Sektörü		Tekstil Sektörü		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
20'den küçük	15	12,5	53	29,8	68	22,8
20–24 arası	23	19,2	58	32,8	81	27,2
25–29 arası	13	10,8	22	12,4	35	11,7
30–34 arası	13	10,8	15	8,4	28	9,4
35–39 arası	36	30,0	19	10,7	55	18,5
40 ve üstü	20	16,7	11	6,2	31	10,4
Toplam	n=120	100	n=178	100	N=298	100

Sektörlere göre yaş dağılımı (Tablo.4.1) incelendiğinde, gıda sektöründe çalışan kadın işçilerin tekstil sektöründe çalışan kadın işçilere göre daha büyük yaş gruplarında toplandıkları görülmektedir. Gıda sektöründe çalışan kadınların %21,6'sı 25–34 yaş grubunda, %30'u 35–39 yaş grubunda bulunmaktadır. Bu durumu kamu işletmesi olan tütün işletmesinde, sendikanın bulunmasına bağlı olarak iş güvencesi ve çalışma koşullarının daha iyi olması ile açıklamak mümkündür. Özel sektörde yer alan gıda ve tekstil işletmelerinde ise, kadınlar oldukça genç yaşlarda çalışmaya başlamaktadır. Bunda, işletmelerin şehirde yaşayan kırsal kökenli ve vasıfsız işgücünden yararlanmasının etkisi vardır. İşletmeler için ucuz ve uygun işgücü niteliğindeki kadınlar, genç yaş diliminde yoğunlaşmaktadır. Tekstil sektöründe çalışan kadınların %62,6'sını 24 ve altı yaş grubu oluşturmaktadır. Aynı yaş grubu gıda sektöründe %31,7 oranındadır. Kadınların, 30 yaşından sonra yavaş yavaş işgücü piyasasından çekilmeye başladıkları gözlenmektedir.³⁸

Görüşülen işletme sahiplerinin çoğunluğu, yapılan “işin zor olduğunu, dakiklik, hız ve dikkat istediğini” belirterek, özellikle daha genç yaş grubundaki genç evli kadın ve bekâr kızları yoğun olarak çalıştırdıklarını ifade etmiştir.

4.2.1.1.2. Eğitim Düzeyi

Araştırma kapsamındaki kadınların eğitim düzeyi düşüktür (Tablo.4.2). İlkokul mezunu olan kadınlarda yoğunlaşma (%42,6) söz konusudur. Emek-yoğun

³⁸ Söz konusu işletmelerdeki ağır ve yorucu çalışma koşullarına ancak, genç yaşlarda işgücü piyasasına (aileye parasal katkı sağlamak için) katılan kadınlar ve genç kızlar katlanabilirler. Aynı zamanda ekonomik politikaların etkisi ile özellikle 1990'lı yıllardan itibaren Tokat'a verilen teşviklerle tekstil sektörünün ön plana çıkarılması (Kutbay, 2000; DPT, 2006: 483) ve bu sektörde işin niteliğinden dolayı genç kadınları talep etmesi sonucu genç yaş grubu kadınların sayıca tekstil sektöründe toplandıkları görülmektedir. Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkelerde yapılmış araştırmalarda da söz konusu işkollarında genç kadın işgücünün varlığı dikkat çekmektedir. (Çabuk, 1996; İçli, 1997; Beneria, 2003; Kelly ve Fernandez, 1995). Bu araştırmada da özel sektörde yer alan gıda ve tekstil işletmelerinde çalışan kadınların oldukça genç yaşlarda olduğu görülmektedir. Genç yaş diliminde yoğunlaşan bu kadınlar, işletmeler için ucuz ve uygun işgücünü oluşturmaktadır.

işkolları olan tekstil ve gıda sektöründe düşük ücretlerle ve olumsuz çalışma koşullarında ancak, vasıfsız ve düşük eğitilmiş kadın işgücü çalışmaktadır. Bu sektörlerde, işe alımda kadınların okuma-yazma bilmeleri yeterli görülmektedir. Ankete katılan kadınların %30,5'i (91 kadın) lise mezunu ve %2,3'ünün (7 kadın) yüksek okul mezunu olması, gerek aldıkları eğitim gerekse ekonomik zorunluluk nedeniyle işgücü piyasasında yer edinmek isteyen kadınların, çalışabilecekleri diğer sanayi dallarının yeterince gelişmemesinden ve alternatif iş olanaklarının yokluğundan kaynaklanan nedenlerden dolayı, bu sektörlerde çalışmak durumunda kalmaları ile açıklanabilir. Birçok araştırma bulgusunda da gösterildiği gibi, eğitim düzeyi yükseldikçe, kadınların işgücü piyasasına katılımı artmakta, ücret gelirleri yükselmektedir (Aytaç, 2002; Dayıoğlu, 2000; Dayıoğlu ve Kasnakoğlu, 1997). Araştırma kapsamındaki kadınların, eğitim düzeylerinin düşüklüğü, kadınlar için ancak, emek-yoğun sektörlerde düşük statüsü ve düşük ücretli işlerde istidam olanağını beraberinde getirmektedir.

Üretim sürecinde yüksek teknolojiye geçen işletmelerde, eğitime önem verilmekte; eğitilmiş ve nitelikli eleman talep edilmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen kadınların eğitim ve nitelik düzeyinin düşüklüğü, talep edilen bu nitelikteki işgücünün kadınlar tarafından sağlanmasını mümkün kılmamaktadır. Gıda işkolundaki gelişmiş teknoloji kullanılan bir işletmenin işvereni, bu durumu aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

“Burada vasıflı insana ihtiyaç var. Süt, peynir, yoğurt, kaşar, ayran üretiminde otomasyona geçtik. Bu makinelerin kullanımı, laboratuvar testleri için vasıflı eleman çok önemli. Bize başvuran kadınların eğitim düzeyleri düşük. Onlara burada yaptırılan işlerde temizlik, yemek, kolileme gibi basit işler, elle yapabilecekleri işler.”

Ankete katılan kadınların eğitim düzeyleri ile çalıştıkları sektörler arasında istatistiksel olarak bağımlılık ilişkisi vardır ($P < 0,050$). Tablo.4.2'ye göre ilköğretim mezunu olan kadınların %70,9'u; ortaokul mezunlarının %65,8'i ve lise mezunu kadınların %38,5'i tekstil sektöründe çalışmaktadır. İlkokul mezunu kadınların %29,1'i; ortaokul mezunu kadınların %34,2'si ve lise mezunu kadınların %61,5'i gıda sektöründe çalışmaktadır. Tablo.4.2 sektörler göre değerlendirildiğinde gıda sektöründe çalışan kadınların %30,8'i ilköğretim mezunu; %20,8'i ortaokul mezunu ve %46,7'si lise mezunudur. Tekstil sektöründe çalışan kadınların eğitim düzeyine

bakıldığında, çalışanların %50,6'sı ilkokul mezunu, %27,0'si ortaokul mezunu ve %19,7'si lise mezunudur. Tekstil sektöründe çalışan kadınların eğitim düzeyleri, gıda sektörü ile karşılaştırıldığında daha düşüktür. Bu durum, gıda sektöründe üretim sürecinde daha ileri teknoloji kullanılması ve burada vasıflı işgücü talep edilmesi ile yakından ilgilidir. Tekstil sektöründeki eğitim düzeyinin düşüklüğünü, sektörün düşük katma değerli, standart ve ucuzluğuna bağlı olarak, pazar bulan ürünleri üretmesi nedeniyle genç ve becerisiz kadın işgücüne yönelimi (Eraydın ve Erendil, 1999: 123) ile açıklamak mümkündür.

Tablo.4. 2. Kadınların Eğitim Düzeylerine Göre Çalıştıkları Sektörler

P= 0,000 Ki-Kare=25.161 Sd=3			Sektör		Toplam
			Gıda sektörü	Tekstil sektörü	
Eğitim Düzeyi	İlkokul	n	37	90	127
		% Satır	29,1	70,9	100,0
		% Sütun	30,8	50,6	42,6
		% Toplam	12,4	30,2	42,6
	Ortaokul	n	25	48	73
		% Satır	34,2	65,8	100,0
		% Sütun	20,8	27,0	24,5
		% Toplam	8,4	16,1	24,5
	Lise	n	56	35	91
		% Satır	61,5	38,5	100,0
		% Sütun	46,7	19,7	30,5
		% Toplam	18,8	11,7	30,5
	Yüksekokul	n	2	5	7
		% Satır	28,6	71,4	100,0
		% Sütun	1,7	2,8	2,3
		% Toplam	,7	1,7	2,3
Toplam		N	120	178	298
		% Satır	40,3	59,7	100,0
		% Sütun	100,0	100,0	100,0
		% Toplam	40,3	59,7	100,0

Gerek anket sonuçları gerekse anketler gerçekleştirilirken yapılan gözlemlerin ortaya çıkardığı durum: Düşük eğitim düzeyinin kadınlara düşük statülü düşük ücretli işleri ve çoğu zaman da sigortasız çalışmayı getirdiğidir.³⁹

Ankete katılan kadınların yaşları ile eğitim düzeyleri arasında istatistiksel olarak bağımlılık ilişkisi bulunmaktadır (Tablo.4.3). Yaşı 20'den küçük katılımcıların %33,8'i ilkokul mezunu, %50,0'si ortaokul mezunu ve %16,2'si lise mezunudur. 20–24 yaş grubu katılımcıların %50,6'sı ilkokul mezunu, %21,0'i

³⁹ Ekonomik politikaların yarattığı (kırdan kente göç, yoksulluk, işsizlik vb.) sorunlar ve dayattığı geçim zorlukları nedeniyle işgücü piyasasına katılan, genç ve düşük eğitilmiş kadın işgücü, gıda ve tekstil sektörlerinin talep ettiği ucuz işgücünü sağlamaktadır.

ortaokul ve %24,7'si de lise mezunudur. 25–29 yaş grubunun %42,9'si ilkokul mezunu; %14,3'ü ortaokul mezunu; %37,1'i de lise mezunudur. Genç yaşta kadınların eğitim olanaklarından yararlanamadığı görülmektedir. 20 yaşından küçük katılımcıların çoğunluğu (%83,8'i) ortaokul ve altı eğitim düzeyindedir. Bu yaş grubundaki kadınların çoğu okul çağındadır, fakat gerek ataerkil zihniyet kalıpları gerekse ailelerin yaşadığı ekonomik sıkıntılar, kadınların okula devam edememesine, ev dışında çalışma yaşamına katılmalarına yol açmaktadır. 30 yaş ve üzeri kadınların eğitim düzeyleri 30 yaşın altındaki kadınlara göre, görece daha yüksektir. Lise eğitimi almış kadınların %51,7'si; ortaokul eğitimi almış kadınların %23,3'ü; ilkokul ve altı eğitim düzeyindeki kadınlarında %37,8'i 30 yaş ve üzerindedir.

Tablo.4. 3. Kadınların Yaşlarına Göre Eğitim Düzeyi

P= 0,000 Ki-Kare=52,587 Sd=15			Eğitim Düzeyi				Toplam
			İlkokul	Ortaokul	Lise	Yüksekokul	
Yaş Grubu	20'den az	n	23	34	11	0	68
		% Satır	33,8	50,0	16,2	,0	100,0
		% Sütun	18,1	46,6	12,1	,0	22,8
		% Toplam	7,7	11,4	3,7	,0	22,8
	20–24 arası	n	41	17	20	3	81
		% Satır	50,6	21,0	24,7	3,7	100,0
		% Sütun	32,3	23,3	22,0	42,9	27,2
		% Toplam	13,8	5,7	6,7	1,0	27,2
	25–29 arası	n	15	5	13	2	35
		% Satır	42,9	14,3	37,1	5,7	100,0
		% Sütun	11,8	6,8	14,3	28,6	11,7
		% Toplam	5,0	1,7	4,4	,7	11,7
	30–34 arası	n	17	4	7	0	28
		% Satır	60,7	14,3	25,0	,0	100,0
		% Sütun	13,4	5,5	7,7	,0	9,4
		% Toplam	5,7	1,3	2,3	,0	9,4
	35–39 arası	n	20	7	28	0	55
		% Satır	36,4	12,7	50,9	,0	100,0
		% Sütun	15,7	9,6	30,8	,0	18,5
		% Toplam	6,7	2,3	9,4	,0	18,5
	40 ve üstü	n	11	6	12	2	31
		% Satır	35,5	19,4	38,7	6,5	100,0
		% Sütun	8,7	8,2	13,2	28,6	10,4
		% Toplam	3,7	2,0	4,0	,7	10,4
Toplam		N	127	73	91	7	298
		% Satır	42,6	24,5	30,5	2,3	100,0
		% Sütun	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
		% Toplam	42,6	24,5	30,5	2,3	100,0

Ankete katılan kadın işçilerin %90,6'sının annesi, ilkokul ve daha düşük eğitim düzeyine sahiptir. Annesi ortaokul mezun olanlar %7,7 iken lise mezunu olanlar da %1,7'dir. Kadınların babalarının eğitim düzeyine bakıldığında da benzer bir durumla karşılaşılmaktadır: Babaların yaklaşık %77,2'si ilkokul ve daha düşük eğitim düzeyinde iken, %14,1'inin ortaokul, %8,4'ünün lise, %0,3'ünün yüksekokul mezunudur. Kadınlar, eğitim düzeyi düşük ailelerden gelmektedir. Ankete katılan kadınların eğitim düzeyleri anne ve babalarına göre daha yüksektir. Bu durumun temel belirleyicileri: Kız çocuklarının okutulması yönünde ailelerdeki tavır değişikliği, kırdan kente göç nedeniyle eğitim olanaklarındaki artışın kadınlara ve kız çocuklarına yansımalarının daha fazla olması ve ilköğretimin sekiz yıla çıkarılmasıdır. Fakat bu artışlar, günümüz vasıflı işgücü için gerekli eğitim seviyesinin çok altında bulunmaktadır. Genel görüntü olumsuz olmakla birlikte bir sonraki nesil kadınlarının (anneleri ile karşılaştırıldığında) eğitim düzeylerinde artış gözle görülür bir durumdadır.

4.2.1.1.3. Medeni Durum

Anket uygulanan kadınların büyük çoğunluğu (%50,7'si) bekârdır, ancak evli kadınların oranı da (% 43,3) yüksektir (Tablo.4.4). Gıda ve tekstil sektörlerindeki çalışma koşullarının evli kadınların çift yönlü sorumlulukları (iş ve ev işi, çocuk bakımı) ile olan uyumsuzluğunun, bu sektörlerde çalışan/çalışacak evli kadın sayısını azaltıcı bir etkiye sahip olacağı düşünülürse, araştırmada evli kadın oranının bu kadar yüksek çıkması çelişkili bir durum gibi görünmektedir. Fakat bu durum ekonomik politikaların etkisiyle ortaya çıkan ve süre giden ekonomik sıkıntıdan kaynaklanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰ Yaşam koşulları ağırlaştıkça, evlilik, kadının işgücü piyasasına katılması önünde bir engel oluşturmamaktadır. Araştırmaya katılan kadınların %5'inin boşanmış, %1'nin ise dul (eşinin ölmüş) olduğu saptanmıştır.

Ankete katılan kadınların medeni durumları ile çalıştıkları sektörler arasında istatistiksel olarak bağımlılık ilişkisi vardır ($P < 0,050$). Evli kadınların %55,0'i gıda sektöründe çalışırken, %45,0'i tekstil sektöründe çalışmaktadır. Bekâr kadınların ise %27,2'si gıda sektöründe, %72,8'i de tekstil sektöründe çalışmaktadır. Görüldüğü gibi

⁴⁰ De la Rocha (2001), uygulanan ekonomi politikaları sonucu düşen aile gelirleri nedeniyle Endonezya'da 1997 ve 1998 yıllarında emek piyasalarına evli ve çocuklu kadınların katılımını arttırdığını bulgulamıştır. Aynı çalışma sonuçlarına göre 1990–1998 yılları arasında Bulgaristan'da da uygulanan ekonomi politikalar sonucu yaşam koşullarının ağırlaşması evli kadınların işgücü piyasasına katılımlarını arttırmıştır.

bekâr kadınların çoğunluğu tekstil sektöründe çalışmaktadır. Bu durum, sektörlerle göre dağılımda daha iyi gözükmemektedir. Gıda sektöründe çalışan kadınların %59,2'si evli iken %34,2'si bekârdır. Tekstil sektörüne bakıldığında ise bu sektörde çalışan kadınların %32,6'sı evli ve %61,8'i bekârdır (Tablo.4.4). Tekstil sektörü daha çok bekâr kadınları istihdam etmektedir. Tekstil sektöründe bekâr kadınların daha fazla istihdam edilmeleri, işverenlerin talepleri ile yakından ilgilidir.

Tablo.4. 4. Kadınların Medeni Durumlarına Göre Çalıştıkları Sektörler

P= 0,000 Ki-Kare=22.816 Sd=3			Sektör		Toplam
			Gıda sektörü	Tekstil sektörü	
Medeni Durum	Evli	n	71	58	129
		% Satır	55,0	45,0	100,0
		% Sütun	59,2	32,6	43,3
		% Toplam	23,8	19,5	43,3
	Bekâr	n	41	110	151
		% Satır	27,2	72,8	100,0
		% Sütun	34,2	61,8	50,7
		% Toplam	13,8	36,9	50,7
	Boşanmış	n	7	8	15
		% Satır	46,7	53,3	100,0
		% Sütun	5,8	4,5	5,0
		% Toplam	2,3	2,7	5,0
	Dul	n	1	2	3
		% Satır	33,3	66,7	100,0
		% Sütun	,8	1,1	1,0
		% Toplam	,3	,7	1,0
Toplam		N	120	178	298
		% Satır	40,3	59,7	100,0
		% Sütun	100,0	100,0	100,0
		% Toplam	40,3	59,7	100,0

İşverenler, kadınların evlendikten sonra, toplumsal değer yargıları ve evlikle artan sorumluluk nedeniyle işten ayrıldıklarını öne sürmektedir. Bu nedenle işverenler, aile sorumluluğu olmayan, bekâr kadınları tercih etmektedir.

Araştırma kapsamındaki toplam 129 evli kadının %69,8'i görücü usulü; %30,2'si anlaşılarak evlenmişlerdir. Kadınların ağırlıklı olarak görücü usulü ile evlenmeleri, eşlerini aileleri (anne ve babaları) ile birlikte seçtiklerinin göstergesidir. Bu durum, aile yapısının geleneksel karakterini yansıtmaktadır. Eşlerin birbirlerini kendi özgür iradeleri ile seçmelerini gösteren anlaşılarak evlenme biçimi, çekirdek ailenin özelliğidir. Kadınların %30,2'sinin anlaşılarak evlenmesi bu konuda değişimin ipuçlarını vermektedir.

Ankete katılan evli kadınların %15,5'inin 18 yaşından önce, %34,9'unun 18–20 yaşlarında, %35,7'sinin 21–25 yaşlarında, % 14'ünün 25 yaşından sonra evlendiği bulgulanmıştır. 18 yaşından önce evlenenlerin %15,5 gibi bir ağırlıkta olması, ankete katılan kadınlar içinde kır doğumlu olanların fazlalığı dikkate alındığında, doğal bir sonuç olarak kabul edilmelidir. Bilindiği gibi kırsal alanda kız çocukları erken yaşlarda evlendirilmektedir. Kırdaki 20 yaşın altında evlenmelerin oranı daha fazla iken, 20 yaş üzerinde evlenenlerin payı kentte daha yüksektir (TNSA, 2005: 93). Bu araştırmada da 20 yaş ve üstü evlenmelerin oranı daha fazla görülmektedir. Kentlere gelindikçe ve kadınların işgücü piyasasına katılımı arttıkça, evlenme daha ileri yaşlarda olmaktadır.

Araştırmaya katılan kadınların %43,3'lük bir oranını oluşturan evli kadınların tümü hem resmi hem de dini nikâh ile evlenmiştir. Sadece dini ya da sadece resmi nikâh yaptıranlar bulunmamaktadır. Türkiye'de yapılan evliliklerin %84,92'si resmi ve dini nikâh, %9,56'sı sadece resmi nikâhla, %4,89'u sadece dini nikâhla olmaktadır. Kentlere gelince sadece dini nikâh yapanlar azalmaktadır (Atalay, 1993: 40–41). Araştırma bulguları da, bu durumla paraleldir. Kadınların tümü, hem resmi hem de dini nikâhlıdır. Kadına tanıdığı hak ve görevler, erkeğe boşanma konusunda getirdiği sınırlamalar, yasal zorunluluk nedenleri (Yıldırak ve Gülçubuk vd., 2003: 99) ve kentleşme eğilimleri dinsel nikâhla birlikte resmi nikâhın da yaygınlaşmasına yol açmaktadır.

Anket uygulanan evli kadınların %0,8'inin eşi okuma-yazma bilmez iken %32,6'sının eşi ilköğretim, %20,9'unun eşi ortaokul, %34,9'unun eşi lise, %4,7'sinin eşi yüksekokul ve %6,2'sinin eşi fakülte mezunudur. Kadınların kendileri gibi eşlerinin ağırlıklı bir kısmı (%32,6'sı) da ilköğretim mezunudur. Eşlerde yüksekokul (%4,7) ve fakülte (%6,2) mezunu olanların sayısı daha fazladır. Ankete katılan kadınlar arasında dört yıllık fakülte mezununa rastlanmamıştır. Kadınların eğitim düzeyi, erkeklere göre daha düşüktür. Bu durum, hem Türkiye geneli hem de Tokat'ın istatistikî bulguları ile uyumludur (DİE, 2002:31).

Ankete katılan evli kadınların %89,1'inin eşi çalışmaktadır. Eşinin çalışmadığını belirten kadınların oranı %10,9'dur. Eşlerin büyük çoğunluğu (%50,4) işçidir. Eşi memur olanların oranı %20,4; serbest meslek sahibi olanların oranı

%11,3; esnaf olanların oranı %9,6'dır. Bu verilerden yola çıkarak evli kadınların daha çok ücretli ve dar gelirli ailelere mensup olduğunu söylemek mümkündür.

4.2.1.1.4. Çocuk Sayısı

Ankete katılan (evli, boşanmış ve dul) kadınların %14,3'ünün çocuğu yoktur. Kadınların %22,4'ünün tek çocuğu; %49,0'unun iki çocuğu ve %14,3'ünün üç ve daha fazla sayıda çocuğu bulunmaktadır. Kentteki yerleşim ve yaşama süresi uzadıkça ve kadının işgücü piyasasına katılımı arttıkça, çok çocuk sahip olma geleneği değişmektedir. Kırsal alanda çok çocuk, ailenin sosyal güvencesi ve işgücü olarak görülmektedir. Fazla sayıda erkek çocuk sahibi olmak, kırsal alanda önemlidir: Erkek çocuk aile için ekonomik bir dayanak, soyu sürdüren birey, sosyal güvenliğin garantisi niteliğindedir (Yıldırak ve Gülçubuk v.d., 2003: 101). Kentteki yerleşim ve yaşam süresinin ve kadınların işgücü piyasasına katılımlarının artması ile birlikte değişen aile yapısı içinde -kırsal bölgelerde sosyal güvence olarak görülen çok çocuğun- kentsel alanlarda aileye ekonomik ve sosyal yükler getirdiği düşünülmektedir.⁴¹ Nitekim bu durumu dört çocuğu olan bir kadın işçi şu şekilde ifade etmiştir:

“Şimdiki aklım olsa sadece bir çocuk doğururdum. Aldığım iki kuruş para. Hepsi de çocuklara gidiyor. Kimi cep telefonu istiyor, kimi spor ayakkabı. Onların yüzünden kendime sıra gelmiyor.”

4.2.1.1.5. Aile Yapısı

Türkiye’de ortalama aile büyüklüğü kırsal bölgelerde 4,5; kentsel bölgelerde 3.9’dur. Ülke ortalaması ise 4’tür (TNSA, 2005: 19–20). Tokat’ta ortalama aile büyüklüğü 5.79 olup ülke geneli ortalamasından yüksektir (Dinçer vd., 2003: 214). Bu araştırmada da ailede yaşayan kişi sayısı 4,66 olup, Tokat’taki ortalama aile büyüklüğünün altında; ülke ortalamasının üstündedir.

⁴¹ Çocuğun ekonomik maliyeti ve özgürlüğü kısıtlayıcı etkisi kadınlar tarafından daha çok algılanmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1980: 82). Çocuk yetiştirmenin asıl yükünü kadınlar çekmektedir. Bu olgu kadınların az çocuk istemelerini belirleyen etmenlerden biridir. Bunun gibi kentte evlilik yaşının yükselmesi, kadının işgücü piyasasına katılması, ekonomik zorluklar ve zorunluluklar gibi faktörlerin etkisiyle kadınlarda doğurganlığın azaldığı gözlenmektedir. Bu durum aynı zamanda kadınların işgücü piyasasına girişini de kolaylaştırmaktadır. Birçok araştırmada ücretli iş olanaklarından kadınlarında yararlanmaya başlaması ve kentleşme ile kadının az çocuk sahibi olma eğiliminin arttığı ortaya konulmuştur (Özar, 1994; Baştımur, 1998; Kasnakoğlu, 1993). Araştırma bulguları da bu durumla uyumludur.

Ankete katılan kadınların %74,8'i çekirdek aileye sahiptir. Evli kadınların 87'si (evli kadınların %67,5'i) eş ve çocuklarıyla, bekâr kadınların 136'sı (bekâr kadınların %90'ı) anne, baba, kardeşleriyle yaşamaktadır. Bununla birlikte evli kadınların 18'i (evli kadınların yaklaşık %14'lük kısmı) eşi, çocukları, eşinin annesi ve/veya babası ile birlikte oturmaktadır. Bu soruya (ailede kimler yaşıyor) cevap veren evli kadınların ailelerinde, eşin kardeşi gibi akrabalar bulunurken; bekâr kadınların ailelerinde büyükanne, büyükbaba, amca, hala, gibi akrabalar (bekâr kadınların %19'u) bulunmaktadır. Kadınların çoğunluğu, çekirdek ailelere mensuptur. Tokat'ta yapılan bir araştırmada da ailelerin büyük çoğunluğunun çekirdek aile yapısına sahip olduğu ortaya konmuştur (Özmete, 2004: 25). Çekirdek aileye ilişkin bulgular, Türkiye verileri ile de uygunluk göstermektedir (TNSA, 2005).

4.2.1.2. Sosyo-Kültürel Faktörlerle İlgili Bulgular

Bu bölümde kadınların işgücü piyasasına katılımında ve konumunda, sosyo-kültürel faktörlerin etkisine ilişkin bulgular, çalışma yaşamı (çalışma kararı ve işyerinin seçimi, çalışma koşulları, çalışma süreleri, ücret, işte yükselme, eğitim), aile içi ilişkiler (mülkiyet durumu, ücreti kullanma biçimi, ev içi işbölümü) ile çalışma ve toplumsal cinsiyet temelli işbölümüne bakış başlıkları altında değerlendirilmektedir.

4.2.1.2.1. Çalışma Yaşamı ve Kadın

4.2.1.2.1.1. Çalışma Kararı ve İşyeri Seçimi

Ankete katılan kadınların %90,6'sı çalışma kararını kendi başlarına verdiklerini belirtirken, %5'inin babası, %0,7'sinin eşi, %3,7'sinin annesi, ağabeyi gibi yakınları çalışma kararının alınmasında etkili olmuştur.

Kadınların ücrete dayalı bir üretim sürecine katılma kararı alması ve bunu eşine, ailesine kabul ettirmesi kentsel değerlerin etkinliği kadar kadının özgürlük derecesinin de bir ölçütüdür. Ancak, çoğunluğun ekonomik koşulların zorlamasıyla çalıştığı gerçeği göz önüne alınırsa, geçim sıkıntısı çeken ailelerde, babanın, ağabeyin ya da kocanın, kadının çalışmasına izin vermekten başka bir seçeneğinin

olmaması da, alınan kararda etkili olmaktadır. Bu gerçeği kadınların çoğu belirtmiştir. Kadınların biri bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Geçim zor. Kira, çocukların masrafları, boğazımıza tek bir kişinin (kocanın) çalışması yetmiyordu. Ben de çalışayım dedim, kocama. Mecburen kabul etti, yoksa istediğinden değil. Durumumuz iyi olsa, asla izin vermezdi çalışmama.”

Birçok araştırmada da saptandığı gibi, dar gelirli ailelerde ekonomik zorunluluk, ailelerin kadınların çalışmasını kabul etme eğilimini arttırmaktadır (İçli, 1997; Koray, 1999). Ekonomik zorlukların olmaması durumunda, kadının çalışmasına izin verilip verilmeyeceği konusu tartışmalıdır. Bununla birlikte, çalışılan iş yerinin seçimini kimin yaptığı sorusuna verilen cevaplarda, ekonomik sıkıntı nedeniyle kadınların çalışma kararını onaylamak durumunda kalan ailelerin, işyeri seçimi konusunda kadını özgür bırakmadığı ve kadınların %41,6’sının eşi, babası, diğer aile yakınlarının (büyük erkek kardeş, amcası vb) kadının çalışacağı işyerinin seçimini yaptığı gözlenmektedir. Kadının işgücü piyasasına katılımında (çalışma kararının alımında ve çalışacağı işyerinin seçimi konularında) öncelikle baba ya da kocanın istemlerinin belirleyiciliği devam etmektedir. Kadınların çalışma yaşamı ile ilgili kararları, örneğin kadın için çalışmanın ev dışında olup olmayacağı kararı, aile fertlerinin tutumuna, toplumda işletilen kültürel kurallara bağlı olarak şekillenmektedir. Bu durum, kadının çalışma kararında önem taşıyan ve kaynağını toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünden alan sosyo-kültürel engellerin ne kadar görünür olduğunun bir göstergesidir. Kadının işgücü piyasasına katılımı, kendi isteklerine göre değil, ataerkil zihniyet kalıpları nedeniyle kocanın, babanın iznine göre gerçekleşmektedir.

4.2.1.2.1.2. İş Bulma Yolları ve İşe Alınmada Temel Neden

Anket kapsamındaki kadınların yarısından fazlası (%64,8’i) akraba, tanıdıklar kanalıyla iş bulmaktadır. Kadınların iş bulma yollarında bireysel (özgür) seçimlerinden çok, kadını erkek tarafından denetlenen konuma sokan, ataerkil ilişkiler belirleyicidir. İş arama sürecine ailenin erkek üyelerinin katılımı, iş konusunda kararın kadının dışında verilmesi sonucunu doğurmaktadır. Ekonomik zorunluluk nedeniyle dışarıda çalışmasına izin verilen kadın için iş seçimi, ailedeki

erkek bireylerin uygun, kadın için güvenli bulduğu işyerlerinde söz konusudur. Bu durum, kadınların İŞKUR’u kullanma olanağını da kısıtlamaktadır. Kadınlardan biri bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Eşimin kahvehanesi vardı. İşler kötü gitti, işyerini başkasına devretti. Maddi açıdan çok zor durumda kaldık. O İş-Kur’a başvurdu. Bende çalışayım dedim. Eşimin amcasının oğlunun karısı tekstilde çalışıyordu. Eşim, amcasının oğluyla işyerine gitti. Ertesi gün çalışmaya başladım.”

Gıda ve tekstil sektörlerinde işe kadın eleman alımı da, tanıdıklar aracılığıyla olmaktadır. İşletmeler, çalışan elemanlarından, ihtiyaç olduğunda yeni eleman getirmelerini istemekte ve fabrikada çalışmakta olan işçiler işletmeye işçi bulmada aracılık etmektedir. Kurum aracılığıyla iş bulanların oranı %14,1’dir. Kendi çabalarıyla iş bulanların oranı ise %21,1’dir. Gazete ilanıyla iş bulan saptanmamıştır. İşçi Bulma Kurumu’nun bu sektörlerde çalışan kadınlar için önemli bir iş bulma kanalı olmadığı görülmektedir. Kamuda tekel fabrikasında çalışan kadınlar, Kurum aracılığıyla işe yerleşmişlerdir. Görüldüğü üzere, Kurumu kullanma oranı düşük, akraba ve tanıdık aracılığıyla iş bulma oranı yüksektir. Bunun yanında, kadınların akraba ve tanıdık olmadan kendi çabalarıyla, doğrudan işyerine başvurarak iş bulma oranının da (%21,1) düşük olmadığı görülmektedir. Gözlem notları arasında yer alan önemli bilgilerden biri de çoğul iş deneyimi yaşamış kadınların, benzer işyerlerindeki işçi alımını takip etme, gidip kendisi başvurma eğiliminin yüksek olduğudur.

Ankete katılan kadınların %37,9’u, işverenin kendisini işe almasındaki temel etkenin genç olması, %23,8’i iş tecrübesi, %21,1’i beceri düzeyi olduğunu belirtmiştir. Neden olarak sınavı gösteren 40 kadın kamuda sendikalı-sigortalı çalışan kadınlardır. İşe almada, aldığı eğitimin önemli olduğunu belirten kadınların oranı %1,0 gibi çok düşük bir düzeydedir. Gıda ve tekstil sektörlerinde işin niteliğinden dolayı eğitim zorunluluğu aranmamaktadır. Bu nedenle, bu sektörlerde çalışanların eğitim düzeyi önemsizdir. İşe girişte sahip olunan eğitim düzeyi gereksiz bir ayrıntı gibi görünmektedir.

Genç yaşta işgücü piyasasına katılan kadınların evlendikten sonra artan sorumlulukları nedeniyle işten ayrıldıkları öne sürülmektedir. Sendikalı kadınlar, çalıştıkları fabrikalarda, -kadının doğumla gelen yasal hakları kullanması nedeniyle- işveren tarafından evli kadınların tercih edilmediğini belirtmektedir. Bu çalışmada ise bekâr olması nedeniyle işe alındığını söyleyen kadın oranı %0,7 gibi çok

düşüktür. Sendikası, sigortasız ve eğitimsiz işçi çalıştıran işveren için, medeni durumun ne olduğu önem taşımamaktadır. Beceri düzeyi nedeniyle işe alındığını söyleyen kadın oranı yüksektir (%21,1). Gıda ve tekstil işkollarında dikiş, ayıklama, temizleme gibi, işler kadın işi olarak algılanmakta ve kadının bu işleri aile içinde görerek ve evde yaparak deneyim ve beceri kazanmasının doğal olduğu düşünülmektedir. Doğal yetenek şeklinde algılanan beceri işe alınmada önemlidir. Kadınların becerilerinin doğal değil, öğrenilmiş olduğu gerçeği göz ardı edilmektedir. Kadınlar, doğal olarak algılanan becerileri nedeni ile gıda ve tekstil sektörlerinde niteliksiz işgücü olarak işe alınmaktadır. Ankete katılanların %23,8'i iş tecrübesini işe alınmalarında neden olarak belirtmektedir. Bu kadınlar, işyerinin kapanması, ücret düşüklüğü nedenleriyle iş değişikliği yapan kadınlardır. Medeni durum, eğitim düzeyi, yakın oturma gibi faktörlerin işe alınmada önemli olmadığı görülmektedir.

4.2.1.2.1.3. İşteki Konum

Kadın işgücü ile ilgili yapılan çoğu araştırmada ustabaşı konumunda olan kadın sayısının azlığı belirtilmektedir (Aytaç vd, 2002: 51; Eraydın ve Erendil, 1999: 297; Ecevit, 1991). Bu durumun temel nedeni, işyerinde erkeklerin, kadınlar tarafından denetlenmeyi kabul etmemeleri ve işyerlerinde varolan ataerkil ilişkililerdir. Bu ataerkil ilişkiler, kadını işyerlerinde denetleyen değil, denetlenen konumda tutmaktadır. Bu nedenle araştırma kapsamındaki 298 kadın arasında sadece bir kişi ustabaşı olarak çalışmaktadır.

4.2.1.2.1.4 Kadınların Yaptıkları İşin Niteliği ve İşin Nasıl Değerlendirildiği

Gıda ve tekstil işkolları, emek-yoğun sektörler olması ve burada yapılan işin yapısı gereği, nitelikli işgücü gerektirmemektedir. Gıda sektöründe kadınlar, daha çok paketleme, dolum, etiketleme, ayıklama, yıkama işleri yaparken; tekstil sektöründe kadınlar, etiketleme, kesim, dikiş, ütü, iplik temizleme, bobin sarma gibi işler yapmaktadır. Gıda işletmelerinde çalışan kadınların %94,2'si işyerinde paketleme, %58,3'ü dolum, %59,2'si etiketleme, %40'ı temizlik yapmaktadır.⁴²

⁴² Örneğin, bir salça fabrikasında kadınlar saatlerce ayakta durarak banttan geçen çürük ve kötü domatesleri ayıklamakta, domatesleri büyüklüklerine göre sınıflandırmaktadırlar. Üzüm işlenen bir pekmez fabrikasında gün boyu üzümleri ayıklamak, sınıflandırmak, pekmezi kutulara doldurmak, kapakları kapatmak, kutuları kolileme gibi işler yapılmaktadır. Kuşburnu meyvesinin işlenerek marmelâdının yapıldığı bir başka fabrikada ise; kadınlar yine

Tekstil işletmelerinde çalışan kadınların %21,3'ü işyerinde paketleme, %24,2'si etiketleme, %4,5'i temizlik, %6,2'si dokuma, %6,7'si kesim, %29,2'si dikiş, %15,7'si iplik temizleme, bobin sarma, %9,6'sı ütü yapmaktadır. Tekstil işletmelerinde kadınlar, gün boyu, makine başında dikiş, ilik açma, düğme takma, dokuma, bobin sarma, tişörtlere (yıkama talimatı etiketi gibi) etiket takma, iplik temizleme ve paketleme işlerini yapmaktadır. Tüm bu işyerlerinde işin gereği olarak rutinleşen bir şekilde, çalışılan yerin temizliği de yine kadın işçiler tarafından yapılmaktadır.

Her iki sektörde kadınların yaptıkları işler, fazla bir nitelik gerektirmez iken, yoğun bir dikkat ve sabır gerektirmektedir. Kadınların %93,6'sı yaptıkları işin yoğun bir dikkat ve sabır gerektirdiğini ifade etmişlerdir. Yaptıkları işi 'yaratıcı' bulan kadın ise bulunmamaktadır. Yapılan işlerin bu özellikleri –sabır, dikkat gerektirme, buna karşın uzmanlık gerektirmeme- toplumsal cinsiyetinden dolayı kadının doğasına uygun ve evde yaptıkları işlerin uzantısı olarak tanımlanan işlerin özellikleridir. Ancak gıda ve tekstil işletmelerinde yapılan bu işler, saatlerce ayakta kalınarak, sürekli gidip gelinerek, eğilip kalkarak yapılan ya da makine başında dikkatini ayırmadan, başını kaldırmadan yapılan fiziksel açıdan çok yorucu işlerdir. Araştırma bulgularına göre, kadınların %80,2'si işin çok stresli olduğunu, %75,8'i yaptıkları işlerin çok yorucu olduğunu, %45,6'sı fiziksel sorunlara yol açtığını ifade etmektedir. Tütün işletmesinde çalışan kadınların çoğunluğu, bir kaç kez boyun ve bel fıtığı ameliyatları geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Anketin yapıldığı tütün fabrikasında -kadınlarla görüşmenin yapıldığı kafeteryanın duvarında “*İnsanlar para kazanmak için önce sağlıklarını sonra da kaybettikleri sağlıklarını kazanmak için kazandığı parayı harcarlar*” şeklinde bir yazı asılı bulunmakta idi. Bu yazı, bu konuda oldukça gerçekçi bir resim ortaya koymaktadır. Yine kadınların çoğunluğu, çalışma saatlerinin uzunluğunun, aşırı iş yüklerinin, gürültülü ve kirli iş ortamlarının kendilerinde strese yol açtığını belirtmişlerdir.

saatlerce ayakta durarak çalışmaktadırlar: Banttan geçen kuşburnlarının arasına karışmış yabancı maddeler ayıklanmakta, meyve kalitesine göre sınıflandırılmakta, marmelât haline gelmiş kuşburnunun kavanozlara doldurma işlemi yapılarak, kavanoz kapakları kapatılmakta ve kolilere yerleştirme işlemi yapılmaktadır. Alan araştırmasının yapıldığı bir çemen fabrikasında da kadınlar saatlerce sarımsak soymakta, makineler tarafından işlenerek çemen haline gelmiş karışımı kutulara doldurarak, kapaklarını kapama işlerini gerçekleştirmekteydiler.

Çalışma ortamlarının özelliklerini öğrenmek amacıyla sorulan soruya cevap veren kadınların %74,5'i işyerlerinde çok gürültülü bir ortam olduğunu, %53'ü çok sıcak bir ortam olduğunu, %51,3'ü sıcaklık ve aydınlatmanın yetersiz olduğunu, %43,6'sı kirli, tozlu bir ortam olduğunu, %33,9'u tehlikeli bir ortam olduğunu belirtmişlerdir. Gözlendiği kadarıyla da, pek çok işletmede temizlik, havalandırma, yetersizdir; tuvaletleri temiz değildir; gürültü son derece rahatsız edicidir. Özellikle anketin gerçekleştirildiği Ağustos ayının çok fazla sıcak olmasına rağmen işletmelerdeki soğutma sistemi yetersizdir. Gözlemlenen bu koşullara rağmen, bulgulardan çıkan sonuçlara göre kadınların yarısı çalışma ortamı özelliklerini olumsuz değerlendirirken, yarıya yakını da olumlu bulmaktadır. Olumlu bulan kadınların ailelerinin gelir düzeylerinin düşüklüğü ve ekonomik zorunluluk nedeniyle çalıştıkları gerçeği karşısında bu bulgularda anlamlı olmaktadır. Kadınların çalışma zorunluluğu, başka iş bulma seçeneklerinin olmaması, onları zorunlu olarak çalışma ortamının olumsuz koşullarına da alıştırmaktadır.

4.2.1.2.1.5. İşyerinin Ataerkil Özellikleri

Kadınların, işverenleri ve diğer erkek işçilerle olan ilişkilerinde ataerkil bir ilişki düzeni gözlenmektedir. Çoğu işyeri yöneticisi, çalışan kadın işçilerini anaları, bacıları, kendi kızları gibi gördüklerini, aralarındaki ilişkilerin aile ilişkisi gibi olduğunu belirtmişlerdir.⁴³ Bir işverenin ifadesi ile:

“Burada çalışan kadınlar, kızlar benim anam, bacılarım kadar değerlidir. Babaları, kocaları onları bana teslim ederler ve güvenirler. Bilirler ki burası iyi bir işyeridir, namuslu, dürüst, güvenilir bir yerdir, başlarına kötü hiç bir şey gelmez.”

İşverenler, yanlarında çalışan kadınların namusunu koruma görevini üstlenmiştir. Bu durumda, kadının ev dışında çalışması, toplumda kabul edilebilir bir güvenceye oturmaktadır. İşyerlerinde egemen olan bu ilişki yapısı, kadını pasif ve denetlenen konuma getirmektedir. İşyerlerinde bu denetimin biçimleri çok çeşitli şekillerde olmaktadır. Anket için gidilen işyerlerinin tamamında, öğle yemeği için verilen aralarda, kadın işçilerin erkek işçilerden ayrı bir zamanda yemek yedikleri ve erkek işçilerle bir araya gelmedikleri gözlenmiştir. Aynı yemekhaneyi kullandıkları halde, önce erkek işçiler yemek yemekte, onlar yemekhaneden ayrıldıktan sonra,

⁴³ Fabrikada ataerkil sistemin kadını himayeci otoritesi ve denetimi üretim noktasında ustabaşı tarafından, fabrika yönetiminin üst kademesinde ise işveren tarafından temsil edilmektedir (Özügür, 2005b).

kadın işçiler yemeğe gelmektedir. Erkek işçiler, öğle arasında işletmenin bahçesinde sigara ve çay içebilmektedir. Kadın işçiler ise, bahçeye çıkamamakta, işletmede, kendileri için ayrılan odalarda vakit geçirmektedir. Bu şekilde, kadınlar çalışmanın getirdiği özgürlük ve sosyal ilişkiler kurma olanağından yoksun kalmaktadır. Kadınlar üretim sürecinde erkek işçilerle aynı bölümlerde çalışsalar bile, aralarında fiziksel ve sosyal ilişkiler bakımından mesafe vardır; ilişkiler resmidir; kadın ve erkek aynı mekânda ayrı gruplar şeklinde ayrı ayrı çalışmaktadır.

Bazı işletmelerde ise, kadınların dinlenme molalarında sigara içmeleri, sakız çiğnemeleri yasaktır. Bu kurallara uymamanın yaptırımı işten atılmak bile olmaktadır. Kadınlara bu yasakların nedeni sorulduğunda, bu gibi şeylerin kadınlara ‘yakışmadığı, hoş karşılanmadığı’ için yasaklandığını ifade etmişlerdir. Bunun gibi kadın işçiler, giyimlerine, hal ve hareketlerine de dikkat etmek zorundadırlar. Bir genç kızın ifadesiyle:

“Hanım olacaksın, gülerken aşırıya kaçmayacaksın, giyiminde, kuşamında ölçülü olacaksın, sigara kullanmayacaksın.”

Kadınlar, bütün bu uygulamalardan şikâyetçi olduklarını belirtmişlerdir. Onların ifadesiyle bu kurallar, “*keyfi kurallar*”dır. İşverenler ve erkek ustabaşılar kadın işçilere, babaları, ağabeyleri, kocaları gibi davranmakta; evdeki ataerkil ilişkiler işyerinde de devam etmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, *yerel işgücü piyasası*, istihdam, iş ve çalışma kültürünü destekleyen enformel gelenekler, normlar ve pratiklerden oluşan, sosyal kurumsal alana da işaret etmektedir. Yerel işgücü piyasasında kadınlara karşı geliştirilen norm ve uygulamalar, içinde bulundukları geleneksel kültürel yapıdan beslenmektedir. Bu durumun yerel işgücü piyasasında kadın işgücüne yansımaları, yerel toplumda var olan ataerkil kültürel değerlerin, kadınların işgücü piyasasında bağlı oldukları kuralları şekillendirmesi olmaktadır.

4.2.1.2.1.6. Eğitim-İş İlişkisi ve İşyerinde Yükselme Olanağı

Çalışmanın bir öğrenme süreci olduğu ve bazı işlerde, bu öğrenme sürecinin işgücünün niteliğini geliştirdiği açıktır. Bu öğrenme süreci sonunda, işyerlerinde çıraklıktan ustalığa geçilmekte, bazı işlerde uzmanlık kazanılmaktadır. Araştırma kapsamında işyerinde ne tür bir eğitime katıldıkları sorusuna, kadınların %98’i hiç

bir eğitime katılmadıklarını ve işyerlerinde böyle bir eğitim hizmetinin sunulmadığını belirtmişlerdir. Sadece %1,7'si (5 kadın) çıraklık eğitimi aldıklarını söylemiştir. Bu kadınlar, haftada bir gün çıraklık eğitim merkezine gönderilmişlerdir. Çıraklık eğitimine katılımın düşüklüğüne neden olan faktörlerin başında, ilköğretim diplomasının olmaması ve yaşı büyüklüğü gelmektedir. Asıl önemli neden ise, Çıraklık Merkezleri ile işbirliği yapmak, -işverenler için haftada bir gün de olsa- işçisinin emeğinden yararlanamamak anlamına gelmektedir. İşyerlerinde, iş ile ilgili eğitim yetiştirilmiş eski elemanlar tarafından verilmektedir. Yetişen eski elemanlar, işi yeni gelenlere öğretmektedir.

İşverenlerin yeni teknolojilere uyum sağlama düşünce ve çabaları bulunmaktadır, fakat kadın işçiden daha çok erkek işçilere yeni teknoloji eğitimi verildiği görülmüştür. Nitekim anket için gidilen süt ürünleri üretimi yapılan bir işyerinde, üretim aracı olarak ileri teknoloji makineler kullanılmaktadır. Makinelerin erkek işçiler tarafından kullanıldığı gözlenmiştir. Kadın işçiler ise; ürünlerin makineden alınması ve kolilere doldurulması gibi emek-yoğun işleri yapmaktadır. Kadın çalışanlara eğitim vermek, işverenler tarafından gereksiz bir yatırım olarak görülmektedir. Görüşülen işverenler, kadınların evlilik ve doğum nedeni ile çoğunlukla işten ayrıldıklarını öne sürerek, boş yere kadınlara bir eğitim verilmesi taraftarı olmadıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca, kadınların makineleri kullanma konusunda, erkekler kadar becerili olduklarına inanmadıklarını da belirtmişlerdir. Savcı (1999:132)'nin da belirttiği gibi, kadınların teknik yetersizlikleri hakkında bu biyolojik cinsiyetçi küçümseme inancını taşıyanlar için, teknoloji güçlü, uzak, anlaşılmaz, bilimsel, pahalı ve hepsinden önemlisi erkeğe aittir. Bu yüzden, kadınlar mevcut özellikleri ile teknik makineleri kullanamaz. Kadınları işyerlerinde teknolojik eğitimden uzak tutmaya çalışan bütün bu gerekçeler, kaynağını toplumsal cinsiyet temelli işbölümünün ve ataerkil yapının ayrımcı ve hiyerarşik yasalarından almaktadır. Görüldüğü gibi, işgücü piyasasına katılımın kontrolünde ev içi ataerkil ilişkiler kadar, işyerindeki ataerkil ilişkilerde de belirleyicidir. Bu kontrolün biçimlerinden biri de, işyerlerinde beceri isteyen işlere hazırlayıcı, özel mesleki beceri kurslarının sağlanmaması, teknolojik eğitimin verilmemesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

İşyerlerinde nitelik geliştirme fırsatı bulamayan kadın işçilerin yükselme olanağı bulmasını beklemek -gerek çalışan kadınların eğitim düzeylerinin düşüklüğü gerekse gıda ve tekstil sektörlerinde kadınların yaptıkları işlerin düşük vasıflı ve emek yoğun işler olması nedeniyle- gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Ankete katılan kadınların %95,3'ü de işyerlerinde yükselme olanağının olmadığını belirtmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, gıda ve tekstil işkollarında kadınlar tarafından yapılan işler; vasıf gerektirmeyen emek-yoğun işlerdir. Bu işler, kadınların evlerinde yaptıkları ev işlerine benzer işler (ütü, dikiş, ayıklama, yıkama gibi) olması nedeniyle kadınların doğal özellikleri olarak düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyet temelli işbölümünde, kadın doğası gereği çocuk doğurmak, büyütme, kocasına bakmak, ev işlerini yürütmekle sorumlu görülmektedir. Kadının konumunun ev içi sorumluluklarıyla belirlenmesi, böylelikle ev içi emeğinin doğallaştırılması, işgücü piyasasında ikincil konumunun nedeni olmaktadır. Kadınların “doğa” ile eş tutulması yüzünden, kapasitesi farklı bir grup olarak değerlendirilmekte, işyerinde yaptıkları işler niteliksiz sayılmakta ve erkekler gibi kapasitelerinin, ‘öğrenilmiş olduğu’ ya da ‘öğrenilebileceği’ göz ardı edilmektedir. Kadınların evdeki konumlarının onları iyi bir ast olmaya hazırladığı, erkeklerden farklı olarak duygusal, yumuşak başlı olmaları sonucu, karar vermede, nesnel ve başarılı olamayacakları gerekçesi de, kadınları işyerlerinde düşük statülü konumda tutmaktadır. Kadınlarla ilgili tüm bu önyargılar, kadınların işyerlerinde ilerleme olanağı bulmalarının zor olduğunu göstermektedir.

İşyerlerinde yükselme olanağının çok az da olsa olduğunu belirten kadınların oranı %4,7'dir. Bunu belirten 14 kadının çalıştığı bir tekstil işletmesinde kadın ustabaşının bulunması dikkate değer bir durumdur (Anket için gidilen işyerlerinde ustabaşı konumunda bir kadın işçi bulunduğu görülmüştür. O da sözü edilen tekstil işletmesidir). Bu nedenle kadınların çok azı ustabaşı olma umudu taşımaktadır. Kadını evde pasif ve erkek tarafından denetlenen bir konumda tutan ataerkil düzen, işyerlerinde de kadının denetleyen değil, denetlenen konumda bulunmasına neden olmaktadır. O yüzden kadınların çok azı ustabaşı olma umudu taşımakta ve daha çok (%17,1) erkeklerin yükselme imkânı olduğunu belirtmektedirler. Bunda toplumdaki ataerkil düzen ve onun getirdiği hiyerarşi ve hâkimiyet ilişkilerinin, işyerlerine taşınmasının etkileri vardır. Kadınların %82,9'u ise, işyerlerinde yükselme

olanağının olmamasına neden olarak, işin özelliğinin uygun olmamasını belirtmişlerdir. Kadınların yaptıkları işler (ütü, dikiş, yıkama, kesme, etiketleme vb.), emek-yoğun işler olup, nitelik gerektirmeyen işlerdir.

4.2.1.2.1.7. Kadın-Erkek Ayrımı

Kadınların istihdama katılımını, konumunu, çalışma koşullarını etkileyen önemli faktörlerden biri de, çalışma yaşamındaki cinsiyet ayrımcılığı uygulamalarıdır. İşgücü piyasasının toplumsal cinsiyet temelli işbölümüne dayalı şekillenmesinin sonucu olarak kadınlar, işe başvurudan başlayarak, her aşamada cinsiyet ayrımcılığı uygulamaları ile karşılaşmaktadır. Bu uygulamalar, kadın işçilerin sendikalı olduğu işyerlerinde bile yoğun bir şekilde görülmektedir (Toksöz ve Erdoğan, 1998: 93–97). Eğitim düzeyi düşük, alt sosyo-ekonomik sınıflardan gelen kadınların çalıştıkları işyerleri, genellikle cinsiyet ayrımına göre düzenlenmiş olduğundan -kadınların yoğun olarak çalıştıkları, tekstil, gıda fabrikaları gibi- buralarda çalışan kadınlar, bir cinsiyet ayrımı yapıldığı düşüncesine sahip değildir (Eyüpoğlu, Ayşe vd., 2000: 125). İşyerinde kadın-erkek ayrımı yapıldığı düşüncesi, eğitim düzeyi yüksek kadınlarda daha yaygındır. Buna karşın, yapılan bu araştırmada, kadınların tamamı, işyerlerinde cinsiyet ayrımcılığı yapıldığını belirtmişlerdir. Eğitim düzeyi düşük, alt-sosyo-ekonomik gelir sınıflarından gelen bu kadınlar, işyerlerinde cinsiyet ayrımcılığını yaşamakta ve bunu kuvvetli bir şekilde algılamaktadır. Bu durum, Tokat işgücü piyasasının toplumsal cinsiyet temelli işbölümüne dayalı şekillenmesinin ne kadar keskin olduğunun da bir göstergesidir.

Ankete katılan kadınların %75’5’i erkeklerin daha fazla ücret aldıklarını belirterek, ücretlendirmede ayrımcılık yapıldığını ifade etmişlerdir. Genelde toplum, özelde de işyerlerinde kadının çalışmasına ve kadın emeğine ikincil ve yedek işgücü gözüyle bakılmaktadır. Kadının kazancı bir gelir olarak değil de, aile bütçesine katkı olarak görülmektedir. Bu nedenle işyerlerinde kadınların ücretlerini düşük tutma politikası yürütülmektedir. Ücretlerle ilgili bulgularda da değinileceği gibi, kadınların çoğunluğu asgari ücretin altında ücret almaktadır. Kadınların evlilik, çocuk doğurma gibi nedenlerle işten ayrıldıkları öne sürülmekte; kadınlara geçici ve yedek işgücü olarak bakılmakta, kadının ücreti aile için ek katkı olarak tanımlanmaktadır. Tüm bunlar, kadınlara düşük ücret vermenin nedenlerini

oluşturmaktadır. Pek çok çalışmada da, aynı işte çalışan kadın ve erkek ücretleri arasında, kadınlar aleyhine farklılık vardır. Kadınların, erkeklere göre daha düşük ücretlerle çalıştığı ortaya konulmaktadır (Dayıoğlu ve Kasnakoğlu, 1997: 333; Kiren, 2008).

Kadınların %55,7'si işten çıkartmada, %26,8'i mesleki eğitimde, %22,8'i işte yükselmede, %13,4'ü işe almada kadın ve erkek arasında ayrımcı uygulamalar olduğunu belirtmiştir. Yoğun olarak yaşandığı ifade edilen ayrımcılık uygulamalarından birisi de (kadınların %55,7'si belirtmiştir) işten çıkartmada yaşanmaktadır. Kadınlar, -işverenden aynı işi yapan erkek mesai arkadaşları gibi-eşit ücret ve sigorta talebinde bulunmanın kendileri aleyhine sonuç verdiğini ve bu nedenle işten çıkarılmaların çok olduğunu ifade etmişlerdir. Kadınlardan birinin bu ayrımcılığa verdiği örnek oldukça ilginçtir:

“Dört ay önce ütü işi yapan 18 kadın ve erkek arkadaş işverenden asgari ücret ve sigorta istediler. İşverenimiz dokuz kadını işten çıkardı, erkeklerin dokuzuna da hem sigorta yaptı hem ücretlerini asgari ücrete çıkardı.”

Yükselme ve mesleki eğitimde cinsiyet ayrımcılığı uygulamalarının yaşandığını söyleyen kadınların oranı, sırası ile %22,8 ve %26,8'dir. Bu oranların daha düşük olması, kadınların gıda ve tekstil işkollarında yaptıkları işlerin özelliğine bağlı olarak, işin nitelik gerektirmemesi nedeniyle anlamlı bir bulgudur. Bunun gibi; işe almada ayrımcılık olduğunu söyleyen kadınların oranının da düşük olması, araştırma yapılan işkollarında yine işin niteliği gereği, kadın emeğinin yoğun olarak kullanılması ile ilişkilidir.

4.2.1.2.2. Aile İçi İlişki: Mülkiyet Durumu, Ekonomik Güç, Karar Alma Süreci ve Toplumsal Cinsiyet Temelli İşbölümü

4.2.1.2.2.1. Mülkiyet Durumu

Ankete katılan kadınların %38,9'u kirada, %61,1'i kendilerine ait evlerde oturmaktadır. Kendilerine ait konutlarda oturan kadınların %18,7'si oturdukları konut mülkiyetinin eşine, %7,1'i kendisine, %8,2'si eşi ile kendisine, %47,3'ü anne ve/veya babaya, %12,1'i eşinin annesi ve/veya babasına %6,6'sı büyükbaba, amca gibi yakın akrabalarına ait olduğunu belirtmiştir. Oturulan konutun mülkiyeti anne

ve/veya babaya ait olanların çoğunlukta olmasında, bekâr kadınların sayısının fazla olmasının etkisi vardır. Konut mülkiyetinin kendisine ait olduğunu söyleyen kadın oranı %7,1 gibi çok düşük bir orandır. Bu durum, mülkiyet konusunda kadının yeterince hak sahibi olamadığının bir göstergesidir.

Kadınların evlerinde fırın, buzdolabı, otomatik çamaşır makinesi, dikiş makinesi, elektrik süpürgesi gibi ev aletlerinin bulunması, kadınların çifte görevlerinden, eve ait iş yükünü azaltmaya katkı sağlamaktadır. Kadınların evlerindeki iş yükünü azaltmaya yarayan bu ev eşyaları, aynı zamanda ailenin refah düzeyinin, yaşam standardının ve kültürlerinin bir göstergesini olarak da değerlendirilebilir. Ankete katılanların %99,3'ünün evinde buzdolabı, %90,6'sının otomatik çamaşır makinesi, %95,6'sının elektrik süpürgesi ve %67,4'ünün fırın bulunmaktadır. Dikiş makinesine sahip olan %60,1'lik kesim, ufak tefek giyim eşyası dikimi ve giysilerin onarımının ev içinde yapıldığının bir göstergesi olarak düşünmek mümkündür. Nitekim pek çok kadın dikiş makinesinin işlerine çok yaradığını; kendilerine, çocuklarına giyim eşyası diktiklerini belirtmişlerdir. Kadınlar, bu yolla aile gelirine görünmeyen, fakat önemli katkılar yapmaktadır. Bulaşık makinesi ise, kadınların sadece %22,8'inde bulunmaktadır. Kadınların büyük çoğunluğu, eşlerinin bulaşık makinesini kendileri için lüks gördüklerini belirtmiştir:

“Bir ev için bulaşık makinesi çok önemli bir şey. Özellikle de kadın çalışıyorsa. Almayı çok istiyorum ama kocam çamaşır makinen var, yeter sana, hem zaten çamaşırları makine yıkıyor, bulaşıkları da makine yıkarsa, sen bu evde kadın olarak ne iş yapacaksın, bu kadar rahatlık kadın için iyi bir şey değil diyor.”

Ataerkil zihniyet yapıları, kadının ev işinde kendisine yardımcı olacak ev aletlerinden yararlanması konusunda bile baskındır.

Ankete katılan kadınların gerek kendisinin gerekse ailesinin, ev dışı mal varlığı sahipliği çok düşüktür. Tarla, arsa ve bahçe gibi gayrimenkul sahibi olunmadığını 261 kadın (kadınların %87'6'sı) ifade etmiştir. 254 kadın (kadınların %85,2'si) otomobil sahibi olmadıklarını belirtmiştir. Toplumda kadının bir çeşit gelecek güvencesi, kara gün dostu olarak bakılan ziynet eşyasına sahip olmadıklarını 201 kadın (kadınların %67,4'ü) belirtmiştir. Bu rakam ve oranlar, kadınların ailelerinin refah düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir. Sadece kadınların sahip oldukları malvarlıklarına bakıldığında ise; araba sahibi olan iki kadın, banka

hesabı olan yedi kadın, kendi adına çıkarılmış kredi kartı kullanan dört kadın, cep telefonu sahibi olan 71 kadın ve altınları olduğunu söyleyen 73 kadın bulunmaktadır.

Tablo.4.5 ankete katılan evli kadınların, Tablo.4.6 ise ankete katılan bekâr kadınların, ailelerindeki ev-dışı mal varlığı sahipliğini göstermektedir. İki tablo birlikte değerlendirildiğinde bekârların %55,6'sının, evlilerin ise %22,5'inin ev-dışı mal varlıklarının bulunmamaktadır. Gerek evli katılımcılardan 119 kadın (evlilerin %92,2'si) gerekse bekâr katılımcılardan 126 kadın (bekâr katılımcıların %83,4'ü) tarla, arsa, bahçe gibi ev-dışı mal varlığının olmadığını söylemiştir.

Tablo.4. 5. Evli Kadınlarda Ev-Dışı Malvarlığının Dağılımı

	Yok		Kendisi		Eşine		Birlikte		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Tarla, Arsa, Bahçe	119	92,2	10	7,8	-	-	-	-	129	100
Araba	99	76,7	1	0,8	29	22,5	-	-	129	100
Banka Hesabı	57	44,2	2	1,6	38	29,5	32	24,8	129	100
Kredi Kartı	59	45,7	1	0,8	41	31,8	28	21,7	129	100
Cep telefonu	32	24,8	19	14,7	11	8,5	67	51,9	129	100
Ziynet eşyası (altın)	58	45,0	66	51,2	3	2,3	2	1,6	129	100
Hiç mal varlığımız yok	29	22,5	-	-	-	-	-	-	129	100

Evli kadınların en önemli ev-dışı mal varlığı olarak ziynet eşyası (%51,2) görülmektedir. Cep telefonu sahibi olmak (%14,7), kadınlar için diğer önemli mal varlığı sahibi olma yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Evli kadınların %7,6'sı kendisine ait tarla, arsa ve bahçe gibi gayrimenkul sahibidir.

Tablo.4. 6. Bekâr Kadınların Ev-Dışı Malvarlığının Dağılımı

	Yok		Kendi		Anne		Baba		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Tarla, Arsa, Bahçe	126	83,4	-	-	-	-	25	16,6	151	100
Araba	138	91,4	2	1,3	-	-	11	7,3	151	100
Banka Hesabı	130	86,1	2	1,3	-	-	19	12,6	151	100
Kredi Kartı	141	93,4	2	1,3	-	-	8	5,3	151	100
Cep telefonu	92	60,9	45	29,8	1	0,7	13	8,6	151	100
Ziynet eşyası (altın)	131	86,8	3	2,0	17	11,3	-	-	151	100
Hiç mal varlığımız yok	84	55,6	-	-	-	-	-	-	151	100

Çalışma yaşamında yer alan bekâr kadınların kendilerine ait ev-dışı malvarlığı, 45 kadın (%29,8'i) için cep telefonu sahipliği olarak saptanmıştır. Ziynet eşyası sahipliği sadece 3 kadın için geçerlidir. Bulgulardan çıkan sonuç, kadınların

sahip oldukları mal varlıklarının ağırlığını cep telefonu ve ziynet eşyası (altın) oluşturmaktadır. Banka hesabı, kredi kartı, araba, tarla, arsa, bahçe vb. mal varlıklarının mülkiyeti ise, çoğunlukla eşe ya da babaya aittir. Bu bulgular, kadın çalışsa da ev dışındaki mal varlığı üzerinde mülkiyet sahibi olmadığını göstermektedir. Toplumsal cinsiyet temelli işbölümünde, evi asıl geçindirenin ve eve ekmek getirenin erkek olmasına bağlı olarak, mal varlığı da erkek üzerine olmaktadır.

4.2.1.2.2.2. Ücreti Kullanma Biçimleri

Ankete katılan kadınların %31,5'i ücretlerinin tamamını eşine/ailesine; %43'ü bir kısmını eşine/ailesine verdiğini söylemiştir (Tablo.4.7). Kadınların %19,5'i, aldığı ücretin tamamını ev harcamaları için; %5,7'si, çocuklarının giderleri için; %0,3'ü, tümünü kişisel ihtiyaçları için kullanmaktadır. Kentlerde işgücü piyasasına katılma, sınırlı da olsa kadınları aile içinde mali konular bakımından daha etkili bir konuma getirmektedir.

Bulgulara göre, kadınların çoğunluğu, ücretlerini aile gelirine katkı olarak ya eşine/aile büyüğüne (babasına) vermekte ya da kendisi yine ailesi için kullanmaktadır. Gözlemlendiği gibi kadınlar, aile için ek bir gelir sağlamak amacıyla, ekonomik zorunlulukların baskısı ile çalışma hayatına girmekte olup; kazandıkları parayı kocaya, babaya teslim etme eğilimindedir. Bu bulgu, yapılan çoğu araştırmanın bulguları ile uyumludur (Koray vd., 1999; Çabuk, 1996: 54; İçli ve Gönüllü, 2001). Yerel toplulukta var olan toplumsal cinsiyet temelli işbölümü ve ataerkil aile içi ilişkiler, kadın, ücret karşılığında çalışsa da ücretini kullanmada özgürlük getirmemektedir. Kazanılan paranın erkeğe teslimi, ailede erkeğin karar verme durumunu sürdürmekte, erkek üstünlüğünü pekiştirmektedir. Kadınlardan biri bu gerçeği şu şekilde dile getirmektedir:

“Birçok çalışan kadın işçinin kendi maaş kartı bile elinde değil. Ekonomik özgürlük bunun neresinde. Ev hanımından farkımız yok.”

Alınan ücret ile ücreti alınca ne yapıldığı arasında istatistiksel olarak bağımlılık ilişkisi vardır (Tablo.4.7). Kazancı 300 TL'den düşük olanların %53,9'u kazancının tamamını eşine/ailesine vermektedir. Bu oran 300–399 TL alanlarda

%29,9; 400–499 TL alanlarda %16,9; 500 TL üzerinde ise %10,3’tür. Görüldüğü gibi ücret düzeyi düşük olanlarda, kazancın tamamını ailesine/eşine verenler çoğunluktadır. İşgücü piyasasında ataerkil ilişkiler çeşitli biçimlerde kadınlara dayatılmaktadır; bunun biçimlerinden biri de kadına verilen düşük ücretler olmaktadır. Bu durum, kadınların erkeklere ekonomik bağımlılığının sürdürülmesini pekiştirmektedir. Düşük ücret alan kadınların çoğu, aldıkları ücreti babaya ya da kocaya vermekte, kendileri bir kısmını dahi bireysel olarak kullanamamaktadır.

Tablo.4. 7. Kadınların Aldıkları Ücret Miktarına Göre Ücretin Kullanımı

Ki-kare=48,027 Sd=16 P=0,000			Ücreti Alınca Ne Yapıyor					Toplam
			Tümünü eşime / aileme veririm	Bir kısmını eşime / aileme veririm	Tümünü kişisel ihtiyaçlarım için harcarım	Kendim ev harcamaları için kullanırım	Çocukların giderleri için kullanırım	
Alınan Ücret Miktarı	300 TL’ den az	n	48	28	0	12	1	89
		% Satır	53,9	31,5	,0	13,5	1,1	100,0
		% Sütun	51,1	2 1,9	,0	20,7	5,9	29,9
		% Toplam	16,1	9,4	,0	4,0	,3	29,9
	300–399 TL arası	n	32	43	0	2	10	107
		% Satır	29,9	40,2	,0	20,6	9,3	100,0
		% Sütun	34,0	33,6	,0	37,9	58,8	35,9
		% Toplam	10,7	14,4	,0	7,4	3,4	35,9
	400–499 TL arası	n	10	33	0	13	3	59
		% Satır	16,9	55,9	,0	22,0	5,1	100,0
		% Sütun	10,6	25,8	,0	22,4	17,6	19,8
		% Toplam	3,4	11,1	,0	4,4	1,0	19,8
	500–999 TL arası	n	0	3	0	1	0	4
		% Satır	,0	75,0	,0	25,0	,0	100,0
		% Sütun	,0	2,3	,0	1,7	,0	1,3
		% Toplam	,0	1,0	,0	,3	,0	1,3
	1000 TL ve üstü	n	4	21	1	10	3	39
		% Satır	10,3	53,8	2,6	25,6	7,7	100,0
		% Sütun	4,3	16,4	100,0	17,2	17,6	13,1
		% Toplam	1,3	7,0	,3%	3,4	1,0	13,1
Toplam	N		94	128	1	58	17	298
	% Satır		31,5	43,0	,3	19,5	5,7	100,0
	% Sütun		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	% Toplam		31,5	43,0	,3	19,5	5,7	100,0

Kadınların çoğunluğu (%86,7’sı) tasarruf yapamamaktadır. Bu duruma, ücretlerinin düşüklüğü, aile gelirlerinin azlığı ve dolayısıyla kadınların ücretlerinin ailenin geçimi için çok önemli olması etkilidir. Kadınların çoğunluğunun ailelerinde

kendilerinin dışında da aile bireylerinin (eş, baba, kardeş, çocuklar) çalışmasına rağmen, ailenin toplam geliri geçimlerini ancak sağlamaktadır. Ekonomik politikaların yol açtığı yaşam koşulların olumsuzluğu, geçim sıkıntısını daha da ağırlaştırmaktadır. Bu koşullarda kadının geliri tüm aile tarafından kullanılmaktadır.

Araştırma kapsamındaki kadınların %6,7'si altın alma şeklinde; %3,7'si bankaya para yatırma; %2'si gayrimenkul alma şeklinde çok sınırlı olsa yatırım yaptığını belirtmektedir. Tasarruf yapma biçiminin en fazla altın alımı şeklinde olması, geleneksel ve kırsal davranış biçiminin devam eden yaygınlığına işaret eder görünüyorsa da, ikinci sıradaki bankaya yatırma ve gayrimenkul alma, ulusal ve uluslararası pazarla bütünleşme niteliği taşıyan modern ekonomik davranış biçimlerini yansıtmaktadır.

4.2.1.2.2.3. Ailede Karar Verme Biçimi

Araştırma kapsamındaki evli kadınların %67,4'ü gayrimenkul ve araba alımına, %67,4'ü çocuklarla ilgili kararlara, %65,9'u eve eşya alımına, %61,2'si mutfak masraflarına, %68,2'si tasarrufa, %58,9'u arkadaş, komşu görüşmelerine, %57,4'ü kıyafetlerine, %61,2'si oy verilecek partiye eşiyile birlikte karar verdiklerini belirtmiştir (Tablo.4.8).

Tablo.4. 8. Evli Kadın Çalışanların Aile İçi Karar Alımına Katılımı

	Kendisi		Eşi		Birlikte		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	N	%
Gayrimenkul ve Araba	2	1,6	40	31,0	87	67,4	129	100
Çocuklarla İlgili Karar	8	6,2	34	26,4	87	67,4	129	100
Eve Eşya Alma	12	9,3	32	24,8	85	65,9	129	100
Mutfak Masrafları	20	15,5	30	23,3	79	61,2	129	100
Tasarruf	3	2,3	38	29,5	88	68,2	129	100
Arkadaş / Komşu Görüşmeleri	19	14,7	34	26,4	76	58,9	129	100
Kıyafet	20	15,5	35	27,1	74	57,4	129	100
Oy Verilecek Parti	10	7,8	40	31,0	79	61,2	129	100

Çekirdek ailede karı-koca ilişkilerinin daha eşitlikçi olduğundan, karar alma sürecine kadının katılımının artacağı belirtilmektedir. Yapılan araştırmalarda, küçülen ailelerde çalışan kadınların aile içi karar alma mekanizmasında etkinleştikleri ve söz sahibi oldukları saptanmıştır (Bolak, 1990; İçli, 1994; TNSA,

2005). Araştırma bulguları da, evli kadınların çoğunluğunun eşle birlikte karar verme eğiliminin yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak, aile içi karar alma süreçlerinde erkeklerin tek başına karar verme oranlarının, kadınların tek başına karar verme oranlarından yüksekliği gözden kaçırılmamalıdır. Bu durum, ailelerde ataerkil yapının getirdiği erkek egemenliğinin devamının bir göstergesidir.

Tablo.4. 9. Bekâr Kadın Çalışanların Aile İçi Karar Alımına Katılımı

	Kendisi		Anne		Baba		Anne-Baba		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Gayrimenkul ve araba	3	2,0	4	2,6	139	92,1	1	0,7	151	100
Eve Eşya Alma	4	2,6	5	3,3	138	91,4	1	0,7	151	100
Mutfak Masrafları	5	3,3	5	3,3	137	90,7	1	0,7	151	100
Tasarruf	3	2,0	5	3,3	139	92,1	1	0,7	151	100
Arkadaş / Komşu Görüşmeleri	11	7,3	4	2,6	131	86,8	1	0,7	151	100
Kıyafet	16	10,	4	2,6	126	83,4	1	0,7	151	100
Oy Verilecek Parti	6	4,0	4	2,6	136	90,1	1	0,7	151	100

Bekâr kadınların %92,1'inin gayrimenkul ve araba alımı, % %91,4'ünün eve eşya alımı, %90,7'sinin mutfak masrafları, %92,1'inin tasarruf, %86,8'inin arkadaş ve komşu görüşmeleri, %83,4'ünün kıyafetleri, %90,1'inin oy verilecek parti gibi konularda babası karar vermektedir (Tablo.4.9). Daha önceki, aile yapısının çoğunlukla çekirdek aile olduğu bulgusu hatırlanacak olursa buradaki bulgu çelişkili gibi görünmektedir. Ancak Türk toplumundaki çekirdek aile yapısı Batı'dakinden farklıdır. Türkiye'de demografik olarak çekirdek olan ailelerin sosyal değerleri, aile içi otorite dağılımı geleneksel motifler taşımaktadır (Kağıtçıbaşı, 1990: 156). Bu araştırma bulgusu da, bu durumu doğrulamaktadır. Kadınların, çalışsalar bile, ailelerinin ataerkil yapısı nedeni ile aile içi karar vermede söz sahibi olmadıkları görülmektedir.

4.2.1.2.2.4.Ev İçi İşbölümü

Araştırma kapsamındaki evli katılımcıların %10,1'i gıda maddeleri alışverişini, %79,8'i çocuk bakımını, %8,5'i fatura ödemelerini, %89,1'i ütüyü, %27,9'u ev içi onarımları, %94,6'sı yemeği, %93,8'i bulaşık ve çamaşır yıkamayı, %94,6'sı temizliği, %92,2'si kahvaltı hazırlamayı, %94,6'sı yaşlı ve hasta bakımını kendisi yapmaktadır (Tablo.4.10). Araştırmanın ortaya çıkarttığı bir diğer önemli bulgu da, kadınların ev işlerine ek olarak modern ev kadınlığının getirdiği yeni rolleri

de üstlenmiş olmalarıdır: Kadınların %92,2'si çocukların derslerine yardım işini, %91,5'i hediye alma işini, %89,1'i akraba, komşu ve arkadaş ziyaretlerini düzenleme işini, %92,2'si öğretmen ilişkilerini düzenleme işini yapmaktadır. Özbay (1995: 154)'ın da belirttiği gibi kadınlar, ev kadınlığı görevleri ile ilgili olarak zorlandıklarında ve aile ekonomik olarak güç durumda kaldığında akrabalarından yardım alabilmek için akrabalık ilişkilerine önem vermekte; akrabalarla görüşme ve hediye alma işlerini düzenlemektedir. Bunun gibi çocukların derslerine yardım, öğretmeniyle görüşme tamamen kadınların üzerindedir. Kadınlardan biri bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“İlköğretimde okuyan iki çocuğum var. İkisinin de veli toplantılarına ben gidiyorum. Oğlum istediği halde babası bir kere bile veli toplantısına gitmedi. İşlerini bahane ediyor. Ben de çalışıyorum, üstelik veli toplantıları hep hafta içine denk geliyor. İşten izin almak güç oluyor.”

Tablo.4. 10. Evli Kadın Çalışanların Evindeki Ev-İçi İşbölümü

	Kendisi		Eşi		Birlikte		Annesi		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Gıda Maddeleri	13	10,1	41	31,8	75	58,1	-	-	129	100
Çocuk Bakımı	103	79,8	6	4,7	19	14,7	1	0,8	129	100
Fatura Ödemeleri	11	8,5	10	84,5	8	6,2	1	0,8	129	100
Ütü	115	89,1	3	2,3	11	8,5	-	-	129	100
Ev İçi Onarım	36	27,9	82	63,6	11	8,5	-	-	129	100
Yemek Pişirme	122	94,6	-	-	7	5,4	-	-	129	100
Bulaşık / Çamaşır	121	93,8	-	-	8	6,2	-	-	129	100
Temizlik	122	94,6	-	-	7	5,4	-	-	129	100
Kahvaltı Hazırlama	119	92,2	2	1,6	8	6,2	-	-	129	100
Yaşlı ve Hasta Bakımı	122	94,6	-	-	7	5,4	-	-	129	100
Çocukların Dersleri	119	92,2	2	1,6	8	6,2	-	-	129	100
Öğretmen İlişkileri	119	92,2	-	-	10	7,8	-	-	129	100
Hediye Alma	118	91,5	4	3,1	7	5,4	-	-	129	100
Akraba, Komşu, Arkadaş Ziyaretleri	115	89,1	5	3,9	9	7,0	-	-	129	100

Eşlerinin ise ağırlıklı olarak yaptığı işler fatura ödemeleri (%84,5'i) ile ev içi onarım işleri (%63,6'sı) olmaktadır (Tablo.4.10). Yemek pişirme, bulaşık ve çamaşır yıkama, temizlik, yaşlı ve hasta bakımı işleri ise erkeklerin “hiç yapmadığı” işler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür işleri eşi ile birlikte yaptığını belirten kadınların oranı çok azdır: Yemek yapma işini %5,4'ü, bulaşık ve çamaşır yıkama işini %6,2'si, temizlik işlerini %5,4'ü, yaşlı ve hasta bakımı işlerini %5,4'ü eşiyle birlikte

yapmaktadır. Görüldüğü gibi evli kadınların ailelerinde toplumsal cinsiyet temelli işbölümü ayrımı oldukça keskindir. Bu ayrım, kadınları ev işlerinden birinci dereceden sorumlu tutmaktadır. Kadının işgücü piyasasına katılımı, evdeki toplumsal cinsiyet temelli işbölümünü değiştirmemektedir. Kadınlar, kendilerinden beklenen ev işleri (karşılıksız emek kullanımları) nedeni ile işgücü piyasasına erkeklere göre daha dezavantajlı konumda katılmakta; ağır bir yük altına girmektedirler. Ev işleri, ağır çalışma koşulları (düşük ücretler, uzun ve yorucu çalışma süreleri) ile birleştiğinde, kadınların işten -dolayısıyla işgücü piyasasından- ayrılma kararı almaları hızlanmaktadır.

Tablo.4. 11. Bekâr Kadın Çalışanların Evindeki Ev-İçi İşbölümü

	Kendisi		Anne		Baba		Anne-		Diğer		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Gıda Maddeleri	7	4,6	4	2,6	109	72,2	30	19,9	1	0,7	151	100
Fatura Ödemeleri	7	4,6	6	4,0	135	89,4	1	0,7	2	1,3	151	100
Ütü	14	9,3	135	89,4	2	1,3	-	-	-	-	151	100
Ev İçi Onarım	6	4,0	41	27,2	102	67,5	1	0,7	1	0,7	151	100
Yemek Pişirme	12	7,9	138	91,4	1	0,7	-	-	-	-	151	100
Bulaşık-Çamaşır	12	7,9	138	91,4	1	0,7	-	-	-	-	151	100
Temizlik	13	8,6	137	90,7	1	0,7	-	-	-	-	151	100
Kahvaltı Hazırlama	13	8,6	137	90,7	1	0,7	-	-	-	-	151	100
Yaşlı ve Hasta Bakımı	10	6,6	140	92,7	1	0,7	-	-	-	-	151	100
Çocukların Dersleri	8	5,3	141	93,4	2	1,3	-	-	-	-	151	100
Öğretmen İlişkileri	8	5,3	140	92,7	3	2,0	-	-	-	-	151	100
Hediye Alma	6	4,0	138	91,4	7	4,6	-	-	-	-	151	100
Akraba, Komşu, Arkadaş Ziyaretleri	6	4,0	138	91,4	7	4,6	-	-	-	-	151	100

Bekâr kadınların ev-içi işbölümü dağılımı Tablo.4.11’de verilmektedir. Bekâr kadınların %72,2’sinin gıda maddeleri alışverişi, %67,5’inin ev içi onarımları, %89,4’ünün fatura ödemelerini babası yapmaktadır. Bekâr kadınların %89,4’ü ütü yapma işini, %91,4’ü yemek hazırlama işini, %91,4’ü bulaşık ve çamaşır yıkamayı, %90,7’si temizliği, %90,7’si kahvaltı hazırlamayı, %92,7’si yaşlı ve hasta bakımını, %93,4’ü çocukların derslerine yardımı, %92,7’si öğretmen ilişkilerini, %91,4’ü akraba, komşu ve arkadaşlara alınacak hediyelerin planlamasını, %91,4’ü akraba,

komşu ve arkadaş ziyaretlerinin planlamasını annesinin yaptığını ifade etmiştir. Burada da ev işlerindeki toplumsal cinsiyet temelli işbölümü açık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Temizlik, çamaşır ve bulaşık yıkama, yemek pişirme, ütü yapma ve yukarıda bahsettiğimiz modern ev kadınlığının getirdiği yeni görevleri tamamen bekâr kadınların anneleri üstlenmişlerdir. Babanın ev içinde yaptığı işler ise, ev içi tamiratlar ile gıda maddeleri alışverişi ile sınırlı kalmaktadır.

Araştırma kapsamındaki evli, boşanmış ve eşi ölmüş kadınların %40,1'nin bakım gerektiren küçük çocuğu bulunmamaktadır. Bakım gerektiren küçük çocuğu olan kadınların oranı %59,9'dur. Çalışırken evde bakılması gereken küçük çocukları olan kadınların, %28,6'sının çocuğuna eşinin annesi, %17'sinin çocuğuna kendi annesi, %2,7'sinin çocuğuna evde bulunan daha büyük bir çocuk, %2,7'sinin çocuğuna görümce, kız kardeş gibi yakınlar bakmaktadır. Kadınların sadece %8,8'i (tekil fabrikasında çalışan kadınlar) çocuğunu kreşe göndermektedir. Anket için gidilen diğer işletmelerde kreş bulunmamaktadır. Kadınlar, çocuklarının bakım sorununu, akrabalık dayanışması içinde çözmeye çalışmaktadır. Kreş ve yuva gibi kurumların yaygınlaşması, kadının işgücü piyasasına katılımı açısından önemlidir.

Yapılan çoğu araştırmada ev işlerinde yardımcı aletler kullanılsa bile, kadınların ev işlerine harcadığı zaman miktarında önemli bir düşüş yaşanmadığını göstermektedir⁴⁴ (TÜİK, 2007d). Araştırma bulguları da kadınların hafta içi ve hafta sonları ev işlerine harcadıkları zamanın yoğun olduğunu göstermektedir. Ankete katılan kadınların %16,1'i günde bir saat, %62,4'ü günde iki saat, %18,8'i günde üç saat ve %2,7'si günde dört saat ve daha fazla süreyi hafta içi ev işi yaparak geçirmektedir. Hafta sonunda ise kadınların çoğunluğu (%41,3'ü) dört ve daha fazla süre ile ev işi yapmaktadır. Kadınların %7,4'ü hafta sonu ev işlerine, günlük bir saat, %32,2'si iki saat, %19,1'i üç saat zaman ayırmaktadır. Görüldüğü gibi, kadınlar toplumsal cinsiyet temelli işbölümü nedeniyle birinci dereceden sorumlu tutuldukları ev işlerine çok zaman harcamaktadır ve evde de ikinci bir vardiya daha yapmaktadır. Koray (1993: 15)'in da belirttiği gibi kadın çalışsa bile ev işleri, çocuk bakımı kadının sorumluluğunda kalmakta, ne erkek ne de toplum bu sorumluluğu paylaşmaya istekli görünmemektedir.

⁴⁴ TÜİK'in yaptığı 2006 Zaman Kullanım sonuçlarına göre Türkiye'de çalışan kadınlar, hanehalkı ev bakımına günlük ortalama dört saat üç dakika harcarken, erkeklerde bu süre 43 dakikadır.

Araştırma kapsamındaki kadınların ev içi işbölümünden memnun olup/olmadıklarının saptamak amacıyla sorulan soruya, evli kadınların %51,1'i memnun olmadıklarını, %48,9'u memnun olduklarını belirtmiştir. Bu soruda memnun olduğunu belirten evli kadınların 11'i (evli kadınların %8,5'i) tüm ev işlerini sadece kendisi yapmakta, kimseden yardım almamaktadır. Bu durum, kadınların toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünü içselleştirmiş olmalarının bir yansımasıdır. Bu kadınlar, ev işlerinin tüm sorumluluğunu üstlenmiş ve bundan rahatsızlık duymadıklarını ifade etmişlerdir. Evli kadınların %3,9'u ise kendi kız kardeşi/annesi ile ev işlerini paylaşarak yaptıkları ve bu nedenle evdeki işbölümünden memnun olduğunu belirtmiştir. Bunun gibi kadınların %1,6'sı ise yorgunluktan ve işyerindeki uzun çalışma saatlerinden dolayı ev işi için vakit bulamadıklarını, tamamen anne / kız kardeşin ev işlerini yaptığını, kendilerine iş bırakmadıklarını, bu yüzden de evdeki işbölümünden memnun olduklarını ifade etmişlerdir.

Evdeki işbölümünden memnun olmayan 11 kadın (evli kadınların %8,5'i) ne eşlerinin ne de başka birilerinin ev işlerinde kendilerine yardımcı olmadığını, evli kadınların %42,6'sı ise, bütün ev işlerini kendisinin yaptığını, eşlerinden yardım görmediklerini belirtmektedir. Konu ile ilgili kadınların şikâyetleri çok fazladır:

“Tüm ev işi bende. Kocam televizyon karşısına geçer, yorgun olduğunu söyler, alır kumandayı eline o kadar. Yemeği yaparım, masayı hazırlarım. Yemeğini yer, dışarı arkadaşlarının yanına gider. Benimde çalıştığımı, yorulduğumu anlatamadım ona. İstedğim halde yardım etmez.”

“Sadece alışveriş işini yapar. Yemeklik malzeme alır. Yemeği yaparım, ütü, çamaşırı, temizliği yaparım. Yardım isteyince üstüme düşeni yapıyorum gidip alışveriş yapıyorum, gerisi senin işin der. Ben haftanın 6 günü çalışıyorum, kocam 5 gün. Cumartesi evde olduğu halde bir sıcak yemek getirmez önüme. Çamaşırları bile makineye koymaz. Ben beceremem der.”

Çalışmada, eşlerinin ev işlerine yardımcı olmadığını belirten kadınların bir kısmı, eşlerinin: “*erkek ev işi yapmaz, ev işi kadın işidir*” şeklinde bir görüş benimsediğini, ailelerinin onları bu şekilde yetiştirdiğini belirtmektedir. Kadınların bir kısmı ise, eşlerinin işlerinin yoğunluğu nedeniyle yardımcı olmak istemediklerini, ama kendilerinin de eşleri gibi yoğun bir şekilde çalıştıklarını belirtmektedir.

Gözlem notları arasında yer alan önemli bir nokta da, evdeki işbölümünden memnun olmayan kadınların birçoğu kendileri için köle benzetmesini yapmış olmalarıdır. Bu konuda bir kadın şunu ifade etmiştir:

“Televizyonda zenci bir kadın kölenin hikâyesi vardı. Efendilerine hizmet ediyordu. Çok eziyorlardı, kötü davranıyorlardı. Ben de kendimi şimdi ona çok benzetiyorum. Bir yandan işte çalış, bir yandan git eve kocaya hizmet et. Yemek, çamaşır, temizlik hepsi bende. Aynen köle Isaura gibi çalış, çalış, çalış...”

Bekâr kadınların çoğunluğu (%76,2’si) evdeki işbölümünden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Bu kadınların anneleri ve kız kardeşleri tüm ev işini üstlenmişlerdir. Bunun gibi, bekârların %15,2’si ev işlerini annesi, kız kardeşi ile paylaşarak yaptığını, bu nedenle evdeki işbölümünden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Bekâr kadınların %7,9’u ise evdeki işbölümünden memnun olmadıklarını, uzun ve yorucu çalışma saatlerinden sonra, evdeki bütün işleri kendilerinin yaptığını ifade etmişlerdir.

Evli kadınların çoğu evdeki işbölümünden memnun değildir. İşgücü piyasasına katılımları, toplumsal cinsiyet temelli işbölümünde esaslı bir değişim getirmemiştir. Bekârların ev işi sorumluluğunu, anneleri, kız kardeşleri üstlenmişlerdir. Kadınlar, işgücü piyasasına evdeki iş yükleri ile birlikte erkeklere göre dezavantajlı bir konumda katılmaktadır. Toplumsal cinsiyet temelli işbölümünde kadınlar, doğaları gereği, çocuk doğurmak, büyütme, kocasına bakmak ve ev işleri yapmakla sorumlu görülmektedir. Bu şekilde kadınların ev içi emekleri doğallaştırıldığı için, kadınların işgücü piyasasına katılımları, çifte bir yük taşımalarıyla sonuçlanmaktadır.

Kadınların %64,4’ü çalışma hayatı ve ev işleri yüzünden boş zamanlarının kalmadığını belirtmiştir. Uzun çalışma saatleri varlığı ve özellikle evli kadınların eşlerin ev işine yardımlarının çok az düzeylerde olduğu düşünülürse, bu sonuç doğal olmaktadır. Kadınların %26,5’i boş zamanlarda televizyon seyrettiğini, %9,1’i ise arkadaşları akrabalarıyla görüştüğünü ifade etmiştir. Kadınlar özellikle çalışma saatlerinin uzunluğundan yakınlıkla iş ve ev işleri, çocuk bakımı nedeni ile arkadaş ve akrabaları ile görüşemediklerini, sosyal ilişkilerinin zayıfladığını belirtmişlerdir. Çalışan kadınların iş ve ev işinden arta kalan zamanda “yapabildiği” tek şey televizyon seyretmektir. Kadınların çoğu televizyon seyrettikleri zaman bile,

kafalarının ev işleri ile meşgul olduğunu belirtmişlerdir. Kadınlardan biri bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Televizyon seyredirken bile kafam dolu oluyor; eğer o akşam yemek yapmayı yetiştiremediysem yarın eve geldiğimde ne yemek yapacağımı düşünüyorum. Sonra fark ediyorum ki ya kocam ya da çocuklardan biri benim izlediğim kanalı değiştirmiş, tek eğlencem televizyon, onu bile rahat seyrettirmiyolar.”

4.2.1.2.3. Çalışmaya ve Toplumsal Cinsiyet Temelli İşbölümüne Bakış

4.2.1.2.3.1. Kadının Hayattaki En Önemli Amacı ve Öncelikli Yeri

Kadının hayattaki en önemli amacı sorusuna, kadınların %8,7’si iyi bir evlilik yapma, %54,4’ü iyi bir anne ve eş olma, %30,9’u ekonomik özgürlük kazanma, %0,7’si üretken olma, %5,4’ü rahat bir yaşam sürme olduğunu belirtmiştir. Kadınların çoğunluğu (%54,4’ü) iyi bir anne ve eş olmayı ve iyi bir evlilik yapmayı (%8,7’si) hayattaki en önemli amaç olarak görmektedir. Burada toplumsal cinsiyet temelli işbölümünce kadına verilen eşlik ve annelik rolleri, kadının hayattaki en önemli amacı olarak, kuvvetli bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Toplumsallaşma süreci içinde, öncelikle eşlik-annelik rolü için eğitilen kadının, bu rollerini içselleştirdiğini görmekteyiz. Bunun sonucunda kadınlar, evlilik, iyi bir anne ve eş olmak amaçları uğruna, işgücü piyasasının yedek elemanları olmakta, emekleri değersizleştirilmekte ve sömürülmektedir. Kadınların %30,9’u da en önemli amaç olarak ekonomik özgürlük kazanmayı belirtmişlerdir. Kadının işgücü piyasasına katılımıyla, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümündeki kadına ait görevler konusunda düşünce bazında da olsa önemli bir değişimin ipuçlarını yakalamak mümkün görünmektedir.

Ankete katılan kadınların %19,5’i kadının öncelikli yerinin evi olduğunu, %3,7’si işi, %55,4’ü her ikisi, %18,8’i önce evi sonra işi, %2,7’si ise önce işi sonra evi olduğunu belirtmiştir. Kadınların çoğunluğu (%55,4’ü) ev ve işin her ikisinin de önemli olduğunu ifade etmektedirler. Bu bulgu, kadınların tamamının olmasa bile, yarıdan fazlasının eşlik ve annelik rolleri ile çalışmaya aynı önemi verdiklerini göstermektedir. Bu kadınlar, çalışmayı da, eş ve annelik rolleri kadar benimsemekte, çalışmayı gerekli görmekte ve çalışan kadın rolüyle eş ve annelik rolünü uzlaştırmaya çalışmaktadır. Koray (1993: 37)’ın araştırmasında da saptadığı gibi,

çoğu kadın için ev ve iş birlikte önemli olabilmektedir. Bununla birlikte, önce evi sonra işi diyenler (% 18,8'i) ile evi diyenler (% 19,5'i) için eş ve annelik rolleri ön planda olmakta birlikte, çalışma yaşamı da bir ölçüde benimsenmiştir. Kadınların %3,7'si kadının öncelikli yerinin işi olduğunu, %2,7'si ise önce işi sonra evi olduğunu belirtmektedir. Kadınlar için eşlik ve annelik birincil değer durumundadır.

4.2.1.2.3.2. Çalışmanın Anlamı ve Çalışmanın Kadına Sağladığı En Önemli Fayda

Bilindiği gibi, çalışma gelir elde etme aracı olması yanında; bireylerin statü, saygınlık ve kabul görme arzusu ve ihtiyaçlarını gideren temel tatmin alanlarından da biridir. Özellikle kadın açısından çalışma, yukarıda sözü edilen anlamlarının yanında kocaya ve babaya bağımlı olmadan, toplumda bağımsız bir birey olarak var olma anlamı da taşımaktadır. Ankete katılan kadınların %35,9'u için çalışma, ekonomik özgürlük anlamına gelmektedir. Kadınlar çalışarak kazandıkları gelirlerini ev ya da çocuklara yönelik harcama konusunda söz sahibi olmakta, yine kazandıkları paranın bir kısmını kendilerine ayırmaları olanaklı olmaktadır. Kadınlardan birisi bu gerçeği şöyle ifade etmektedir:

“Çalışma ekonomik özgürlük demek. Kocanın eline bakmamak demek, bakkaldan ekmek alırken oğlun çikolata istediğinde akşama baban gelir, alır dememek. Akşama baba geldiğinde, utana sıkıla kocadan çikolata parası istememek demek.”

Kadınların % 11,1'i ise çalışmayı üretkenlik olarak görmektedir. Bu durum şu sözlerle dile getirilmektedir:

“Çalışmayı, para kazanmaktan çok, üretkenlik olarak görüyorum. Evde oturup, ev işi, temizlik yapmak sıkıyor. Üstelik ne kocan ne komşun yaptığın temizliği, yemeği takdir ediyor. Çalışırken daha iyi hissediyorum kendimi, moral kazanıyorum, çevrem oluyor. Üretken olduğumu, yemek yapma dışında bi işe yaradığımı hissediyorum.”

Araştırma kapsamındaki pek çok kadın için çalışma ekonomik özgürlük ve üretkenlik anlamına gelmektedir. Ekonomik zorunluluk dışındaki bu seçenekler, kadınların kocaya ve babaya bağımlı olmadan, toplumda bağımsız bir birey olarak var olabilme isteklerinin bir ifadesidir. Kadınlar işgücü piyasasına katıldıkça, sınırlı da olsa ekonomik özgürlük kazanmakta; toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünce kendisine biçilen rolleri farklı değerlendirmekte ve çalışmaya yüklediği anlamlar da daha olumlu olmaktadır.

Kadınların %34,2'si çalışmanın anlamını aileye katkı olarak ifade etmektedir. Ekonomik politikalar sonucu, ailelerin geçim yükünün daha da ağırlaşması nedeni ile kadınlar, artan oranda işgücü piyasasına katılmaktadır. Çoğu dar gelirli ailelere mensup bu kadınlar, sadece ek bir gelir ya da cep harçlığı için çalışmamakta; ekonomik gereklilik ön plana çıkmaktadır. Çalışan kadınların aldıkları ücret, ailenin geçimi için çok önemli olmaktadır. Ekonomik zorunluluk nedeni ile çalışan, eğitim düzeyi düşük, ancak düşük statülü işlerde, düşük ücretlerle ve kötü koşullarda çalışma olanağı bulan kadın için çalışmanın anlamı, aileye katkı şeklinde ifade edilmektedir.

Kadınların %18,8'i çalışmanın anlamını para kazanmak olarak görmektedir. Esmer'in de araştırmasında saptadığı gibi 1980 sonrası yaşam koşullarının ağırlaşması ile bir önceki döneme göre ev kadınlığının yüceltilmesi azalmış, pek çok kadın için üretime katılarak para kazanmak zorunlu hale gelmiştir (Özbay, 1995: 149).

Katılımcıların sahip olduğu çocuk sayısı ile çalışmaya verdikleri anlam arasında istatistiksel olarak bir bağımlılık ilişkisi vardır ($P < 0,050$). Bir ve iki çocuk sahibi olan kadınlarda çalışmanın anlamı, ekonomik özgürlükte yoğunlaşmaktadır. Tek çocuklu katılımcıların %39,4'ü; iki çocuklu katılımcıların ise %44,4'ü çalışmayı ekonomik özgürlük olarak anlamlandırmaktadır (Tablo.4.12). Üç çocuklu kadınların %47,4'ü çalışmanın anlamını aileye katkı, %31,6'sı para kazanma ve %21,1'i ekonomik özgürlük olarak ifade etmektedir. Çocuk sayısının artması ile dar gelirli ailelerde geçim yükü ağırlaşmakta ve düşük eğitim düzeyi ile işgücü piyasasına katılan çocuklu kadınlar için çalışma, üretkenlik ve ekonomik özgürlük sağlama anlamından daha çok aileye katkı ve para kazanma anlamını ifade etmektedir.

Tablo.4. 12. Kadınların Çocuk Sayısına Göre Çalışmanın Anlamı

Ki-kare=25,485 Sd=5 P=0,044			Çalışmanın Anlamı				Toplam
			Üretkenlik	Para kazanma	Aileye katkı	Ekonomik özgürlük	
Çocuk Sayısı	0	N	1	1	10	9	21
		% Satır	4,8	4,8	47,6	42,9	100,0
		% Sütun	8,3	3,8	19,6	15,5	14,3
		% Toplam	,7	,7	6,8	6,1	14,3
	1	N	6	2	12	13	33
		% Satır	18,2	6,1	36,4	39,4	100,0
		% Sütun	50,0	7,7	23,5	22,4	22,4
		% Toplam	4,1	1,4	8,2	8,8	22,4
	2	N	5	16	19	32	72
		% Satır	6,9	22,2	26,4	44,4	100,0
		% Sütun	41,7	61,5	37,3	55,2	49,0
		% Toplam	3,4	10,9	12,9	21,8	49,0
	3	N	0	6	9	4	19
		% Satır	,0	31,6	47,4	21,1	100,0
		% Sütun	,0	23,1	17,6	6,9	12,9
		% Toplam	,0	4,1	6,1	2,7	12,9
	4	N	0	0	1	0	1
		% Satır	,0	,0	100,0	,0	100,0
		% Sütun	,0	,0	2,0	,0	,7
		% Toplam	,0	,0	,7	,0	,7
	5	n	0	1	0	0	1
		% Satır	,0	100,0	,0	,0	100,0
		% Sütun	,0	3,8	,0	,0	,7
		% Toplam	,0	,7	,0	,0	,7
Toplam		N	12	26	51	58	147
		% Satır	8,2	17,7	34,7	39,5	100,0
		% Sütun	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
		% Toplam	8,2	17,7	34,7	39,5	100,0

Çalışma nedeni ile kadınların çalışmaya verdikleri anlamlar arasında istatistiksel olarak bağımlılık ilişkisi vardır ($P < 0,050$). Tablo.4.13’de görüldüğü gibi, ekonomik zorunluluk nedeniyle çalıştığını söyleyen kadınların tüm çalışma nedenleri içindeki oranı %79,5’tir. Bu grubun %37,1’ çalışmayı aileye katkı olarak, %31,2’si ekonomik özgürlük olarak anlamlandırırken, %22,4’ü para kazanma olarak anlamlandırmaktadır. Ev dışında üretken olmak için çalıştığını söyleyen kadınların %56,9’u çalışmayı, ekonomik özgürlük olarak anlamlandırmaktadır. Bu grup içinde çalışmanın anlamını aileye katkı olarak görenler %20,7 iken, üretkenlik olarak görenler %19,0’dur. Ekonomik zorunluluk nedeniyle çalışma, kadın için çalışmayı

üretkenlik, ekonomik özgürlükten çok para kazanma, aileye katkı şeklinde tanımlamasını getirmektedir.

Tablo.4. 13. Çalışma Nedenine Göre Çalışmaya Verilen Anlam

Ki-kare=27,746 Sd=6 P=0,000			Çalışmanın Anlamı				Toplam
			Üretkenlik	Para kazanma	Aileye katkı	Ekonomik özgürlük	
Çalışma Nedeni	Ekonomik zorunluluk	n	22	53	88	74	237
		% (Satır)	9,3	22,4	37,1	31,2	100,0
		% (Sütun)	66,7	94,6	86,3	69,2	79,5
		% (Toplam)	7,4	17,8	29,5	24,8	79,5
	Çeyiz hazırlama	n	0	1	2	0	3
		% (Satır)	,0	33,3	66,7	,0	100,0
		% (Sütun)	,0	1,8	2,0	,0	1,0
		% (Toplam)	,0	,3	,7	,0	1,0
	Ev dışında üretken olmak	n	11	2	12	33	58
		% (Satır)	19,0	3,4	20,7	56,9	100,0
		% (Sütun)	33,3	3,6	11,8	30,8	19,5
		% (Toplam)	3,7	,7	4,0	11,1	19,5
Toplam		N	33	56	102	107	298
		% (Satır)	11,1	18,8	34,2	35,9	100,0
		% (Sütun)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
		% (Toplam)	11,1	18,8	34,2	35,9	100,0

Araştırma kapsamındaki kadınların %74,2'si, çalışmanın kendisine sağladığı en önemli fayda olarak aile gelirine katkı sağlamak olduğunu belirtmektedir. Çalışma nedenlerinin başında da (%79,5'i) ekonomik zorunluluk geldiği bulgusu düşünülecek olursa, bu sonuç anlamlıdır. 1980 sonrası uygulamaya konulan ekonomik politikalar, ücretlerin düşmesine ve aile gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır. Kadınlar düşen aile gelirini telafi etmek için, gerekli eğitim ve deneyimi olmadan işgücü piyasasına katılmaktadır. Olumsuz çalışma koşullarında, düşük statülerde çalışan kadın, çalışma yaşamında yeterli getiriye sağlayamamaktadır. Bu durumda kadınlar, çalışmayı ekonomik bir zorunluluk olarak değerlendirmektedir. Ekonomik sıkıntı nedeniyle çalışan kadınlar da, çalışma sürecinin en önemli getirisi olarak aile gelirine katkıyı görmektedirler.

Başarı ve kendine güven cevabını verenler ise (%19,8'i); çalışmanın, kadın için ekonomik zorunluluğun ötesinde, ailede ve toplumda konumunu yükseltme, bağımsız bir birey olma yolunda ekonomik özgürlüğünü sağlayacak bir hak ve gereklilik olduğu gerçeğini dile getirmektedir. Sınırlı da olsa çalışma ile elde ettiği

gelir üzerinde söz sahibi olması; kadının ekonomik özgürlük kazanmasına ve kendine güveninin artmasına yol açmaktadır. Kadının işgücü piyasasına katılımı, bağımsız bir birey olarak kimlik kazanmasına olumlu katkı yapmakta ve kadınlar, çalışmaya salt ekonomik zorunluluk olarak bakmamaya başlamaktadır.

Ankete katılanların tamamı kadın çalıştığı için aile bütçesine katkı sağlandığını belirtmişlerdir. Bunun gibi çalışmanın yarar sağladığı görüşünde olanların %94'ü hayat becerisi ve tecrübesinin arttığını, %93'ü kadının çalışması ile birlikte aile sorumluluklarını paylaştığını, %83,2'si ev işlerini daha iyi programladığını, %76,2'si çocuklara verdiği eğitim ve terbiyenin olumlu yönde geliştiğini, %76,2'si evde daha uyumlu ve anlayışlı davrandığını belirtmişlerdir. Kadınların %52,2'si ise çalıştığı için evde söz sahibi olunmadığını ifade etmiştir. Bu ve bunun gibi tüm olumsuz yaklaşımların gerisinde olumsuz çalışma koşulları önemli rol oynamaktadır. Kadınlardan sadece %48'i kadın çalıştığı için evde daha çok sözü geçer, şeklinde görüş belirtmişlerdir. Düşük eğitim düzeyine sahip kadınlar, küresel kapitalizmin getirdiği koşullarda, ağır çalışma koşullarına sahip, düşük ücretli işlerde istihdam edilmektedir ve emekleri sömürülmektedir. Çalışma ile kadının ekonomik ve sosyal güvenceler kazanması, ailede ekonomik güce kavuşması, kadının evde kocası ve çocukları nezdinde itibarını arttırmakta ve aile içinde karar süreçlerinde etkinleşmesini sağlamaktadır. Çalışma hayatı kadın için ev dışına çıkarak hayat tecrübesini ve becerisini artırma fırsatı vermekte, çocuklarını bu anlamda daha iyi yetiştirmektedir. Aynı zamanda çalışmanın kadın için bir yararı da ev işlerini daha iyi düzenlemesine neden olmasıdır. Zamanı günler ve saatlere göre planlama modern insan olma özelliğidir. Kadınlar planlı, düzenli yaşama alışkanlığı kazanmaktadır. Kadınların çalışması bir zorunluluk ve yaşam biçimi haline geldikçe yavaş da olsa bir değişim ortaya çıkmaktadır ve kadın çalışmanın kendisine sağladığı yararları özümstedikçe, çalışmaya bakış açısı olumlu olmakta, işgücü piyasasına katılma eğilimi artmaktadır.

Kadınların çalışmanın olumsuz etkisi konusunda görüşlerin dağılımına bakıldığında; kadınların %84,6'sı eşi ve çocuklarıyla daha az ilgilenir görüşünü, %64,8'i evlilik hayatında eşi ile anlaşmazlıklarının daha çok olduğu, %87,2'si iş ve ev işi nedeniyle daha stresli olduğu, %89,3'ü gereğinden fazla yorulduğu ve

yıprandığı, % 75,8'i işyerindeki sıkıntılarını eve yansıttığı görüşünü belirtmektedir. Kadınlar daha çok toplumsal cinsiyet temelli işbölümünden kaynaklanan eşlik ve annelik rolleri üzerinde çalışma hayatının olumsuz etkileri olduğunu belirtmektedir. Toplumsal cinsiyet temelli işbölümü nedeniyle kadın eşlik ve annelik rollerinden birinci derecede sorumlu tutulmaktadır. Bu sorumluluklarına ek olarak çalışma ile kadın dışarıda da görevler yüklenmekte, kadın için sorumluluklar artmaktadır. Toplumsallaşma süreci içinde öncelikle eşlik ve analık rolü için eğitilen ve hazırlanan kadın, çalışma ile farklı roller üstlense de kadınlık ve annelik rollerinden vazgeçememektedir. Kadınların çoğu evle ilgili işlerine zaman ayıramadıklarını, çocukları ile yeterince ilgilenemediklerini, ev işlerinin aksaması yüzünden eşlerinin tepki gösterdiklerini ve eşleriyle bu yüzden tartıştıklarını ifade etmişlerdir. Kadınlar çalışma yaşamını, geleneksel rollerini aksatması açısından olumsuz bulmaktadır.

4.2.1.2.3.3. Evlilik ve Çocuk Sahibi Olma Durumunda Çalışma

Araştırmaya katılan kadınlara evlilik ve çocuk sahibi olma durumunda, çalışma ile ilgili düşünceleri sorulduğunda kadınların %22,8'i kadının her koşulda çalışması gerektiğini ifade etmiştir. Bu gruptaki kadınlar, evlilik ve çocuk sahibi olma durumunu çalışmaya engel olarak görmemektedir. Sınırlı da olsa ekonomik özgürlük kazanan kadın için çalışma, önemli ve gereklidir. Kadınların %63,4'ü evlilik ve çocuk sahibi olma durumunda kadın, ihtiyaç varsa çalışmalı şeklinde cevap vermişlerdir. Kadınların çoğunluğu için evlilik ve çocuk sahibi olma durumunda çalışma, ekonomik zorunluluk koşuluna bağlanmaktadır. Bu durum, kadınların toplumsal cinsiyet temelli işbölümüne kendilerine verilen eşlik ve annelik rollerini içselleştirmiş olduklarını göstermektedir. Özellikle çocuk söz konusu olduğunda, çocuğa en iyi annesinin bakacağı düşüncesi öne çıkmaktadır. Kadınlardan biri bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“İki yaşında bir kızım var. Kayınvalidem bakıyor. Ama içim hiç rahat değil. Kötü bakıldığından değil, ama kimse asıl annenin yerini tutamaz. Kimse asıl anne gibi özenli, itinalı bakamaz.”

Kadının evlilik ve çocuk sahibi olma durumunda çalışmak istememesinin tek nedeni, kadının eşlik ve annelik rollerini içselleştirmiş olması değildir. Çalışma yaşamının, evli ve çocuklu kadınlara göre düzenlenmemiş olmasının da etkisi büyüktür. Çalışan kadın için çocuk bakımını kolaylaştıracak kreş ve yuvaların azlığı,

kadınların evlilik ve çocuk bakımı işlerini çalışmayla bir arada yürütmekte zorlanmalarına ve işgücü piyasasından ayrılmasına yol açmaktadır.

Kadınların çoğu, evlilik ve çocuk sahibi olma durumunda çalışmayı istememektedir. Çalışma ancak, ekonomik koşullar zorunlu kıldığı zaman düşünülmektedir. Ev işleri, kocanın evde kadından hizmet beklemesi, çocuk bakımı, kadının işgücü piyasasına katılımında olumsuz etki yapmaktadır.

Tablo.4. 14. Yaşa Göre Evlilik ve Çocuk Sahibi Olma Durumunda Çalışma

			Evlilik ve Çocuk Sahibi Olma Durumunda							Toplam
			Çalışmaktan asla vaz geçemeli	İhtiyaç varsa çalışmalı	Çocuklar büyüdükten sonra çalışmalı	Çocuk doğduktan sonra çalışmalı	Evliliğe ayrılma isten	Hiç çalışmamalı	Kocanın fikri önemli	
Ki-Kare= 57,289 Sd= 30 P= 0,002										
Yaş Grubu	20'den az	n	6	48	1	3	7	1	2	68
		% Satır	8,8	70,6	1,5	4,4	10,3	1,5	2,9	100,0
		% Sütun	8,8	25,4	9,1	50,0	70,0	25,0	20,0	22,8
		% Toplam	2,0	16,1	,3	1,0	2,3	,3	,7	22,8
	20-24 arası	n	13	59	2	1	2	1	3	81
		% Satır	16,0	72,8	2,5	1,2	2,5	1,2	3,7	100,0
		% Sütun	19,1	31,2	18,2	16,7	20,0	25,0	30,0	27,2
		% Toplam	4,4	19,8	,7	,3	,7	,3	1,0	27,2
	25-29 arası	n	10	21	0	1	0	0	3	35
		% Satır	28,6	60,0	,0	2,9	,0	,0	8,6	100,0
		% Sütun	14,7	11,1	,0	16,7	,0	,0	30,0	11,7
		% Toplam	3,4	7,0	,0	,3	,0	,0	1,0	11,7
	30-34 arası	n	8	15	3	0	0	2	0	28
		% Satır	28,6	53,6	10,7	,0	,0	7,1	,0	100,0
		% Sütun	11,8	7,9	27,3	,0	,0	50,0	,0	9,4
		% Toplam	2,7	5,0	1,0	,0	,0	,7	,0	9,4
	35-39 arası	n	20	29	4	0	1	0	1	55
		% Satır	36,4	52,7	7,3	,0	1,8	,0	1,8	100,0
		% Sütun	29,4	15,3	36,4	,0	10,0	,0	10,0	18,5
		% Toplam	6,7	9,7	1,3	,0	,3	,0	,3	18,5
	40 ve fazla	n	11	17	1	1	0	0	1	31
		% Satır	35,5	54,8	3,2	3,2	,0	,0	3,2	100,0
		% Sütun	16,2	9,0	9,1	16,7	,0	,0	10,0	10,4
		% Toplam	3,7	5,7	,3	,3	,0	,0	,3	10,4
Toplam	N		68	189	11	6	10	4	10	298
	% Satır		22,8	63,4	3,7	2,0	3,4	1,3	3,4	100,0
	% Sütun		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	% Toplam		22,8	63,4	3,7	2,0	3,4%	1,3	3,4	100,0

Katılımcıların yaşları ile evlilik ve çocuk sahibi olma durumunda çalışmaya bakışları arasında istatistiksel olarak bağımlılık ilişkisi vardır ($P<0,050$). Tablo.4.14'den de görüleceği gibi, yaş arttıkça düşünsel düzeyde de olsa, daha özgürlükçü bir tutum benimseyen kadınların, çalışmaya daha sıcak baktıkları, varolan toplumsal değer yargılarını ve kadına biçilen rolleri daha az önemsedikleri, kadının çalışmasını daha olumlu çerçevede değerlendirdikleri görülmektedir. Katılımcıların %63,4'ü evlilik ve çocuk sahibi olma durumunda kendi çalışmalarına ihtiyaç olduğunda çalışmayı tercih etmektedir. 20 yaşından küçük olanların %70,6'sı; 20–24 yaş arasındakileri %72,8'i; 25–29 yaş grubunun %60'i; 30–34 yaş grubunun %53,6'sı; 35–39 yaş grubunun %52,7'si; 40 ve üzeri yaştakilerin de %54,8'i ihtiyaç varsa çalışmalı düşüncesindedir. 20 yaşından küçük olanların %8,8'i; 20–24 yaş arasındakilerin %16,0'ı; 25–29 yaş grubunun %28,6'sı; 30–34 yaş grubunun %28,6'sı; 35–39 yaş grubunun %36,4'ü; 40 ve üzeri yaştakilerin de %35,5'i çalışmaktan asla vazgeçilmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların medeni durumları ile evlilik ve çocuk sahibi olma durumunda çalışma düşünceleri arasında istatistiksel olarak bir bağımlılık ilişkisi vardır ($P<0,050$). Evli kadınların, %28,7'si çalışmaktan asla vazgeçmemeli, %57,4'ü ihtiyaç varsa çalışmalı düşüncesini belirtmektedir. Bekâr kadınların, %13,9'u çalışmaktan asla vazgeçmemeli, %70,9'u da ihtiyaç varsa çalışmalı düşüncesindedir (Tablo.4.15). Bekâr kadınlar, evlilik ve çocuk sahibi olma durumunda çalışmayı, evli kadınlara göre daha büyük oranda ihtiyaç varsa çalışma koşuluna bağlamaktadır. Bunda çalışma koşullarının ağır olmasının etkisi büyüktür. Olumsuz koşullarda çalışan, eğitim düzeyi düşük, genç ve bekâr kadınlar için, çalışmalarını gerektirmeyecek, maddi durumu iyi bir erkekle evlilik daha cazip olmaktadır. Aynı zamanda toplumsallaşma sürecinde genç kızlara iyi bir anne ve eş olmanın asıl görevleri olduğu öğretilmektedir. Bu durumda bekâr kadınlar, çalışmaya evleninceye kadar yapılan bir iş olarak bakma eğiliminde olmakta, evlilikle birlikte çalışmayı ancak, ekonomik zorunluluk durumunda ortaya çıkan bir olgu olarak görmektedirler.

Evli kadınların verdiği yanıtlar, evli kadınların çalışmayı daha çok benimsediklerini ve gerekli gördüklerini ortaya koymaktadır.

Tablo.4. 15. Medeni Duruma Göre Evlilik ve Çocuk Sahibi Olma Durumunda Çalışma

Ki-kare= 37,842 Sd= 18 P=0,004			Evlilik ve Çocuk Sahibi Olma Durumunda							Toplam
			vazgeçmemeli	Çalışmaktan asla	İhtiyaç varsa çalışmalı	Çocuklar büyüdükten sonra çalışmalı	Çocuk doğduktan sonra çalışmalı	Evlenince işten ayrılmalı	Hiç çalışmamalı	
Medeni Durumu	Evli	n	37	74	9	1	1	1	6	129
		% Satır	28,7	57,4	7,0	,8	,8	,8	4,7	100,0
		% Sütun	54,4	39,2	81,8	16,7	10,0	25,0	60,0	43,3
		% Toplam	12,4	24,8	3,0	,3	,3	,3	2,0	43,3
	Bekâr	n	21	107	2	5	9	3	4	151
		% Satır	13,9	70,9	1,3	3,3	6,0	2,0	2,6	100,0
		% Sütun	30,9	56,6	18,2	83,3	90,0	75,0	40,0	50,7
		% Toplam	7,0	35,9	,7	1,7	3,0	1,0	1,3	50,7
	Boşanmış	n	9	6	0	0	0	0	0	15
		% Satır	60,0	40,0	,0	,0	,0	,0	,0	100,0
		% Sütun	13,2	3,2	,0	,0	,0	,0	,0	5,0
		% Toplam	3,0	2,0	,0	,0	,0	,0	,0	5,0
	Dul	n	1	2	0	0	0	0	0	3
		% Satır	33,3	66,7	,0	,0	,0	,0	,0	100,0
		% Sütun	1,5	1,1	,0	,0	,0	,0	,0	1,0
		% Toplam	,3	,7	,0	,0	,0	,0	,0	1,0
Toplam	N	68	189	11	6	10	4	10	298	
	% Satır	22,8	63,4	3,7	2,0	3,4	1,3	3,4	100,0	
	% Sütun	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
	% Toplam	22,8	63,4	3,7	2,0	3,4	1,3	3,4	100,0	

Kadının çalışmasının ne denli erkek iznine bağlı olduğu konusunu saptamak amacıyla sorulan soruya, kadınların %52,7'si erkeğin eşinin çalışmasına izin vermesi gerektiğini, %37,9'u ise mecbur kalırsa izin vermesi gerektiğini belirtmiştir. Kadınların çoğunluğu, çalışmayı benimsemiş olmasına rağmen, kocanın izin vermemesi durumunda çalışmayacağını ifade etmektedir. Koca/baba izninin çalışma kararında gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır. Kadının işgücü piyasasına katılımı ile erkeğin denetimi arasındaki kabullenilmiş bağ karşımıza çıkmaktadır. Kadın işgücü piyasasına katılım kararını, kendi bağımsız iradesine ve bireysel tercihiine göre değil, kocanın iznine göre belirlemektedir. Böyle bir izin alınmasına gerek olmadığını söyleyen kadınların oranı %6,4 gibi düşük bir düzeydedir. Kadını toplumda denetlenen konumuna indirgeyen ataerkil yapının getirdiği hiyerarşik düzen, kadının işgücü piyasasına katılımında da belirleyici olmaktadır. Burada asıl önemli olanda

kadının bu yapının getirdiği düzeni, değerleri içselleştirmiş olmasıdır (Demirel vd., 1999).

4.2.1.2.3.4. Kız Çocuğunun Çalışması ile İlgili Düşünceler

Ankete katılan kadınların çoğunluğu, kızlarının çalışmasını istemektedir. Kadınların %55'i kızının çalışmasının geleceği için iyi olacağını, %12,8'i kızı çalışırsa üretken olacağını, %7,4'ü kızı çalışırsa mevki sahibi olacağını, %0,7'si kızı çalışırsa çeyizini hazırlayacağını, %8,4'ü kızı çalışırsa eşiyile eşit olacağını düşünmektedir (Tablo.4.16). Kadınların %2,3'ü kızının çalışmasını istemediğini, evinin kadını olması gerektiğin ifade ederken, %6,7'si kızının çalışmasını istememe nedeni olarak çalışmanın çok yıpratıcı olduğunu ve yine %6,7'si kadınların ücretlerinin çok düşük olduğunu belirtmiştir.

Tablo.4. 16. Eğitim Düzeyine Göre Kendi Kızının Çalışmasını İsteme Düşüncesi

Ki-kare=33,152 Sd=21 P=0,045			Kendi Kızının Çalışmasını İster Mi?								Toplam
			Evet, geleceği için iyi olur	Evet, üretken olur	Evet, mevkî sahibi olur	Evet, çeyizini hazırlar	Evet, eşiyile eşit olur	Kadını olsun	Hayır, evinin yıpratıcı	Hayır, çok yapraklı	
Eğitim Düzeyi	İlkokul	n	67	20	8	2	6	2	10	12	127
		% Satır	52,8	15,7	6,3	1,6	4,7	1,6	7,9	9,4	100,0
		% Sütun	40,9	52,6	36,4	100,0	24,0	28,6	50,0	60,0	42,6
		% Toplam	22,5	6,7	2,7	,7	2,0	,7	3,4	4,0	42,6
	Ortaokul	n	44	6	5	0	7	4	2	5	73
		% Satır	60,3	8,2	6,8	,0	9,6	5,5	2,7	6,8	100,0
		% Sütun	26,8	15,8	22,7	,0	28,0	57,1	10,0	25,0	24,5
		% Toplam	14,8	2,0	1,7	,0	2,3	1,3	,7	1,7	24,5
	Lise	n	50	12	6	0	11	1	8	3	91
		% Satır	54,9	13,2	6,6	,0	12,1	1,1	8,8	3,3	100,0
		% Sütun	30,5	31,6	27,3	,0	44,0	14,3	40,0	15,0	30,5
		% Toplam	16,8	4,0	2,0	,0	3,7	,3	2,7	1,0	30,5
	Yüksek okul	n	3	0	3	0	1	0	0	0	7
		% Satır	42,9	,0	42,9	,0	14,3	,0	,0	,0	100,0
		% Sütun	1,8	,0	13,6	,0	4,0	,0	,0	,0	2,3
		% Toplam	1,0	,0	1,0	,0	,3	,0	,0	,0	2,3
Toplam	N	164	38	22	2	25	7	20	20	298	
	% Satır	55,0	12,8	7,4	,7	8,4	2,3	6,7	6,7	100,0	
	% Sütun	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
	% Toplam	55,0	12,8	7,4	,7	8,4	2,3	6,7	6,7	100,0	

Kızının çalışmasını istemeyen kadınların gösterdikleri nedenlerden çalışmanın yıpratıcılığı ve ücretlerin düşüklüğü, kadınların içinde bulundukları somut

çalışma koşulları ile ilgili gerçeklerdir. İşyerlerinde çalışma saatleri uzun olan, ücretleri düşük olan ve diğer olumsuz çalışma koşulları ile karşı karşıya kalan kadınlar, aynı çalışma koşullarında, kız çocuklarının çalışmasını istememektedir. Bu durum, kadınların daha olumlu çalışma koşulları özleminin de bir ifadesidir. Kız çocukları için, evinin kadını olsun diyen kadınların oranı çok düşüktür. Bu kadınlar, kızlarının, iyi bir ev kadını olarak, evde eşlik ve annelik rollerini gerçekleştirmelerinin daha iyi olacağını düşünmektedir.

Kadınların çoğunluğu, kızlarının çalışmasını istemekte ve kadınlar kızlarının çalışmasından yana olumlu bir tutum sergilemektedir. Kentte yaşama ve kadının işgücü piyasasına katılımı, kadınların geleneksel değer ve düşünce yapılarında, sınırlı da olsa, değişime yol açmaktadır. Kadın için çalışma bir değer haline gelmektedir (Çelebi, 1990: 71; Eraydın ve Erendil, 1999).

Katılımcıların eğitim düzeyi ile kızlarının çalışmasına yaklaşımları arasında istatistiksel olarak bir bağımlılık ilişkisi vardır ($P < 0,050$). Tablo.4.16'de görüldüğü gibi eğitim düzeyi arttıkça, kadınlar, kız çocuklarının çalışması konusunda olumlu bir tutum sergilemektedir. Lise mezunu kadınların %1,1'i kızlarının evinin kadını olmasını istemekte iken, %8,8'i çalışmanın yıpratıcı olduğu için, %3,3'ü de kadınların ücretlerinin düşüklüğü nedeniyle kızlarının çalışmasını istememektedir. Bu oranlar, ilkökul mezunu katılımcılarda sırasıyla %1,6; %7,9 ve %9,4 iken, ortaokul mezunlarında sırasıyla %5,5; %2,7 ve %6,8'dir. İlkokul mezunlarının %4,7'si kızlarının çalışmasını eşiyile eşit olacağı için istemektedir. Bu oranlar, ortaokul, lise ve yüksekokul mezunu kadınlarda sırasıyla %9,6; %12,1 ve %14,3'tür.

Ankete katılanların %64,4'ünün kendisi için uygun gördüğü meslek öğretmenlik; %17,1'inin, doktorluk, %11,7'sinin hemşirelik, %6'sının mühendisliktir. Ankete katılanların %61,1'inin kızı için uygun gördüğü meslek öğretmenlik, %23,5'inin doktorluk, %7,4'ünün hemşirelik, %7'sinin mühendisliktir. Kadınların çoğunluğu hem kendisi hem de kızı için öğretmenlik mesleğini uygun görmektedir. Bu noktada kadınların kendileri ve kızları için meslek tercihi yaparken, öncelikle eşlik ve annelik rollerini dikkate aldıkları ve bu rollerini aksatmayacağını düşündükleri meslekleri tercih ettikleri ortaya çıkmaktadır. Barret (1995: 152)'in de ifade ettiği gibi öğretmenlik, sekreterlik, hemşirelik işleri toplumsal cinsiyet temelli

işbölümüne uygun olarak yapılandırılmış, dişil iş kategorileridir. Bu iş kategorilerinde kadınlar, evdeki işlerinin uzantısı olan işleri yapmaktadır ve bu işler kadınlara ayrılmıştır. Toplumsal cinsiyet temelli işbölümü, ev içindeki işlerin sorumluluğunu temelde kadına yüklenmektedir. Bu toplumsal koşullanma, kadınları belli yapıdaki işlere yönleltmektedir. Kadınlar, ev ve çocukları ile ilgili görevlerini aksatmamak için, daha esnek çalışma sürelerine sahip olacakları, ancak kendilerine daha düşük gelir getiren işleri tercih etmektedir. Bu durumu ankete katılan kadınlardan biri, şu şekilde ifade etmektedir:

“Benim de, kızımın da öğretmen olmasını isterim. Nasıl olsa çalışsak da evdeki işler kadın olarak bizi bekliyor. Öğretmenliğin çalışma saatleri daha kısa, sabah ders verirsın, işin biter, öğleden sonra evinde olursun. Tatilleri de çok. Daha az yıpranır, yoruluruz.”

4.2.1.2.3.5. Tercih Ettikleri Çalışma Koşulları

Kadınların tercih ettikleri çalışma koşullarının başında, sigortalı iş gelmektedir. Kadınların %95,5'i sigortalı iş tercihinini belirtmiştir. Bu istek, yüksek ücretli iş tercihinin bile çok önündedir. Devlete ait sosyal güvenlik ağının giderek aşınması, istihdam güvensizliğinin yaygınlaşması, işsizliğin artması, sigortalı çalışmayı önemli kılmaktadır. Yerel işgücü piyasasında kadınlar için sigortalı çalışma, gelecek güvencesi ve sosyal güvence açısından korunmasız kalmaması anlamına gelmektedir. Kadınların sadece %9,4'ü yüksek ücretli iş istemektedir. Kadınların %88,6'sı ise, huzurlu bir iş ortamı istemektedir. Huzurlu iş ortamı ile ifade edilen, işverenlerin çalışanlarına 'saygılı davrandığı' iş ortamıdır.

4.2.1.2.3.6. Eve/Evliliğe ve İşe/Çalışmaya Yaptıkları Atıflar

Kadınların %95'i huzuru, %89,9'u düzeni, %87,2'si güveni, %77,9'u eğlenmeyi, %52,3'ü özgürlüğü ev/evlilikle özdeşleştirmekte iken; %86,2'si başarıyı, %89,9'u yenilenmeyi, %64,4'ü uyumu, %97,3'ü yükselmeyi iş/çalışma ile özdeşleştirmektedir. Ev/evlilikle özdeşleştirilen kavramlar huzur, düzen, güven, eğlenmedir. İş/çalışma ile özdeşleştirilen kavramlar ise başarı, yenilenme, uyum, yükselmedir. Kadınlar ev/evlilik ve iş/çalışma için yaptıkları atıflarda olumlu kavramları kullanmakta; evlilik de çalışma da olumlu değerlendirilmektedir. Kadınlar için evlilik, ev, aile ön plandadır. Bununla birlikte, çalışma yaşamı da benimsenmiştir. Kadınların çoğu için ev ve iş birlikte önemlidir.

4.2.1.3. Ekonomik Faktörlerle İlgili Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde kadınların işgücü piyasasına katılımı ve konumunda, ekonomik faktörlerin etkileri ile ilgili bulgular; ailenin gelir düzeyi, evde tüketim amacıyla yapılan üretim faaliyetleri (karşılıksız emek kullanım biçimleri), göç durumu, çalışma yaşamı başlıkları altında değerlendirilmektedir.

4.2.1.3.1. Ailenin Gelir Düzeyi ve Ailede Gelir Getiren Bir İşte Çalışanlar

Araştırma bulgularına göre kadınların %89,9'unun eşi, %46'sının babası, %7,7'sinin annesi, %6,3'nün çocukları, %15,4'ünün kardeş/kardeşleri Tokat işgücü piyasasında kendilerine yer bulabilmişlerdir. Kadınların çoğunluğunun ailesinde, kendisinin dışında ailenin diğer bireyleri; eşi, çocukları, annesi, babası, kardeşleri de çalışmaktadır. 1980'lerden beri uygulanan ekonomik politikalar, nüfusun genelinin yaşam kalitesinin düşmesine, yoksulluğun artmasına yol açmıştır. Uygulanan ekonomik politikalar sonucu, gerçek ücretlerde ve alım gücündeki düşüşle birlikte ailelerin gelirlerinin azalması, tüketim mallarının fiyatlarındaki artışın kişilerin alım gücündeki artıştan daha çok olması, eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerine yönelik yatırımların kısıtlanması, düşük ve sabit gelirli aileleri, yaşamlarını sürdürebilmek ve konumlarını kaybetmemek için işgücü piyasasına birden fazla üyesi ile katılmaya zorlamaktadır.

Ankete katılan kadınların %9,7'sinde, ailenin ortalama toplam aylık geliri 500 TL ve daha az, %24,2'sinde 501–750 TL arası, %41,9'unda 751–1000 TL arası, %10,1'inde 1001–1500 TL arası, %14,1'inde 1500 TL üzerindedir. Beyan edilen gelirlerin büyük bir kısmı, TÜİK'in gerçekleştirdiği dört kişilik bir ailenin açlık ve yoksulluk sınırını gösteren araştırma verilerinin⁴⁵ sınır değerlerinin üstüne çıkmaktadır. Bu durum, kadınların çalışmasının, aile için önemini göstermektedir. Kadının çalışması, ailenin yoksulluk sınırının üzerinde tutunmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Kadınların çoğunluğu (%68,8'i), kendi kazançlarının aile gelirinin yarısından daha az; %22,5'i yarısından fazla; %8,7'si ise yarısını oluşturduğunu belirtmiştir. Bu bulgular, gıda ve tekstil işkollarında ücretlerin yetersizliğini de göstermektedir.

⁴⁵ TÜİK tarafından yapılan, "açlık ve yoksulluk sınırı" araştırmasının sonucuna göre dört kişilik bir ailenin "mutfak" için yapması gereken zorunlu harcama tutarı (açlık sınırı) 237 TL'dir. Gıdanın yanı sıra konut, giyim, ulaşım, sağlık, eğitim, kültür gibi diğer zorunlu harcamaların karşılanabilmesi için eve girmesi gereken toplam tutar (yoksulluk sınırı) 619 TL olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2008b).

Kadınlar, uzun çalışma saatlerine rağmen, emeklerinin karşılığını alamadıklarını ifade etmiştir. Kazançlarının aile gelirinin yarısı ve yarısından fazlasını oluşturduğunu söyleyenlerin toplam oranı da (%31,2) dikkate değer bir ölçüdedir (Tablo.4.17). Ekonomik koşulların zorlamasıyla çalışan kadınların, aile gelirine katkısı büyük olmaktadır. Kadınların çoğunluğunun dar gelirli ailelerden geldiği düşünülürse, kadınların kazançları ailenin geçimi için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Ekonomik politikalar sonucu yaşanan geçim zorluğu tek erkeğin çalıştığı ailelerin sayısını azaltmakta ve kadınların işgücü piyasasına katılımı artmaktadır. Kadınların kazançları, ailenin geçimi için önemli olsa bile; babalarından, ağabeylerinden ya da kocalarından az olması, kadınları ikincil konumda tutmakta ve ailedeki ataerkil yapının sürmesine neden olmaktadır (Eraydın vd., 1999: 171).

Tablo.4.17 Çalışılan İşteki Sosyal Güvence Durumuna Göre Kadınların Kazancının Ailenin Gelirinin Ne Kadarı Olduğu

Ki-kare = 48,489 Sd = 4 P= 0,000			Kazancı Aile Gelirinin Ne Kadarı			Toplam
			Yarısını	Yarısından daha az	Yarısından fazlasını	
Sosyal Güvence Durumu	Sigortalı	n	14	101	29	144
		% Satır	9,7	70,1	20,1	100,0
		% Sütun	53,8	49,3	43,3	48,3
		% Toplam	4,7	33,9	9,7	48,3
	Sigortalı / Sendikalı	n	6	10	24	40
		% Satır	15,0	25,0	60,0	100,0
		% Sütun	23,1	4,9	35,8	13,4
		% Toplam	2,0	3,4	8,1	13,4
	Sigortasız	n	6	94	14	114
		% Satır	5,3	82,5	12,3	100,0
		% Sütun	23,1	45,9	20,9	38,3
		% Toplam	2,0	31,5	4,7	38,3
Toplam		N	26	205	67	298
		% Satır	8,7	68,8	22,5	100,0
		% Sütun	100,0	100,0	100,0	100,0
		% Toplam	8,7	68,8	22,5	100,0

Anketleri yaparken, gözlemlerden elde edilen ilginç bir bulgu; bütün fabrikasında çalışan sendikalı-sigortalı kadınların, kazançlarının eşlerinin kazançlarına yakın, hatta eşlerinin kazançlarından fazla olmasına rağmen; yarısı ve yarısından daha az diye cevap vermiş olmalarıdır. Bu durum, kadınlarda eve ekmek getirenin eşleri olduğu, kendilerinin ise aile gelirine katkı yaptıkları görüşünü ne kadar içselleştirdiklerinin bir göstergesidir. Kadının aile gelirine katkısının ne olduğu, değerler sisteminin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve insanlar, onlara

inanmaya devam ettikleri sürece geçerliliklerini korumakta ve hiyerarşiler yaratmaktadır (Dedeoğlu, 2004: 91).

Kadınların sosyal güvence durumu ile kendi kazancının toplam aile gelirindeki oranı arasında istatistiksel olarak bir bağımlılık ilişkisi vardır ($P<0,050$). Tablo.4.17 sendikalı olarak çalışan kadınların %60,0'ı (24 kadın) aile kazancının yarısından fazlasını, %15,0'i aile kazancının yarısını kazandığı ortaya koymaktadır. Bu durum sendikalı ve sigortalı olarak çalışan kadınların, sigortalı ve sigortasız olarak çalışanlara göre ücretlerinin daha yüksek olduğunu, ücretlerinin aile gelirinin yarısından fazlasını veya yarısını oluşturduğunu göstermektedir. Tokat'ta sigortasız olarak çalışan kadınlar, çok kötü çalışma koşulları ile birlikte çok düşük ücretler almaktadırlar. Ankete katılan sigortasız çalışan kadınların sadece %12,3'ü aile gelirinin yarısından fazlasını kazandığını beyan ederken sigortasız olarak çalışanların %82,5'inin geliri, aile gelirinin yarısından azdır. Sigortalı olarak çalışan kadınların %20,1'i aile gelirinin yarısından fazlasına katkı yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo.4.18 Ücret Karşılığı Çalışma Süresine Göre Aile Gelirine Yapılan Katkı

Ki-kare=38,054 Sd=6 P=0,000			Kazancı Aile Gelirinin Ne Kadarı			Toplam
			Yarısını	Yarısından daha az	Yarısından fazlasını	
Ücret / Gelir Karşılığında Çalışma Süresi	2 yıl ve az	n	3	54	6	63
		% (Satır)	4,8	85,7	9,5	100,0
		% (Sütun)	11,5	26,3	9,0	21,1
		% Toplam	1,0	18,1	2,0	21,1
	3–5 yıl arası	n	6	67	20	93
		% (Satır)	6,5	72,0	21,5	100,0
		% (Sütun)	23,1	32,7	29,9	31,2
		% Toplam	2,0	22,5	6,7	31,2
	6–10 yıl arası	n	9	58	11	78
		% (Satır)	11,5	74,4	14,1	100,0
		% (Sütun)	34,6	28,3	16,4	26,2
		% Toplam	3,0	19,5	3,7	26,2
	10 yıldan fazla	n	8	26	30	64
		% (Satır)	12,5	40,6	46,9	100,0
		% (Sütun)	30,8	12,7	44,8	21,5
		% Toplam	2,7	8,7	10,1	21,5
Toplam		N	26	205	67	298
		% (Satır)	8,7	68,8	22,5	100,0
		% (Sütun)	100,0	100,0	100,0	100,0
		% Toplam	8,7	68,8	22,5	100,0

Çalışılan süre arttıkça, kadınların aile gelirine yaptığı katkılar artmaktadır. İki yıl ve daha kısa süredir istihdama katılan kadınların %85,7'sinin aylık kazançları ailelerinin toplam aylık gelirinin yarısından daha azdır. 3–5 yıl arası çalışanlarda bu oran %72 iken; 6–10 yıl arası çalışanlarda %74,4; 10 yıl ve daha uzun süredir çalışanlarda ise %40,6'dır. 10 yıl ve daha uzun süreli istihdamda bulunanların %44,8'inin aile gelirine yaptığı katkı, aile gelirinin yarısından fazladır. Bu gruptaki kadınların %12,5'i, kendi kazancının ailenin kazancının yarısına eşit olduğunu beyan etmiştir. Ailenin gelirinin yarısına katkı yaptığını söyleyen kadınların %11,5'ini iki yıl ve daha az; %23,1'ini 3–5 yıl arası; %34,6'sını 6–10 yıl arası; %30,8'ini ise 10 yıl ve daha uzun süreli çalışanlar oluşturmaktadır (Tablo.4.18). Görüldüğü gibi çalışılan yıl süresi ile aile gelirine yapılan katkı arasında istatistiksel olarak bir bağımlılık ilişkisi vardır ($P<0,050$).

4.2.1.3.2.Evde Tüketim Amacıyla Yapılan Üretim Faaliyetleri

Kadınlar, ekonomik faaliyet olarak tanınmayan ve ev kadınlığının bir devamı olarak görülen, ev içi tüketime yönelik üretim faaliyetlerine de (reçel, turşu, ekmek yapımı, kazak örme, giysi dikme) yoğun bir emek harcamaktadır. İşgücü piyasasına katılsalar da, kadınların ev içinde karşılığı ödenmeyen bu emek kullanımları devam etmektedir. Ulusal gelir hesapları, kadınların bu emeğini görmezden gelmektedir. 1980'li yıllarda uygulamaya konulan yapısal uyum programları sonucu, reel ücretlerde gerileme yaşanan dönemlerde, kadınların evde yaptığı bu tür faaliyetlerde ciddi bir artış görülmektedir.⁴⁶ Yapısal uyum programlarının kamu hizmetlerini sınırlandırdığı, tüketim mallarının fiyatlarını yükselttiği, ailelerin geçim yükünü artırdığı kuramsal bölümde tartışılmıştı. Bahsedilen gelişmelerin olduğu durumda, aile yeterli mal ve hizmete ulaşamamaktadır. Kadınlar, mal ve hizmet kayıplarını telafi etmek için, bazı mal ve hizmetleri evde üreterek çözüm bulmaya çalışmaktadır. Türkiye'de yapılan araştırmalarda da, kadınların, evlerde kendi kullanımları için yiyecek maddesi ürettiğini ortaya koymuştur (Özbay, 1995: 123; ODTÜ, 2000: 144). Bu araştırmanın bulguları da, kadınların karşılıksız emek kullanımlarının yoğun olduğunu göstermektedir. Pazardan sağlanabilecek birçok ürün ve hizmet, ailenin refah düzeyinin düşüklüğü nedeniyle ev içinde, kadınlar tarafından sağlanmaktadır.

⁴⁶ Örneğin Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde 1980 sonrası dönemlerde kadınların ev içinde karşılıksız emek kullanım biçimleri ile gerçekleştirdikleri; dikiş dikme, yemek yapma gibi faaliyetlere yönelişin arttığı belirtilmektedir (Miraftab, 1996: 64; Beneria;2003).

Ankete katılan kadınların %9,7'si dikiş, %13,4'ü örgü, %31,9'u dantel ve iğne oyası gibi giyim ve çeyizlik eşya yapımını evde gerçekleştirdiklerini belirtmiştir. Kadınların %13,4'ü ekmek, %27,5'i salça, %11,7'si konserve, %28,7'si reçel ve %29,9'u turşu gibi tüketime yönelik gıda maddesi üretimini evde gerçekleştirmektedir. Kadınlar, ev içi üretim aracılığıyla aile bütçesine önemli ölçüde katkıda bulunmakta, ailenin refah düzeyinin iyileşmesine çalışmaktadır. Kadınlar, hem ev dışında hem de ev içinde üretimde bulunmaktadır. Yapısal uyum programları sonucu ağırlaşan yaşam koşulları, kadınların aile içinde karşılıksız emek kullanımlarını arttırmıştır. Bu emek kullanım biçimleri, ev kadınlığının bir uzantısı olarak, doğal kabul edilmekte, önemsenmemekte, istatistiklere yansımamakta ve değersizleştirilmektedir.

4.2.1.3.3. Göç Eğilimi

Araştırma kapsamındaki kadınların %35,9'u (107 kadın) il merkezi doğumlu, %34,2'si (102 kadın) ilçe merkezi doğumlu, %29,9'u (89 kadın) köy doğumludur. Çoğunluk kent merkezi doğumlu olmakta birlikte, kırsal kesimin ağırlığı da söz konusudur. Ankete katılan kadınların % 43,3'ü (129 kadın) 20 yıldan daha uzun bir süredir bulunduğu şehirde yaşadığını belirtmiştir. Kadınların %27,5'i 11–20 yıl önce, %10,1'i 6–10 yıl önce, %19,1'i ise 5 yıl ve daha kısa süre önce bulundukları şehre göç etmişlerdir. Bu durum 1980'lerden itibaren kırsal alanlardan kente düzenli bir göç olgusunun varlığını ortaya koymaktadır. Kentte kalış süresi arttıkça kadınların işgücü piyasasına katılma oranları artmaktadır. Kentsel yaşam tarzına uyum ve bunun yanı sıra kentteki yaşam koşullarının zor olması, ailenin geçinebilmesi için sadece tek bir kişinin kazancının yetmemesi gibi nedenlerle kadının işgücüne katılımını kabullenme eğiliminin arttığı gözlenmektedir.

Ankete katılan kadınların %43,6'sı (n=130) bulunduğu şehre göç etmiştir. Göç eden kadınların %10'u bulunduğu şehre il merkezinden, %15,4'ü ilçe merkezinden, %74,6'sı köyden geldiğini belirtmiştir. Tokat'ın ilçe ve köyleri dışında, başka bir şehir veya başka bir şehrin köyünden göç edenlere rastlanmamıştır. Bu durum Tokat'ın dışarıdan göç alan değil, dışarıya göç veren illerden biri olduğu gerçeği ile örtüşmektedir (DİE, 2002: 26). Bu bulguyu destekleyen diğer bir bulgu da, ankete katılan kadınların tamamının Tokat doğumlu olmasıdır. Bu bulgu, yerel

işgücü piyasası tanımında da belirtildiği gibi, işletmelerin işgücü taleplerini, kendi yerel işgücü piyasalarından (coğrafi olarak aynı bölgeden) karşılamakta olduklarını göstermektedir.

Tokat İli'ndeki göç hareketliliği ya daha büyük kentlere (İstanbul, İzmir, Bursa gibi) doğru ya da il ve ilçe merkezlerine doğru olmaktadır. Demografik istatistiklere göre, Tokat İli ve ilçelerinde, nüfusun sürekli arttığı ve kırdan kente göçün yoğun olduğu çalışmalarda belirtilmektedir (DİE, 2002: 28; Doğan, 2005: 2; Kızılaslan, 2003: 83). Bu araştırmada da kırsal alandan göç edenlerin ağırlıklı bir oranda (%74,6'sı) olması kırdan kente göçün yoğunluğunu göstermektedir.⁴⁷ Yerel işgücü piyasasına dâhil olan kadınların önemli bir kısmını, köylerden kente göç eden kadınlar oluşturmaktadır. Kadınların %22,3 evlilik, %67,7 işsizlik, %0,8 çocukların eğitimi, %2,3 eşinin işinden dolayı ve %6,2 babasının işinden dolayı göç etiklerini belirtmiştir. Kadınların beyan ettiği en önemli göç nedeni işsizliktir.⁴⁸ Alan araştırması gözlemleri de bunu doğrular niteliktedir. Kadınlar, uygulanan ekonomik politikaların ortaya çıkardığı geçim güçlüğü nedeniyle göç etmektedir. Tokat'ta tarımsal işletmelerin küçük ve parçalı yapısı, tarımda verimlilik düşüklüğüne sebep olmaktadır. Bununla birlikte, ekonomik politikalar sonucu, tarım sektörünün -mevcut yapısı ve sorunlarıyla birlikte- (serbest) piyasa ilişkilerine teslim edilmesi (tarımda desteklemelerin kaldırılması, şeker pancarı ve tütün gibi tarımsal ürünlerin üretimine kota getirilmesi, mazot, gübre, tarım ilacı ve tohumluk fiyatlarındaki artışlar), kırdan yaşayan ailelerin gelirlerini daha da düşürmüştür. Yoksullaşan aileler, kırdan kente göç etmektedir. Kadın açısından kırdan kente yapılan göç, aileye bağlı olarak gerçekleşmektedir. Kadınlar, ailenin yoksulluğu ve babanın, ağabeyin, eşin işsizliği nedeniyle kente gelmektedir. Göç eden kadınlar, emek yoğun ve diğer iş kollarına göre (çalıştırılacak işgücü için) daha düşük vasıf düzeyine ihtiyaç duyan gıda ve tekstil işkollarında çalışacak düşük ücretli işgücünü oluşturmaktadır. Kırsal, geleneksel düzende çalışma için ya da cinsiyetin önemi yoktur: evin erkeği

⁴⁷ Dünyada ve Türkiye'de emek yoğun sektörlerde çalışan kadınların önemli bir kısmının kırsal kökenli olduğu, kırdan kente göç eden bu kadınların anılan sektörlerde, düşük statülü işlerde, düşük ücretlerle, çalıştırıldıkları birçok araştırmada saptanmıştır (Kelley ve Fernandez, 1995; Acker, 2004; Koray v.d., 1999; Özügür, 2005b).

⁴⁸ Yapısal uyum programları sonucu tarımsal destekleme uygulamalarından vazgeçilmesi, tarımsal KİT'leri özelleştirme uygulamaları, şeker ve tütün üretiminde kotaya gidilmesi, kırsal alanda önemli değişimlere yol açmıştır: Kırsal alanda işsizlik ve yoksulluk artmakta, bu durum halkı kente göçe zorlamaktadır (Gülçubuk, 2004: 125). Bu nedenle 1980'lerden sonra Türkiye'de kırsal alanlardan kentlere yönelen göç, artık kentlerin çekiciliğinden değil, kırsalın içine düştüğü çaresizlikten kaynaklanmaktadır.

hariç, herkes her işte çalışabilir (Kıray, 1998: 149). Bu nedenle, köyde ücretsiz aile işçisi olarak ağır koşullarda çalışan kadın, kente geldiğinde düşük eğitim düzeyi ve ağır çalışma koşullarında çalışma alışkanlığı ile vasıfsız fabrika işçisi olarak işgücü piyasasında yerini almaktadır.

4.2.1.3.4. Çalışma Yaşamı ve Kadın

4.2.1.3.4.1. Çalışmaya Başlama Yaşı ve Süresi

Kadınların %23,8'i 15 ve daha küçük yaşlarda; %25,5'i 16–18 yaş arasında, %29,2'si 19–24 yaşlarında; %21,5'i 25 ve üstü bir yaşta çalışmaya başlamıştır. (Tablo.4.19). 19 yaşın altında çalışmaya başlayanların oranı %49,3'tür. Bu veriler kadınların eğitim hizmetlerinden yararlanamadıklarını da ortaya koymaktadır.

Tablo.4.19 Eğitim Düzeyine Göre Ücret/gelir Karşılığı Çalışmaya Başlama Yaşı

Ki-kare= 92,934 Sd=9 P=0,000			Ücret / Gelir Karşılığında Çalışmaya Başlama Yaşı				Toplam
			15 ve altı	16–18 arası	19–24 arası	25 ve üstü	
Eğitim Düzeyi	İlkokul	n	37	22	25	43	127
		% Satır	29,1	17,3	19,7	33,9	100,0
		%Sütun	52,1	28,9	28,7	67,2	42,6
		% Toplam	12,4	7,4	8,4	14,4	42,6
	Ortaokul	n	33	20	9	11	73
		% Satır	45,2	27,4	12,3	15,1	100,0
		%Sütun	46,5	26,3	10,3	17,2	24,5
		% Toplam	11,1	6,7	3,0	3,7	24,5
	Lise	n	1	32	48	10	91
		% Satır	1,1	35,2	52,7	11,0	100,0
		%Sütun	1,4	42,1	55,2	15,6	30,5
		% Toplam	,3	10,7	16,1	3,4	30,5
	Yüksek okul	n	0	2	5	0	7
		% Satır	,0	28,6	71,4	,0	100,0
		%Sütun	,0	2,6	5,7	,0	2,3
		% Toplam	,0	,7	1,7	,0	2,3
Toplam	N		71	76	87	64	298
	% Satır		23,8	25,5	29,2	21,5	100,0
	%Sütun		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	% Toplam		23,8	25,5	29,2	21,5	100,0

Tablo.4.19'da görüldüğü gibi kadınların eğitim düzeyi ile ücret/gelir karşılığı bir işte çalışmaya başlama yaşı arasında istatistiksel olarak bir bağımlılık ilişkisi vardır ($P < 0,050$). İlkokul mezunlarının %29,1'i; ortaokul mezunlarının %45,2'si; lise

mezunlarının ise, %1,1'i 15 ve daha küçük yaşlarda ücret/gelir karşılığında çalışmaya başlamıştır. Ortaokul mezunu olan kadınların çalışmaya başlama yaşı 15 ve daha küçük yaşlarda (%45,2) yoğunlaşmaktadır. Lise mezunu kadınlarda yoğunlaşma %52,7 ile 19–24 yaş aralığında gerçekleşmiştir. Kadınların çoğu, en son bitirdikleri okulu bitirme yaşı civarında çalışmaya başlamışlardır. Eğitim düzeyi düştükçe, ücret/gelir karşılığında çalışmaya başlama yaşı küçülmektedir. Dar gelirli ailelerde, geçim zorlukları, kadınların eğitim olanaklarından yararlanmalarına engel olmakta; erken yaşlarda -ekonomik zorunluluk nedeni ile- işgücü piyasasına katılmaları sonucunu doğurmaktadır.

Gıda ve tekstil iş kollarında çalışanlar, çalışmaya oldukça genç yaşlarda başlamaktadır. Ekonomik politikalar sonucu geçim koşullarının ağırlaşması, kadınların genç yaşlarda işgücü piyasasına katılımını da beraberinde getirmektedir. Çalışan kadınların çoğunluğunun genç yaşlarda bulunması gibi çoğunun çalışma süresi de kısadır. Araştırma kapsamındaki kadınların %78,5'i 10 yıl ve daha az süredir ücret karşılığı ev dışında çalışmaktadır. Tokat'ta ücretli çalışan kadınlar olgusu, tekstil sektörünün ildeki gelişimi ile yakından ilintilidir. Tekstil sektörünün Tokat'ta gelişiminin 1990'ların ilk yarısının sonu itibari ile başladığı düşünülürse; çalışan kadınların %26,2'sinin 6–10 yıl arası, %21,5'inin 10 yıldan fazla bir zamandır çalışma hayatında olması arasındaki ilişki açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca 10 yıldan daha uzun süredir çalışanlardan 40'ının sendikalı olarak gıda sektöründe çalışıyor olması bu durumu daha da belirginleştirmektedir.

Medeni durum ile ücret/gelir karşılığında çalışmaya başlama yaşı arasında istatistiksel olarak bir bağımlılık ilişkisi vardır ($P < 0,050$). Bekârların ücret/gelir karşılığında çalışmaya başlama yaşı ağırlıklı 15 ve daha küçük yaşta (%41,1) ve 16–18 yaş grubunda (%36,4) toplanmıştır (Tablo.4.20). Bekâr kadınların ileri yaş gruplarında ücret/gelir karşılığında çalışmaya başlamaları oransal olarak düşmektedir. Araştırma kapsamındaki kadınların çoğu için evlilik yaşı 18–25 yaş arası olduğu düşünülürse, bekârlarda ileri yaşlarda (19–24 ve 25 yaş üstü) çalışmaya başlama yaşının düşmesi anlamlıdır. Bu veriler, bekâr kadınların 20'li yaşlardan önce çalışmaya başladıklarını ve 20'li yaşlarda evlilik nedeniyle işten ayrıldıklarını işaret etmektedir. Kadınlar için evlilik, işgücü piyasasından ayrılmada önemli bir neden olmaktadır. İşgücü piyasasında çalışma koşullarının evli kadınlara göre

düzenlenmemiş olmasının yanında, evlilik sorumlulukları ile çalışmayı bir arada yürütmeleri evli kadınların iş yüklerini büyük ölçüde artırarak işgücü piyasasından çekilmelerine yol açmaktadır. Evlilik ile birlikte toplumsal cinsiyet temelli işbölümünün kadına yüklediği ev işleri, çocuk bakımı, erkeklerin evde kadınlardan hizmet beklemleri, kadınların işgücü piyasasına katılımına olumsuz etki yapmaktadır. Görüldüğü gibi evliler, bekârlara göre daha ileri yaşlarda çalışmaya başlamaktadırlar. Evli katılımcıların ilerleyen yaşlarda çalışmaya başlaması, daha çok uygulanan ekonomi politikaları nedeniyle ağırlaşan geçim koşulları nedeniyledir.

Tablo.4.20 Medeni Durumuna Göre Ücret /Gelir Karşılığında Çalışmaya Başlama Yaşı

Ki-kare= 110,519 Sd= 9 P= 0,000			Ücret / Gelir Karşılığında Çalışmaya Başlama Yaşı				Toplam
			15 ve altı	16–18 arası	19–24 arası	25 ve üstü	
Medeni Durumu	Evli	n	8	18	56	47	129
		% Satır	6,2	14,0	43,4	36,4	100,0
		%Sütun	11,3	23,7	64,4	73,4	43,3
		% Toplam	2,7	6,0	18,8	15,8	43,3
	Bekâr	n	62	55	26	8	151
		% Satır	41,1	36,4	17,2	5,3	100,0
		%Sütun	87,3	72,4	29,9	12,5	50,7
		% Toplam	20,8	18,5	8,7	2,7	50,7
	Boşanmış	n	0	2	5	8	15
		% Satır	,0	13,3	33,3	53,3	100,0
		%Sütun	,0	2,6	5,7	12,5	5,0
		% Toplam	,0	,7	1,7	2,7	5,0
	Dul	n	1	1	0	1	3
		% Satır	33,3	33,3	,0	33,3	100,0
		%Sütun	1,4	1,3	,0	1,6	1,0
		% Toplam	,3	,3	,0	,3	1,0
Toplam	N		71	76	87	64	298
	% Satır		23,8	25,5	29,2	21,5	100,0
	%Sütun		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	% Toplam		23,8	25,5	29,2	21,5	100,0

4.2.1.3.4.2. Çalışma Nedeni

Kadınların çoğunluğu (%79,5'i) ekonomik zorunluluk nedeni ile çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bunu sırası ile ev dışında üretken olma (%19,5'i), çeyiz hazırlama (%1'i) nedenleri izlemektedir (Tablo.4.21). Kadının çalışmasında asıl neden ekonomik zorunluluktur. Bu durumun gerisinde, uygulanan yapısal uyum

programları sonucu yaşam koşullarının olumsuz etkilenmesi ve erkeğin tek başına ailenin gereksinimlerini karşılamada yetersiz kalması yatmaktadır. Bu nedenle, düşük gelirli pek çok aile, geçimini sağlayabilmek için, kadının gelir getiren bir işte çalışmasına bağımlı bir hale gelmiştir. Şenyapılı (1981: 209)'nın da belirttiği gibi ne zaman ekonomik zorluklar baş gösterse, o zaman kadınlar genellikle emek piyasasına dalmaktadır.⁴⁹

İnsanların eğitim düzeyi yükseldikçe çalışma, geçimi sağlama anlamını aşarak; eğitimi değerlendirme, yükselme, bağımsızlık, başarı gibi anlamlar kazanmaktadır. Özellikle kadınlar açısından çalışma, bağımsız bir kişilik kazanmak, babalarının ya da kocalarının desteği olmaksızın kendi ayakları üzerinde durmak anlamına gelmektedir.⁵⁰ Bu araştırmada da, ekonomik zorunluluk dışında, üretken olmak için çalıştığını belirten kadınlar, (kadınların %19,5'i) bağımsız bir birey olma ve eşlik-annelik rolleri dışında da tanımlanma isteğini dile getirmektedir.

Ankete katılan kadınların eğitim düzeyleri ile çalışma nedenleri arasında istatistiksel olarak bir bağımlılık ilişkisi vardır ($P < 0,050$). Tablo.4.21'de görüldüğü gibi ilkökul mezunu olan kadınların %88,2'si, ekonomik zorunluluk nedeniyle çalıştığını ifade etmiştir. İlkokul mezunları içinde ev dışında üretken olmak için çalıştığını söyleyenlerin oranı %9,4'tür. Ortaokul mezunları içinde ekonomik zorunluluk nedeniyle çalışanların oranı %82,2 iken ev dışında üretkenlik %17,8'dir. Lise mezunları içinde ev dışında üretken olmak için çalışanlar lise mezunlarının %30,8'ini oluşturmaktadır. Yüksekokul mezunları içinde ekonomik zorunluluk nedeniyle çalıştığını belirtenlerin oranı %28,6; ev dışında üretken olmak için çalıştığını söyleyenlerin oranı ise %71,4'tür. Eğitim düzeyi artıkça çalışma, geçim sağlama amacını aşarak, ev dışında üretken olma nedeninde ifadesini bulan, bağımsız bir birey olma ve eşlik/annelik rolleri dışında tanımlanma isteğinin ön plana çıktığı bir konuma yükselmektedir.

⁴⁹ Ekonomik zorunlulukların kadınların emek piyasasına katılımında itici bir güç olduğu diğer araştırmaların bulguları ile uyumludur (Koray, 1993: 35; Toksöz ve Erdoğan, 1998: 83).

⁵⁰ Yapılan bir araştırmada eğitim düzeyi yüksek kadınlar için çalışma nedeninin başında aldığı eğitimi değerlendirme, bağımsız bir kişilik edinme isteği gelmektedir. Aynı araştırmada kadınların %96'sı ekonomik zorunluluk olmasa bile çalışmayı tercih etmektedir (Yalçın ve İçli, 1995: 143).

Tablo.4.21 Kadınların Eğitim Düzeyine Göre Çalışma Nedeni

Ki-kare= 31,136 Sd=6 P=0,000			Çalışma Nedeni			Toplam
			Ekonomik zorunluluk	Çeyiz hazırlama	Ev dışında üretken	
Eğitim Düzeyi	İlkokul	n	112	3	12	127
		% (Satır)	88,2	2,4	9,4	100,0
		% (Sütun)	47,3	100,0	20,7	42,6
		% (Toplam)	37,6	1,0	4,0	42,6
	Ortaokul	n	60	0	13	73
		% (Satır)	82,2	,0	17,8	100,0
		% (Sütun)	25,3	,0	22,4	24,5
		% (Toplam)	20,1	,0	4,4	24,5
	Lise	n	63	0	28	91
		% (Satır)	69,2	,0	30,8	100,0
		% (Sütun)	26,6	,0	48,3	30,5
		% (Toplam)	21,1	,0	9,4	30,5
	Yüksek okul	n	2	0	5	7
		% (Satır)	28,6	,0	71,4	100,0
		% (Sütun)	,8	,0	8,6	2,3
		% (Toplam)	,7	,0	1,7	2,3
Toplam	N		237	3	58	298
	% (Satır)		79,5	1,0	19,5	100,0
	% (Sütun)		100,0	100,0	100,0	100,0
	% (Toplam)		79,5	1,0	19,5	100,0

4.2.1.3.4.3. İş Değiştirme Durumu ve Nedenleri

Ekonomik zorunluluklar nedeniyle çalışma, kadınların zor ve yorucu çalışma şartlarına rağmen, iş değiştirme konusunda isteksiz davranmalarına yol açmaktadır. Kadınların %63,4'ü hiç iş değiştirmemiş, %27,2'si bir kez, %8,4'ü iki kez, %1'i üç ve daha fazla sayıda iş değişikliğine gitmiştir⁵¹.

Kadınlarda iş değiştirme eğiliminin olmadığı görülmektedir. Bu duruma kadınların eğitim düzeyinin düşüklüğü ve Tokat'ta, kadın için daha iyi bir iş bulma olasılığının çok zayıf olması etkilidir.

Ankete katılan kadınların yaklaşık %36,6'sı (109 kadın) iş değişikliğine gitmiştir. İş değişikliği yapan kadınların % 56,9'u işyeri kapandığı için; %24,8'i ücreti düşük olduğu için; %8,3'ü evlilik ve %9,2'si iş yorucu ve yıpratıcı olduğu için

⁵¹ İş değişikliği yapmayan kadınları; işe yeni başlayanlar, tekel fabrikasında çalışan kadınlar, çalışma koşullarından sigorta nedeniyle memnun olanlar ile çalışma koşullarından memnun olmasalar bile çalışacak daha iyi alternatif bulamadığı için çalışmaya devam eden kadınların oluşturduğu yapılan saha çalışmasında gözlem notlarında yer alan önemli bir bilgidir.

iş değişikliğine gittiğini belirtmiştir. Araştırmada, kadınların evlilik ve doğum gibi nedenlerle iş değiştirme eğilimi (%9,2) oldukça düşük çıkmıştır. Bu durum, kadınlar arasında evlilik ya da çocuk nedeniyle işten ayrılıp tekrar işe dönme eğiliminin çok düşük kaldığını, bu nedenlerle işten ayrılanların çoğunun işgücü piyasasına yeniden katılmadıklarını göstermektedir. Alan araştırması kapsamında işverenlerle yapılan görüşmelerde de, kadınların işten ayrılma nedeni olarak en çok ‘evlilik ve doğum’ ifade edilmiştir. Bu araştırmada ise, -daha önce de ifade edildiği gibi- evlilik ve doğum nedenleri ile işten ayrılan kadınların çoğunluğu işgücü piyasasına bir daha dönmemektedir. Benzer sonuçlara ulaşan araştırmalar bulunmaktadır (Koray vd.,1999; Demirel vd.,1999; Eyüboğlu, Ayşe vd., 2000).

İşyerinin kapanması, iş değiştirme nedenleri arasında en belirgin olanıdır. Tokat’ta, özellikle 2001–2002 yılları arasında yaşanan ekonomik krizler, gıda ve tekstil/konfeksiyon sektöründe çok sayıda işletmenin kapanmasına neden olmuştur. Ticari faaliyetlerine devam eden işletmelerde ise işçi çıkarımına gidilmiştir.

Ücret düşüklüğü ve işin yorucu ve yıpratıcı olması, kadınların iş değiştirme eğiliminde belirleyici olan diğer önemli nedendir. İş değiştirme nedeni olarak ücretin düşüklüğünü ifade eden 27 kadına “*bırakılan iş ve şu an çalışılan işin ücreti arasındaki fark*” sorulduğunda, kadınların tamamı 30–40 YTL arasında değişen bir miktar söylemiştir. Kadınların (ve dolayısıyla ailelerinin) refah düzeylerinin düşüklüğü ve içinde bulundukları geçim zorluğu düşünüldüğünde, ücretlerdeki çok küçük bir artış bile, çalışan kadın için önemli olmaktadır. Aynı işkollarında benzer çalışma koşulları ve genel ücret düzeylerinin düşüklüğü, kadınları, -çok zorlanmadıkça ya da işyeri kapanmadıkça- iş değiştirme eğiliminden uzaklaştırmaktadır. Bu durum, kadınların işgücü piyasasının yedek elemanları değil, kalıcı işgücü haline gelme isteğinin bir göstergesidir. Kadınlar, ekonomik koşulların zorlaması ile de olsa çalışma isteğine sahiptir, fakat bunu en uygun koşullarda, işçi ve insan olarak haklarının korunduğu ortamlarda gerçekleştirmek istemektedir. Ücretleri ve diğer çalışma koşulları olumlu olan işyerlerinde, uzun süre çalışma eğilimi bulunmaktadır. Bu durumu destekleyen bir diğer araştırma bulgusu da, kadınların çoğunluğunun şu an çalışmakta oldukları işi değiştirmek istemediğini zayıflığıdır. Kadınların %56,7’si çalışmakta olduğu işi değiştirmek istemediğini

belirtmiştir. İş değiştirmeyi düşünenlerin toplam oranı %43,3 olup; bunlardan %14,1'i neden olarak ücret yetersizliğini, %28,2'si çalışma koşullarının kötülüğünü, %1'i ise kendi işini kurmayı belirtmiştir. Ücretlerinin azlığı ile çalışma koşullarının kötülüğü, kadınların iş değiştirme eğiliminin ortaya çıkmasında belirleyici olmaktadır.

Tablo.4.22 Sosyal Güvence Durumuna Göre İş Değiştirme Düşüncesi

Ki-kare=93,004 Sd =6 P=0,000			Çalışmakta Olduğu İş Değiştirme Düşüncesi				Toplam
			Evet, çünkü ücreti yeterli değil	Evet, çünkü çalışma koşulları kötü	Evet, çünkü kendi işimi kurmak istiyor	Hayır, düşünmüyor	
Sosyal Güvence	Sigortalı	n	20	22	2	100	144
		% Satır	13,9	15,3	1,4	69,4	100,0
		% Sütun	47,6	26,2	66,7	59,2	48,3
		% Toplam	6,7	7,4	,7	33,6	48,3
	Sigortalı / Sendikalı	n	0	0	0	40	40
		% Satır	,0	,0	,0	100,0	100,0
		% Sütun	,0	,0	,0	23,7	13,4
		% Toplam	,0	,0	,0	13,4	13,4
	Sigortasız	n	22	62	1	29	114
		% Satır	19,3	54,4	,9	25,4	100,0
		% Sütun	52,4	73,8	33,3	17,2	38,3
		% Toplam	7,4	20,8	,3	9,7	38,3
Toplam	N		42	84	3	169	298
	% Satır		14,1	28,2	1,0	56,7	100,0
	% Sütun		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	% Toplam		14,1	28,2	1,0	56,7	100,0

Sosyal güvenlik durumu ile iş değiştirme düşüncesi arasında istatistiksel olarak bir bağımlılık ilişkisi vardır ($P<0,050$). Tablo.4.22'de görüldüğü gibi sigortasız olarak çalışan kadınların %74,6'sı iş değiştirme düşüncesi taşımaktadır. İş değiştirme düşüncesi taşıyan sigortasız çalışan kadınların en önemli iş değiştirme düşüncesini, çalışma koşullarının kötülüğü (sigortasız çalışan kadınların %54,4'ü) oluşturmaktadır. Ücret yetersizliği nedeni ile iş değiştirmeyi düşünen sigortasız çalışanların oranı (sigortasız çalışanlar içinde) %19,3'tür. Sigortalı olarak çalışanlarında %69,4'ü iş değiştirmeyi düşünmemektedir. Beklendiği gibi sigortalı-sendikalı olarak çalışan kadınlardan iş değiştirmeyi düşünen yoktur. Sigortalı olan

kadınlardan çalışma koşullarının kötü olması nedeniyle iş değiştirmeyi düşünenlerin oranı sigortalı olarak çalışanların %15,3'ünü oluşturmaktadır.

İş değiştirmeyi düşünenlerin çoğu (%28,2'si) çalışma koşullarının kötülüğü nedeniyle iş değiştirmeyi istemektedir. Ücret yetersizliği nedeniyle iş değiştirmeyi düşünenlerin oranı %14,1'dir.

Araştırma kapsamındaki evli kadınların %62,0'si, çalışma koşullarının iyi ve ücretlerin yeterli olduğu sigortalı işlerde emekli olana kadar çalışmayı düşündüklerini belirtmiştir. Kadınlar olumlu şartlarda çalışarak, emeklilik hakkını kazanmak istemektedir. Kadınların %27,9'u, -işyerlerindeki çalışma koşullarından memnun olmadıkları için- daha iyi çalışma koşullarına sahip bir iş bulana kadar çalışacaklarını belirtmişlerdir. Bu gruptaki kadınlarda da, çalışma koşulları iyi olan bir işyerinde, emekli olana kadar çalışma isteği bulunmaktadır. Yaşam koşullarının zorlaşması, gelecek kaygısı taşıyan kadınlar için emeklilik, çok önemli bir sosyal güvence anlamı taşımaktadır. Kadınların çoğu, ücret karşılığında çalışmaya uzun süreli etkinlik olarak bakmaktadır. Çalışma koşulları daha iyi olduğunda, işgücü piyasasında uzun süreli kalmayı, daha fazla isteyecekleri ve emeklilik hakkını elde edinceye kadar çalışma isteklerinin varlığı izlenimi edinilmiştir.

Bekâr kadınların %27,8'i şu anki işyerinde evleninceye kadar, %50,3'ü daha iyi bir iş bulana kadar, %21,9'u emekli olana kadar çalışmayı düşündüğünü belirtmiştir. Bekâr kadınlarda da, daha iyi bir iş buluncaya kadar işyerinde çalışma eğilimi fazladır. İyi bir işten kastedilen, yüksek ücretli işlerdir. Bekâr kadınlar için daha çok para kazanma isteği ön plandadır. Bu da ekonomik olarak çok daha büyük bir beklenti içerisinde olduklarını göstermektedir. Aldıkları ücretlerden memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bekâr kadınlar, çalışma yaşamını benimsemiş görünseler de %27,8'i evleninceye kadar çalışma eğilimindedir. Bu kadınlar toplumda çalışan bir kadın olarak yer almaktan çok, sosyal statülerini evlilik yolu ile edinmek istemektedir. Bu bulgu, başka araştırmaların bulguları ile uyumludur (Ecevit, 1991; Eyüboğlu, Ayşe vd., 2000; Demirel vd., 1990: 152–170).

4.2.1.3.4.4. Günlük Çalışma Saatleri ve Haftalık Çalışılan Gün Sayısı

Araştırma kapsamındaki kadınların %16,1'i günlük 7,5–8 saat; 12,4'ü dokuz saat; %57,1'i 10 saat ve %14,5'i 11–12 saat çalıştığını belirtmiştir. Sadece 48 kadın

normal çalışma saatlerinde (sekiz saat ve daha kısa süreli) çalışmaktadır. Bu gruptaki 40 kadın sigortalı-sendikalıdır. Kadınların çoğunluğunun çalışma saatleri çok uzundur. Araştırmanın gerçekleştirildiği Temmuz-Ağustos aylarında kadınların, çok yoğun bir iş temposunda çalıştırıldıkları gözlenmiştir. Tekstil işkolunda, kadınların çoğu gece 1'lere-3'lere kadar çalıştıklarını belirtmiştir. Kadınlar, bu uzun, yorucu ve yoğun çalışmaları karşılığında fazla çalışma ücretlerini alamadıklarından şikâyetçi olmuşlardır. Yapılan işin ağır ve yorucu olduğu gerçeği, uzun çalışma saatleri ile birleşince; kadınların fiziksel ve zihinsel yorgunluğu artmakta, ev ve iş arasında sağlıklı bir denge kurması zor olmaktadır. Küçük çocuklu evli kadınların çoğu, çocuklarını görememekten, onlarla yeterince ilgilenememekten ve ev işlerine vakit ayıramamaktan yakınmışlardır.

Günlük çalışma saatlerindeki olumsuz koşulların varlığını, haftalık çalışma süresi ile birlikte değerlendirdiğimizde kadınların haftalık çalışma sürelerinin de uzun olduğunu söyleyebiliriz. Kadınların sadece %8,1'inin haftanın beş günü, %75,2'sinin altı günü ve %16,8'inin yedi günü çalıştığı görülmektedir. Örgütlü kesim değerlendirme dışı bırakıldığında, kadınlar hem haftalık hem de günlük olarak yoğun ve uzun sürelerle çalışmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen işverenlerin çoğu, -gelen sipariş üzerine- bazı dönemlerde yoğun olarak çalıştıklarını söyleyerek, fazla çalışma ücretlerini ödediklerini belirtmişlerdir. Ankete katılan kadınlar ile yapılan görüşme ve sohbetlerden elde edilen bulgular ise, işverenlerin beyanları ile çelişmektedir: sigortalı-sendikalı olarak çalışanların dışındaki kadınlar; gün içerisindeki uzun çalışma saatleri ile birlikte haftalık uzun çalışmalarının karşılığında ödenmesi gereken fazla çalışma ücretlerinin ödenmesinde, işverenlerin keyfi davrandıklarını belirtmiştir.

İşverenler, ekonomik politikaların (küreselleşme ve rekabetin) etkisiyle yeni makine almanın ya da daha fazla sayıda işçi istihdam etmenin maliyetleri yükseltici etkisi olacağı kaygısını taşımaktadır. Bu nedenle, eldeki işçileri daha fazla çalıştırmayı tercih etmektedirler. Bu durum, çalışan kadınlar açısından iki türlü sömürüye yol açmaktadır: Kadınlar, hem uzun süreli çalıştırılmakta hem de çalışmalarının karşılığını tam olarak alamamaktadır.

4.2.1.3.4.5. İşyerinde İzin Durumu

Kadınların %97,3'ü sadece sağlık durumunda izin alabilmektedir. Kadınlardan hangi sağlık sorunlarında izin alabildiklerini örneklemeleri istendiğinde; çocukların, kendisinin, eşinin, anne-babanın hastalanması ve doğum gibi durumlar belirtilmiştir. Sendikası ve sigortasız çalışan kadınlar, çoğunlukla doğum öncesinde işten ayrıldıklarını, çocukların bakımı için çözüm bulunduktan sonra, işlerine geri döndüklerini belirtmişlerdir. Kadınların kazancı ailenin refahı için önemli olduğundan, kadınlar kısa bir süre sonra aynı işyerinde çalışmaya başlamaktadır. Sigortasız, genç, evli kadınlardan biri bu durumu, *“öyle çocuğum, kocam hasta diye işverenin karşısına kolay çıkamayız; hoş karşılamaz. Hamileysen zaten sana otomatikman süresiz izin verir, işten çıkarır. İyi bir çalışsan, işveren senden memnun kalmışsa, doğumdan sonra seni tekrar işe alır”* şeklinde ifade etmiştir. Genelde sigortasız olarak çalışan kadınlar doğumdan önce işten ayrılmaktadır. İşyerlerinde böyle bir izin konusunun gündemde olmadığı anlaşılmaktadır. Sigortalı olan kadınların iş yasalarına göre doğum izni kullanma hakkı vardır. Doğum iznini en sorunsuz şekilde kullanabilen kadınlar sendikalı-sigortalı kadınlardır. Kamu sektöründe (sendikalı-sigortalı) çalışan kadınlar dışında, özel sektörde sigortalı çalışan kadınlarda dâhil olmak üzere, görüşülen tüm kadınlar, yıllık izin hakkını kullanamadıklarını belirtmiştir. Küreselleşme nedeniyle yoğun rekabetin yaşandığı bir ortamda, kadınların yasal haklarını kullanmaları mümkün olmamaktadır. Kadınlar bu süreçte, daha fazla artı-değer yaratmak için kapitalist üretim biçiminin ayrılmaz, yararlı bir parçası olarak; uysal, itaatkâr ve yasal hakları kolayca elinden alınabilen işgücü olmaktadır.

4.2.1.3.4.6. İşyerinden Memnuniyet

Araştırma kapsamındaki kadınların %6,4'ü işyerlerinden memnun, %4'ü ise memnun değildir. Kadınların % 89,6'sı işyerlerinden kısmen memnundur. İşyerinden memnun ve kısmen memnun olanların (toplam 286 kadının) %61,5'i sosyal güvenceden, %46,9'u iş arkadaşlarından, %42,7'si sosyal olanaklardan, %8,7'si işverenden, %2,4'ü ise çalışma saatlerinden memnun olduklarını söylemişlerdir. Görüldüğü gibi, görüşülen kadınların çoğunluğu sigortalı olmaktan memnundur. Kadınlar, sigortasız olarak çalışmalarının, işgücü piyasasında ezilmelerine, emeklerinin görünmez kılınmasına ve sömürülmelerine yol açığının farkındadır. Bu

durum, kadınların sigortalı çalışmanın taşıdığı önem ve değer konusunda oldukça bilinçli olduklarının göstergesidir.

Çalışma saatlerinden memnuniyet ise oldukça düşüktür. Bu durum, kadınların çok uzun çalışma saatleri ile çalıştıkları bulgusuyla örtüşmektedir. Uzun çalışma saatleri, (kadının ev işleri konusundaki görevlerinin devamı nedeniyle) işgücü piyasasına katılan kadın için büyük sorun oluşturmaktadır. Anket yapılan (Tekel İşletmesi dışındaki) tüm işletmelerde, -gerekçeleri farklı olsa da- sekiz saatlik işgünü uygulaması yoktur. İşverenden memnuniyetin az olmasının nedenlerinin başında, yine uzun çalışma saatleri gelmektedir. Bunun yanı sıra, kadınlar, işverenlerin kendilerini çok uzun süre çalıştırdıklarını; çocukları, kendileri ya da eşleri hastalandığında bile çok zor izin verdiklerini; keyfi çalışma kuralları getirdiklerini; işverenlerin kendilerine yakın gördüklerini kayırdıklarını ve onlara daha kolay izin verildiğini ifade etmişlerdir. Evli kadınlardan birisi bu memnuniyetsizliği şöyle dile getirmektedir:

“Gece 11-12’lere kadar bizi çalıştırıyor. Haftanın altı günü zaten buradayız. Demiyor ki (işverenini kastediyor). Bu kadınlar evli basklı kadınlar, çocukları var, kocaları var; Evde çocuğunu doyuracak, iş yapacak. Bunları hiç düşünmüyor. Sanki kölesiyiz.”

Başka bir kadın da şunu ifade etmektedir:

“İşverenden izin istemek ölümle bir bizim için. Geçen evden telefon ettiler, çocuk hastalandı diye. Bana babasına niye haber vermiyorlar, o götürsün dedi. Kocamın kamyon şoförü olduğunu, yolda olduğunu söyleyince suratı beş karış zoraki izin verdi.”

Kadınların %42,7’si işyerinde sağlanan sosyal olanaklardan memnun olduğunu belirtmektedir. İşverenler sosyal ve ekonomik yardımlar yaparak bir ölçüde kadın işçilere yüksek ücretler ödemekten kaçınmakta ve sigorta maliyetlerinin artmasını da önlemiş olmaktadır.

İşyerinden memnun olmayan ve kısmen memnun olanların, işyerlerinde memnun olmadıkları konuların başında diğer araştırma bulgularıyla da örtüşen çalışma saatlerinin uzunluğu (%86,4’ü) konusu gelmektedir. Bunu sırasıyla ücret eşitsizlikleri (%69,5) ve ücretlerin düşüklüğü (%67,4) izlemektedir. Daha önceki bulguların da ortaya koydu gibi, kadınların çoğunluğu asgari ücretin altında

çalışmakta ve cinsiyete dayalı ayrımcık uygulamalarından ücret ayrımcılığını yoğun olarak yaşamaktadırlar.

Kadınların memnun olmadığı diğer konular ise, işyerindeki keyfi kurallar (%14,3), sayı sınırı (%12,5) ve özelleştirme (%14,3) uygulamalarıdır. İşyerindeki keyfi kurallar arasında, yemek molasında bile sigara içmelerine izin verilmemesi, sakız çiğnemenin hoş karşılanmaması, makyaj ve giyimlerine müdahale edilmesi, işyerine cep telefonu getirmenin yasak olması sayılmaktadır. Bu kuralların erkeklere uygulanmadığı belirtilmiştir. Görüldüğü gibi, ifade edilen nedenler, toplumda ve aile içinde var olan ataerkil yapılanmanın, Tokat yerel işgücü piyasasında, kadın üzerindeki görünümleridir. Kadınlar, yerel toplulukta ve yaşantıda var olan sosyo-kültürel değerler ve kurallar çerçevesinde işgücü piyasasında yer almakta ve istihdama katılmaktadır. Bu kurallara uymamanın yaptırımı, işten çıkarılma olmaktadır.

Tekstil sektöründe, bir yazma fabrikasında çalışan kadınlar, işyerinde memnun olmadıkları konulardan birinin sayı zorluğu olduğunu belirtmişlerdir. Bu kadınlar işletmede iplik (bobin) sarma işi yapmaktadırlar. Her gün dokuz kutu hazırlamak durumundadırlar. Bu dokuz kutunun her birinde 160 bobin olması gerekmektedir. Bu sayıyı tutturamayan kadınların ücretlerinden kesinti yapılmakta ya da o gün o sayıyı hazırlayabilmek için gece geç saatlere kadar çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu işi yapmak çok dakiklik ve hız gerektirmektedir. Bu yüzden bu işi yapan kadınlar öğle yemeğini çabucak yemekte ve hemen işlerine dönmektedir. Bu kadınlar sayıyı tutturabilmek için hemen işlerinin başına dönme telaşı yaşadıklarını, o yüzden verilen yemekten bir şey anlamadıklarını, kendi sözleriyle “*o telaş, o stresle yemeği bile rahat yiyemiyoruz, bitiremiyoruz bile. Dinlenme imkânımız hiç olmuyor. Sabahtan akşama kadar sayıyı tamamlayabilmek için, köle gibi çalışıyoruz.*” şeklinde ifade etmişlerdir.

Özelleştirme uygulamasından memnun olmadığını söyleyen kadınlar (%14,3) kamuda tek elde çalışan 40 (sendikali-sigortalı) kadın işçidir. Özelleştirme sürecine giren işletmede, kadınların hepsi aktif olarak özelleştirme karşıtı eylemlere katıldıklarını belirtmişlerdir. Kadınlar, özelleştirmenin kendileri için işsizlik

getireceği konusunda hemfikirdirler. Nitekim kadınlar bu durumu aşağıdaki şekilde dile getirmektedir:

“Hep duyuyoruz ki özelleştirilen işyerlerinde önce kadınlar işten çıkarılmakta. Kari-koca çalışıyosan da aynı yerde, yine kadın işten çıkarılmakta.”

“4c ile biz kadınları işten çıkartmanın önü açılmış oluyor. Sözleşmeli oluyoruz, kadro garantisi yok, geçici işçi statüsünde çalışıyoruz ve tamamen işverenin insafına kalıyoruz.”

Yükselme ve mesleki eğitim olanağının yetersizliğinden (%22,9), işte sorumluluk ve yetki tanınmamasından (%17,2) memnun olmayan kadınların oranının düşüklüğü, özel işletmelerde çalışan kadınların yaptıkları işin niteliği (el emeğine dayalı, basit, tek düze, tekrarlamalı ve vasıfsız işler) gereği doğal bir sonuçtur. Bu konu daha çok kamuda çalışan sendikali-sigortalı kadınlar için ağırlıklı bir memnuniyetsizlik konusudur.

Kadınların yarıdan fazlası için çalışma saatleri hassas bir konudur. Uzun çalışma saatleri, kadının ev işi ve çocuk bakımı konusundaki sorumluluklarının devamı ve erkeklerin zihniyet kalıpları nedeni ile işgücü piyasasına katılan kadın için büyük problem oluşturmaktadır.

4.2.1.3.4.7. Ücretler

Ankete katılanların %35,9'u 300–399 TL arası; %29,9'i 300 TL'den az; %19,8'i 400–499 TL arası; %14,4'ü 500 TL ve üzeri ücret almaktadır. Anketin uygulandığı aylarda net asgari ücret; 16 yaşından küçükler için 352,09 TL ve 16 yaşından büyükler için 419,15 TL'dir. Bulgulara göre, kadınların çoğunluğu asgari ücretin altında ücretlerle çalıştırılmaktadır. Kadınların %19,8'i 400–499 TL arası ücret almaktadır. 500 TL ve üzeri ücretlerle çalışan kadınlar ise sigortalı-sendikali olarak çalışan kadınlardır (Tablo.4.23). Asgari ücretle çalışan kadınlar sigortalı kadınlardır. Asgari ücretin altında çalışan kadınlar ise sigortasız ve sendikasıız kadınlardır.

Araştırma bulguları, gıda ve tekstil işkollarında ücretlerin düşük olduğu bilgisini doğrulamaktadır (Toksöz, 2007; Koray, 1999; Beneria, 2003). Anket uygulanan kadınların çoğu, asgari ücretin altında ücret almaktadır. Aynı işletmede, aynı işi yapan ve çalışma süreleri aynı olan kadınların ücretlerinin farklı olduğu

gözlenmiştir. Kadınlar tarafından bunun nedeni “*hal, hareket, davranışına göre ücret değişiyor; terbiyeli, giyiminde ve makyajında ölçülüysen; ustabaşına, işverenine saygılıysan, ona göre farklı ücret veriyorlar*” şeklinde ifade edilmiştir. Her toplumun kendi toplumsal iş bölümü süreçlerinde kadınların cinsiyet rollerinden dolayı üzerlerinde bulunan ataerkil denetim, yeni boyutlar edinerek artmıştır (Düzkan, 2001). Tokat yerel işgücü piyasasında kadın, yerel toplumda varolan ataerkil değerlere, normlara, göre işgücü piyasasına katılmakta ve ücretleri bile cinsiyet rollerinden dolayı kadınları işgücü piyasasında denetlemenin bir aracı olmaktadır.

Kamu işletmesinde çalışan ve sendikalı olan kadınların ücretleri yükselmektedir. Ekonomik politikaların etkisiyle başlayan kamu sektöründe özelleştirme uygulamalarının varlığı düşünülürse, kadınlara yönelik, yüksek ücret uygulamasının da erozyona uğrayacağı açıktır. Küreselleşme ve piyasadaki rekabet baskısı, işverenleri işgücü maliyetini düşürmek için, düşük ücret politikasına yöneltmektedir. Söz konusu ekonomik faktörler, kadınların düşük ücretlerle, sigortasız-sendikasız işlerde çalıştırılmasına yol açmaktadır. Sosyo-kültürel faktörlerin etkisiyle erkekler, ailenin ekmek parası kazanan asıl kişisi olarak kabul edilmekte; kadınlar ise, eş ya da babalarına bağımlı çalışanlar olarak görülmektedir. Kadınlara düşük ücret ödenmesinin diğer gerekçeleri arasında, kadınların evlilik, çocuk doğurma nedeniyle işten ayrılma ve iş değiştirme eğilimlerinin yüksekliği de işverenler tarafından ileri sürülmektedir. Bu durumu, araştırma kapsamında görüşülen işverenlerin çoğu dile getirmiştir. Ancak araştırma bulguları, bu durumu doğrulamamaktadır. Kadınların evlilik ve çocuk doğurma nedenleriyle iş değiştirme eğilimleri çok düşüktür. Sonuç olarak hem ekonomik faktörler hem de sosyo-kültürel faktörler kadın emeğinin istismarına yol açmaktadır.

Çalışan kadınların eğitim düzeyleri ile aldıkları ücretler arasında istatistiksel olarak bir bağımlılık ilişkisi vardır ($P < 0,050$). Tablo.4.23’de görüldüğü gibi ilkökul mezunlarının %38,6’sı 300 TL’den daha az ücret geliri elde etmektedir. Bu eğitim düzeyindeki kadınların %37,0’si 300–399 TL arasında, %22,8’i 400–499 TL arasında ücret almaktadır. Ortaokul mezunlarında ise 300 TL’den daha az ücret alaların oranı %35,6 iken, 300–399 TL arasında geliri olanlar %43,8; 400–499 TL arası geliri olanlar ise %17,8 olarak gerçekleşmiştir. Lise mezunlarında 300 TL’den

az kazananların oranı %13,2; 300–399 TL arasında ücret geliri olanlar %28,6; 400–499 TL arasında ücret geliri olanlar ise %17,6’lık oranla temsil edilmektedir. Lise mezunlarında 1000 TL ve üstü ücret alanların oranı %38,5’tir. Görüldüğü gibi, 1000 TL ve üzeri gelir elde edenlerin %89,7’si lise mezunudur. Kuramsal bölümde de belirtildiği gibi kadınların eğitim düzeyleri ile birlikte aldıkları ücretler arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Eğitim, kadınların ücretlerini olumlu yönde etkilemekte ve kadınlara yüksek ücretler getirmektedir.

Tablo.4.23 Kadınların Eğitim Düzeyine Göre Ücretleri

Ki-kare=86,646 Sd=12 P=0,000			Aldığı Ücret Miktarı					Toplam
			300 TL'den az	300–399 TL arası	400–499 TL arası	500–999 TL arası	1000 TL ve üstü	
Eğitim Düzeyi	İlkokul	n	49	47	29	2	0	127
		% (Satır)	38,6	37,0	22,8	1,6	,0	100,0
		% (Sütun)	55,1	43,9	49,2	50,0	,0	42,6
		% (Toplam)	16,4	15,8	9,7	,7	,0	42,6
	Ortaokul	n	26	32	13	0	2	73
		% (Satır)	35,6	43,8	17,8	,0	2,7	100,0
		% (Sütun)	29,2	29,9	22,0	,0	5,1	24,5
		% (Toplam)	8,7	10,7	4,4	,0	,7	24,5
	Lise	n	12	26	16	2	35	91
		% (Satır)	13,2	28,6	17,6	2,2	38,5	100,0
		% (Sütun)	13,5	24,3	27,1	50,0	89,7	30,5
		% (Toplam)	4,0	8,7	5,4	,7	11,7	30,5
	Yüksek okul	n	2	2	1	0	2	7
		% (Satır)	28,6	28,6	14,3	,0	28,6	100,0
		% (Sütun)	2,2	1,9	1,7	,0	5,1	2,3
		% (Toplam)	,7	,7	,3	,0	,7	2,3
Toplam	N		89	107	59	4	39	298
	% (Satır)		29,9	35,9	19,8	1,3	13,1	100,0
	% (Sütun)		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	% (Toplam)		29,9	35,9	19,8	1,3	13,1	100,0

4.2.1.3.4.8. Sosyal Güvenlik Durumu

Ücretli çalışanlar için, hastalık, kaza, yaşlılık gibi risklere karşı sigortalı olmak çok önemlidir. Çalışanların iş hukukunun getirilerinden yararlanabilmeleri için gerekli koşul; işgücü piyasasında görünür olmalarını sağlayan sigortalılıktır. Araştırmaya katılan kadınların %61,7’si sigortalı, %3’ü eşinden dolayı sigortalı, %35,2’si ise sigortasız olduklarını bildirmişlerdir. Eşinin sigortalılık durumundan

eşine bağımlı olarak sosyal güvenceden yararlandığını söyleyen dokuz kadın ile birlikte, işyerlerinde sigortasız olarak çalışan kadınların oranının %38,3 gibi dikkate değer bir düzeyde olduğu gözlenmektedir. Ailelerinin ve dolayısıyla kadınların çoğunluğunun sosyo-ekonomik düzeyleri iyi olmadığı için, özel sigorta sahibi olan yoktur. Küreselleşme çağında, kadınlar, işgücü piyasasına liberalleşmenin ve özelleştirmenin egemen olduğu bir ortamın baskısını hissederek katılmaktadırlar. Dünya Bankası'nın da vurguladığı gibi; kadın işçiler, erkeklere göre daha savunmasız bir durumdadır ve düşük ücretli sektörlerde, kayıt dışı çalışmaktadırlar (WB, 2006). Kayıtdışı (sigortasız) çalışma ise kadınlar için, daha az güvence, fazla çalışma ücretinin kaybı, tatil, doğum izni, hastalık ücreti ve emeklilik haklarından yoksun kalmak anlamına gelmektedir.

Çalışan kadınların yaşları ile sosyal güvence durumu arasında istatistiksel olarak bir bağımlılık ilişkisi vardır ($P < 0,050$). Tablo.4.24'de görüldüğü gibi 20 yaşından küçük, çalışan kadınların %77,9'unun sigortasız çalışmaktadır. 20–24 yaş grubunda sigortasız olarak çalışan kadınların oranı %32,1'e düştükten sonra 25–29 ya grubunda %40,0'a çıkmıştır. Sigortalı olarak çalıştığını beyan edenlerin en yoğun olarak bulunduğu yaş grubu 30–34 yaş grubundadır. Bu gruptaki sigortalı çalışan oran %71,4'tür. Sigortalı ve sendikalı olarak çalışanların tamamı 35 ve daha büyük yaş gruplarında toplanmıştır. Araştırmanın yapıldığı sektörlerin -özellikle tekstil sektörünün- genç kadın işgücüne olan ihtiyaçları ve bu sektörlerin genel özellikleri düşünüldüğünde küçük yaşta çalışan kadınların, sigortasız çalışma durumu anlamlıdır. Kadınların ileri yaşlarda sigortalı çalışmaları artmaktadır.

Kadınların tamamı, sigortanın sağlık, emeklilik, yaşlılık için önemli olduğunu bildiklerini ifade etmişlerdir. İşverenler sigorta yapmaktan kaçınmaktadır. Kadınlar ise, işten atılma korkusuyla, bu konuda seslerini çıkaramamaktadır. Sigortasız çalışan kadınların çoğunun, çalıştıkları işyerine, araştırmacıdan sigorta müfettişleri gönderilmesini istemeleri, oldukça anlamlıdır. Çalışan kadınlara sigorta yaptırap yaptırmamak, sadece işverenin isteğine ve insafına kalmış bir durumdur. Küreselleşme nedeniyle yoğun rekabetin yaşandığı piyasa koşullarında, işverenler maliyetleri mümkün olduğunca azaltma eğilimi içerisinde. İşgücü maliyetleri, işveren için bu noktada önemli bir konumda bulunmaktadır. İşverenler, işgücü

maliyetlerini düşürmeye yönelik, düşük ücret politikası ve sigortasız işçi çalıştırma yollarını birlikte kullanma eğilimindedir. Kadınlar bu süreçte, sömürülen “nesne” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo.4.24 Yaşa Göre Sosyal Güvenlik Durumu

Ki-kare=162,385 Sd =10 P=0,000			Sosyal Güvenlik Durumu			Toplam
			Sigortalı	Sigortalı / Sendikalı	Sigortasız	
Yaş Grubu	20'den az	n	15	0	53	68
		% Satır	22,1	,0	77,9	100,0
		% Sütun	10,4	,0	46,5	22,8
		% Toplam	5,0	,0	17,8	22,8
	20–24 arası	n	55	0	26	81
		% Satır	67,9	,0	32,1	100,0
		% Sütun	38,2	,0	22,8	27,2
		% Toplam	18,5	,0	8,7	27,2
	25–29 arası	n	21	0	14	35
		% Satır	60,0	,0	40,0	100,0
		% Sütun	14,6	,0	12,3	11,7
		% Toplam	7,0	,0	4,7	11,7
	30–34 arası	n	20	0	8	28
		% Satır	71,4	,0	28,6	100,0
		% Sütun	13,9	,0	7,0	9,4
		% Toplam	6,7	,0	2,7	9,4
	35–39 arası	n	20	26	9	55
		% Satır	36,4	47,3	16,4	100,0
		% Sütun	13,9	65,0	7,9	18,5
		% Toplam	6,7	8,7	3,0	18,5
	40 ve fazla	n	13	14	4	31
		% Satır	41,9	45,2	12,9	100,0
		% Sütun	9,0	35,0	3,5	10,4
		% Toplam	4,4	4,7	1,3	10,4
Toplam	N		144	40	114	298
	% Satır		48,3	13,4	38,3	100,0
	% Sütun		100,0	100,0	100,0	100,0
	% Toplam		48,3	13,4	38,3	100,0

Kadınların %51,1'i iki yıl ve daha az bir zamandır sigortalı; %23,4'ü 3–5 yıl arası; %21,7'si (40 kadın) 10 yıldan fazla bir süredir sigortalı; %3,8'i ise 6–10 yıl arası sigortalıdır. 10 yıldan fazla bir süredir sigortalı olan kadınlar, kamu işletmesinde çalışan sendikalı-sigortalı kadınlardır. Sigortalılık süresi 2 yıl ve daha az olan

kadınların oranının yüksekliği işverenin kadın işgücünü sigortalı yapmak konusunda isteksizliğinin de bir yansımasıdır (Tablo.4.25).

İşveren için sigorta yapmamanın gerekçelerinden biri de evli kadınların eşlerinden dolayı sigortalı olmalarıdır. Kadın her ne kadar çalışsa da kocasına, babasına bağımlı konumda tutan ataerkil zihniyet kalıpları işyerinde de ortaya çıkmakta ve kadını sigortasız çalıştırmanın gerekçesini oluşturmaktadır. Eşinden dolayı sigortalı olduğunu söyleyen kadınların biri bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Geçenlerde benimle işe başlayan bir arkadaşımı işveren sigortalı yaptı. Benim sigortam ne zaman yatacak, aynı zamanda işe başlamıştık onunla deyince... Bana senin kocan zaten sigortalı, ne ihtiyacın var. Onun çocuğu hasta, tedavi görmesi gerekli. Kocasının da sigortası yok dedi. Bir şey diyemedim. Israr edersen kapı orda der bana.”

Tablo.4.25 Kadınların Çalışma Süresine Göre Sigortalılık Süresi

Ki-kare = 153,725 Sd= 9 P= 0,000			Sigortalılık Süresi				Toplam
			2 yıl ve az	3–5 yıl arası	6–10 yıl arası	10 yıldan fazla	
Ücret / Gelir Karşılığında Kaç Yıldır Çalışıyor	2 yıl ve az	n	15	0	0	0	15
		% Satır	100,0	,0	,0	,0	100,0
		% Sütun	16,0	,0	,0	,0	8,2
		% Toplam	8,2	,0	,0	,0	8,2
	3–5 yıl arası	n	49	7	0	0	56
		% Satır	87,5	12,5	,0	,0	100,0
		% Sütun	52,1	16,3	,0	,0	30,4
		% Toplam	26,6	3,8	,0	,0	30,4
	6–10 yıl arası	n	26	24	5	0	55
		% Satır	47,3	43,6	9,1	,0	100,0
		% Sütun	27,7	55,8	71,4	,0	29,9
		% Toplam	14,1	13,0	2,7	,0	29,9
	10 yıldan fazla	n	4	12	2	40	58
		% Satır	6,9	20,7	3,4	69,0	100,0
		% Sütun	4,3	27,9	28,6	100,0	31,5
		% Toplam	2,2	6,5	1,1	21,7	31,5
Toplam		N	94	43	7	40	184
		% (Satır)	51,1	23,4	3,8	21,7	100,0
		% (Sütun)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
		% Toplam	51,1	23,4	3,8	21,7	100,0

Tablo.4.25’den de anlaşıldığı gibi kadınların çalışma süresi ile sigortalılık süresi arasında istatistiksel olarak bir bağımlılık ilişkisi vardır ($P<0,050$). Kadınların

çalışma süresi arttıkça sigortalılık süresi de artmaktadır. Kadınların ücret/gelir karşılığı çalışma süresi ile sigortalılık süresi uyuşmamaktadır. Bu durum sigortalılık hakkını elde eden kadınların bu hakkı -belli bir süre sigortasız çalıştıktan sonra- elde ettiğini göstermektedir. Sigortalı olarak çalışan kadınlardan, 3–5 yıl arası ücret/gelir karşılığı çalışanların %87,5'i 2 yıl ve daha az süreli olarak sigortalıdır. 3–5 yıl arası ücret/gelir karşılığı çalışan kadınların %12,5'i ise 3–5 yıllık sigortalıdır. 6–10 yıl arası ücret/gelir karşılığı çalışan kadınların %47,3'ü 2 yıl ve daha kısa süreli; %43,6'sı 3–5 yıl arası; %9,1'i ise sigortalı olarak çalışmaktadır. 10 yıl ve daha uzun süredir ücret/gelir karşılığı çalışan kadınların %6,9'u 2 yıl ve daha kısa süreli; %20,7'si 3–5 yıl arasında; %3,4'ü 6–10 yıl arasında; %69,0'u da 10 yıldan daha uzun süredir sigortalı olarak çalışmaktadır. 10 yıldan daha uzun süreli ücret/gelir karşılığı çalışan kadınların %69,0'u aynı zamanda sendikalı-sigortalı olarak çalışmaktadır. Sendikalılık durumu ilgili bölümde daha ayrıntılı verilmektedir.

Görüldüğü gibi kadınların ücret/gelir karşılığı çalışma süresi ile sigortalılık süreleri çakışmamaktadır. Kadınların çalışarak geçirdikleri süre uzadıkça, sigortalı olarak çalışma istekleri de artmaktadır. Yerel işgücü piyasasında sigortalı çalışma olanağı buldukları ölçüde de bunu değerlendirmektedirler.

4.2.1.3.4.9. Sendikalılık

Gıda ve tekstil işkollarına yönelik olarak yapılan bu araştırmada, kamuya ait Tekel fabrikasından (Tekgıda-İş) başka sendikal örgütlenme yoktur. Görüşülen kadınların sadece % 13,4'ü sendikalıdır. Sendikalı kadınlar kamu sektöründe (tütün işletmesinde) çalışan kadınlardır. Özel sektörde çalışan kadınların hepsi (%86,6'sı) sendikasızdır. Fason çalışarak, ihracata yönelik üretim yapan, dış piyasada rekabet etmek zorunda olan ve sahip olduğu ucuz işgücünden yararlanmak amacı ile fabrikalarını Tokat İli ve ilçelerinde kuran işverenler de, Tokat'ın yerlisi olan işverenler de çalışanlarının sendika üyeliğine karşıdır. Fabrikada sendikal örgütlenme için yapılan herhangi bir girişim, çalışanların işten çıkartılmasıyla sonuçlandığı gibi; fabrikanın kapanması ve başka bir şehre taşınması gibi sonuçlara da yol açmaktadır. Bu yaptırımlar, işverenler tarafından haklı görülmektedir. Bir işveren bu durumu şöyle dile getirmektedir:

“A, B ve C tekstil-hazır giyim fabrikalarının kapanma nedeni, işçilerin sendikalı olmak istemeleri yüzündendir. İşçiler sendikaya üye olunca, işveren sendika

üyeliğinden vazgeçmeleri için ücretlerine zam yaptı. Ama işçiler sendika üyeliğinden çıkmadılar. İşverende fabrikalarını kapattı ve başka bir ilde yeni fabrikalar kurdu. İşçiler, sendikalı olmakta diretmeselerdi, şimdi bu fabrikalar Tokat'ta çalışıyor olurdu, onlar da (işçiler) ekmek yiyor olurdular.”

Görüşülen sendika yetkilileri de aynı olayı doğrulamışlar: *“İşverenlerin sendikaya karşı olduklarını, öyle ki bir gıda işletmesine görüşme yapmak için gelen işçi sendikaları yetkililerini işverenin kapıdan kovdurduğunu, fabrikaya girdirmediğini, görüşme bile yapmak istemediğini”* ifade etmişlerdir. Yine sendika yetkilileri, 1980’den sonra uygulamaya konulan ekonomik politikalarının kamu sektöründeki özelleştirme uygulamaları nedeniyle sendikaların sürekli üye kaybına uğradığını ve Tokat Tekel Fabrikasında, özelleştirme nedeniyle sendika üyeliklerinin azalacağı konusundaki kaygılarını ifade etmişlerdir.

Sendikalı olmayan kadınlara, sendikayı biliyor musunuz şeklinde bir soru sorulduğunda, (10 kadın dışında) sendika konusunda bilgisi olan kadın çalışanın olmaması da önemli bir bulgudur. Kadınlara sendikanın ne olduğu konusunda bilgi verildiğinde, alınan tepkiler ise oldukça ilginç olmuştur. Kadınlar, sendikanın işçi haklarını korumak, ücret artışları sağlamak, çalışma koşullarını düzeltmek işlevlerini öğrendiklerinde: işverenlerin asla böyle bir şey istemeyeceklerini, buna izin vermeyeceklerini, çünkü sendikalı olduklarında kendilerine yüksek ücret, (sigortasız kadınlar için) sigorta yapmak zorunda kalacaklarını ifade etmişlerdir.

Bulguların da gösterdiği gibi, ekonomik faktörlerin işgücü piyasalarında sendikasızlaşmaya yol açtığı gerçeği, Tokat yerel işgücü piyasasında da güçlü bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İhracata yönelik sanayileşme stratejisi, ülkemizde, işgücü maliyetlerinin kontrol altına alınması uygulamalarını ön plana çıkarmıştır. İşverenler için, işgücü maliyetlerinin düşürülmesinin önündeki en büyük engel, sendikalar olarak görülmektedir. Özellikle tekstil sektörü, çalışanlarının sendikasız olması sayesinde, asgari ücretle işçi çalıştırabilmekte ve bu yolla üretim maliyetleri içerisinde işgücü maliyetini en aza düşürerek, piyasada rekabet edebilmektedir. Bu durumdan en çok zarar gören kadınlar olmaktadır. Sendikal örgütlenmenin getirdiği haklardan yoksun kalan kadınlar, işgücü piyasasında sigortasız, düşük ücretli ve olumsuz çalışma koşullarında çalışmak zorunda kalmaktadır.

Kadınların %50'si 17 yıldır, %17,5'i 18 yıldır, %15'i 16 yıldır, %12,5'i 20 yıldır, %2,5'i 19 yıl, %2,5'i de 15 yıldır sendikalıdır. Kadınların sendikalı olmaları, işe ilk başladıkları yıldan itibaren olmuştur ve çalıştıkları süre boyunca sendika üyesidirler.

Sendika üyesi kadınların %87,5'i (35 kadın) tüm işçi haklarını savundukları gerekçesi ile sendikalı olmaktan memnundur. Kadınların %12,5'i ise sendikalarının iş kanunu, kadın ve çocuk sağlığı (kadın hastalıkları, stres, çocuk eğitimi), kadın-erkek eşitliği konularında eğitim hizmetleri sağlamadığı gerekçesiyle sendikalı olmaktan memnun olmadıklarını belirtmiştir. Sendikaların kadın üyelerinin eğitim ve bilinç düzeylerini geliştirmesi açısından bu tür eğitim hizmetleri vermelerinin önemi açıktır. Eğitim verilmesi istenen konular arasında kadın-erkek eşitliği konusunun bulunması, kadınların bu konudaki duyarlılığının göstergesidir.

Araştırma bulguları, Tokat yerel işgücü piyasasında sayıları az da olsa sendikalı olan kadınların, sendikalı olmayı içselleştirdiklerini göstermektedir. Kadınlar, özellikle özelleştirmenin getirdiği kaygılar ile sendikalı olmayı önemsemekte; sendikanın, tüm işçi haklarını savunduğunu düşünmekte ve sendikasız çalışmanın işgücü piyasasında kadın emeğinin sömürsünü artıracığının bilincindedir. Bu yüzden de 2006 yılında sendikalarının özelleştirme karşıtı eylemlerinde aktif olarak yer almışlardır.

4.2.2. Ev Eksenli Çalışan Kadın Emegine Yönelik Bulgular

Farklı ülkelerde yapılan araştırmalarda ev eksenli çalışma, üretimde giderek katkısı artan bir süreç olarak incelenirken (Carr vd., 2000; ILO, 2002; Moçoş, 2005); Tokat'ta yapılan bu araştırma birtakım önemli farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Kadınların ev eksenli çalışma olarak tanımlanan, bu emek kullanım biçiminin Tokat'ta üretim sürecinin çok önemli bir kısmını oluşturmadığı ve işletmelerin bu yöntemi ancak işin çok yoğun olduğu zamanlarda geçici olarak kullandıkları gözlenmiştir. Bu dönem dışında üretim bütün aşamalarda işletme içinde yapılmaktadır, çünkü bu işler için genç kadınları (evli ya da bekâr) çok ucuza ve sigortasız çalıştırma olanağı vardır. Üretimin yoğunlaştığı dönemlerde, bu konudaki işgücü gereksinimi işletme dışında kadınlara, eve iş verme şeklinde karşılanabilmektedir. Bu tür işler, parça başı hesabıyla, çok düşük ücretlerle yaptırılabilen işlerdir. Bir ay yoğun olarak ev eksenli çalışan kadınların, sonraki aylarda iş alamama olasılığı çok yüksektir. Nitekim araştırmanın yapıldığı ayda, kadınlar geçen yıl bir kere iş aldıklarını ve yakın zamanlarda işletmelerde birinin eve iş vereceğini haber aldıklarını ve ev eksenli çalışmak için bunu beklediklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla ev eksenli çalışma, Tokat için konfeksiyon sektöründe üretimin önemli bir kısmını oluşturmamakta ve kadınlar için yaygın olan bir çalışma şekli olmamaktadır.

İşverenler açısından Tokat'ta ev eksenli çalıştırma çok tercih edilmemektedir. Bu konuda işverenler, ürünü getirip götürmenin, denetlemenin zor olduğu ve yapılan işin kalitesine önem verdikleri gibi gerekçeleri ileri sürmektedir. İşletmeler, bu yöntemi siparişlerin çok yoğun olduğu dönemlerde, geçici olarak ve son üç yılda belki bir kez kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle ev eksenli olarak çalıştırdıkları kadınların sayısını vermekten kaçınmışlardır. Araştırmacının yoğun ve ısrarlı çabası sonucu ev eksenli çalışan sadece 12 kadına ulaşılmış ve görüşmeler bu kadınlarla yapılmıştır. Aşağıda ev eksenli çalışan kadınlarla ilgili elde edilen bulgular nitel bilgiler şeklinde sunulmaktadır.

4.2.2.1.Sosyo-Demografik Faktörler İle İlgili Bulgular

Ev eksenli çalışan kadınların yaşları 15–44 arasında değişmektedir. Kadınların çoğunluğu 21–26 yaş grubundadır. Araştırma kapsamındaki kadınlardan biri okuryazar değildir, diğerleri ise ilkokul mezunudur. Kadınların çoğunluğu (sekiz

kadın) evlidir. Evli kadınların hepsinin çocuğu bulunmaktadır. 21–26 yaş grubundaki evli üç kadının 0–6 yaş grubu arasında birer tane çocukları bulunmaktadır. 40 yaşında evli bir kadının 13 yaşından büyük iki çocuğu bulunmakta iken, diğer evli kadınlar 7–12 yaşları arasında ikişer çocuğa sahiptir. Kadınların çoğunluğunun aile biçimi, çekirdek ailedir. Çekirdek aile yapısına ilişkin bu bulgu, ücretli çalışan kadınlar bulgusu ile uyumludur. Evli kadınların sadece ikisi eşin anne ve babası ile birlikte yaşamaktadır. Kadınların çoğunluğu (sekiz kadın) köy doğumludur. Araştırma bulgularına göre ev eksenli çalışan kadınların belirgin nitelikleri, eğitim düzeylerinin düşüklüğü, çoğunluğunun genç yaşlarda ve evli olması, evli kadınların çoğunluğunun bakım gerektiren küçük çocuk sahibi olmasıdır. Bu durum, kadınların işgücü piyasasına ev eksenli çalışan olarak katılımında, eğitim düzeyinin düşüklüğü, genç yaşta, evli ve küçük çocuk sahibi olma gibi sosyo-demografik faktörlerin belirleyiciliğine işaret etmektedir.

4.2.2.2.Sosyo-Kültürel Faktörler İle İlgili Bulgular

Evli kadınların tamamı, ev eksenli çalışma nedeni olarak ev işleri ve çocuk bakımı sorumlulukları ile eşlerinin dışarıda çalışmalarına izin vermemesini belirtmişlerdir. Bekâr kadınlar da ailenin erkek üyelerin (baba, ağabey gibi) dışarıda çalışmalarını hoş karşılamadığını ifade etmişlerdir. Kadınların tamamı yakın çevrelerinin, akrabalarının da, kadının dışarıda çalışmasına iyi gözle bakmadıklarını söylemiştir. Evli kadınlardan biri bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Benim beyim, çalışan kadınlara karşı. Dışarıda kadının çalışmasına sadece beyim değil, tüm ailesi; annesi, babası, amcaları da karşı. Kadın evde oturur, çocuklarına bakar, yemeğini yapar düşüncesindeler. O yüzden asla dışarıda çalışma izni alamam.”

Bekâr genç kadınlar da, babalarının, ağabeylerinin dışarıda çalışmalarına izin vermediğini söylemişlerdir. Genç kadınlardan biri, fabrikada çalışmak istediğini, konuyu babasına açtığını, ama babasının sert tepki gösterdiğini, çalışmak için izin alamadığını belirtmiştir. Genç kadın babasının dışarıda çalışmasına karşı tutumunu şöyle ifade etmektedir:

“Babam dışarıda çalışmama izin vermiyor, bu konuda hiç rızası yok. Fabrikada çalışma koşullarının ağır olduğunu ve erkeklerle yan yana çalışmanın uygun olmadığını söylüyor.”

Geleneksel ataerkil değerlerin egemen olduğu toplum yapısında, kadının çalışması olumsuz bir toplumsal statü simgesi olmaktadır. Bu nedenle kadınlar,

toplumda, kadınların dışarıda çalışmasına olumsuz bakıldığı durumlarda, geleneksel ataerkil değerleri zorlamadan ev eksenli çalışma ile işgücü piyasasına katılmak durumunda kalmaktadır. Bu çalışma şeklinde kadınlar, toplumsal cinsiyet temelli işbölümünce öncelikle sorumlu tutuldukları çocuk bakımı ve ev işlerini ihmal etmeden çalıştıkları için, çalışmalarına kocaları, babaları tarafından bir tepki gösterilmemektedir. Görüşülen kadınların tamamı kocalarının, babalarının bu şekilde çalışmalarına karışmadıklarını belirtmiştir. Araştırma bulguları, kadının işgücü piyasasına katılımında, kendi bireysel tercihlerinin değil, ailenin erkek üyelerinin sahip olduğu kültürel norm ve değerlerin bu konuda belirleyici olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu da kadının dışarıda çalışma kararında önem taşıyan ve kaynağını ataerkillik ve toplumsal cinsiyet temelli işbölümünden alan sosyo-kültürel faktörlerin -engellerin- önemine işaret etmektedir.

Görüşülen kadınların tamamı, aile içinde mutfak masrafları dışında hiçbir konuda söz sahibi olmadıklarını, eve eşya alımı, arkadaş, komşularla görüşme, kıyafetlerin nasıl olacağı gibi konularda kararları baba/eşlerinin verdiğini belirtmiştir. Bu durum, kadınların mensup olduğu ailelerde ataerkil yapının getirdiği erkek egemenliğinin göstergesidir. Kadınlar, ataerkil değerlerin egemen olduğu bu aile yapısında tamamen edilgen, denetlenen bir konumda bulunmaktadır ve aile içi karar alımına katılımda söz sahibi olamamaktadır. Bu konumlarının işgücü piyasasına katılımdaki etkisi, ev eksenli çalışma olmaktadır. Kadınların tamamı, ev içinde toplumsal cinsiyet temelli işbölümünde kadına uygun görülen tüm işleri, ailedeki erkek üyelerin hiçbir katkısı olmadan yapmaktadır. Çocuk bakımı, ütü, temizlik, yemek pişirme, bulaşık, çamaşır gibi tüm işler, kadınların karşılıksız emek kullanım biçimleriyle yerine getirilmektedir. Kadınlar tarafından dışarı işleri olarak adlandırılan tüm işler (gıda maddeleri alışverişi, fatura ödemeleri, akraba ve komşulara alınacak hediyeler, komşu ve akraba ziyaretlerini planlama gibi) eş ya da babaları tarafından yapılmaktadır. Erkeklerin evde yaptığı tek iş, ev içi küçük tamiratlar olmaktadır. Erkekler, evin asıl geçindiricisi sıfatı ile sadece ev içinde tamirat işini kendi sorumluluklarında görmektedir. Görüşülen kadınların yarısı evdeki işbölümünden memnun iken; diğer yarısı da memnun olmadığını -özellikle eve iş aldıkları zamanlarda ev işine yardım eden kimsenin olmadığını için- belirtmişlerdir. Evli kadınlar, ev işleri ve çocuk bakımı için eşlerinden bir yardım

alamadıklarını söylerken, bekâr genç kadınlar anneleri, kız kardeşleri ile bu işleri paylaşarak yaptıklarını söylemiştir. Gerek bekâr gerekse evli kadınların tamamı, çalışma kararını eşin iznini bırakmaktadır. Bunun gibi kadınların çoğunluğu için, kadının hayattaki önceliği iyi bir anne ve eş olmak, kadının öncelikli yeri ise evi olmaktadır. Bütün bu bulgular, görüşülen kadınların toplumsal rollerini içselleştirdiklerinin bir göstergesidir. Buna karşın, kadınların çoğu seçim şansları olsaydı; devlete ait bir işyerinde çalışmak istediklerini, devlette çalışmanın sigorta ve çalışma koşulları açısından daha iyi bir seçenek olduğunu belirtmiştir. Bunun gibi kadınları yarıdan fazlası, kız çocuklarının çalışmasını, kız çocuklarının geleceği için iyi olacağı düşüncesiyle istemektedir. Bunun gerekçesi ise, *“kendi parası olur, koca eline bakmaz”* şeklinde ifade edilmiştir. Düşünce bazında da olsa bağımsızlık, ekonomik özgürlük kazandıracağı için dışarıda çalışmaya karşı tutumları olumludur.

Görüşülen kadınlar için çalışmanın anlamı daha çok, ekonomik özgürlük ve aileye katkı olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu kadınlar, kendilerini çalışan olarak görmemektedir. Onlar için çalışmak, ev dışında, örneğin bir fabrikada yapılan düzenli iş anlamına gelmektedir. Kadınlardan biri, bu durumu *“kendimi çalışan olarak görmüyorum. Çünkü evin içinde yaptığım bir iş; aynen ev işi gibi evde yapılan bir iş bu”* şeklinde ifade etmiştir. Kadınlar sürekli iş gelmemesi, çok emek, dikkat ve sabır gerektirdiği, çok yorucu ve oyalayıcı olduğu ve parasının da az olduğu için ev eksenli çalışmayı başkalarına önermemektedir.

4.2.2.3.Ekonomik Faktörler İle İlgili Bulgular

Ev eksenli çalışan kadınların çoğu köy doğumludur. Bu kadınlar, eşlerinin ve babalarının işsizliği nedeni ile köyden kente göç etmiştir. Ekonomik politikaların etkisi ile kırsalda geçim olanaklarını yitirenler kentlere göç etmektedir. Bu süreçte kadınlar da, eşlerine, babalarına bağımlı olarak kente gelmiştir. Köyde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan bu kadınlar, kente geldiklerinde -ailenin erkek üyeleri için iş bulma öncelikli bir konu olmakta, kadınlar ise dışarıda çalışmalarına izin vermeyen kültürel değerler nedeniyle- ev kadını olmaktadır. Görüşme yapılan kadınların tamamı kirada oturmaktadır. Eşlerinin/babalarının ve kendilerinin herhangi bir mal varlığı bulunmamaktadır. Kadınların tamamı, ekonomik faaliyet olarak tanınmayan ve ev kadınlığının bir uzantısı olarak görülen, ev içi tüketime yönelik üretim faaliyetlerine (salça, ekmek, turşu yapımı, kazak örme, giysi dikme gibi) yoğun bir

emek harcamaktadır. Kadınlar ekonomik politikaların sonucu, piyasada tüketime yönelik mal ve hizmet fiyatlarının yüksekliği karşısında, piyasadan karşılayamadıkları mal ve hizmet kayıplarını telafi için, bu mal ve hizmetleri evde üretmektedir. Bu şekilde ailenin geçim yükü biraz olsun hafifletilmeye çalışılmaktadır. Ailelerin ortalama aylık geliri 550–650 TL arasında değişmektedir. 2007 yılı TÜİK verilerine göre, dört kişilik bir ailenin mutfak için yapması gereken aylık zorunlu harcama tutarı (açlık sınırı) 237 TL; gıdanın yanı sıra konut, giyim, eğitim, sağlık gibi zorunlu harcamaların karşılanması için aylık gerekli tutarın (yoksulluk sınırı) 619 TL olduğu hatırlanacak olursa, kadınların ailelerinin yoksulluk sınırının biraz üstünde yaşadıkları söylenebilir. Ancak araştırma sırasında edinilen izlenim, gözlemler ve görüşme bulguları, bu ailelerin TÜİK verilerine göre açıklanan miktarların altında ve biraz üzerinde gelire sahip olmasının, gerçekte aileleri hiçte yoksulluk sınırının üstünde tutan bir yaşam standardına sahip kılmadığını göstermektedir. Görüşülen kadınların eş/babaların çoğunluğu geçimlerini pazarcılık, çaycılık gibi işlerden sağlamaktadır. Evli kadınların sadece üçünün eşi, işçi olarak çalışmaktadır ve bu kadınlar, eşlerinden dolayı sigortalıdır. Diğer kadınların ise ne eşleri ne de kendileri sosyal güvenlik kapsamı içinde değildir. Kadınların tamamı, daha önce başka bir işte çalışmadıklarını ve ev eksenli çalışma nedenlerinin ekonomik zorunluluk olduğunu belirtmiştir. Dar gelirli ailelere mensup bu kadınlar, ekonomik gereksinimler nedeniyle işgücü piyasasına katılmaktadır. Ekonomik politikalar sonucu piyasanın serbestleştirilmesi, fiyatların yükselmesi, reel ücretlerin geriletilmesi, kentlerde ailelerin yaşam koşullarını olumsuz etkilemektedir. Bu koşullarda ailelerin geçimi için tek bir erkeğin çalışması yeterli olmamakta, daha önce hiç çalışmamış kadınlarda, işgücü piyasasına katılmaktadır.

Kadınların bu işten kazandıkları aylık ortalama gelir 35–150 TL arasında değişmektedir. İhracata dayalı sanayileşme modelini benimseyen ülkelerde, konfeksiyon sektöründe ev eksenli çalıştırma yöntemi, işverenlere işgücü maliyetlerini düşürmek; bu yolla pazarda rekabet edebilmek yönünden avantajlar sağlamaktadır. Kadınlar, konfeksiyon sektöründe nakış, boncuk işleri, ürünlerin temizliği gibi işlerde, doğuştan gelen özellikleri addedilen monoton, tekrara dayanan, sabır gerektiren işlere yatkın olma özellikleri ile tercih edilmektedir. Kadınların yaptıkları bu işlerin doğal becerilerinden ileri geldiği düşünülmektedir. Bunun gibi,

kadınlar, toplumsal cinsiyetlerinden dolayı evin asıl geçindireni olarak görülmediği için ücretlerine ek gelir olarak bakılan bir grubu oluşturmaktadır. Tüm bunlar, ev eksenli çalışan kadınlara düşük ücretler vermenin gerekçelerini oluşturmaktadır. Kadınların yaptığı işler, kot pantolonlara pul veya boncuk işleme; penye, kot, iç çamaşırını ipliklerini temizleme; kotlara düğme dikme gibi emek yoğun işlerdir. İş, fabrikadan gelen bir erkek işçi aracılığı gibi, çeşitli araçlardan alınmaktadır. Kadınlar, işin hangi işveren için yapıldığını ve aracının bu işteki kazancını bilmemektedir. Kadınlar, işin sürekli olmadığını, yılda bir defa iş geldiğini ve parça başına göre ücret aldıklarını belirtmişlerdir. Yapılan işe göre parça başı ücretler değişmektedir. Yapılan işlere göre ücretlendirme aşağıda gösterilmiştir:

- Kot pantolona boncuk işleme işi, kot pantolon başına 2 TL;
- Kot pantolona düğme dikilmesi işi, pantolon kot başına 1 TL;
- Kot pantolonda ve penye tişörtte iplik temizlemesi -temizlenen pantolon ve tişört başına 4 KR.

Görüşülen bekâr kadınlardan bir tanesi, bir top (25 adet) kot pantolona boncuk işleme işini bir haftada bitirdiğini ve bundan da 50 TL kazandığını belirtmiştir. Fakat ücretlerinin geç ödenmesi, temel şikâyet konusunu oluşturmaktadır. Oysa aldıkları işi çok kısa süre içerisinde bitirmek durumundadır. Kadınlar, özellikle boncuk ve pul işleme işinin ‘çok emek’ ve ‘çok zaman’ gerektirdiğini ifade etmiştir. İş alındığı dönemlerde, sabahın erken saatlerinden gecenin geç zamanlarına kadar çalıştıkları, yapılan görüşmelerde belirtilmiştir. İş alındığı zamanlarda, kadınlara kız kardeşleri ve anneleri yardım etmektedir. Bu yardımlar ya yapılan işe yardım ya da ev işi, çocuk bakımına yardım şeklinde gerçekleşmektedir. Evli kadınlar, bu işten kazandıkları parayı kendileri ev harcamaları için kullanırken, bekâr kadınlar ise, bir kısmını ailelerine verdiklerini, geri kalanı kendileri kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Ev eksenli çalışan kadınlara ait bulgular, bu konuda yapılan çalışmaların (Lordoğlu, 1990; Eraydın ve Erendil, 1999; Kasa ve Öznur, 2007) bulguları ile benzer özellikler taşımaktadır. Araştırma bulgularına göre, ev eksenli çalışan kadınlar, ücretli çalışan kadınlarla karşılaştırıldığında işgücü piyasasına katılan kadınların en zayıf ve dezavantajlı kesimini oluşturmaktadır. Bu işi yapan kadınların eğitim düzeyleri çok düşüktür. Bu iş, ekonomik zorunluluk nedeniyle yapılmaktadır.

Çocuk bakımı ve ev işleri nedeniyle eve bağımlı evli kadınlar, bu işi daha çok tercih etmektedir. Aile ve toplum tarafından ev dışında çalışmanın hoş görülmemesi de, bu işin tercih edilmesinde ağırlıklı bir nedendir. Yapılan işin sürekli olmaması nedeniyle kadınlar yaptıkları bu tür işleri, ev işinin bir uzantısı olarak görmektedir. Kadınlar, ev içinde çalıştıkları için çalışıyor ve para kazanıyor oldukları bilincini taşımamaktadır. Bu bakış açısı, kadınların bu emek kullanım biçimleri ile işgücü piyasasına katılsalar bile, emeklerinin ve aile geçimine yaptıkları katkıların görünmezliğine yol açmaktadır. Bu ise, ev eksenli çalışan kadınların ev içinde konumlarında olumlu yönde bir değişime neden olmamaktadır. Ev eksenli çalışma, geleneksel değer yargılarının korunmasında ve kadının ikincil konumunun sürdürülmesinde bir araç olmaktadır. Kadınlar geleneksel ataerkil değerleri zorlamadan, hatta tam tersi bu ataerkil değerlerin zorlamasıyla, adeta görünmez bir biçimde işgücü piyasasına katılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadınlar, üretim faaliyetlerine çeşitli emek kullanım biçimleri ile yoğun olarak katılmaktadır. Ancak kapitalist küreselleşme sürecinde, kadınların ev içi (yeniden üretim faaliyetleri) karşılıksız emek kullanım biçimleri değersizleştirilmekte ve işgücü istatistiklerinde görünmemektedir. Bunun gibi, kadınların ücret/gelir karşılığı çalışması anlamına gelen ve temelde tekstil/konfeksiyon sektöründe ev eksenli çalışma ile işletmelerde kayıt dışı çalışmayı kapsayan emek kullanım biçimleri de işgücü istatistiklerinde yer almamaktadır. Bu emek kullanım biçimleri ile kadınlar işgücü piyasasına katılmış ve istihdamda yer almış oldukları halde, işgücü piyasasında yokmuş gibi görünmekte, dolayısıyla ekonomik katkıları da yok sayılmaktadır. Kadınların bu emek kullanım biçimlerinin öneminin gözden kaçırılması, günümüzde kadınlar ve erkeklerin işgücüne katılım oranlarındaki farkın (kadınların işgücüne katılma oranlarındaki düşüklüğün) kapitalist ekonomilerde, kadınların üretici faaliyetlerde bulunmadıklarını, istihdama katılmadıklarını ve ekonomiye çok az katkı yaptıklarını gösterdiğine dair bir ön kabule götürme tehlikesi vardır. Kadınların işgücü piyasasına katılımları ise sadece ücretsiz aile işçiliği, memurluk, kendi hesabına çalışma, ücretli işçilik gibi emek kullanım biçimleri ile sınırlandırılmaktadır. Kadınların bu emek kullanım biçimleri ile işgücü piyasasına katılımı ise erkeklere göre sınırlı kalmakta, işgücü piyasasına katılan kadın için erkeklerden farklı olarak ev işleri, çocuk bakımı gibi -karşılıksız emek kullanımları- işler kadının sorumluluğunda olmaya devam etmektedir. Kadınlar piyasada ikincil konumda olmakta, belli mesleklerde yoğunlaşmakta, işte eğitim, ilerleme olanağı kısıtlı olmakta, düşük statüsü, düşük ücretli işlerde çalışmaktadır. Bu durumda, sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin etkileri bulunmaktadır.

Bu çalışmada, kadınların işgücü piyasasına katılımı ve konumları toplumsal cinsiyeti temel alan bir yaklaşım ile ele alınmıştır. Türkiye’de geleneksel değerlerin çok yavaş değiştiği; kadınların çoğunluğunun evde, toplumsal ve ekonomik yaşamda ataerkil ilişkilerin yoğun baskısı altında bulunduğu gerçeği, kadınların işgücü piyasasındaki durumunu kavramada büyük önem taşımaktadır.

Bu çerçevede, Türkiye’de kadınların işgücü piyasasına katılımı ve piyasadaki konumu incelendiğinde, en dikkati çeken özellikler; yıllar itibarıyla kadınların işgücü piyasasına katılma oranlarındaki düşüş eğilimi, bununla birlikte yüksek eğitilmiş

kadınların artan işsizlik oranları ve kadınların işgücü piyasasında belli sektörlerde, belli mesleklerde yoğunlaşması olmaktadır. Bu gelişmede sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler etkilidir.

Türkiye’de çeşitli yaş gruplarına göre kadınların işgücü piyasasına katılımı, erkeklere göre farklı bir görünüm sergilemektedir. Kadınlar en çok 20–24 yaş grubunda işgücü piyasasına katılmakta, bu yaş grubundan sonra evlilik, ev işleri, çocuk doğurma gibi nedenlerle işgücü piyasasından çekildikleri için sonraki yaş gruplarında katılım düşmektedir. Toplumsal cinsiyet temelli işbölümüne kadına verilen annelik ve eşlik rolleri, kadınların, belli bir yaş grubundan sonra işgücü piyasasından ayrılmasına yol açmaktadır. Bunun bir yansıması da, Türkiye’de bekâr kadınların evli kadınlardan yaklaşık iki kat daha fazla işgücü piyasasına katılmaları olmaktadır. Evlilik durumunda, toplumsal cinsiyet temelli işbölümüne göre, kadının öncelikli görevi ev işi, eşin ve çocukların bakımı olmakta iken; çalışıp para kazanma, eve ekmek getirme görevi kocaya aittir. Bu bakış açısı, kadının işgücü piyasasından çekilmesine neden olmaktadır. Özellikle küçük çocuk sahibi olunması durumunda, kadınlar için çocuk bakımı öncelikli bir konu olmakta ve bu durum kadınların işgücü piyasasına katılımını daha da azaltmaktadır Türkiye genelinde eğitim düzeyleri yükseldikçe kadınların işgücüne katılım oranları artmaktadır. Eğitim, işgücü piyasasında iş fırsatlarını ve ücretleri olumlu yönde etkilemekte, kadınların işgücü piyasasına katılımını sınırlayan sosyo-kültürel faktörlerin etkinliği azaltmakta ve kadınların işgücü piyasasında yer almalarında arttırıcı rol oynamaktadır. Ancak Türkiye genelinde bu ilişki, kadınlar lehine çok yavaş gelişmektedir. Her eğitim basamağında kadınların işgücüne katılımı erkeklere göre daha düşüktür. İşgücü piyasasının taleplerine uygun beceri ve yetenekleri kazandırmayan bir eğitim süreci, çalışan kadın sayısından çok, eğitilmiş ev kadını sayısını artırmaktadır. İşgücü piyasasına katılan kadınlar ise, evdeki işlerinin bir uzantısı olan mesleklerde istihdam olanağı bulmakta, düşük statülü, düşük ücretli işlerde çalışmaktadır.

Küresel kapitalizm sürecinde Türkiye’de uygulanan yapısal uyum programları (ürünlere kota getirilmesi, tarımsal desteklerden vazgeçilmesi) kırsal alandan kentlere göçü arttırmıştır. Kırdan ücretsiz aile işçisi olan kadın, kente geldiğinde düşük eğitim düzeyi nedeni ile istihdam olanağı bulamamakta ve ev kadını statüsüne dâhil olmaktadır. Kadınların bu statüdeki, ev içinde emek kullanımları ise, toplumsal

cinsiyet rollerinin doğal bir uzantısı kabul edilmekte ve istatistiklerde yer almamaktadır.

Uygulanan ekonomik politikalar sonucu oluşan krizler, ailelerin yaşam koşullarını zorlaştırmış ve daha çok kadın, ev dışında iş aramaya yönelmiştir. Ancak ihracata dayalı büyüme modeli sonucu yeterli istihdam olanakları yaratılamamış olması, kadınların işsizlik oranlarını yükseltmektedir. Kadınların yaşanan kriz dönemlerinde ilk işlerini kaybedenler olması, yedek işgücü kuramında da belirtildiği gibi kadınları, küreselleşme sürecinde kapitalist sistemin ihtiyacı olan yedek işgücü ordusuna dâhil etmektedir. İşsizlik baskısı ise, kadınları, işgücü piyasasına katılımlarını görünmez kılan kayıt dışı istihdama ve ev eksenli çalışmaya yöneltmektedir. Bu durum, kadınların üretim sürecinde katkılarının ve işgücü piyasasına katılımının olduğundan daha az görünmesine yol açmaktadır.

Tokat işgücü piyasasında da durum, Türkiye genelinden farklı değildir. Kadınların işgücü piyasasına katılımları sınırlıdır; işsizlik oranları yüksektir ve kadınlar belli sektörlerde, belli mesleklerde yoğunlaşmaktadır. Tokat yerel işgücü piyasasında kadınların il ve ilçe merkezlerindeki işgücüne katılım oranları 20–24 yaş gruplarında zirveye ulaşmaktadır. Sonraki yaş gruplarında ise, evlilik ve çocuk sahibi olma nedenleri ile işgücü piyasasından çekilmektedirler. Evliliğe ve eve ait sorumluluklar, toplumsal cinsiyetçi işbölümü nedeniyle daha çok kadınlar tarafından taşınmaktadır. Evlilikle birlikte, çocuk bakımı gibi geleneksel görevler, kadınların, kentsel işgücü piyasalarına katılımlarını olumsuz etkilemektedir. Kadınlar, evlilik ve çocuk bakımı gibi sorumlulukları nedenleri ile işgücü piyasasında “yedek işgücü” olarak işlev görmekte, erkekler gibi piyasada sürekli kalamamaktadır.

Kırsal alanda kadınlar, evlilik ve çocuk sahibi olmalarından bağımsız olarak – çoğunlukla, ücretsiz aile işçisi statüsünde kocaya, babaya ait topraklarda çalışarak - üretime katılmaktadır. Bu durumda, dışarıda çalışma ve ev işi, çocuk bakımı gibi konularda bir çelişki yaşanmamakta; çalışma koşullarını ev işi ve çocuk bakımı gibi sorumlulukları ile bağdaştırmaktadır; örneğin, küçük çocuğunu çalıştığı tarlaya götürebilmektedir.

Eğitim düzeyi arttıkça kadınların, kentsel alanda işgücüne katılımı olumlu yönde gelişim göstermektedir. İl ve ilçe merkezinde yüksek öğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı, diğer eğitim basamaklarına göre çok yüksek

oranlarda olmaktadır. Lise veya dengi meslek okulu mezunu ile lise altı eğitim düzeyine sahip kadınların işgücüne katılım oranlarının düşüklüğü, Türkiye geneline uygun olarak, ilk, orta ve lise öğretiminin genç kız ve kadınları, işgücü piyasasının talep ettiği becerilerle donatmadığını göstermektedir. Erkeklerde lise ve lise altı mezunların işgücüne katılım oranları yüksektir. Bu da Tokat'ta düşük eğitim düzeyli kadın emeğinin işgücü piyasasına katılımında, ataerkil yapının etkisini göstermektedir. Araştırma bulgularında da belirtildiği gibi, kadınların işgücü piyasasına katılımı, büyük ölçüde ailenin erkek bireylerinin aldığı kararlara bağlı olmaktadır. Beşeri sermaye kuramında iddia edildiği gibi, kadının kendi bireysel kararına göre işgücü piyasasına katılma kararı söz konusu olmamaktadır.

Tokat'ta tarım sektöründe çalışan kadınların yoğunluğu, diğer sektörlerle karşılaştırıldığında dikkati çekmektedir. Tarım sektöründe istihdam oranının yüksekliği, Türkiye ortalamasının çok üstündedir. Ancak yıllar itibariyle kadınların tarım sektöründe istihdamları düşmektedir. Ekonomik politikalar sonucu, devletin tarımsal devlet desteklerini kaldırması, şeker ve tütün gibi tarım ürünleri üretiminde kota uygulaması, bu ürünlerde destekleme alımlarının kaldırılması, Tokat'ta şeker pancarı ve tütün üretim alanında, ürün miktarında ve istihdamda azalmalara neden olmaktadır. Şeker pancarı ve tütün üretiminde kadın emeği ağırlıkla kullanılmaktadır. Bu ürünlerde kota uygulaması kadın istihdamını azaltmaktadır. Bu politikalar, kırsal alanda yaşayan insanları olumsuz etkilemekte; tarımsal gelirleri düşen ve yoksullaşan insanlar il, ilçe ve büyük şehirlere göç etmektedir. Köyden kente göçün yoğun olarak yaşandığı Tokat'ta kadınlar, hane halkı fertlerine (eş, babaya) bağımlı olarak kente gelmektedir. Kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olan kadın, kente geldiğinde ya sosyo-kültürel engeller sonucu (ataerkil zihniyet yapıları nedeni ile) çalışması hoş görülmediği için ya da kentsel işgücü piyasalarının gerektirdiği nitelik düzeyine - düşük eğitim düzeyleri nedeniyle- sahip olmadığı için iş bulamayacaklarını düşünmekte ve işgücü piyasasına katılamamaktadır. Kadınlar, işgücü istatistiklerinde, işgücüne dâhil olmayanlar kategorisinin en ağırlıklı kesimi olan ev kadınlığı statüsünde yer almaktadır.

Tokat'ta sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam edilen kadınların oranı, Türkiye ortalamasının çok altındadır. Tokat kalkınmada öncelikli iller kapsamındadır. Buna rağmen imalat sanayi yeterince gelişmemiştir. Bu durumun

yansıması sanayi sektöründeki kadın istihdam oranının düşüklüğünde görülmektedir. Tokat'ta verilen teşviklere rağmen, sanayide özel kesim yatırımları yetersiz kalmıştır. Ekonominin giderek küreselleştiği ve rant ekonomisine dönüştüğü ortamda mali sermaye öne çıkmaktadır. Yatırımları geliştirerek istihdamı arttırmaya yönelik teşvik politikaları etkili olamamaktadır. Ekonomik politikalar sonucu faiz ve rant gelirlerinin yüksek olduğu bir ortamda, sermayedar parasını bankada, borsada değerlendirmekte, reel sektörde istihdamı artırıcı yatırım yapmamaktadır. 1990'lerden sonra kamunun parasal teşviklerden vazgeçmesi, mevzuatın sık sık değişmesi, işçi ve sigorta maliyetlerinin yüksekliği, Tokat'ta adeta yatırımsızlığı teşvik etmektedir.

Ayrıca 1995, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizler, Tokat'ta reel sektörü olumsuz etkilemiştir. Sabit sermaye yatırımlarında ve sanayi sektörü istihdamında azalma olmuştur. Yaşanan krizler nedeniyle il ve ilçe merkezlerindeki gıda, tekstil/konfeksiyon işletmelerinin pek çoğu ya kapanmış ya da üretimlerini kısmak zorunda kalmıştır. Bu sektörlerde çalışan kadınlar, yedek işgücü ordusu kuramında da belirtildiği gibi, ilk işten çıkarılanlar olmuştur. İl'deki Tokat Sigara Fabrikası, Turhal Şeker Fabrikası gibi KİT'ler kadın istihdamı açısından önemli sanayi kuruluşlarıdır. Ancak 1980'lerden sonra değişen ekonomik faktörlerin etkisi ile devletin yatırım alanlarından çekilme politikası, bu KİT'leri olumsuz etkilemektedir. Her iki kuruluş da özelleştirme kapsamındadır. Kuramsalda da belirtildiği gibi özelleştirme, kadın istihdamında daralma yaratmakta ve işsizliğe yol açmaktadır. Tüm bu faktörler -yaşanan krizler nedeni ile reel sektörün olumsuz etkilenmesi, özelleştirme uygulamaları- Tokat'ta yapısal uyum programlarının uygulamalarının olumsuz izdüşümleri olmakta; kadın istihdamını düşürmektedir.

Tokat'ta kadınlar işgücü piyasasına ağırlıklı olarak ücretsiz aile işçisi statüsünde katılmaktadır. Kadınlar tarımsal üretimin her aşamasına yoğun olarak katıldıkları halde, ücretsiz aile işçisi kategorisinde yer almakta ve bu emek kullanımlarının parasal bir karşılığı olmamaktadır. Tokat yerel işgücü piyasasında kadınların ücretli ve yevmiyeli işlerde istihdamı ise sınırlıdır. Yerel toplumda varolan ataerkil değerler ve bu değerlerin kadın ve erkeğin işlevlerine yüklediği anlamlar, kadını ücretli işlerden uzak tutmaktadır. Ataerkil toplumsal değerler -soyun sürdürülmesinde- erkeğe yaratıcı, çoğaltıcı ve üretici rol verirken, kadına ise sadece

doğuran (türün yeniden üretimini sağlayan), besleyen rolünü vermektedir. Bu rol dağılımı ise, kadın üzerindeki erkek denetimini ve otoritesini meşrulaştırmaktadır. Kadının üzerindeki bu denetimin sürdürülebilmesi, kadının ahlaki ve ekonomik açıdan erkeğe bağımlı olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, kadının ekonomik açıdan bağımsızlığı anlamına gelen ücretli işlere girmesi hoş görülmemektedir. Bunun gibi, kadının cinselliğine, namusuna ve erkeğin şerefine yönelik endişeler de, kadının ücretli işlere ulaşmasını kısıtlamaktadır.

Sosyo-kültürel faktörler, kadınların hangi meslekleri yapacağı konusunda da etkili olmaktadır. Kadınların toplumsal cinsiyetlerinden dolayı; ev içinde bakım verici, ilgi gösterici, ev işlerinde ve el becerisinde yetenekli, buna karşın yönetme becerisi ve fiziksel gücü eksik, pasif karakterli, emir almaya yatkın, daha az şikâyet eden ve uysal olarak görülmektedir. Bu bakış açısının işgücü piyasasına yansımaları ise, tarımsal üretim dışında, tüm meslek kategorilerinde kadınların istihdama katılım oranlarının, erkeklere göre çok düşük olmasıdır. Kadınlar aleyhine devam eden bu mesleki bölünme (kadınların daha düşük nitelikli ve düşük statülü işlerde istihdamı), kadınlara işgücü piyasasında düşük ücretler ve daha az terfi olanağı sağlayan işleri getirmektedir.

Tokat'ta kadınların işsizlik oranları, özellikle kentsel alanda, erkeklere göre daha yüksektir. Kadınlar, erkeklere göre tüm eğitim düzeylerinde olduğu gibi, yüksek öğretim mezunları kategorisinde de, daha çok işsizlik sorunu ile karşılaşmaktadır. Kadınların eğitim düzeyi yükselse bile, yerel işgücü piyasasında iş bulmaları kolay olmamaktadır. Kadının işgücü piyasasına katılımı, eşlik ve annelik görevlerine uygun - ev işlerinin uzantısı sayılabilecek alanlardaki- işler ile sınırlı kalmaktadır. Ekonomik politikalar sonucu, Tokat'ta yeterli istihdam yaratılamamakta, yaratılan sınırlı istihdam olanaklarından ise öncelikle erkekler yararlanmaktadır. Evin geçimini sağlayan asıl kişi olarak görülmeyen kadınlar, işverenlerce erkeklere göre ikincil işgücü olarak daha sınırlı sayıda talep edilmektedir.

Türkiye genelinde olduğu gibi, sosyal güvenlik kapsamı dışında çalışma Tokat'ta da erkeklerle karşılaştırıldığında, kadınlarda çok daha yüksek oranlardadır. Uygulanan ekonomik politikaların reel ücretleri düşürmesi, ailelerin yaşam koşullarını kötüleştirilmesi, yoksullaşan kadınların düşen aile gelirlerini telafi etmek

için işgücü piyasasına katılmalarına neden olmaktadır. Tokat'ta formel istihdam olanakların yetersizliği ve kadınların eğitim düzeylerinin düşüklüğü, kadınları, kayıtdışı istihdama yöneltmektedir. Zayıf, uysal ve bağımlı konum atfedilen kadınların ücretleri, ek gelir olarak görülmekte, sürekliliği ve kalıcılığı olmayan yedek işgücü olarak nitelendirilmekte ve bu özellikleri ile emek-yoğun sektörlerde işverenler tarafından talep edilmektedir. Bu şekilde ataerkil ilişkiler ve kapitalist çıkarlar birbirini desteklemekte; kadınların işgücü piyasasındaki ikincil konumu pekiştirilmektedir. Bu kadınlar, düşük eğitim düzeyleri ile ancak emek-yoğun sektörlerde, kayıt dışı çalışmak durumunda kalmaktadır. Araştırma sonuçlarında da belirtildiği gibi, bu sektörlerde sigortasız çalışma büyük boyutlardadır. Ev eksenli çalışma, kadınlar için kayıt dışı çalışmanın bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Formel iş piyasasında iş bulamayan, babasından ya da kocasından ev dışında çalışmak için izin alamayan ve evde bakmak zorunda olduğu küçük çocuğu olan kadınlar, özellikle tekstil/konfeksiyon sanayindeki işletmeler için evde örgü, dikiş, boncuk işleme gibi faaliyetleri gerçekleştirerek üretime katılmaktadır. Nedenleri ileride belirtileceği gibi Tokat yerel işgücü piyasasında kadın için ev eksenli çalışmanın yaygın olmadığı görülmüştür.

Bu çalışmada, Tokat yerel işgücü piyasasında kadınların işgücü piyasasına katılımı ve piyasadaki konumlarında sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin etkilerinin ortaya konulması amacıyla bir alan araştırması yapılmıştır. Bu çalışma için Tokat ilinde 16 gıda işletmesi ve 11 tekstil/konfeksiyon işletmesi olmak üzere toplam 27 işletme seçilmiştir. Araştırmayı kabul eden 20 işletmede(12 gıda, 8 tekstil/konfeksiyon işletmesi) işçi olarak çalışan toplam 298 (gıda işletmelerinde 120, tekstil-konfeksiyon işletmelerinde 178) kadın araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma kapsamı içinde yer alan, konfeksiyon işletmelerine bağlı olarak çalışan ev eksenli kadın sayısı tam olarak saptanamamıştır. Dolayısıyla ev eksenli çalışan 12 kadına ulaşılabilmiş ve bu kadınlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veriler 1 Ağustos–21 Ekim 2007 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırma verilerinin elde edilmesi amacıyla yüz yüze anket, görüşme ve gözlem teknikleri kullanılmıştır. Veriler, sayı, yüzdelik ve ki-kare istatistikleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Yerel işgücü piyasasında kadın emeğine yönelik olarak yapılan alan araştırması sonucunda, kadınların işgücü piyasasına katılımı ve çalışma koşullarında, sosyo-

demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin etkilerine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Aşağıda, elde edilen bulgular ışığında ulaşılan başlıca sonuçlar değerlendirilmektedir.

Gıda ve tekstil/konfeksiyon işletmelerinde çalışan kadınların yarısı 24 ve daha küçük yaşlardadır. Bu sektörlerde işlerin basit, tekrarlanan işler olması, bunun yanı sıra çalışma koşullarının ağır ve yorucu olması -işin niteliğinden dolayı kadınlar çoğunlukla bu işleri ayakta ya da eğilip kalkarak, büyük bir dikkat ve sabırla yapmak zorundadırlar- genç yaş grubunun yoğunluğunu açıklamaktadır. İşverenler de, sektörlerde yapılan işlerin zor olduğunu dakiklık, hız ve dikkat istediğini, bu nedenle genç yaş grubundaki evli ve bekâr kadınları tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu duruma etki eden diğer bir faktör de, kadınların işgücü piyasasına katılımlarının en çok evlilik öncesi dönemde ya da evlilik durumunda, çocuk doğmadan önceki dönemde gerçekleşmesidir. Kadınlar, evlilik ve çocuk sahibi olma durumunda işgücü piyasasından çekilmekte, çocuklarını büyüten ya da geleneksel dayanışma çerçevesinde çocuk bakımı işini çözebilen kadınların çok azı işgücü piyasasına geri dönmektedir.

Eğitim, kadınların işgücü piyasasına katılımını ve konumunu belirleyen önemli bir sosyo-demografik faktördür. Araştırma kapsamındaki kadınların çoğu ilkökul mezunudur. Eğitim düzeyinin düşüklüğü, işgücü piyasasına katılan kadınlar için düşük statü ve düşük ücretli işleri getirmektedir.

Araştırma kapsamındaki kadınların yarısına yakını, göç sonucu bulundukları kente gelmiştir. Göç eden kadınların yarıdan fazlası, köylerden kente göç etmiştir. İşsizlik, kadınların göç etme nedenleri arasında en önemlisidir. Yapısal uyum programlarının tarımdaki olumsuz etkileri, -hem kadınlar hem de ailedeki erkekler (baba, eş, kardeşler), üzerinde etkili olan geçim güçlüğü- kırsal nüfusu zorunlu olarak kente yöneltmektedir. Özellikle Tokat'taki tarımsal üretimde önemli olan şekerpancarı, tütün gibi ürünlerin ekim alanlarının kısıtlanması ve tarımsal desteklerin kesilmesi, kırdaki geliri düşen insanları göçe zorlamaktadır. Bu süreçte kente gelen kadın, düşük eğitim düzeyi ve ağır çalışma koşullarında çalışma alışkanlığı ile vasıfsız fabrika işçisi olmaktadır.

İşletmelerde çalışan kadınların yarısına yakını evli kadınlardan oluşmaktadır. Evli kadınların ev işi, çocuk bakımı görevleri ile sektörün ağır çalışma koşulları

düşünüldüğünde bu durum çelişkili gibi görünmektedir. Uygulanan ekonomik politikalar sonucu ücretlerdeki hızlı düşüş, fiyat serbestleştirmesi, kentlerde hanelerde büyük bir geçim sıkıntısına neden olmakta ve düşen gelirleri telafi için evli kadınların işgücü piyasasına katılımları artmaktadır. Evli kadınların çoğunun eşi işçi ve memurdur. Reel ücretlerin azaltılması politikası, dar gelirli ailelerden çok sayıda evli kadını işgücü piyasasına itmiştir. Araştırma kapsamındaki kadınların ailelerinin gelir düzeyi düşüktür. Kadınların kazançlarının aile gelirinin yarısı ve yarısından fazlasını oluşturduğunu söyleyenlerin toplam oranı da (%31,2) dikkate değer bir ölçüdedir. Bu da yapısal uyum programları sonucu oluşan geçim zorluklarını hafifletmede ve ailelerin yoksulluk sınırının üstüne çıkmasında kadınların kazancının önemini göstermektedir.

İşgücü piyasasına katılsalar bile, kadınların ev içinde karşılıksız emek kullanımları devam etmektedir. Ekonomik faaliyet olarak tanınmayan ve ev kadınlığının devamı olarak görülen, ev içi tüketime yönelik (reçel, turşu, ekmek yapımı, kazak örme gibi) üretim faaliyetlerine kadınlar, yoğun bir emek harcamaktadır. Ekonomik politikalar sonucu tüketim malları fiyatlarının yükselmesi, ailelerin mal ve hizmet alımını sınırlamaktadır. Kadınlar bu durumda, karşılıksız emek kullanımları ile pazardan sağlanabilecek ürünleri evde hazırlamaktadır. Kadınlar işgücü piyasasına erkeklerden farklı olarak, bu tür emek kullanım biçimleri ile de katılmakta, ancak bu emek kullanım biçimleri önemsenmemekte, istatistiklerde yer almamaktadır. Oysa kadınların bu emek kullanım biçimleri, ekonomik politikaların yarattığı geçim zorluğunu biraz olsun azaltmada çok önemlidir.

Kadınların çoğunun işgücü piyasasına katılma nedeni ekonomik zorunluluktur. Bu neden, genç kızlar için çeyiz hazırlama gerekçesinin bile önüne geçmiştir. Tokat yerel işgücü piyasasında, uygulanan ekonomik politikalar sonucu yaşam koşullarının zorlaşması, erkeğin tek başına aile geçimini sağlamada yetersiz kalması, düşük gelirli aileleri geçimlerini sağlayabilmek için kadınların bir işte çalışmasına bağımlı hale getirmiştir. Araştırma kapsamındaki eğitim düzeyi yüksek kadınlar için, aldığı eğitimi değerlendirme, bağımsız bir birey olma, eşlik-annelik rolleri dışında da tanımlanma isteğini dile getiren, ev dışında üretken olma ön plana çıkmaktadır. Kadınların çoğu işgücü piyasasına katılma kararını kendisi vermiştir. Ancak bu durumda ailenin geçim sıkıntısı etkili olmakta ve ekonomik koşulların zorlaması ile

geçim sıkıntısı çeken aileler de baba, koca, ağabeyin kadınların çalışmalarına izin vermekten başka bir seçenekleri kalmamaktadır. Dar gelirli ailelerde, kadınların çalışmasını kabul etme eğilimi zorunluluktan artmaktadır. Çalışılan işyerinin seçimini ise kadınların çoğunluğu için eş, baba, ağabey, amca yapmıştır. Kadının işgücü piyasasına katılımı, kendi irade ve isteklerinden çok, ataerkil zihniyet kalıpları nedeniyle baba, kocanın iznine göre gerçekleşmektedir.

Eğitim düzeyinin düşük olması ve Tokat'ta kadınlar için daha iyi iş bulma olanaklarının kısıtlılığı nedeni ile kadınların yarısından fazlası hiç iş değiştirmemiştir. Bu durum, iş değiştirmekten çok, işi bırakma eğiliminin yüksek olduğunu göstermektedir. Kamu işletmesi olan Tekel işletmesi dışında, emeklilik yaşına kadar çalışan kadın sayısı çok azdır. Özel sektördeki ağır çalışma koşulları ve düşük ücretler, bu duruma etki etmektedir. İş değiştiren kadınların çoğunluğu, iş değiştirme nedeni olarak işyerinin kapanmasını ifade etmektedir. Tokat'ta 2000-2001 kriz döneminde çok sayıda gıda ve tekstil-konfeksiyon işletmesi kapanmış, istihdamdakiler işlerini kaybetmiştir. Bu sektörlerde yoğun olarak kadın emeği kullanıldığı düşünülürse, kadınların yarısından fazlasının bu nedeni ifade etmesi anlamlıdır. Yedek işgücü ordusu kuramında belirtildiği gibi, kapitalizmde krizler, sistemin bir özelliğidir ve krizleri aşmak, karlılığı eski seviyelere getirmek için yedek işgücü ordusunun varlığı gereklidir. Kadın işgücü de uysal, itaatkâr, ücretleri düşük tutulan ucuz işgücü olarak bu ordunun asli üyeleridir. Kriz dönemlerinde kadınlar, ilk işten çıkarılan olarak yedek işgücü ordusuna geri gönderilmektedir. Kadınlar için ücret düşüklüğü ve işin yorucu ve yıpratıcı olması da, önemli iş değiştirme nedenleridir. Kadınlar, ücretleri ve diğer çalışma koşulları olumlu olan işyerlerinde uzun süre kalmayı tercih etmektedir. Evlilik ve doğum nedeni ile işe ara verip tekrar başlama çok düşük bir orandadır. Evlilik, doğum nedeni ile işten ayrılan kadın, işgücü piyasasına geri dönmemektedir. Medeni durum değişikliği ve çocuk sahipliği kadınların işgücü piyasasına katılımını sınırlamaktadır.

Kadınların çalışma ortamlarında ataerkil ilişkiler gözlenmektedir. İşyeri yöneticileri, çalışan kadın işçileri, anaları, bacıları, kızları gibi gördüklerini ifade etmektedir. Kadınlar, öğle yemeği aralarında bile erkek işçilerden sonra ya da farklı yerlerde yemek yemektedir. Kadınlar giyimlerine, makyajlarına, gülmelerine dikkat etmek zorundadır. İşveren tarafından belirlenen kurallara göre kadınlar, "ölçülü"

olmazlarsa, işten çıkarılmakta ya da ücretleri düşük tutulmaktadır. Kadın, işyerinde ataerkil anlayışın getirdiği sıkı bir denetime tabidir. Kadınlar, yerel toplulukta ve yaşantıda var olan sosyo-kültürel değerler ve kurallar çerçevesinde işgücü piyasasına katılmakta ve yer almaktadır. Bu kurallara uymamanın yaptırımı, işten çıkarılma olmaktadır.

Kadınların çalışma koşulları çok ağırdır. Tekel işletmesi dışında, kadınların tamamı günlük dokuz saat ve daha fazla süreli çalışma yapmaktadır. Tekstil/konfeksiyon işletmelerinde gece 1'lere, 3'lere kadar süren çalışma temposu vardır. İşverenler, ekonomik politikaların getirdiği rekabet nedeni ile daha fazla işçi istihdam etmenin maliyeti artıracağını düşünmekte ve eldeki işçileri daha fazla çalıştırmaktadır. Kadınların çoğu asgari ücretin altında ücret almaktadır. Ekonomik politikaların getirdiği rekabet baskısı, işverenleri düşük ücret politikasına yöneltmektedir. Sosyo-kültürel faktörler, kadınların ücretlerinin katkı olarak görülmesinde etkilidir. Bu durum, kadınlara düşük ücretler vermenin meşruiyetini sağlamaktadır. Aynı işletmede, aynı işi yapan ve çalışma süreleri aynı olan kadınların ücretleri farklı olmaktadır. Bunun nedeni, işletmelerde kadınların mütevazı davranışları ve giysileri benimseyerek, ataerkil yapıdaki rollerine uygun davranışları yerine getirmelerine göre belirlenen bir ücret sisteminin yürürlükte olmasıdır. Kadınların hal, hareket ve davranışına göre ücret değişmekte, terbiyeli, giyiminde ve makyajında ölçülü; erkek ustabaşına, işverenine saygılarına göre farklı ücretler verilmektedir. Toplumsal iş bölümü süreçlerinde kadınların cinsiyet rollerinden dolayı üzerlerinde bulunan ataerkil denetim, işgücü piyasasında yeni boyutlar edinerek artmıştır. Tokat yerel işgücü piyasasında kadın, yerel toplumda varolan ataerkil değerlere, normlara, göre işgücü piyasasına katılmakta ve ücretler bile, cinsiyet rollerinden dolayı kadınları işgücü piyasasında denetlemenin bir aracı olmaktadır.

Araştırma kapsamındaki kadınların tamamına yakını işyerlerinde hiç bir eğitime katılmamışlar ve işyerlerinde böyle bir eğitim hizmeti sunulmamıştır. Bunda işverenlerin kadınların evlilik ve doğum nedeni ile işten ayrılacaklarına olan inanç ile kadınların makineleri kullanma konusunda erkekler kadar becerili olduklarına inanılmaması etkilidir. Kadınları işyerlerinde teknolojik eğitimden uzak tutmaya çalışan bütün bu gerekçeler, kaynağını toplumsal cinsiyet temelli işbölümü ve

ataerkil yapının ayrımcı ve hiyerarşik yasalarından almaktadır. Kadınların işgücü piyasasına katılımının denetlenmesinde, ev içi ataerkil ilişkiler kadar, işyerindeki ataerkil ilişkiler de belirleyicidir. Bu kontrolün biçimlerinden biri de, işyerlerinde beceri isteyen işlere hazırlayıcı, özel mesleki beceri kurslarının sağlanmaması, teknolojik eğitimin verilmemesi şeklinde olmaktadır.

Araştırmada kadınların tamamı işyerlerinde işe alınma, işte yükselme, işten çıkarılma, mesleki eğitim ve ücretlendirmede cinsiyet ayrımcılığı yapıldığını belirtmişlerdir. Eğitim düzeyi düşük, alt-sosyo-ekonomik gelir sınıflarından gelen bu kadınlar, işyerlerinde cinsiyet ayrımcılığını yaşamakta ve bunu kuvvetli bir şekilde algılamaktadır. Bu durum, Tokat işgücü piyasasının toplumsal cinsiyet temelli işbölümüne dayalı şekillenmesinin ne kadar keskin olduğunun da bir göstergesidir. Kadınlara karşı kaynağını ataerkillik ve toplumsal cinsiyetten alan önyargılar sonucu oluşan kalıpyargılara göre kadınlar; ev içinde bakım verici, ilgi gösterici, ev işlerinde ve el becerisinde yetenekli, yönetme becerisi ve fiziksel gücü eksik, pasif karakterli, emir almaya yatkın, daha az şikâyet eder ve uysaldır. Bu önyargılar sonucunda işgücü piyasasında bir işin erkek işi mi, kadın işi mi olduğu, işyerinde otoriteyi kullanan ve kontrolü yapanların erkek mi, kadın mı olduğu, işten çıkarılma, işte terfi gibi koşullarda önceliğin kadınlarda mı, erkeklerde mi olduğu konularında kadınlar aleyhine bir süreç işlemektedir.

İşverenler, çalışanları sigortalı yaptırmayı önemli bir maliyet unsuru olarak görmekte ve sigorta yapmaktan kaçınmaktadır. Araştırma kapsamındaki kadınların % 38,2'si kayıt dışı istihdamdadır. Ataerkil zihniyet yapıları nedeni ile kadınlara yedek işçi olarak bakılmakta, evlilik, doğum nedeni ile işten ayrılacağı gerekçesi ile sigorta yapılmamaktadır. Sigortasız çalışma, kadınların istihdamda olduğu halde görünmezliğine yol açmaktadır. Aynı zamanda kayıt dışı (sigortasız) çalışma, kadınlar için daha az güvence, fazla mesai ücreti kaybı, tatil, doğum izni, hastalık ücreti ve emeklilik haklarından yoksun kalmak anlamına da gelmektedir. İşverenler, işgücü maliyetlerini düşürmeye yönelik olarak düşük ücret politikası ve sigortasız işçi çalıştırma yollarını birlikte kullanma eğilimi içerisindedir. Kuramsalda da belirtildiği gibi, küreselleşen kapitalist ekonomik ilişkilerde kadınlar, ucuz, ikincil ve pazarlık gücünden yoksun, düşük ücretli, sosyal güvencesiz bir şekilde sermayenin yedek işgücü ordusu olarak kullanılmaktadır.

Kadınların yarısından fazlası için hayattaki en önemli amaç iyi bir anne ve eş olmaktır. Toplumsal cinsiyet temelli işbölümünce kadına verilen eşlik/annelik görevlerini içselleştirmiş olan kadınlar, bu görevleri nedeniyle işgücü piyasasının yedek elemanları olmakta ve emekleri değersizleştirilmektedir. Kadınların önemi bir kısmı için ekonomik özgürlük amacı da ön plandadır. Toplumsal cinsiyet temelli iş bölümündeki kadına ait görevler konusunda, düşünce bazında da olsa, önemli bir değişimin ipuçlarını yakalamak mümkün görünmektedir. Araştırmada pek çok kadın için çalışma ekonomik özgürlük, üretkenlik anlamına gelmektedir. Ekonomik zorunluluk dışındaki bu seçenekler, kadınların kocaya ve babaya bağımlı olmadan, toplumda bağımsız bir birey olarak var olabilme isteklerinin bir ifadesidir. Kadınlar, işgücü piyasasına katıldıkça sınırlı da olsa ekonomik özgürlük kazanmakta ve toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünce kendisine biçilen rolleri değerlendirmede farklılıklar oluşmakta ve çalışmaya yüklediği anlamlar da daha olumlu olmaktadır.

Kadınların yarıdan fazlası işgücü piyasasına katılmayı koca iznine bırakmaktadır. Ataerkil sistem, kadını toplumda erkek tarafından denetlenen konumuna indirgemektedir. Bu durum, kadının işgücü piyasasına katılımında belirleyicidir.

Ev eksenli çalışma ile ilgili yapılan araştırmada, önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kadınların ev eksenli çalışma olarak tanımlanan emek kullanım biçimi, Tokat'ta üretim sürecinin çok önemli bir kısmını oluşturmamaktadır. İşletmeler bu yöntemi, ancak işin çok yoğun olduğu zamanlarda geçici olarak kullanmaktadır. Bu dönem dışında, üretimin bütün aşamaları işletme içinde gerçekleştirilmektedir. Bu durumun en önemli nedeni, bu işler için genç (evli ya da bekâr) kadınları çok ucuza ve sigortasız çalıştırma olanağının bulunmasıdır.

Ev eksenli çalışma ekonomik zorunluluk nedeniyle yapılmaktadır. Çocuk bakımı ve ev işleri nedeniyle eve bağımlı evli kadınlar, bu işi daha çok tercih etmektedir. Aile ve toplum tarafından ev dışında çalışmanın hoş görülmemesi de, bu işin tercih edilmesinde önemli bir nedendir. Araştırma bulgularına göre, ev eksenli çalışan kadınlar, işgücü piyasasına katılan kadınların en zayıf ve dezavantajlı kesimini oluşturmaktadır. Eğitim düzeyleri çok düşüktür, ailelerinin ekonomik durumu çok zayıftır. Buna rağmen kadınların içinde bulundukları aile ve toplumun geleneksel ataerkil değerleri ev dışında çalışmalarına izin vermemekte, ancak ev

içindeki ev eksenli çalışmaları onay görmektedir. Yapılan işin sürekli olmaması, kadınların yaptıkları bu tür işleri, ev işinin bir uzantısı olarak görmelerine yol açmaktadır. Kadınlar ev içinde çalıştıkları için çalışıyor ve para kazanıyor oldukları bilincini taşımamaktadır. Bu bakış açısı, kadınların bu emek kullanım biçimleri ile işgücü piyasasına katılsalar bile, emeklerinin ve aile geçimine yaptıkları katkıların görünmezliğine yol açmaktadır. Bu ise, ev eksenli çalışan kadınların ev içinde konumlarında olumlu yönde bir değişime neden olmamaktadır. Kadınların ev içi karar sürecinde hiç söz hakları bulunmamaktadır. Ev eksenli çalışma, geleneksel değer yargılarının korunmasında ve kadının ikincil konumunun sürdürülmesinde bir araç olmaktadır. Kadınlar geleneksel ataerkil değerleri zorlamadan hatta tam tersi bu ataerkil değerlerin zorlamasıyla, adeta görünmez bir biçimde işgücü piyasasına katılmaktadır.

Bu çalışmanın uygulama bölümünün sonuçları, araştırmanın varsayımlarını doğrulamaktadır. Bu durumda,

- Eğitim düzeyi arttıkça kadınların, işgücü piyasasına katılımı artmakta;
- Kadınların işgücü piyasasındaki ikincil konumunda ve işgücü piyasasına katılımlarında ataerkil sistem ve toplumsal cinsiyet temelli işbölümü belirleyicidir. Aynı zamanda işgücü piyasası da toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerle yüklüdür;
- Küreselleşme sürecinde yapısal uyum programlarının etkisi ile köyden kente göçün artması, ailelerin kentte geçinme koşullarının zorlaşması işgücü piyasasında kadın emeğinin ikincil konumunda, genç yaşlarda, sigortasız, düşük ücretle çalışma koşullarında etkili olmakta;

varsayımları doğrulanmıştır.

Araştırmanın genel sonuçlarının gösterdiği gibi Tokat'ta düşük eğitimli kadın işgücü, işgücü piyasasında kendine ayrılan işlerde ve kendisine verilenlerle yetinerek çalışmaktadır. Sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler de kadınların işgücü piyasasına sınırlı katılımını ve ikincil konumlarını destekler durumdadır. Kadınlar, genç yaşlarda işgücü piyasasına katılmakta; eğitim düzeyleri düşük olmakta; kadınlık ve annelik rolleri önde gelmekte; yapısal uyum programları sonucu düşen aile gelirlerini telafi etmek için, ekonomik zorunluluk nedeni ile çalışmaktadır.

Zorunluluk nedeni ile işgücü piyasasına katılsalar da, kadınlar çalışmayı benimsemiş görünmektedir.

Evli kadınlar, aile içi karar mekanizmasına katılabilmekte ve parasal açıdan daha özgür olabilmektedir. Evlilik ve çocuk, işgücü piyasasına katılım için bir engel olarak görülse de, kadınlar geleneksel aile dayanışması içinde bunu çözmeye çalışmaktadır. Kadınlar çalışmaktan çok, işin niteliksizliğinden, çalışma saatlerinin uzunluğundan, iş güvencesi olmamasından (sigortasız çalışmaktan), ücretlerinin düşüklüğünden, işyerindeki ataerkil denetimden, çalıştıkları işyerlerinin, fiziksel ortamlarını yetersizliğinden, evdeki toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün yüklerini artırmasından şikâyetçidir.

Yapısal uyum programlarının getirdiği işgücü maliyetlerini düşük tutma politikası ve kadınlar hakkındaki, ataerkillik ve toplumsal cinsiyet temelli işbölümünden kaynağını alan evin geçimine katkı yapanlar ve denetlenen, uysal, itaatkâr oldukları yönündeki değerler, kapitalist süreçte kadın emeğinin sömürülmesine yol açmaktadır. Bu durum, kadınlar için günde ortalama 10 saat ve gereğinde daha fazla; hafta 7 gün, sadece onbeşer dakikalık iki çay molası ve bir saatlik yemek molası kullanarak çalışmasını; asgari ücretin altında ya da biraz üstünde ücret almasını; çoğunlukla sosyal güvenlik kapsamı dışında ve sağlık koşullarına uymayan işyerlerinde çalışmasını getirmektedir. Bu çalışma koşulları, kadınların işgücü piyasasına katıldıklarında ezilmelerine ve ekonomik zorunluluk gerekçesi kalktığında işgücü piyasasından ayrılmalara yol açmaktadır. Bu nedenle, kadınların çalıştıkları sektörlerdeki çalışma koşullarının iyileştirilmesi önem kazanmaktadır. Kadınlar ekonomik koşulların zorlaması ile de olsa çalışma isteğine sahiptirler, fakat bunu en uygun koşullarda, işçi ve insan olarak haklarının korunduğu ortamlarda gerçekleştirmek istemektedir.

Yapılan alan araştırması sonucunda ortaya çıkan bulgulara dayanılarak Tokat'ta kadın emeğini görünür kılma ve kadın istihdamını artırma amacıyla geliştirilen öneriler şunlardır:

- Kadınların, ildeki sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan ataerkil zihniyet ve uygulamalar karşısında toplumsal yaşama katılımı önündeki engellerin kaldırılması, eğitim ve çalışma haklarından yararlanması için çeşitli sosyal destekler ve hizmetler sunulması gereklidir. İlde ekonomik

politikalar sonucu tarımda çözümlenme, mülksüzleşme ve yoksullaşma, ailelerin kız çocuklarını okula gönderme koşullarını olumsuz etkilemektedir. Benzer şekilde kentlerde de yaşam koşullarının ağırlaşması, kız çocuklarını eğitim olanağından yoksun bırakmaktadır. Kadın ve erkeğin eşit eğitim olanaklarına sahip olmaları ve eğitimin her kademesinde okullaşma, oranlarındaki farkın kaldırılması temel hedeflerden olmalıdır. Bu hedef doğrultusunda, kız çocuklarına yönelik özel burslar, yatılı okullar, meslek eğitimi alanında kız çocukları için meslek okullarına kabulde kota ve burs gibi olumlu ayrımcılık uygulamaları, ilköğretimden itibaren okullarda çalışma yaşamını tanıtıcı/öğretici ve mesleğe yönlendirici danışmanlık gibi hizmetler sağlanmalıdır.

- Kadın işgücünün niteliğini artırmak için, kadınların örgün ve yaygın mesleki eğitim kurumlarından erkeklerle eşit yararlanabilmelerini sağlamaya yönelik her türlü düzenleme yapılmalıdır. Eğitim kurumları, kadınlara meslek kazandırıcı eğitim programları düzenlemelidir.
- İŞKUR İl Müdürlüğü ve İl İstihdam Kurumları güçlendirilmeli; toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının tüm kurum politikalarına ve yönetimine yerleştirilmesi sağlanmalıdır. Başta İŞKUR olmak üzere, kadın emeğiyle ilgili olabilecek tüm kamu kurum ve kuruluşlar, cinsiyet temelinde ayrılmış düzenli ve sistemli istatistikler toplamalı, istatistikler oluşturan özel kurum ve kuruluşların da bu ilkeyi gözetmesi sağlanmalıdır.
- Kadın istihdamını artırmak için kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık uygulanmalıdır. Bu doğrultuda, aktif işgücü piyasa politikalarından istihdam sübvansiyonu, işverenlerin kadın işçileri işe almasını teşvik için kullanılmalıdır. 5804 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun örnek alınmalıdır. Söz konusu kanun, kalkınmada öncelikli yörelerde yeni istihdam edilen işçilerin sigorta primi işveren hissesine devlet desteği sunmaktadır. Benzer düzenleme kadınlar için yapılmalı ve yeni kadın işçilerin SSK primlerinin bir kısmı devlet tarafından üstlenilmelidir.

- Aktif işgücü piyasası politikaları kapsamındaki mesleki eğitim hizmetleri, piyasadaki işgücü talebi ile ilişkilendirilmeden sağlanmaktadır. Kadınlar için düzenlenen mesleki eğitim kurslarının, yetersiz olması ve içeriklerinin kadınları geleneksel mesleklere hazırlayıcı şekilde düzenlenmesi önemli bir sorun alanıdır. Bu nedenle, İŞKUR mesleki eğitim hizmetlerinde, kadınlar için, geleneksel mesleklerin dışında iş alanlarına yönelmesini ve yeni meslekler sağlayacak eğitim programları düzenlenmelidir. İŞKUR ve İl İstihdam Kurulu işverenlere, İŞKUR ve MEB'in mesleki ve vasıf artırıcı kurslarından sertifika alan kadınları tercih etmeleri konusunda yönlendirmelidir.
- Çalışma Bakanlığı ve Bölge Çalışma Müdürlüğü'nün özellikle kadın istihdamına yönelik denetleme programları oluşturulmalıdır. Sigortalı çalışma, sağlıklı ve güvenli işyerleri koşulları, çalışma saatleri, ücretleri gibi konularda denetim ve cezai yaptırımlar etkinleştirilmelidir.
- Yasalarla getirilen düzenlemeler, işverenlerin işyerlerinde çocuk bakım olanaklarını sağlamasına yetmemektedir. İşyerinde, kreş açma yükümlülüğü getiren kurallar sadece kadın çalışan sayısı değil, erkek sayısı dikkate alınarak yeniden düzenlenmesi hem Türkiye geneli hem de Tokat'ta kadın istihdamını olumlu etkileyeceği için önemlidir. Kadınların üzerindeki çocuk, hasta ve yaşlı bakım sorumluluklarının erkeklerinde eşit katılımını gerektiren toplumsal sorumluluklar olduğu anlayışıyla kamusal hizmetlerle yaygınlaştırılmalıdır. Yerel yönetimler (belediyeler) çocuk ve yaşlı bakım hizmetlerinde sorumluluklar üstlenmelidir.
- Kayıt dışı çalışan kadınların sosyal güvenceye kavuşması için, kadınların esas olarak küçük ve orta ölçekli işletmelerde çalıştıklarından hareketle bu işletmelerin kayıt altına alınması teşvik edilmelidir.
- Yerel yazılı basın, TV ve radyo kanalları kullanılarak resmi ya da özel kurum ve kuruluşların kadınların çalışma yaşamını ilgilendiren tüm konular, iş ilanları, mesleki eğitim kursları duyurulmalı; kadınları iş yaşamına yönlendirecek projeler ile iş bulma ve işyeri açma koşulları tanıtılmalıdır. Yine kitle iletişim araçları ile kadınların iş yaşamında

karşılaştıkları sorunların ve bunların çözümüne yönelik programlar yapılarak kamuoyunda bu konulara dikkat çekilmesi de önemlidir.

- Kadın istihdamının geliştirilmesi için İŞKUR-Üniversite (işgücü piyasasının gereksinim duyduğu alanlarda kadın işgücü talebini nicel ve nitel olarak belirlemek gibi) ortak araştırmalar yapmalı; İŞKUR, özel sektör, üniversite, yerel yönetimler ortak projeler geliştirmelidir.
- İlde kadın girişimciliğinin geliştirilmesi amacıyla çalışmalar yapılmalıdır. Gerek ev içinde üretim amaçlı çalışmak, gerekse ev dışında işyeri açmak isteyen kadın girişimcilere mesleki eğitim ve danışmanlık hizmetleri, teşvik, kredi destekleri, ödeme kolaylıkları gibi hizmetler sağlanmalıdır.
- Kadının dışarıda çalışması önündeki sosyo-kültürel faktörlerden kaynaklanan olumsuz düşüncelerin aşılabilmesi için yerel TV’de kadının çalışmasını doğallaştırıcı, yerleştirici ve özendirici programlar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abelda, Rendem, (1997) **Economics and Feminism**, New York: Twayne Publishers.
- Acar, Feride, (1983) "Turkish Women in Academia: Roles an Careers", **ODTÜ Gelişim Dergisi**, Sayı, 10 (409–446).
- Acar, Feride vd., (1999) **Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Türkiye’de Eğitim Sektörü Örneği**, Ankara: KSSGM.
- Acker, Joan (2004) "Gender, Capitalism and Globalisation", **Critical Sociology**, Vol.30, No.1, (17–41).
- Ahmad, Zubeida, (1984) "Rural Women and Their Work: Dependence and Alternatives for Change", **International Labour Review**, Vol.123, No.1, (71–86).
- Agarwal, Bina; J. Humphries ve I Robeyns (2003), "Exploring the Challenges of Amartya Sen's Work and Ideas: an Introduction", **Feminist Economics**, Vol.9, No.2 & 3, (3–12)
- Akgüç, Öztin (1991), **Ekonomide Gerçeği Arayış**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Albelda, Randy P. ve Chris Tilly (1997), **Glass Ceilings and Bottomless Pits: Women's Work, Women's Poverty**, Boston: South End Press
- Anker, R. ve Catherine Hein (1986) **Sex Inequalities in Urban Employment in the Third World**, New York: St. Martin's Press.
- Anker, Richard, (1997) "Theories of Occupational Segregation by Sex: An Overview", **International Labour Review**, Vol.136, No.3, (315–339).
- Anker, Richard, (1998) **Gender and Jobs: Sex Segregation of Occupations in the World**, Geneva: International Labour Office.
- Ansal, Hacer, (1997) "Ekonomik Yeniden Yapılanma Sürecinde Kadın Emeği", **TÜRK-İŞ Yıllığı’ 97**, içinde, Ankara: Türk-İş araştırma Merkezi (165–185).
- Ansal, Hacer ve diğerleri (2000) **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aslanbeigni, Nahid ve Gale Summerfield, (2000) "The Asian Crisis, Gender, and the International Financial Architecture", **Feminist Economics**, Vol.6, Issue.3, (81–103).
- Atalay, Beşir vd., (1993), **Türk Aile Yapısı Araştırması**, Ankara: DPT.

- Atılgan, Saniye (2007), “Evden İçeri Bir Ev: Ev Eksenli Üretim ve Kadın Emeği”, **Birikim Dergisi**, Sayı:217, (134–140)
- Aytaç, Serpil (2002) **Çağdaş Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücünün Konumu: Bursa Örneği**, TİSK Yayın No.219.
- Barret, Michele, (1995), **Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı**, (Çeviren: Şen Süer), Pencere Yayınları.
- Baştimur, Bahar (1998) **Türkiye’de Doğurganlığı Etkileyen Sosyal ve Ekonomik Faktörler**, Ankara: DPT.
- Beck, Ulrich, (2000), **What Is Globalization**, (Almanca’dan Çeviren: Patrick Camiller), Cambridge: Polity Press; Malden: Blackwell.
- Becker, Gary S., (1993), **Human Capital : A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education**, Chicago: The University of Chicago Press,
- Beechey, Veronica (1987), **Unequal Pay**, London: Verso
- Bello, Walden, (2001), “A Brilliant But Flawed Portrait of Contemporary Capitalism”,
http://www.tni.org/detail_page.phtml?act_id=16549&username=guest@tni.org&password=9999&publish=Y
- Beneria, Lourdes, (1992) “Accounting for Women's Work: The Progress of Two Decades”, **World Development**, Vol.20, Issue.11, (1547–1560).
- Beneria, Lourdes, (1999) “Structural Adjustment Policies”, içinde **The Elgar Companion to Feminist Economics**, (Derleme: Janice Peterson ve Margaret Lewis) Edward Elgar Publishing, (687–695).
- Beneria, Lourdes, (2001) “Changing Employment Patterns on the Informalization of Jobs: General Trends and Gender Dimension”, Geneva: ILO,
<http://www.ilo.org/public/english/protection/ses/download/docs/gender.pdf>
- Beneria, Lourdes, (2003), “Paid and Unpaid Labour: Meanings and Debates”, **Gender, Development and Globalization: Economics As If All People Mattered**, içinde, (131–160).
- Bilgin, Mehmet H., (2000), **Yeni Teknolojiler ve Üretim Sistemlerindeki Değişimin Emek ve İstihdam Üzerindeki Etkileri**, Ankara: Kamu-İş Sendikası Yayınları.

- Blau, Francine D. & Lawrence M. Kahn, (2000) “Gender Differences in Pay”, **The Journal of Economic Perspectives**, Vol.14, No.4, (75-99).
- Bonnet F.; J. B. Figueiredo ve G. Standing (2003), “A Family of Decent Work Indexes”, **International Labour Review**, Vol. 142 Is. 2, (213–238)
- Bolak, Hale (1990), “Aile İçi Kadın Erkek İlişkilerinin Çok Boyutu Kavramlaştırılmasına Yönelik Öneriler”, **Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın**, içinde, Ankara: İletişim (235–246).
- Boserup, Ester (1990), “Economic Change and the Roles of Women”, içinde, **Persistent Inequalities: Women and World Development** (Derleme: Irene Tinker) New York: Oxford University Press (14–24)
- Boyras, Tekin (1997), **Tokat’ta Teşvikli Yatırım Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme**, (Yayınlanmamış YL. Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, SBE.
- Carr, Marilyn, Martha Alter Chen & Jane Tate (2000) “Globalization and Home-Based Workers”, **Feminist Economics**, Vol. 6, Iss. 3 (123–142)
- Chen, M.A., R. Jhabvala & F. Lund (2001), **Supporting Informal Economy**, Paper for ILO Task Force
- Chen, M. A.; J. Vanek & M. Carr (2004), **Mainstreaming Informal Employment and Gender in Poverty Reduction: A Handbook for Policy-makers and Other Stakeholders**, London: Commonwealth Secretariat ,
<http://www.idrc.ca/openbooks/173-6/>
- Chen, M.; J. Vanek; F. Lund; J. Heintz; R. Jhabvala & Bonner, C. (2005), **Progress of the World’s Women 2005: Women, Work and Poverty**, Unifem,
http://www.unifem.org/attachments/products/PoWW2005_eng.pdf
- Çabuk, Nilay (1996), “Kapitalist Dönüşümler, Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Göç”, **2.Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Toplum ve Göç**, (503–509)
- Çağatay, Nilüfer ve Gülseli Berik (1994) “What Has Export- Oriented Manufacturing Meant For Turkish Women”, **Mortgaging Women’s Lives, Feminist Critiques of Structural Adjustment**, içinde, (Derleme: Pamela Sparr) New York: Zed Press, (78–95).
- Çelebi, Nilgün (1990), **Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü ve Tutumları**, Konya.

- Chant, Sylvia, (1997) “Women-Headed Huseholds: Poorest of the Poor?, Perspectives from Mexico, Costa Rica and the Philippines” **IDS Bulletin**, Vol.28, No.3. (26–48)
- ÇSGB, (2000) **Çalışma Hayatı İstatistikleri**, Ankara
- ÇSGB, (2005) **Çalışma Hayatı İstatistikleri**, Ankara
- ÇSGB, (2007) **Çalışma Hayatı İstatistikleri**, Ankara.
- Crompton, Rosemary et al., (1990), “Gender Relations and Employment”, **The British Journal of Sociology**, Vol.41, No.3, Special Issue: Britain as a European Society? (329-349).
- Dalla Costa, Mariarosa ve James, Selma (2005), “The Power of Women and the Subversion of the Community”, <http://libcom.org/library/power-women-subversion-community-della-costa-selma-james>,
- Dalton, Dan R. ve Kesner, Idalene F. (1993), “Cracks in the Glass: The Silent Competence of Women”, **Business Horizons** Vol. 36, Is. 2, (6–11)
- Davidoff, Leonore (2002), **Feminist Tarih Yazımında Sınıf v Cinsiyet** (Çev: Zerrin Ataşer ve Selda Somuncuoğlu), İstanbul:İletişim
- Dayıoğlu, Meltem ve Zehra Kasnakoğlu, (1997) “Kentsel Kesimde Kadın ve Erkeklerin İşgücüne Katılımları ve Kazanç Farklılıkları”, **ODTÜ Gelişim Dergisi**, Cilt.24, Sayı.3, (329–361).
- Dayıoğlu, Meltem, (2000), “Labour Market Participation of Women in Turkey”, **Gender and Identity Construction: Women of Central Asia, Caucasus and Turkey**, içinde, (Derleme: Feride Acar ve Ayşe Güneş-Ayata) Leiden: Brill, (44–73).
- Dedeoğlu, Saniye (2004) “Dünya Ekonomisi ve Hayatta Kalmanın Feminizasyon”, **Kalkınma ve Küreselleşme**, içinde, (Derleme: Saniye Dedeoğlu ve Turan Subaşat), İstanbul: Bağlam Yayıncılık. (87–110)
- Delaney, Carol (2001), **Tohum ve Toprak**, (Çeviren: Selda Somuncuoğlu ve Aksu Bora), İstanbul: İletişim
- Delphy, Christine (1999), **Baş Düşman: Patriyarkanın Ekonomi Politikası**, (Çeviren: Handan Öz ve Lale Aykent-Tunçman), Saf Yayıncılık
- De la Rocha, (2001) “Private Adjustments: Households Responses to the Erasion of Work”, **SEPED Conference Paper Series: 6**

http://www.undp.org.seped/publications/conf_pub.htm (Erişim Tarihi: 02.04.2008).

Demir, Erol, (1993) “Ekonomi Politikaları ve Kent Emekçi Aileleri”, **Birikim Dergisi**, Sayı:48, Nisan–1993, (68–77).

Demirel, Ahmet ve diğerkleri, (1999), **Çalışmaya Hazır İşgücü Olarak Kentli Kadın ve Değışimi**, Ankara: KSSGM.

Demren, Çağdaş, (2007), “Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri”, *Hacettepe Üniversitesi Kadının Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi*, http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/erkeklik_ataerklik.pdf, Erişim Tarihi: 16.08.2007.

DİE, (2002) **2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri-Tokat İli**, Ankara: DİE.

DİE, (2006), **Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı–2002**, Ankara:

Dinçer, Bülent; Özaslan, Metin ve Kavasoglu, Taner (2003), **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması**, Ankara: DPT:2671

Dixon, R. B., (1983), “Land, Labour and the Sex Composition of the Agricultural Labour Force”, **Development and Change**, Vol.14 No.3, (347–372).

Doğın, Songül, (2005), **Kırdan kente Göç ve Bunu Etkileyen Bazı Faktörlerin Analizi: Tokat İli Merkez İlçe Analizi**, (Danışman: Zafer Gürler), Basılmamış YL Tezi, Tokat. Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Donovan, Josephine (2007), **Feminist Teori**, (Çeviren: Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek ve Fevziye Saylan), İstanbul: İletişim

Dökmen, Y. Zehra, (2006), **Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar**, İstanbul: Sistem Yayıncılık, (2. Baskı).

DPT, (2000), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Bölgesel Gelişme**,

DPT, (2001) **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara: DPT

DPT, (2004) **2004 Türkiye İktisat Kongresi: Çalışma Grubu Raporları-IV**, Ankara.

DPT, (2005), **Yatırımların İllere Göre Dağılımı**,

DPT, (2006), **İllerde Öne Çıkan Sanayi Sektörleri**, Ankara.

- Düzkan, Ayşe, (2001), “Bu İş Bu Memlekette Nasıl Olacak?”, **Yerli Bir Feminizme Doğru**, içinde, (Derleme: Aynur İlyasoğlu ve Necla Akgökçe), Ankara: Sol Yayıncılık, (39–51).
- Ecevit, Y., (1991), “Shop Floor Control: The Ideological Construction of Turkish Women Factory Workers”, **Working Women: International Perspectives on Labour and Gender Ideology**, içinde, (Derleme: Nanneke Redclift ve M.Thea Sinclair), Londra ve New York: Routledge, (56–78).
- Ecevit, Y., (1995), “Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Konumu ve Değişen Biçimleri”, **Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın**, içinde, (Derleme: Şirin Tekeli) İstanbul: İletişim Yayınları, (117–128).
- Ecevit, Y., (1998a), “Türkiye’de Ücretli Kadın Emeginin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, içinde, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, (267–284).
- Ecevit, Y., (1998b) “Küreselleşme, Yapısal Uyum ve Kadın Emeginin Kullanımında Değişmeler”, **Küresel Pazar Açısından Kadın Emegi ve İstihdamındaki Değişimler: Türkiye Örneği**, içinde, (Derleme: Ferhunde Özbay) İstanbul: İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, (31–79).
- Ecevit, Y., (2000), **Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset**, İstanbul:Tüsiad Yayınları.
- Ecevit, Y., (2008), “İşgücüne Katılım ve İstihdam”, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri**, İstanbul: Tüsiad
- Ekin, Nusret, (2000) **Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, (Yayın No. 2002–33).
- Eliot, Robert F., (1997), **Karşılaştırmalı Çalışma Ekonomisi**, (Çeviren:Mehmet Beşeli, Gülay Toksöz ve diğerleri) Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, (Yayın No:210).
- Eraydın, Ayda ve Asuman Erendil, (1999), **Yeni Üretim süreçleri ve Kadın Emegi**, Ankara: KSSGM.
- Erendil-Türkün, Asuman, (2002) “Türkiye’de Ev Eksenli Çalışma Üzerine Yapılmış Araştırmalar ve Çalışmalar”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 430 (37–47).

- Ertuğrul, Erdal, (2004), **Tokat İli Uygun Yatırım Alanları Araştırması**, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., (Araştırma Müdürlüğü).
- Eser, U. (1997) “Yeni Liberal Siyasal İktisat’ın “Ekonomik Anayasa” Önerisi Üzerine”, **Ekonomide Durum**, 3–4, (Bahar/Yaz), Ankara: TÜRK-İŞ.
- Eşiyok, B. Ali, (2003) **İller ve Bölgeler Düzeyinde İmalat Sanayi ve Sektörel Yapı (1927–1996)**, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. araştırma Müdürlüğü.
- Eşiyok, B. Ali, (2007), “Türkiye Ekonomisinde Sabit Yatırımlar, Sabit Sermaye Birikimi, Göreli Fiyatlar, Tasarruflar ve Büyüme”, **Mülkiye Sayı:254**, Cilt:XXX (195–245)
- European Commission, (2008), **Equality Between Women and Men- 2008**, Brüksel.
- Eyüboğlu, Ayşe ve diğerleri, (2000), **Kentlerde Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutları**, Ankara: KSSGM.
- Eyüboğlu, Dilek ve diğerleri, (2000), **Bankacılık Sektöründe Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık**, Ankara: KSSGM.
- Fischer, M. M. & P. Nijkamp (1987), “Spatial Labour Market Analysis: Relevance and Scope”, içinde **Regional Labour Markets: Analytical Contributions and Cross-National Comparisons**, Elsevier Science Publishers (1–33).
- Folbre, Nancy, (1994), **Who Pays for the Kids?: Gender and the Structures of Constraint**, New York: Routledge.
- Geldstein, Rosa, (1997), “Gender Bias and Family Distress: The Privatization”, **Journal of International Affairs**, Vol.50, (545–571).
- Giddens, Anthony, (2002), **Sosyoloji**, (Çeviren: Hüseyin Özel ve diğerleri) Ankara: Ayraç.
- Goetz, Stephan J. (1999), “Migration and Local Labor Markets,” içinde **The Web-Book of Regional Science**. (Editor: Scott Loveridge) Morgantown, WV: Regional Research Institute.
www.wvu.edu/~regional/WebBook/Goetz/contents.htm, Erişim Tarihi: 10.12.2007
- Gabel, Ilene ve Ha-Joon Chang (2005), **Kalkınma: Yeniden**, (Çeviren: Emre Özçelik), Ankara: İmge

- Grint, Keith, (1998) **Çalışma Sosyolojisi**, (Çeviri Editörü: Veysel Bozkurt) İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Grown, Caren, Elson, Diane ve Çağatay, Nilüfer (2000), "Introduction" **World Development**, Vol. 28, Is.7, (1145–1156)
- Guan, Xinping, (2001) "Globalization, Inequality and Social Policy: China on the Threshold of Entry into the World Trade Organization", **Social Policy and Administration**, Vol. 35, No.3, (242-257).
- Gülçubuk, Bülent, (2004) "Uluslararası Tarım Politikalarının Türkiye’de Kırsal Yoksulluk Üzerine Etkileri", **Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi**, (16–18 Eylül 2004, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü Tokat), Ankara: Birikim Matbaacılık, (125–131).
- Gülçubuk, Bülent ve diğerleri, (2005) "Tarımda İstihdam, Sosyal Güvenlik Uygulamaları ve Kırsal Yoksulluk", **Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi**, (2. Cilt, 3–7 Ocak 2005) Ankara: (1173–1196).
- Gün, Sema ve Bülent Gülçubuk, (1995) "Kırsal Kesimin Gizli Gücü: Üretici Kadınlarımız", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt.XIX, Sayı.182, (32–39).
- Günlük-Şenesen, Gülay ve Engin Pulhan, (2000) **Kadın İstihdamı İçin Yeni Perspektifler ve Kadın İşgücüne Muhtemel Talep**, Ankara: KSSGM.
- Günlük-Şenesen, Gülay ve Özge Akduran (2005) "Özelleştirmeye Toplumsal Cinsiyet Farkındalığı ile Bakmak: Kadın Tütün İşçileri", **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Sayı.47, Türkün Öncel’e Armağan**, İstanbul. (32–44)
- Gürsel, Seyfettin ve diğerleri (2002) **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, İstanbul: Tüsiad Yayınları.
- Harding, Sandra (1995) "Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var Mı?", **Kadın Araştırmalarında Yöntem**, içinde, (Derleyen: S. Çakır ve N. Akgökçe), Sel Yayıncılık (34–47).
- Hartmann, Heidi, (2006), **Marksizm’le Feminizm’in Mutsuz Evliliği**, (Çeviren: Gülşat Aygen), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hattatoğlu, Dilek, (2000) "Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Sosyal Örgütlenme", **Birikim Dergisi**, Sayı.140, Aralık, (89–97).

Hazine Müsteşarlığı (2004), **2000–2004 Yılı Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin İllere Göre Sektörel Dağılımı**

Hearn, Jeff, (1987) **The Gender of Oppression: Men, Masculinity and the Critique of Marxism**, New York: St. Martins' Press.

Horton, Susan ve S M Ravi Kanbur, Dipak Mazumdar, (1994) “Labor Markets in an Era of Adjustment: An Overview”, **Labor Markets in an Era of Adjustment**, içinde, (Editors: Susan Horton; S. M. Ravi Kanbur & Dipak Mazumdar), Washington: World Bank, (1–60).

İçli, Gönül (1994), “Kent Ailesinde Aile İçi İlişkiler”, **I. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, (3–5 Kasım 1993), İzmir: Sosyoloji Derneği Yayınları, (169–175).

İçli, Gönül (1997), “Fabrikada çalışan Kadınların İş Sorunları ve Aile İlişkileri”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı. 19 (261–280).

İçli, Gönül ve Müzeyyen Gönüllü, (2001), “Çalışma Yaşamında Kadınlar: Aile ve İş İlişkileri”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 1, (81–100)

İlkkaracan, İpek, (1998) “Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı”, **Bilanço 1923–1998: Türkiye Cumhuriyetinin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi**, (Cilt–2: Ekonomi-Toplum-Çevre), İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları (285–302)

İlkkaracan, İ. ve Selim, R. (2007), “The Gender Wage Gap in the Turkish Labor Market”, **Labour: Review of Labour Economics and Industrial Relations**, Vol. 21, Is. 3 (563–593)

İŞKUR, (1990), **İstatistik Yıllığı**

İŞKUR, (1995), **İstatistik Yıllığı**

İŞKUR, (2000), **İstatistik Yıllığı**

İŞKUR, (2001), **İstatistik Yıllığı**

İŞKUR, (2002), **İstatistik Yıllığı**

İŞKUR, (2003), **İstatistik Yıllığı**

İŞKUR, (2004), **İstatistik Yıllığı**

İŞKUR, (2005), **İstatistik Yıllığı**

İŞKUR, (2006), **İstatistik Yıllığı**

İŞKUR, (2007), **İstatistik Yıllığı**

- ICFTU, (1995), **İş ve Aile Politikası**, İstanbul: DİSK Yayınları, No: 15.
- ILO, (1988) **Equality of Opportunity and Treatment**, Geneva: International Labour Office.
- ILO, (2000) **World Labour Report 2000: Income Security and Social Protection in A Changing World**, Geneva: International Labour Office.
- ILO, (2002), **Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture**, Geneva:ILO
- ILO, (2004), **Global Employment Trends for Women**, Geneva: International Labour Office.
- ILO, (2007), **Global Employment Trends**, Geneva: International Labour Office.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, (1990) “Türkiye’de Ailenin Sürekliliği ve Değişimi”, **I. Aile Şurası Bildirileri**, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurulu Başkanlığı, (151–161).
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, (1980), **Türkiye’de Değerler ve Doğurganlık**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi.
- Kandiyoti, Deniz, (1997), **Cariyeler Bacılar Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, (Çeviren: F. Özbay, H. Tapınç, Ş. Tekeli, F. Sayılan, A. Bora), İstanbul: Metis
- Karasar, Niyazi, (2005), **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara: Nobel
- Kasa, Özlem ve Oya Öznur (2007), “Bugünü Yaşamak İçin Geleceğimizde Fedakarlık Ediyoruz”, **Amargi**, Güz 2007, Sayı.6, (25–29).
- Kasnakoğlu, Zehra, (1993) “Türkiye’de Kadının Mesleği, Geliri ve Doğurganlık Üzerine Bir Çalışma”, **Türkiye’de Nüfus Konuları Politika Öncelikleri**, içinde, (Derleyen: Aykut Teras), Ankara: H.Ü. Nüfus Etütleri Enstitüsü, (419–474).
- Kasnakoğlu, Zehra, (2002) “Türkiye ve Yakın Doğu Ülkelerinde Kırsal Kesimde Kadın İstihdamı”, **Kadın İstihdamı**, içinde, (Derleyen: Tuncer Bulutay), Ankara: DİE, Yayın No:2595, (63–109).
- Kaymak, C.; R. Akpınar ve A. Kindap (2003), **İller ve Bölgeler İtibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki Gelişmeler**, Ankara: DPT
- Kazgan, Gülten, (1997) “Küreselleşme Maskesi”, **İTÜ Vakfı Dergisi**, (14–21).

- Kelly-Fernandez, M. P. & Saskia Sassen, (1995) "Recasting Women in the Global Economy: Internationalization and Changing Definitions of Gender", **Women in the Latin American Development Process**, içinde, (Editors: Christine E. Bose ve Edna Acosta-Belén), Philadelphia: Temple University Press, (99–124),
- Kenar, Necdet, (2004) "Avrupa İstihdam Stratejisi ve Türkiye", **2004 Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Metinleri**, Ankara: DPT, (59–83).
- Kiren, G. Özlem (2007), "Türkiye’de Cinsiyete göre Gelir Farklılığının Ayırıştırma Yöntemiyle Uygulanması", **Journal of Yasar University**, <http://joy.yasar.edu.tr/arsiv/n6v2/> (Erişim Tarihi: 30.04.2007).
- Kıray, Mübeccel (1998), **Kentleşme Yazıları**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kızılaslan, Nuray (2003) "Kırdan Kente Göç Eğilimi: Tokat İli Erbaa İlçesi Örneği", **G. O. Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi**, Cilt.20, Sayı.2, (81–87).
- Kocacık, Faruk, (2000), **Çalışma Sosyolojisi**, Sivas: Dilek Matbaası.
- Koray, Meryem, (1993) **Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri**, İstanbul: Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları, (Yayın No:23).
- Koray, Meryem ve diğerleri, (1999) **Gıda İş Kolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği**, Ankara: KSSGM.
- Koray, Meryem, (2005) **Sosyal Politika**, Ankara: İmge Yayınları (2. Baskı).
- Kozanoğlu, Hayri (2001) "Arjantin’de Yapısal Uyum ve Türkiye", **Birikim**, 149-Eylül (17–23).
- Kök, Sabahat (2007) **Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler ve Kadın Girişimciliği**, Deniz Ticaret Odası Ekonomik Araştırma Serisi Yayın No.1.
- Köse, Ahmet H. ve Ahmet Öncü, (2000) "İşgücü Piyasaları ve Uluslararası İşbölümünde Uzmanlaşmanın Mekânsal Boyutları: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayi", **Toplum ve Bilim**, Sayı.86, Güz, (72–90).
- Krishnaraj, Maithreyi (2006), "Is 'Gender' Easy to Study? Some Reflections", **Economic and Political Weekly**, Vol 41; No 42, (4440–4443)
- Kutbay, Cemil Uluğ, (2000) **Kalkınmada Öncelikli İllerde Sanayi Tesisleri (1998)**, Ankara: DPT (Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü).

- Kümbetoğlu, Belkıs (1995) “Gizli İşçiler: Kadınlar ve Bir Alan Araştırması”, **Kadın Araştırmalarında Yöntem**, içinde, (Derleyen: S. Çakır ve N. Akgökçe), Sel Yayıncılık (230–238).
- Kümbetoğlu, Belkıs ve Nilgün Çağa (2000) “Çalışan Kadınlar ve Küreselleşme” **Görüş**, Eylül 2000, 56–65. (<http://www.tusiad.org/yayin/gorus/44/17.pdf>).
- Kümbetoğlu, Belkıs (2005), **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, Bağlam Yayıncılık
- Lim, Linda (1990) “Women’s Work in Export Factories: The Politics of A Cause” **Persistent Inequalities : Women and World Development**, içinde, (Editor: Irene Tinker), New York, Oxford University Press, (101-119)
- Lister, Marjorie (2006), “Gender and European Union Development Policy”, **New Pathways in International Development: Gender and Civil Society in EU Policy**, içinde, (Editors: Lister, Marjorie ve Maurizio Carbone), Ashgate (17–30)
- Lordoğlu, Kuvvet, (1990) **Eve İş Verme Sistemi İçinde Kadın İşgücü Üzerine Bir Alan Araştırması**, İstanbul: Fes Yayınları.
- Lordoğlu, Kuvvet, (2006) **Türkiye İşgücü Piyasaları: Durum Raporu**, İstanbul: İstanbul SMMMO (Mart Matbaacılık) Yayın No: 56.
- Mackintosh, Mauren. (1981) “Gender Economics: The Sexual Division of Labour and The Subordination of Women”, **Of Marriage and The Market: Women's Subordination Internationally and Its Lessons**, içinde, (Editors: Kate Young, Carol Wolkowitz & Roslyn McCullagh) Londra: Routledge, (3–17).
- Marx, Karl, (2004) **Kapital Birinci Cilt**, (Çeviren: Alaattin Bilgi), Ankara: Sol Yayınları, Yedinci Baskı.
- Mies, Maria (1995) “Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru”, **Kadın Araştırmalarında Yöntem**, içinde, (Derleme: S. Çakır ve N. Akgökçe), Sel Yayıncılık (48–67).
- Mies, Maria (2008a), “Cinsiyete Dayalı İşbölümünün Kökenleri”, **Son Sömürge: Kadınlar**, içinde (Derleme: Mies, M.; V. Bennholdt-Thomsen & C. Von Werlhof) (101–151)

- Mies, Maria (2008b), “Kapitalist Gelişme ve Geçimlik Üretim: Hindistan’da Kırsal Kesim Kadınları”, **Son Sömürge: Kadınlar**, içinde, (Editörler: Mies, M.; V. Bennholdt-Thomsen & C. Von Werlhof) (47–77)
- Mies, M.; Bennholdt-Thomsen, V.; Von Werlhof, C. (2008), **Son Sömürge: Kadınlar**, Çeviren: Yıldız Temürtürkan, İstanbul: İletişim
- Miraftab, Faranak (1996) "Space, Gender and Work: Home-Based Workers in Guadalajara, Mexico,” **Homeworkers in Global Perspective: Invisible No More**, içinde, (Editors: Eileen Boris ve Elisabeth Prügl) New York: Routledge. (63–80).
- Mitter, Swasti, (1989) **On Organizing Workers in the Informal Sector**, Brüksel: ICFTU.
- Moçoş, Ebru (2005), “Ev Eksenli Üretim: Dumansız Fabrikalarda Kadın Emeği”, **TES-İŞ Dergisi**, Sayı: 2005–1 (53–59)
- Molyneux, Maxine, (1992) “Ev Emeği Tartışması ve Ötesi”, **Kadının Görünmeyen Emeği: Maddecî Bir Feminizm Üzerine**, içinde, (Derleme: Gülnur Savran ve Nesrin Tura) İstanbul: Kardelen Yayınları, (92–128).
- Munck, Ronaldo, (1995) **Uluslararası Emek Araştırmaları**, Ankara: Öteki Yayınevi.
- Munck, Ronaldo, (2002) **Emeğin Yeni Dünyası: Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma**, (Çeviren: Mahmut Tekçe), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Nicholas, Theo ve Nadir Suğur, (2005), **Global İşletme, Yerel Emek: Türkiye’de İşçiler ve Modern Fabrika**, İstanbul: İletişim.
- ODTÜ (2000), **Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri: Ankara Örneği**, ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı Çalışması Stüdyo Çalışması, Yayın No:4
- Onaran, Özlem, (2003) “Türkiye’de İhracat Yönelimli Büyüme Politikalarının İstihdam Üzerindeki Etkileri”, **İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar: Oktar Türel’e Armağan**, içinde, (Derleme: A. H. Köse ve diğerleri) İstanbul: İletişim Yayıncılık, (577–601).
- Ostergaard, Lise, (1992) “Gender”, **Gender and Development. A Practical Guide**, içinde, (Derlem: Lise Ostergaard) Londra ve Newyork: Routledge. (1–10)

- Özar, Şemsa ve Günlük-Şenesen, Gülay (1998), “Determinants of Female (Non)participation in the Urban Labour Force in Turkey”, **METU Studies in Development**, Vol:25, No:2, (311–328)
- Özar, Şemsa, (1994) “Some Observations on the Position of Women in the Labour Market in the Development Process of Turkey”, **Boğaziçi Journal**, Cilt 8, Sayı 1–2, (21–34).
- Özar, Şemsa, (2002) “İstihdamın Toplumsal Cinsiyet Ayrımının Uluslar arası Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi”, **Kadın İstihdamı**, içinde, (İstihdam ve Eğitim Projesi İşgücü Piyasası Bilgisi (TOR 6)), (Derleyen: Tuncer Bulutay), Ankara: DİE, Yayın No:2595, (153–175).
- Özbay, Ferhunde, (1991) “Türkiye’de Kadın ve Çocuk Emegi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 53, Bahar, (41–54).
- Özbay, Ferhunde, (1994) “Women’s Labour in Rural and Urban Settings”, **Boğaziçi Journal**, Vol. 8, No: 1–2, (5–19).
- Özbay, Ferhunde, (1995) “Kadınların Eviçi ve Evdışı Uğraşlarındaki Değişme”, **Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın**, içinde, (Derleme: Şirin Tekeli) İstanbul: İletişim Yayınları, (129–158).
- Özkaplan, Nurcan ve Serdaroğlu, Ufuk (2004), “Yönetici Kadınlar”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt.15, Sayı: 52–53, sayfa:77–93
- Özmete, Emine, (2004) “Ailelerin Öznel Refahına İlişkin Değerlendirme”, **Aile ve Toplum** Yıl.6, Cilt.2, Sayı.7 (23–31).
- Özügürlü, Metin (2005a) **Yöntem Ders Notları**, Ankara: SBF, (Yayınlanmamış Ders Notları).
- Özügürlü, Metin (2005b) **Anadolu’da Küresel Fabrikanın Doğuşu: Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi**, İstanbul: Halkevleri Emek Çalışmaları Merkezi
- Özyeğin, Gül (2005), **Başkalarının Kiri: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri** (Çev: Suğra Öncü), İstanbul: İletişim
- Peck, Jaime, (1996), **Work-Place The Social Regulation of Labor Markets**, New York: The Guilford Press.
- Peterson, Janice ve Lewis, Margaret (1999) **The Elgar Companion to Feminist Economics**, Massachusetts: Elgar Publishing

- Plantenga, Janneke (1997) "European Constants and National Particularities: The Position of Women in the EU Labour Market", **Gender and Economics**, içinde, (Derleme: A. Geske Dijkstra ve J. Plagenta), Londra: Routledge (86–103)
- Psacharopoulos, George and Zafiris Tzannatos, (1992), **Women's Employment and Pay in Latin America: Overview and Methodology**, Washington D. C.: World Bank.
- Punch, Keith F. (2005) **Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar**, (Çeviren: Z. Akyüz; D. Baysak; B. Arslan) Ankara: Siyasal Kitabevi
- Rama, Martin, (2002) "The Gender Implications of Public Sector Downsizing", **The World Bank Research Observer**, Vol.17, (167–189).
- Sapancalı, Faruk, (2003), **Sosyal Dışlanma**, İzmir: D.E.Ü Yayınları,
- Savcı, İlkay, (1999) "Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji", **A.Ü. SBF Dergisi**, Cilt:54, Sayı:1 (123–142).
- Savcı, İlkay, (2000) "Veri Girişi İşinde çalışan Kadınlar: İş ve İş Dışı Deneyimler", **A.Ü. SBF Dergisi**, Cilt: 55, Sayı: 4. (143–169)
- Schultz, T. Paul, (1989) "Women's Changing Participation in Labour Force: A World Perspective", *Policy, Planning, and Research Working Papers (Women in Development)*, WPS 272, (Erişim: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1989/12/01/000009265_3960928153703/Rendered/PDF/multi_page.pdf)
- Schultz, T. Paul, (1991), **Testing the Neoclassical Model of Family Labor Supply and Fertility**, New Haven: Yale University Press,
- Sequino, Stephanie, (2000) "Accounting for Gender in Asian Economic Growth", **Feminist Economics**, Vol.6, Issue.3, (27–58).
- Sencer, Muzaffer (1989) **Toplum Bilimlerinde Yöntem**, İstanbul: Beta Yayınları.
- Sinclair, M. Thea, (1991), "Women, Work and Skill: Economic Theories and Feminist Perspectives", **Working Women: International Perspectives on Labour and Gender Ideology**, içinde, (Derleme: Nanneke Redclift & M. Thea Sinclair), London: Routledge (1–25)
- SSK, (1980), **İstatistik Yıllığı**
- SSK, (1985), **İstatistik Yıllığı**

SSK, (1990), **İstatistik Yıllığı**

SSK, (1995), **İstatistik Yıllığı**

SSK, (2000), **İstatistik Yıllığı**

SSK, (2001), **İstatistik Yıllığı**

SSK, (2002), **İstatistik Yıllığı**

SSK, (2003), **İstatistik Yıllığı**

SSK, (2004), **İstatistik Yıllığı**

SSK, (2005), **İstatistik Yıllığı**

SSK, (2006), **İstatistik Yıllığı**

Standing, Guy, (1989) “Global Feminization Through Flexible Labour”, **Word Development**, Vol.17, No.7, (1077–1095).

Stanley, Lis ve Wise, Sue (1995), “Feminist Araştırma Sürecinde Metot: Metodoloji ve Epistemoloji”, **Kadın Araştırmalarında Yöntem**, içinde, (Derleme: S. Çakır ve N. Akgökçe), Sel Yayıncılık, (67–99)

Stewart, F. (1992) “Can Adjustment Programmes Incorporate The Interest of Women?”, **Women and The Adjustment Policies in the Third World**, içinde, (Derleyenler: Haleh Afhar ve C. Dennis) Londra: MacMillan (13–46)

Stiglitz, Joseph E., (2002) **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, (Çeviri: Arzu Taşcıoğlu ve Deniz Vural) İstanbul: Plan B Yayınları.

Stratigaki, Maria ve Dina Vaio, (1997) “Women in the South: Diverse Experience of Work in A Unifying Europe”, **Gender and Economics : A European Perspective**, içinde, (Derleme: A. Geske Dijkstra ve Janneke Plantenga) Londra ve New York : Routledge, (104–117).

Şenses, Fikret ve Erol Taymaz, (2003) “Unutulan Bir Toplumsal Araç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?”, **İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar: Oktar Türel’e Armağan**, içinde, (Derleme: A. H. Köse ve diğerleri) İstanbul: İletişim Yayıncılık, (429–461).

Şenyapılı, Tansı (1981), “A New Component in Metropolitan Areas: The Gecekondu Women”, **Women in Turkish Society**, içinde, (Derleme: Nermin Abadan-Unat, Deniz Kandiyoti) Leiden: E. J. Brill, (194–214)

Taborga, Caroline ve Bearyl Leach, (2000) **Cins Bakışı Sözlüğü**, (Çev. Ertuğrul Kürkçü ve Nadire Mater) İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları, Yayın No:3.

- Tan, Namık, (2004) “Örgütlenmede Büyük Engel”, **Türk-İş Dergisi**, Sayı.360, (66–68).
- Tansel, Aysıt, (2002) “İktisadi Kalkınma ve Kadınların İşgücüne Katılımı”, **Kadın İstihdamı**, içinde, (Derleyen: Tuncer Bulutay), (111–153).
- Tekeli, Şirin, (1982) **Kadınlar ve Toplumsal Hayat**, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Tek-Gıda İş (2006), **Tek Gıda İş Dergisi**, 97
- Thomsen, B. Veronika (2008), “Kadın Emeğinin Geleceği ve Kadına Yönelik Şiddet” **Son Sömürge: Kadınlar**, içinde, (Derleme: Mies, M.; V. Bennholdt-Thomsen & C. Von Werlhof) (177–202)
- Timur, Taner, (1996), **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, Ankara: İmge Kitapevi.
- TNSA (2005), **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması–2003**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Devlet Planlama Teşkilatı
- Tokat Valiliği, (2003) **Tokat İl Gelişme Planı**, Tokat: İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü.
- Tokat Valiliği, (2005) **Tokat İl Brifingi**, Tokat.
- Tokat Valiliği, (2007) **Tokat İl Brifingi**, Tokat.
- Tokol, Aysel, (1999) “Dünya’da Kadın İşgücü”, **Türkiye’de Kadın İşgücü Seminerleri:1–2**, İstanbul: TİSK Yayınları (Yayın No:192).
- Toksöz, Gülay ve Seyhan, Erdoğan, (1998) **Sendikacı Kadın Kimliği**, Ankara:İmge.
- Toksöz, Gülay vd., (1998), “Kadın araştırmalarında Yöntem Sorunu ve Kadın İstihdamının Geliştirilmesi (KİG) Projesi Örneği”, **İktisat Dergisi**, Sayı. 377, Mart–1998 (16–25).
- Toksöz, Gülay ve Filiz Kardam, (2004), “Gender Based Discrimination at Work in Turkey: A Cross-Sectoral Overview”, **SBF Dergisi**, Cilt:59 Sayı: 4, (151–172)
- Toksöz, Gülay, (2004) “Sayımız Çok Az: Sendikalarda Kadınlar”, **Neoliberalizmin Tahribatı**, içinde, (Der: Neşecan Balkan, Sungur Savran), İstanbul: Metis (234–253).
- Toksöz, Gülay, (2007) **Türkiye’de Kadın İstihdamının Durumu**, Ankara: ILO.
- Topbaş, Şeyda ve Ercan, Yalçın (2005), **2005 Yılı İlk Üç Aylık Çalışmalar**, T.C Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Tokat İl Müdürlüğü

- Tunalı, İnsan ve diğerleri (2003) “Background Study on Labour Market and Employment in Turkey”, *İŞKUR’un 27 Şubat 2003 tarihinde düzenlediği seminerde sunulmuştur*,
[http://lnweb18.worldbank.org/mna/mena.nsf/0b0204cbcec37e6985256a9b00689867/06a27a6c4cd7793485256d1f004b9cee/\\$FILE/Turkey%20Employment%20Study.pdf](http://lnweb18.worldbank.org/mna/mena.nsf/0b0204cbcec37e6985256a9b00689867/06a27a6c4cd7793485256d1f004b9cee/$FILE/Turkey%20Employment%20Study.pdf)
- Tunalı, İnsan, (2004) **İstihdam Durum Raporu: Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İstihdam Araştırması**, Ankara: Türkiye İş Kurumu (Ankara Üniversitesi Basımevi).
- TÜİK; (2005) **Genel Nüfus Sayımı: Göç İstatistikleri**, Ankara: TÜİK.
- TÜİK, (2006a) **Hanehalkı İşgücü İstatistikleri**
- TÜİK, (2006b), **Türkiye İstatistik Yıllığı**
- TÜİK, (2006c), **TÜİK Haber Bülteni, Çocuk İşgücü Araştırması**, Sayı 61
- TÜİK, (2007a) **Hanehalkı İşgücü İstatistikleri**.
- TÜİK, (2007b) **Bölgesel Göstergeler 2006**
- TÜİK, (2007c) **Hanehalkı İşgücü İstatistikleri: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması–2006**, Ankara.
- TÜİK, (2007d) **Haber Bülteni Sayı: 119**, Temmuz–2007
- TÜİK, (2008a), **Hanehalkı İşgücü Anketleri Dönemsel Sonuçları, 2008**,
www.tuik.gov.tr (Çeşitli tarihlerde çevrimiçi erişim)
- TÜİK, (2008b), **Haber Bülteni Sayı: 192**, Aralık–2008
- Türk-İş, (1999) **KİT’ler ve Özelleştirme: İddialar ve Gerçekler**, Ankara: Türk-İş Araştırma Merkezi
- Türkiye İş Kurumu Tokat İl Müdürlüğü (2005) **Tokat İl İstihdam Raporu**
- Tzannatos, Zafiris (1999), “Women and Labor Market Changes in the Global Economy: Growth Helps, Inequalities Hurt and Public Policy Matters”,
World Development, Vol.27, Is. 3, (551–569)
- UNDP, (1996), **Human Development Report**, New York: Oxford University Press.
- United Nations, (2000) **The World’s Women, 2000: Trends and Statistics**, New York: United Nations.
- UNRISD (1995), **States of Disarray: The Social Effects of Globalization**

- van der Lippe, Tanja ve Liset van Dijk,(2001) “Introduction: Women's Employment in a Comparative Perspective” **Women's Employment in a Comparative Perspective**, içinde, (Derleme: Tanja van der Lippe ve Liset van Dijk (1–13).
- Walby, Sylvia. (1986) **Patriarchy at Work: Patriarchal and Capitalist Relations in Employment**, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Walby, Sylvia. (1990) **Theorizing Patriarchy**, Oxford: Blackwell.
- Werlhof, Claudia von (2008), “Kadın Emeği: Ekonomi Politîğin Eleştirisindeki K r Nokta” **Son Sömürge: Kadınlar**, içinde, (Editörler: Mies, M.;V. Bennholdt-Thomsen & Von Werlhof, C) (27–46)
- Wichterich, Christa, (2004) **K reselle (tiril)en Kadın: E itsizli in Gelece inden Raporlar**, ( eviren: Tunç Tayanç ve Fus n Tayanç) Ankara: Dipnot Yayınevi.
- World Bank (1993) **Turkey: Women in Development**, (World Bank Country Study), Washington D. C.
- World Bank (2006) **Turkey: Labour Market Study**, (Report No. 33254-TR).
- Yalçın, Cemal ve Gönül   li, (1995), “ niversitede  alı ma Yaşamında Cinsiyet Ayrımı”, **Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 18, (125–149)
- Yıldırac, Nurettin ve diğerleri, (2003) **Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım    lerinin çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları**, Ankara: Tarım-   Sendikası, (Yayın No: 2003/4).
- Young, Kate (1993), **Planning Development with Women: Making a World of Difference**, New York: St. Martin's Press

EKLER

Ek-1: İşyerinde Ücretli Çalışan Kadınlar Anket Formu

1. Kaç yaşındasınız? (.....)
2. Doğum yeriniz:
 1. () İl merkezi:.....
 2. () İlçe :.....
 3. () Köy :.....
 4. () Yurtdışı:.....
3. Öğrenim düzeyiniz: (.....)
4. Babanızın öğrenim düzeyi:.....
5. Annenizin öğrenim düzeyi:.....
6. Kaç yıldır bu şehirde yaşıyorsunuz? (.....)
7. Bu şehre gelmeden önce nerede yaşıyordunuz?
 1. () İl merkezinde
 2. () İlçe merkezinde
 3. () Köyde
8. Bu şehre gelme nedenleriniz nelerdir?
 1. () Evlendiğim için
 2. () İşsizlik
 3. () Çocukların eğitimi
 4. () Eşimin işinden dolayı
 5. () Diğer (Belirtiniz):
9. Medeni Durumunuz (Yanıtlayıcı evli değilse 17.soruya geçin)
 1. () Evli
 2. () Bekâr
 3. () Boşanmış
 4. () Diğer (Belirtiniz):
10. Eşinizle nasıl evlendiniz?
 1. () Görücü usulüyle
 2. () Kendimiz anlaşarak
 3. () Diğer (Belirtiniz):
11. Kaç yaşında evlendiniz? (.....)
12. Kaç yıllık evlisiniz? (.....)
13. Nikâh akdinizin türü nedir?
 1. () Resmi nikâh
 2. () Dini nikâh
 3. () Hem resmi hem de dini nikâh
 4. () Diğer (Belirtiniz):
14. Eşinizin öğrenim durumu nedir? (.....)

15. Eşiniz çalışıyor mu? Ne iş yapıyor?
1. () Evet, çalışıyor, işi..... 2. () Hayır, çalışmıyor
16. Çocuğunuz var mı? Kaç tane?
- 1.() 1 çocuk 2. () 2 çocuk 3. () 3 çocuk 4. () 4 ve daha fazla çocuk
17. Evinizde toplam kaç kişi yaşıyor? (..... kişi yaşıyor)
18. Evinizde sizden başka kimler yaşıyor?
1. () Annem, babam, kardeşlerim
2. () Eşim, çocuklarım
3. () Eşim, çocuklarım, eşimin annesi,babası
4. () Diğer (Belirtiniz):
19. Evinizde sizin dışınızda kimler gelir getirici faaliyette bulunuyor? (Birden fazla yanıt verilebilir)
1. () Eşim
2. () Anne ve baba
3. () Çocuk/çocuklarım
4. () Eşim ve aile büyüğümüz
5. () Kardeşlerim
6. () Diğer (Belirtiniz):
20. Oturduğunuz konut
1. () Kira
2. () Kendimize ait
3. () Diğer (Belirtiniz):.....
21. Ev size ait ise, tapusu kimin üzerine?
1. () Eşime
2. () Kendime
3. () Ortak
4. () Diğer (Belirtiniz)
22. Evinizde aşağıdaki eşyalardan hangileri vardır?
1. () Fırın
2. () Buzdolabı
3. () Otomatik çamaşır makinesi
4. () Bulaşık makinesi
5. () Dikiş makinesi
6. () Elektrik süpürgesi
7. () Diğer (Belirtiniz):
23. Var ise aşağıdaki mal varlıklarının mülkiyeti kimin üzerinedir?
	Benim	Eşimin	Ortak	Anne	Baba	Her İkisi	Diğer
1. Tarla, arsa, bahçe vb.	()	()	()	()	()	()	()
2. Araba	()	()	()	()	()	()	()
3. Banka hesabı	()	()	()	()	()	()	()
4. Kredi kartı	()	()	()	()	()	()	()
5. Cep telefonu	()	()	()	()	()	()	()
6. Ziyaret Eşyası (Altın)	()	()	()	()	()	()	()
7. Mal varlığımız yok	()	()	()	()	()	()	()

24. Evinizde kendi ihtiyaçlarınız için yaptığınız üretim faaliyetleri aşağıdakilerden hangileridir? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir.)

1. ☐ Dikiş dikmek
2. ☐ Örgü örmek
3. ☐ Dantel, iğne oyası yapmak
4. ☐ Ekmek yapmak
5. ☐ Salça yapmak
6. ☐ Konserve yapmak
7. ☐ Reçel yapmak
8. ☐ Turşu yapmak
9. ☐ Diğer (Belirtiniz):

25. Ailenizin toplam aylık geliri ne kadardır?

26. Sizin kazancınız toplam aile gelirinin ne kadarını oluşturmaktadır?

1. ☐ Yarısını
2. ☐ Yarısından daha az
3. ☐ Yarıdan fazlasını

27. Ücret/gelir karşılığında kaç yaşında çalışmaya başladınız?

28. Ücret/gelir karşılığı kaç yıldır çalışıyorsunuz?

29. Çalışma kararını kim aldı?

1. ☐ Ben
2. ☐ Babam
3. ☐ Eşim
4. ☐ Diğer (Belirtiniz)

30. Çalışacağınız işyerinin seçimini kim yaptı?

1. ☐ Kendim
2. ☐ Eşim
3. ☐ Babam
4. ☐ Eşim ve kendim
5. ☐ Diğer (Belirtiniz)

31. Çalışma nedeniniz nedir?

1. ☐ Ekonomik zorunluluk
2. ☐ Çeyiz hazırlama
3. ☐ Ev dışında üretken olmak
4. ☐ Diğer (Belirtiniz) :.....

32. Daha önce iş değiştirdiniz mi? Kaç kez?

1. ☐ Hayır, hiç iş değiştirmedim.
2. ☐ Evet, bir kez iş değiştirdim.
3. ☐ Evet, iki kez iş değiştirdim.
4. ☐ Evet, üç ve daha fazla iş değiştirdim

33. İş değiştirme nedeniniz nedir?

1. () İşyeri kapandı
2. () Ücreti düşüktü
3. () Evlendim
4. () İş yorucu ve yıpratıcı idi
5. () Doğum yaptım
6. () Diğer.

34. Şu an çalışmakta olduğunuz işi değiştirmeyi düşünür müsünüz?

1. () Evet, değiştirmeyi düşünürüm çünkü ücreti yeterli değil
2. () Evet, değiştirmeyi düşünürüm çünkü çalışma koşulları kötü
3. () Evet, değiştirmeyi düşünürüm çünkü kendi işimi kurmak istiyorum
4. () Hayır değiştirmeyi düşünmüyorum

35. Şu an çalıştığınız işi nasıl buldunuz?

1. () Akraba, tanıdıklar aracılığıyla
2. () Gazete ilanı ile
3. () İş-Kur aracılığıyla
4. () Kendi çabalarım ile
5. () Diğer (Belirtiniz):

36. Şu an çalıştığınız işteki konumunuz nedir?

1. () Büro elemanı
2. () Ustabaşı
3. () İşçi
4. () Diğer (Belirtiniz):.....

37. İşverenin sizi işe almasında temel etken nedir?

1. () Beceri düzeyim	5. () Genç olmam
2. () Talep ettiğim ücret	6. () Bekâr olmam
3. () Yakın yerde oturmam	7. () İş tecrübem
4. () Eğitim durumum	8. () Diğer (Belirtiniz):

38. Haftada kaç gün çalışıyorsunuz? (.....)

39. Günde kaç saat çalışıyorsunuz? (.....)

40. Çalıştığınız işyerinde ne iş yapıyorsunuz?

1. () Paketleme
2. () Dolum
3. () Etiketleme
4. () Temizlik
5. () Dokuma
6. () Kesim
7. () Diğer (Belirtiniz):

41. Yaptığınız iş:

1. () Uzmanlık gerektiriyor
2. () Yaratıcı
3. () Tek düze
4. () Yoğun bir dikkat ve sabır gerekli
5. () Diğer (Belirtiniz):

42. İşinizin sağlığa zararlı yanları var mı?

1. () Var, çok pis
2. () Var, çok stresli
3. () Var, çok yorucu
4. () Var, fiziksel sorunlara yol açıyor
5. () Diğer (Belirtiniz):
6. () Yok

43. Çalışma ortamınızın özellikleri:

	Evet	Hayır
1. () Rahat çalışma için sıcaklık ve aydınlatma	()	()
2. () Temiz bir ortam	()	()
3. () Kirli, tozlu ve dumanlı bir ortam	()	()
4. () Çok gürültülü bir ortam	()	()
5. () Çok sıcak-çok soğuk bir ortam	()	()
6. () Tehlikeli bir ortam	()	()

44. Ne kadar ücret alıyorsunuz?

1. () Asgari ücret
2. () YTL

45. Sigortalı mısınız?

1. () Evet, SSK
2. () Evet, eşimden dolayı –SSK
3. () Evet, BAĞ-KUR
4. () Evet, eşimden dolayı –BAĞ-KUR
5. () Evet, çocukların üzerine kayıtlıyım
6. () Evet, Özel sigorta
7. () Hayır

46. Kaç yıllık sigortalısınız? (.....)

47. İş yerinizde herhangi bir eğitime katıldınız mı?

1. () Evet, çıraklık eğitimi
2. () Evet, terfiye dayalı eğitim
3. () Evet, yeni teknoloji eğitimi
4. () Hayır, hiçbir eğitime katılmadım

48. İş yerinizde yükselme imkânınız var mı?

1. () Evet, (**50. soruya geçiniz**)
2. () Çok az
3. () Hayır

49. İşyerinde yükselme imkânınız neden yok?

1. () İşin özelliği uygun değil
2. () Sadece erkekler yükselebiliyor
3. () İlişkilerim iyi değil
4. () Diğer (Belirtiniz):

50. İş yerinizde kadın ile erkeğe farklı davranılıyor mu?
- ☐ Evet, işe almada (erkek mi tercih ediliyor)
 - ☐ Evet, işte yükselmede (erkek mi tercih ediliyor)
 - ☐ Evet, işten çıkartmada (kadın mı önce çıkartılıyor)
 - ☐ Evet, mesleki eğitimde (erkek mi tercih ediliyor)
 - ☐ Evet, ücretlendirmede (erkek daha fazla mı alıyor)
 - ☐ Hayır
51. İş yerinizde hangi durumlarda izin alabiliyorsunuz?
- ☐ Her zaman alabiliyorum
 - ☐ Sağlık durumunda
 - ☐ Hayır, hiçbir zaman alamıyorum
52. İş yerinizden memnun musunuz?
- ☐ Evet, (53. soruya geçiniz)
 - ☐ Kısmen (53. ve 54. sorular sorulacak)
 - ☐ Hayır, (54. soruya geçiniz)
53. Şu an çalıştığınız iş yerinde memnun olduğunuz konular nelerdir?
- ☐ Yükselme imkânının varlığı
 - ☐ Sosyal olanaklar (servis, yemek, kreş, vb.)
 - ☐ Sosyal güvence
 - ☐ İşverenden memnuniyet
 - ☐ İş arkadaşlarından memnuniyet
 - ☐ Çalışma saatleri iyi
 - ☐ Diğer (Belirtiniz):
54. Şu an çalıştığınız iş yerinde memnun olmadığınız konular nelerdir? **(Birden fazla şık işaretlenebilir)**
- ☐ Çalışma saatlerinin uzunluğu
 - ☐ Ücret eşitsizlikleri
 - ☐ Ücretlerin yetersizliği
 - ☐ Doğum izninin kullanılamaması
 - ☐ Sendikal faaliyetlerin engellenmesi
 - ☐ İşte sorumluluk ve yetki tanınmaması
 - ☐ Yükselme ve mesleki eğitim olanağının yetersizliği
 - ☐ Diğer (Belirtiniz):
55. Şu anki işyerinde ne kadar süre çalışmayı düşünüyorsunuz?
- ☐ Evleninceye kadar
 - ☐ Daha iyi bir iş bulana kadar
 - ☐ Çocukların eğitimi tamamlanana kadar
 - ☐ Kendi işimi kurana kadar
 - ☐ Emekli olana kadar
 - ☐ Diğer (Belirtiniz):
56. Sendikalı mısınız?
- ☐ Evet
 - ☐ Hayır (59. soruya geçiniz)
57. Kaç yıldır sendikalısınız? (.....)

58. Sendikali olmaktan memnun musunuz?

1. () Evet (Belirtiniz)
2. () Hayır (Belirtiniz).....

59. Ücretinizi alınca ne yapıyorsunuz?

1. () Tümünü eşime (aileme) veririm
2. () Bir kısmını eşime (aileme) veririm
3. () Tümünü kişisel ihtiyaçlarım için harcarım
4. () Kendim ev harcamaları için kullanırım
5. () Çocukların giderleri için kullanıyorum

60. Tasarruf yapabiliyor musunuz?

1. () Evet, bankaya yatırırım
2. () Evet, altın, ziynet eşyası alırım
3. () Evet, gayrimenkul alırım
4. () Hayır, tasarruf yapamıyorum
5. () Diğer (Belirtiniz):

61. Ailenizde aşağıdaki konularda çoğunlukla kim karar verir?

	Ben	Eşim	Birlikte	Anne	Baba	Her İkisi	Diğer
1. Gayrimenkul ve araba alım	()	()	()	()	()	()	()
2. Çocuklarla ilgili kararlar	()	()	()	()	()	()	()
3. Eve eşya alımı ile ilgili kararlar	()	()	()	()	()	()	()
4. Mutfak masrafları	()	()	()	()	()	()	()
5. Tasarruflarla ilgili kararlar	()	()	()	()	()	()	()
6. Arkadaşlarınızla/ komşularınızla görüşmek	()	()	()	()	()	()	()
7. Kıyafetlerin nasıl olacağı	()	()	()	()	()	()	()
8. Seçimde oy verecek parti	()	()	()	()	()	()	()

62. Aşağıdaki işleri kimler yapar?

	Ben	Eşim	Birlikte	Anne	Baba	Her İkisi	Diğer
1. Gıda maddeleri alışverişi	()	()	()	()	()	()	()
2. Çocuk bakımı	()	()	()	()	()	()	()
3. Fatura ödemeleri	()	()	()	()	()	()	()
4. Ütü	()	()	()	()	()	()	()
5. Ev içi onarımlar	()	()	()	()	()	()	()
6. Yemek pişirme	()	()	()	()	()	()	()
7. Bulaşık çamaşır yıkama	()	()	()	()	()	()	()
8. Temizlik	()	()	()	()	()	()	()
9. Kahvaltı hazırlama	()	()	()	()	()	()	()
10. Yaşlı ve hastaların bakımı	()	()	()	()	()	()	()
11. Çocukların derslerine yardım	()	()	()	()	()	()	()
12. Öğretmen ilişkileri	()	()	()	()	()	()	()
13. Akraba, komşu, arkadaşlara alınacak hediyelerin planlaması	()	()	()	()	()	()	()
14. Akraba, komşu, arkadaş ziyaretlerinin planlaması	()	()	()	()	()	()	()

63. Siz çalışırken ailede küçük çocukların sürekli bakımı nasıl sağlanmaktadır?

1. () Küçük çocuğum yok
2. () Annem bakıyor
3. () Eşimin annesi bakıyor
4. () Daha büyük bir çocuk bakıyor
5. () Diğer (Belirtiniz):

64. Ev işlerine günlük ne kadar zaman harcıyorsunuz?

1. Hafta içi saat
2. Hafta sonu Saat

65. Evdeki işbölümünden memnun musunuz? Neden?

1. () Evet (Belirtiniz)
2. () Hayır (Belirtiniz)

66. Boş zamanınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?

1. () Çalışma hayatı, ev işleri yüzünden boş zamanım kalmıyor
2. () Kitap okuyorum
3. () Televizyon seyrediyorum
4. () Arkadaşlarımla, akrabalarımla görüşüyorum
5. () Diğer (Belirtiniz)

67. Sizce kadının hayattaki en önemli amacı nedir?

1. () İyi bir evlilik yapma
2. () İyi bir anne ve eş olmak
3. () Ekonomik özgürlük kazanmak
4. () Üretken olmak
5. () Rahat bir yaşam sürmek
6. () Özgür yaşamak

68. Sizce çalışmanın anlamı nedir?

1. () Üretkenlik
2. () Para kazanma
3. () Aileye katkı
4. () Ekonomik özgürlük
5. () Diğer (Belirtiniz)

69. Kadının öncelikli yeri neresidir?

1. () Evi
2. () İşi
3. () Her ikisi de önemli
4. () Önce evi sonra işi
5. () Önce işi sonra evi

70. Çalışmanın size sağladığı en önemli fayda nedir?

1. () Aile gelirine katkım oluyor
2. () Dört duvarın dışına çıkma imkânı sağlıyor
3. () Evde eşim ve çocuklarım üzerinde itibarım artıyor
4. () Başarı ve kendime güvenim artıyor
5. () Hiçbir fayda sağlamıyor

71. Kadınların çalışmasının aşağıda yer alan hususlar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini “Evet-Hayır” şıklarıyla belirtiniz.

	Evet	Hayır
1. Aile bütçesine katkı sağlanır	()	()
2. Evlilik hayatında eşi ile anlaşmazlıkları daha çok olur	()	()
3. İş ve ev işi nedeniyle daha stresli olur	()	()
4. Eşi ve çocuklarıyla daha az ilgilenir	()	()
5. Ailenin sosyal ilişkileri zayıflar	()	()
6. Aile sorumluluklarını paylaşır	()	()
7. Hayat tecrübesi ve becerisi artar	()	()
8. Ev işlerini daha iyi programlar	()	()
9. Çocuklara verdiği eğitim ve terbiye olumlu yönde gelişir	()	()
10. Gereğinden fazla yorulur ve yıpranır	()	()
11. Evde daha uyumlu ve anlayışlı davranır	()	()
12. Evde daha çok sözü geçer	()	()
13. İşyerindeki sıkıntılarını eve yansıtır	()	()

72. Evlilik ve çocuk sahibi olma durumunda

1. () Çalışmaktan asla vazgeçmemeli
2. () İhtiyaç varsa çalışmalı
3. () Çocuklar büyüdükten sonra çalışmalı
4. () Çocuk doğduktan sonra çalışmamalı
5. () Evlenince işten ayrılmalı
6. () Hiç çalışmamalı
7. () Kocanın fikri önemli

73. Sizce bir erkek eşinin çalışmasına izin vermeli midir?

1. () Evet
2. () Hayır
3. () Mecbur kalırsa
4. () Böyle bir iznin alınmasına gerek yok

74. Kız çocuğunuzun çalışmasını ister misiniz?

1. () Evet, geleceği için iyi olur
2. () Evet, üretken olur
3. () Evet, mevki sahibi olur
4. () Evet, çeyizini hazırlamak için
5. () Evet, eşiyle eşit olur
6. () Hayır, evinin kadını olsun
7. () Hayır, çok yıpratıcı
8. () Hayır, kadınların ücretleri çok düşük

75. Kendiniz/Kızınız için hangi mesleği uygun bulursunuz?

	Kendiniz	Kızınız
1. Doktor	()	()
2. Öğretmen	()	()
3. Mühendis	()	()
4. Hemşire	()	()
5. Diğer	()	()

76. Tercih ettiğiniz çalışma koşulları nelerdir?

1. () Huzurlu iş ortamı
2. () Sigortalı iş
3. () Yarım gün tercihi
4. () Tam gün tercihi
5. () Yüksek ücret tercihi

77. Aşağıdaki terimler size evi/evliliği mi yoksa işi/çalışmayı mı çağrıştırıyor?

	Ev/ Evlilik	İş/ Çalışma
1. () Huzur	()	()
2. () Düzen	()	()
3. () Güven	()	()
4. () Eğlenmek	()	()
5. () Dinlenmek	()	()
6. () Özgürlük	()	()
7. () Uyum	()	()
8. () Başarı	()	()
9. () Yenilenme	()	()
10. () Yükselme	()	()
11. () Gerilim	()	()

Ek-2: Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Görüşme Rehber Formu

I.Sosyo-Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özellikler

- 1.Yaş
- 2.Doğum yeri
- 3.Eğitim durumu
- 4.Göç etme durumu
- 5.Medeni durum
- 6.Eşin işi
- 7.Çocuk varlığı ve sayısı
- 8.Aile büyüklüğü, ailede kimlerin yaşadığı
- 9.Oturulan konut durumu ve mülkiyeti
- 10.Mal varlığı durumu
- 11.Ailenin toplam aylık geliri.

II.Çalışma Hayatı

- 1.Evde yapılan iş
- 2.Kaç yıldır bu işin yapıldığı
- 3.Çalışma nedeni
- 4.Daha önce başka bir işte çalışma durumu
- 5.Ev eksenli çalışma nedeni
- 6.Kendini çalışıyor olarak algılama durumu(Evde çalışmayı nasıl algılıyor)
- 7.Eş/ailenin ev eksenli çalışmaya karşı tutumu
- 8.Eve iş bulma kanalları
- 9.Gelirin ödenme biçimi, miktarı
- 10.Sosyal güvenlik durumu
- 11.Haftada kaç gün ve günde kaç saat çalışıldığı
- 12.Ev eksenli yapılan işin ev işlerine engel olma durumu.

III.Aile İçi İlişki; Karar Alma Süreci ve Toplumsal Cinsiyet Temelli İşbölümü

- 1.Ailede karar alma sürecinde konumu
- 2.Ev işlerine harcanan zaman
- 3.Evdeki işbölümünün paylaşımı

4.Ev içi işbölümünden memnun olup-olmama.

**IV.Çalışma Hayatı ve Toplumsal Cinsiyet Temelli İşbölümüne Bakış;
Kanaatler, Tutumlar**

- 1.Kadının hayattaki en önemli amacı
- 2.Kadının öncelikli yerinin evi mi işi mi olduğu
- 3.Çalışmanın anlamı
- 4.Evlilik ve çocuk sahibi olma durumunda çalışmaya bakış
- 5.Erkeğin eşin çalışmasına izin vermesi konusunda düşünceler
- 6.Kız çocuğunun çalışmasına yönelik düşünceler
- 7.Ev eksenli çalışmayı başka kadınlar için önerme durumu
- 8.Seçim şansı olsaydı nasıl bir işte çalışmak istendiği.

ÖZET

Kadınlar, üretim faaliyetlerine çeşitli emek kullanım biçimleri ile yoğun olarak katılmaktadır. Ancak kapitalist küreselleşme sürecinde, kadınların karşılıksız emek kullanım biçimleri değersizleştirilmekte ve işgücü istatistiklerinde görünmemektedir. Kadınların işgücü piyasasına katılımları, sadece ücretsiz aile işçiliği, memurluk, kendi hesabına çalışma, ücretli işçilik gibi emek kullanım biçimleri ile sınırlandırılmaktadır. Kadınların bu emek kullanım biçimleri ile işgücü piyasasına katılımı ise erkeklere göre sınırlı kalmaktadır. Kadınlar, piyasada ikincil konumda olmakta, belli mesleklerde yoğunlaşmakta, işte eğitim, ilerleme imkânı kısıtlı olmakta, düşük statülü, düşük ücretli işlerde çalışmaktadır.

Literatürde kadınların işgücü piyasasına katılımını ve piyasadaki konumunu (statü, ücret, sosyal güvence, çalışma koşulları gibi) etkileyen çeşitli faktörlere işaret edilmektedir. Sosyo-demografik (yaş, eğitim, medeni durum ve çocuk varlığı), sosyo-kültürel (toplumsal cinsiyet temelli işbölümü ve ataerkillikten kaynağını alan kültürel değerler)ve ekonomik (küreselleşme, yapısal uyum programları) olarak sınıflandırılabileceğimiz bu faktörlerin etkisi ile kadınların işgücü piyasasına katılımı ve çalışma koşulları şekillenmektedir.

Bu tez çalışmasının amacı da 1980'lerden bu yana yaşanan küreselleşme sürecinde Türkiye'de uygulanan ekonomik politikaların, sosyo-kültürel ve sosyo-demografik faktörlerle birlikte yerel işgücü piyasasında kadınlar üzerindeki etkilerini Tokat İli özelinde ortaya çıkarmaktır. Çalışmada, kadınların işgücü piyasasına katılımı ve konumlarında sosyo-kültürel, sosyo-demografik ve ekonomik faktörlerin etkileri, toplumsal cinsiyeti temel alan bir yaklaşım ile ele alınmıştır.

Çalışma teori ve uygulama olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Teorik bölümde ilgili literatürün de katkılarıyla konunun kuramsal çerçevesi işlenmiştir Kadın emeğine yönelik bütün çözümlemelerde “çalışma” kavramına dikkatle yaklaşılması gerekliliğinden hareketle, öncelikle çalışma kavramının kadın emeği açısından anlamı ve kapsamı incelenmiş, sonra kadınların emek kullanım biçimleri tanımlanmıştır. Bunu takiben kadınların işgücü piyasasına katılımı ve işgücü piyasasındaki konumu başlığı altında işgücü piyasasında kadın işgücünün özgül nitelikleri belirtilmiş, kadın işgücünün bu özgül niteliklerini açıklamak için geliştirilen kuramsal yaklaşımlar incelenmiş ve çalışmanın kuramsal yaklaşımı

açıklanmıştır. Sonra kadınların işgücü piyasasına katılımı ve işgücü piyasasındaki konumunu etkileyen faktörler başlığı altında günümüzde kadınların işgücü piyasasındaki durumu incelenmiş ve bunda sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin etkileri kısaca değerlendirilmiştir. Ardından söz konusu faktörler ayrıntılı bir biçimde alt başlıklar olarak ilgili kuramsal yaklaşımlar altında incelenmiştir. Sonra, sırası ile Türkiye ve Tokat'ta işgücü piyasasında, kadın işgücüne sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörlerin etkileri istatistikî veriler yardımı ile değerlendirilmiştir. Uygulama bölümünde ise, ücretli çalışan kadınlarla işletmelerde yüz yüze görüşmelerle yapılan anket çalışmasından elde edilen yanıtların veri girişi yapılmış, bilgisayar ortamında sonuçlar analiz edilmiştir. Elde edilen veriler düz ve çapraz tablolara aktarılarak, değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca bu bölümde ev eksenli çalışan kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular, nitel veriler şeklinde değerlendirilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre gıda ve tekstil/konfeksiyon işletmelerinde çalışan kadınların %50'si 24 ve daha küçük yaşlardadır. Kadınların işgücü piyasasına katılımları en çok evlilik öncesi dönemde veya evlilik durumunda çocuk doğmadan önceki dönemde gerçekleşmektedir. Kadınlar evlilik, çocuk sahibi olma durumunda işgücü piyasasından çekilmektedirler.

Eğitim, kadınların işgücü piyasasına katılımını ve konumunu belirleyen önemli bir sosyo-demografik faktördür. Eğitim düzeyinin düşüklüğü, işgücü piyasasına katılan kadınlar için düşük statü, düşük ücretli işleri getirmektedir. Araştırma kapsamındaki kadınların % 41,9'u ilkökul mezunudur.

Araştırma kapsamındaki kadınların % 43,6'sı göç sonucu bulundukları kente gelmiştir. Bu kadınların %74,6'sı köylerden kente göç etmiştir. Tokat tarımında önemli olan şekerpancarı, tütün gibi ürünlerin ekiminin kısıtlanması, tarımsal desteklerin kesilmesi geliri düşen kırsal insanı göçe zorlamaktadır. Bu süreçte kente gelen kadın ise, düşük eğitim düzeyi ve ağır çalışma koşullarında çalışma alışkanlığı ile vasıfsız fabrika işçisi olmaktadır.

İşletmelerde çalışan evli kadınların oranı % 43,3'dür. Uygulanan ekonomik politikalar sonucu ücretlerdeki hızlı düşüş, fiyat serbestleştirilmesi, kentlerde ailelerde büyük bir geçim sıkıntısına neden olmakta ve düşen geliri telafi için evli kadınların işgücü piyasasına katılımları artmaktadır.

Kadınların çalıştığı işyerinin seçimini ise % 41.'6'sının eşi, babası, ağabeyi, amcası yapmıştır. Kadınların işgücü piyasasına katılımı kendi iradeleri, isteklerinden çok, ataerkil zihniyet kalıpları nedeniyle baba, kocanın iznine göre gerçekleşmektedir.

Kadınların %52,7'si işgücü piyasasına katılmayı koca iznine bırakmaktadır. Ataerkil geleneksel değerler, kadını toplumda erkek tarafından denetlenen konumuna indirgemektedir. Bu durum, kadının işgücü piyasasına katılımında belirleyici olmaktadır.

Bu bulgulardan anlaşılacağı gibi kadın emeğinin işgücü piyasasına katılımında ve konumunda yaş, eğitim, medeni durum ve çocukların varlığı gibi demografik faktörlerin; toplumsal cinsiyet temelli işbölümü ve ataerkillikten kaynağını alan kültürel faktörlerin ve ülkede uygulanan ekonomik politikaların yoğun etkisi olmaktadır. Bütün bu faktörler kadınların hem işgücü piyasasına katılırken hem de katıldıktan sonra yaşadıkları sorunları derinleştirmekte ve kadınların yerel işgücü piyasasında istihdamları düşük kalmaktadır. Kadın emeğini görünür kılmaya ve istihdamını artırmaya yönelik çözüm önerileri ve politikalar geliştirilirken; bütün bu faktörler göz önünde tutularak konuya yaklaşılmalıdır. Tokat'ta kadın emeğine yönelik olarak yapılan bu araştırma, bu alandaki bilgi birikimine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Kadın emeğinin sorunlarının çokluğu, bunların gündeme gelmesi ve işgücü piyasasındaki katılımlarının artması açısından kadınlara yönelik bu tür çalışmalar gereklidir. Aynı zamanda kadın emeğinin hem işgücü piyasasında görünürlüğünün hem de ekonomik katkılarının görünürlüğünün sağlanması da ancak kadına yönelik bu çeşit araştırmalarla mümkün olacaktır.

SUMMARY

Women worker intensively participate production process in various ways of employment. But in the globalization era unpaid work of women workers has been viewed less valuable and has been ignored in the work force statistics. Women workers have only gained limited opportunities to participate labor force as an unpaid contributing family worker, civil servant, own-account worker and wage/salary labor. In these areas female participation rate is lower than male participation. In addition women workers has second position in the labor markets, are engaged in particular professions which are lower status and not well paid for them and don't benefit opportunities for training facilities and to reach upper positions in the workplace.

In the literature it is pointed out some factors (status, wage, social security, working conditions etc.) which influence labor force participation and position of women in the labor market. We classify them as socio-demographic (age, education, marital status, having a child), socio-cultural (division of labor based on gender, cultural norms resulted from patriarchy) and economical (globalization, structural adjustment programs) factors shaping female participation in labor market and working conditions.

The aim of this study is to reveal the influences of economy policies of Turkey and socio-demographic, socio-cultural and economical factors on the women workers in the local labor market particularly Tokat province in the globalization era, that is take place in 1980 and onwards. In the study the influences of socio-demographic, socio-cultural and economical factors on the women workers female participation in labor market and working conditions are approached from a gender perspective. It is important the fact that traditional norms in Turkey have changed slowly, most of women is under pressure of patriarchy at home, in the social and economic life to understand the status of women in the labor market.

This study consists of two main parts. One of them is theory and the other is practice. In the first part theoretical framework of the study was set up by referring the literature. My departure point is that all studies which aim to investigate women labor should approach carefully the work concept. In this framework firstly we have described employment patterns of women and basic conceptions related to labor

market under the title of “participation and position of women in labor market” and examined theoretical perspectives developed to explain position of women in labor market. In this chapter socio-demographic, socio-cultural and economical factors influencing female participation in labor market and working conditions were also discussed from Marxist reserve army and feminist perspective. Secondly the influences of socio-demographic, socio-cultural and economical factors on women workers have been investigated by using statistical data in both Turkey and Tokat labor markets. Lastly, I analyze the findings which I have gathered from the fieldwork. During the fieldwork I have visited the firms and gathered findings through face to face interviews with women workers. After data processing, findings were shown on the frequency and cross-tables and evaluated. In this chapter of study the qualitative findings concerning women working home-based have been examined.

According to the results of this study 50 per cent of women workers in the textile/garment industry are aged 24 and under. Labor participation rate of women are its highest levels in the period before marriage or having a baby. After marriage or after giving a birth to a child, women workers leave labor market.

The most important one of the socio-economic factors influencing labor force participation and position of women is education. Low-level education leads to have women workers engage in professions which are lower status and not well paid for them. 41.9 percent of the respondents in my research have only primary school degree.

43.6 percent of respondents are internal immigrants in the urban area. 74.6 per cent of those came from villages. With the negative impacts of structural adjustment programs on agricultural production both women and male members of family (father, husband, brothers) are under pressure of subsistence and this pressure force the people to turn their directions from rural to urban areas. That sugar beet and tobacco production has been limited and the subsidizations has been cut by the government cause a decrease in income of rural people and force them to move. In this process, women moving from rural to urban area become unskilled wage/salary worker in factory work. This is due to low-level education and habit of hard work.

Percentage of married women at these enterprises is 43.3%. effects like sharp decrease of wages and price liberalization which originate from implemented economic policies cause living difficulties and participation of married women to labor market increase in order to compensate for the decreasing incomes.

41.6% of decisions about the workplace in which women are going to work are made by women's husbands, fathers or uncles. Participation to labor market is not a decision made by women. This occurs after father's or husband's permission due to patriarchal mentality forms.

52.7% of women let the decision about participation to labor market to their husbands. Patriarchal traditional values make women to be controlled by men in society. This situation becomes decisive when women's participation to labor market is in question.

As it could be understood from these findings, factors like age, education, marital status and to have a child; division of labor based on gender and cultural factors originate from patriarchy and economic policies which are implemented in the country affect women participation to labor market and also their position in labor market profoundly. All of these factors deepen the questions which women face during and after the participation to labor market and women's employment in local labor market remains low. When developing propositions or policies which intend to make women's labor visible and increase women's employment, all of these factors have to be taken into account. This study which regards to women labor in Tokat intends to contribute to knowledge-accumulation in this field.